

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛАЗАРУК АНДРІЙ ФРАНКОВИЧ

УДК 159.923.3-057.875

ДИСЕРТАЦІЯ

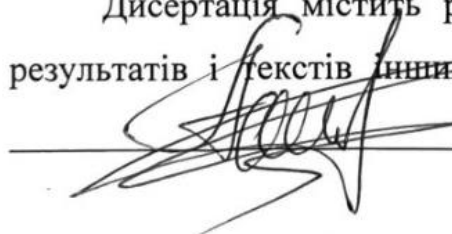
**АКСІОПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВЧИНКУ
САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

053 Психологія

05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

А. Ф. Лазарук

Науковий керівник: **Фурман Анатолій Васильович**, доктор психологічних наук, професор

Тернопіль – 2025

АНОТАЦІЯ

Лазарук А. Ф. Аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність 053 «Психологія», Західно-український національний університет, Тернопіль, 2025.

У дисертації представлено аналіз науково-теоретичних концепцій і підходів до вивчення вчинку самовизначення майбутніх психологів та складових його ціннісно-мотиваційного узмістовлення. Описано наукову новизну, теоретичне та практичне значення здобутих результатів, зокрема:

уточнено та обґрунтовано:

- базові теоретичні підходи до трактування самовизначення особи, сутність та структурні компоненти вчинку самовизначення людини, аксіопсихологічні передумови його становлення у майбутніх психологів, концептуальні параметри, теоретичну модель та інструментально-діагностичне забезпечення дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів;

вперше:

- обґрунтовано сутність та аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів;

- вчинок самовизначення людини проаналізовано як: а) осереддя сфери самосвідомості та показник її ціннісно-смислової організованості; б) структурне утворення, що здійснюється у взаємодоповненні ситуаційного, мотиваційного, дійового та післядійового компонентів; в) тривалий процес життєздійснення майбутніх психологів, що має відбуватися в оптиці вітакультурної методології і центруватися на принципах, цінностях, сенсах, нормативах, цілях, формах і засобах здійснення психологічної роботи;

- визначено ціннісно-сміслові, аксіопсихологічні передумови становлення вчинку самовизначення у майбутніх фахівців, показано взаємозв'язок етапів вчинку самовизначення й аксіосфери майбутніх психологів;

- удосконалено форми, методи та прийоми актуалізації аксіопсихологічних детермінант власного вчинку самовизначення у майбутніх психологів у процесі навчання в закладах вищої освіти;

- розкрито науковий потенціал вітакультурного методологічного підходу у дослідженні аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів.

подальшого розвитку набули:

- наукові уявлення про сутнісні характеристики концептів «вчинок», «самовизначення», «ситуація», «мотивація», «дія», «рефлексія», «вибір», «цінності», «сенси», «сенс», «ціннісно-сміслова сфера», «аксіогенез», теоретико-методологічні засади дослідження вчинку самовизначення майбутніх психологів та його значущого аксіопсихологічного узмістовлення;

- психодіагностичні засоби вивчення структурно-змістових характеристик вчинку самовизначення майбутніх психологів та складових його ціннісно-мотиваційного спричинення, що підтвердили свою емпіричну доцільність, надійність та валідність.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: здійснено цілісний аналіз вчинку самовизначення майбутніх психологів та його аксіопсихологічних детермінант, які об'єктивовано в теоретичній моделі дослідження; набули змістовної конкретизації та інтерпретації аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів; встановлено, що вчинок самовизначення є смислоутворювальним чинником становлення ціннісно-сміслові сфери майбутніх психологів; емпірично аргументована можливість задіяння майбутніх фахівців до активної рефлексивної мислєдіяльності щодо здійснення вчинку самовизначення та його аксіопсихологічного узмістовлення.

Практичне значення дослідження визначається можливістю: використання здобутих даних для проведення діагностики ціннісно-сміслові сфери та вчинку самовизначення майбутніх психологів; розробки та упровадження програм оптимізації аксіопсихологічних детермінант власного вчинку самовизначення у

здобувачів; використання здобутих результатів у процесі індивідуального та групового психологічного консультування студентів закладів вищої освіти.

У дисертації вчинок самовизначення визначено як складний, динамічний, багатофакторний та при цьому цілісний і завершений акт, що розгортається у сфері самосвідомості і в процесі якого суб'єкт не лише конструює відповіді на ключові сенсожиттєві питання, а й спричинює активне творення своєї особистісної сутності через прагнення до істини, краси, добра і любові та здійснює конкретні вчинкові дії, котрі визначають його як творця своєї психодуховної дійсності.

Моделювання аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення студентів-психологів сприяло визначенню його структурно-функціонального наповнення, яке посилює розуміння етапності формування особистісно-професійної самоідентифікації майбутніх фахівців. Вказана модель базується на інтеграції прагматичних, соціальних, індивідуальних та духовних вартостей як підґрунтя для здійснення самовизначального вчинку, що забезпечує її модульність, адаптивність та практичну релевантність у контексті професійного становлення здобувачів фаху психолога у закладі вищої освіти.

Досліджено, що: а) в основі ситуаційного етапу вчинку самовизначення майбутніх психологів покладено вартості безпеки, свободи, соціальної підтримки, стабільності, матеріального забезпечення; б) на мотиваційному етапі домінують уявлення про важливість самостійності, досягнення, пізнання, доброзичливості, активності, чесності і терпимості; в) дійовий етап вчинку пов'язаний із розумінням цінностей активності, наполегливості, відповідальності, професіоналізму, творчості й самоконтролю; г) післядійовий етап характеризується пріоритетністю вартостей самоаналізу, доброзичливості, духовного розвитку, життєвої мудрості, щастя інших і впевненості в собі. Перелічені смисложиттєві орієнтири формують ціннісне та рефлексивне підґрунтя для усвідомленого та відповідального професійного самовизначення здобувачів фаху психолога.

Програма емпіричного дослідження, забезпечуючи вивчення структурно-змістових характеристик вчинку самовизначення, охоплювала набір таких методик: опитувальник професійної спрямованості Дж. Голланда, опитувальник «Я

і Світ» В.А. Чернобровкіної, методику діагностики навчальної мотивації студентів А.А. Реана і В.А. Якуніна, методику діагностики емоційної спрямованості особистості Б.І. Додонова, опитувальник покомпонентної психологічної структури професійної відповідальності А.В. Фурмана, методику САТ Е. Шострома, методику визначення рівня розвитку вольових якостей особистості Н.Б. Стамбулової, методика вимірювання рівня рефлексивності А.В. Карпова, опитувальник «Диференціальний тип рефлексії» Д.О. Леонтьєва, Є.М. Осіна; для вивчення аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення використано методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (класичний варіант) і методику PVQ «Портрет цінностей» Ш. Шварца. Застосування вказаних методик показало, що лише чверть студентів, самовизначаючись щодо об'єктивно і суб'єктивно ціннісних аспектів дійсності, реалізує свою життєву перспективу, свободу вибору і творчий потенціал одночасно у прагматично-ситуаційному, соціально-мотиваційному, екзистенційно-діяльному й духовно-рефлексивному змістових контекстах.

Розроблені рекомендації майбутнім психологам щодо актуалізації власного вчинку самовизначення та його аксіопсихологічного узмістовлення сприятимуть усвідомленню ними сутності своєї життєвої й професійної самоідентифікації, визначенню її ціннісно-сміслового підґрунтя, а також забезпеченню підтримки цілісності фахової ідентичності як передумови самореалізації і самоздійснення.

Узагальнені результати дисертації можуть використовуватись у процесі підготовки майбутніх фахівців, що уможливить не тільки побудову цілісної освітньої траєкторії, спрямовану на розвиток відповідального ставлення до персонального зростання та досконалої реалізації власної фахової ролі, а й забезпечення його стійкого особистісно-ділового розвиткового функціонування у соціальному довіллі, що в підсумку призведе до інтеграції психокультурних смислів у структуру професійного Я і забезпечить результативність фахової освіти.

Ключові слова: суб'єкт, особистість, самовизначення, вчинок, компоненти, цінності, мотивація, рефлексія, освітня діяльність, емоційне вигорання, розвиток, особистісний потенціал, освітній простір, навички спілкування, здобувач вищої освіти.

ANNOTATION

Lazaruk A.F. Axiopsychological Determinants of the Act of Self-Determination of Future Psychologists. Qualification research paper manuscript rights reserved.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 «Social and Behavioral Sciences», specialty 053 «Psychology», West Ukrainian National University, Ternopil, 2025.

The dissertation presents an analysis of scientific-theoretical concepts and approaches to the study of the act of self-determination of future psychologists and the components of its value-motivational content. The study outlines the scientific novelty, theoretical and practical significance of the obtained results, specifically:

Clarified and substantiated:

- the basic theoretical approaches to the interpretation of individual self-determination, the essence and structural components of the act of human self-determination, the axiopsychological prerequisites for its formation in future psychologists, the conceptual parameters, theoretical model, and instrumental-diagnostic support for studying the axiopsychological determinants of the act of self-determination of future psychologists.

For the first time:

- the essence and axiopsychological determinants of the act of self-determination of future psychologists have been substantiated;

- the act of human self-determination has been analyzed as: a) the core of the self-consciousness sphere and an indicator of its value organization; b) a structural formation realized through the interaction of situational, motivational, operational, and post-operational components; c) a prolonged life process of future psychologists, which should occur through the lens of a vitacultural methodology and be centered on principles, values, meanings, norms, goals, forms, and means of psychological work;

- the value and axiopsychological prerequisites for the formation of the act of self-determination in future specialists have been determined, and the interconnection between the stages of the act of self-determination and the axiological sphere of future psychologists has been demonstrated;

- the forms, methods, and techniques for actualizing the axiopsychological determinants of one's own act of self-determination in future psychologists during higher education have been improved;

- the scientific potential of the vitacultural methodological approach in studying the axiopsychological determinants of the act of self-determination of future psychologists has been revealed.

Further developed:

- scientific understanding of the essential characteristics of the concepts «act», «self-determination», «situation», «motivation», «action», «reflection», «choice», «values», «meanings», «sense», «value sphere», «axiogenesis», theoretical and methodological foundations for studying the act of self-determination of future psychologists and its significant axiopsychological content;

- psychodiagnostic tools for studying the structural-content characteristics of the act of self-determination of future psychologists and the components of its value-motivational causation, which confirmed their empirical feasibility, reliability, and validity.

The theoretical significance of the research lies in the comprehensive analysis of the act of self-determination of future psychologists and its axiopsychological determinants, objectively reflected in the theoretical research model; the axiopsychological determinants of the act of self-determination of future psychologists have been substantively specified and interpreted; it has been established that the act of self-determination is a sense-forming factor in the development of the value sphere of future psychologists; the empirical possibility of engaging future specialists in active reflexive activity regarding the implementation of the act of self-determination and its axiopsychological content has been substantiated.

The practical significance of the study is determined by the possibility of using the obtained data for diagnosing the value sphere and the act of self-determination of future psychologists; developing and implementing programs to optimize the axiopsychological determinants of their own act of self-determination in students; and applying the results in individual and group psychological counseling in higher education institutions.

In the dissertation, the act of self-determination is defined as a complex, dynamic, multifactorial, yet holistic and completed act that unfolds within the sphere of self-consciousness, during which the subject not only constructs responses to key life-meaning questions but also actively shapes their personal essence through the pursuit of truth, beauty, goodness, and love, and performs concrete actions that define them as a creator of their psycho-spiritual reality.

Modeling the axiopsychological determinants of the act of self-determination of psychology students contributed to identifying its structural-functional content, which enhanced understanding of the stages of personal-professional self-identification of future specialists. The proposed model is based on the integration of pragmatic, social, individual, and spiritual values as a foundation for the self-determination act, ensuring its modularity, adaptability, and practical relevance in the context of professional formation of psychology students in higher education.

It has been found that: a) the situational stage of the act of self-determination of future psychologists is based on values of security, freedom, social support, stability, and material provision; b) the motivational stage is dominated by the importance of independence, achievement, cognition, benevolence, activity, honesty, and tolerance; c) the operational stage is associated with values of activity, perseverance, responsibility, professionalism, creativity, and self-control; d) the post-operational stage prioritizes values of self-analysis, benevolence, spiritual development, life wisdom, the happiness of others, and self-confidence. These life-meaning orientations form the value-reflexive foundation for conscious and responsible professional self-determination of psychology students.

The empirical research program, studying the structural-content characteristics of the act of self-determination, included the following methods: Holland's Career Orientation Questionnaire, «Me and the World» questionnaire by V.A. Chernobrovkina, Student Learning Motivation Diagnostics by A.A. Rean and V.A. Yakunin, Emotional Orientation of Personality Diagnostics by B.I. Dodonov, Componential Psychological Structure of Professional Responsibility Questionnaire by A.V. Furman, S.A.T. method by E. Shostrom, Volitional Traits Development Level by N.B. Stambulova, Reflexivity

Measurement by A.V. Karpov, Differential Type of Reflection Questionnaire by D.O. Leontiev and Ye.M. Osin; for studying axiopsychological determinants of the act of self-determination, the «Value Orientations» method by M. Rokeach (classic version) and the PVQ «Portrait of Values» by S. Schwartz were used. The application of these methods showed that only a quarter of students, while self-determining regarding objectively and subjectively valuable aspects of reality, simultaneously realize their life perspective, freedom of choice, and creative potential across pragmatic-situational, social-motivational, existential-operational, and spiritual-reflexive contexts.

The developed recommendations for future psychologists regarding the actualization of their own act of self-determination and its axiopsychological content will promote awareness of the essence of their life and professional self-identification, determination of its value foundation, and support of the integrity of professional identity as a prerequisite for self-realization and self-actualization.

The summarized results of the dissertation can be used in the training of future specialists, which will enable not only the construction of an integrated educational trajectory aimed at developing a responsible attitude towards personal growth and full realization of professional roles but also ensure sustainable personal-professional development within the social environment, ultimately leading to the integration of psycho-cultural meanings into the structure of the professional self and ensuring the effectiveness of professional education.

Keywords: subject, personality, self-determination, action, components, values, motivation, reflection, educational activity, emotional burnout, development, personal potential, educational space, communication skills, higher education seeker.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Публікації у періодичних наукових виданнях,
включених до переліку наукових фахових видань
України з присвоєнням категорії «Б»:**

1. Лазарук А. Ф. Феноменологія самовизначення особи: базові теоретичні підходи у психології. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 131-149. (2,0 д. а.). DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.131>.

2. Лазарук А. Ф. Програма емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів. *Психологія і суспільство*. 2025. №2. С. 143-164. (2,5 д. а.). DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.02.143>.

3. Лазарук А. Ф., Рудакевич О.М. Мультиmodalний формат освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів: практичний вимір. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2025. № 8 (54). С. 1462-1481. (1,5 д. а.). DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8\(54\)-1462-1481](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54)-1462-1481).

Особистий внесок: концептуалізовано сутність поняття та проаналізовано практичні аспекти мультиmodalного формату освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів (1,2 друк. арк.). Внесок Рудакевич О. М.: здійснено обґрунтування мультиmodalного формату освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів на заняттях з риторики (0,3 друк. арк.).

4. Лазарук А. Ф., Шафранський В. В. Ціннісно-мотиваційне спричинення процесу самовизначення майбутніх психологів. *Наукові перспективи. Серія «Психологія»*. 2025. №6 (60). С. 1423-1445. (1,6 д. а.). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6\(60\)-1423-1445](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6(60)-1423-1445).

Особистий внесок: проаналізовано та систематизовано ціннісно-мотиваційне спричинення процесу самовизначення майбутніх психологів (1,2 друк. арк.). Внесок Шафранського В.В.: здійснено концептуалізацію поняття «ціннісно-мотиваційне спричинення» в контексті самовизначення майбутніх психологів (0,4 друк. арк.).

5. Лазарук А. Ф., Шафранський В. В. Мультиmodalний формат освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів: сутнісний зміст. *Наукові інновації*

та передові технології. Серія «Психологія». 2025. №8 (48). С. 1565-1581. (1,3 д. а.). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8\(48\)-1565-1581](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1565-1581).

Особистий внесок: визначено та систематизовано сутнісний зміст інноваційного мультимодального формату освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів (0,8 друк. арк.). Внесок Шафранського В.В.: здійснено психологічні чинники організації мультимодального формату освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів (0,5 друк. арк.).

6. Шафранський В. В., Лазарук А. Ф. Професійне самовизначення майбутніх психологів: вчинково-циклічний підхід. *Габітус*. 2024. Вип. 68. С. 227-233. (0,9 д. а.). DOI : <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.68.38>.

Особистий внесок: проаналізовано та систематизовано сутнісний зміст професійного самовизначення майбутніх психологів у форматі вчинково-циклічного підходу А. В. Фурмана (0,7 друк. арк.). Внесок Шафранського В.В.: визначено основні чинники та умови професійного самовизначення майбутніх психологів (0,2 друк. арк.).

7. Фурман А. В., Лазарук А. Ф. Самовизначення людини в сучасному світі: постнекласична інтерпретація. *Журнал сучасної психології*. 2025. № 2 (37). С. 118-130. (1,5 д. а.). DOI : <https://doi.org/10.26661/2786-7471/2025-2-13>.

Особистий внесок: проаналізовано та систематизовано сутнісний зміст та завдання самовизначення людини в постнекласичному світі (1 друк. арк.). Внесок Фурмана А.В.: концептуалізовано методологічні оптики типів наукової раціональності, їх атрибути, параметри та підходи (0,5 друк. арк.).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

8. Лазарук А. Ф. Аксіопсихологічні чинники професійного самовизначення майбутніх психологів. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації : збірник тез доповідей XX Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених* (м. Тернопіль, 19 травня 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 1045 с. С. 971-976. (0,2 д. а.). URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49651>.

9. Лазарук А. Ф. Вчинок самовизначення як психологічний феномен. *Особистість і суспільство: психосоціальні виміри когнітивної взаємодії* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 28-29 квітня 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 321 с. С. 164-170. (0,3 д. а.). URL : <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48144>.

10. Лазарук А. Ф. Аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів. *Аксіопсихологічні вектори розвитку сучасної освіти: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* / за ред. Г. К. Радчук (м. Тернопіль, 19-20 жовтня 2023 р.). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. 542 с. С. 10-16. (0,3 д. а.). URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/31042/1/Zbirnyk_materialiv_konferentsii.pdf.

11. Лазарук А. Ф. Аксіопсихологічні чинники підготовки майбутніх психологів крізь призму УХВЛ. *Ціннісні орієнтири сучасної освіти в умовах сьогодення крізь призму Української Хартії вільної людини* (м. Тернопіль, 27 жовтня 2023 р.) : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / редкол. : О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко та ін. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 276 с. С. 139-144. (0,2 д. а.). URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/31670/1/Meshko_TOKIPPO.pdf.

12. Лазарук А. Ф. Особистісні ресурси професійного самовизначення майбутніх психологів. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 3-4 листопада 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 413 с. С. 158-161. (0,2 д. а.). URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49184>.

13. Лазарук А. Ф. Вчинковий підхід до професійного самовизначення майбутніх психологів. *Litteris et Artibus: Нові горизонти* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кременець, 30 жовтня 2023 р.). / за заг. ред. О. В. Тригуби. Кременець : КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2023. Вип. VIII. 331 с. С. 4-8. (0,3 д. а.). URL: http://tsatu.edu.ua/ettp/wp-content/uploads/sites/25/litteris_et_artibus_novi_horyzonty_vypusk_viii_huleskyj_postol.pdf.

14. Лазарук А. Ф. Професійна підготовка майбутніх психологів в контексті концепції постнекласичної раціональності. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 24 листопада 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 435 с. С. 325-329. (0,3 д. а.). URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48120>.

15. Лазарук А. Ф. Методологічна схема вчинку самовизначення як сутнісної форми життєреалізування людини. *Особистість і суспільство: психосоціальні виміри когнітивної взаємодії : збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених* (м. Тернопіль, 30 квітня 2024 року). Тернопіль : ЗУНУ, 2024. 240 с. С. 78-82. (0,3 д. а.). URL: <http://psr.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/Zbirnik-molodikh-vchenikh-30.04.2024.pdf>.

16. Лазарук А. Ф. Самовизначення людини в умовах війни: вчинково-циклічний вимір. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної освіти сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 20-21 червня 2024 р.). Тернопіль : Університетська думка, 2024. 242 с. С. 56-60. (0,3 д. а.). URL: <https://conference.wunu.edu.ua/index.php/tpsgosu/issue/view/4>.

17. Лазарук А. Ф. Вчинок самовизначення у просторі суспільного буття. *Восьмі Геретівські читання: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 27 вересня 2024 р.) / редкол.: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко та ін. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2024. 396 с. С. 204-208. (0,3 д. а.). URL: https://drive.google.com/file/d/1wRN2uSgJB-eaUBxE1Y_3AaYTFpUdUqaY/view.

18. Лазарук А. Ф. Удосконалення освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів на засадах вчинкового підходу. *Сучасна освіта в глобальному і національному вимірах: виклики, загрози, ефективні рішення : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (з міжнародною участю)* (м. Тернопіль, 17 жовтня 2024 р.) / упоряд.: Г. М. Мешко, І. М. Шульга. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. 717 с. С. 327-332. (0,3 д. а.). URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/34177>.

19. Лазарук А. Ф. Ситуаційний компонент вчинку самовизначення у циклічно-вчинковому вимірі. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 1 листопада 2024 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2024. Т. 1. Т. 1. 236 с. С. 150-154. (0,3 д. а.). URL : <https://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/53715/1/%D0%A2%D0%BE%D0%BC%201.%20%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4.%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.%202024.pdf>.

20. Лазарук А. Ф. Резильєнтність людини в аксіопсихологічному вимірі: постановка проблеми. *Резильєнтність в умовах війни: теорія, практика та ресурси: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів освіти і молодих учених* (м. Тернопіль, 23 квітня 2025 р.) / за ред. Г. К. Радчук. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. 389 с. С. 99-105. (0,3 д. а.). URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/36307?mode=full>.

21. Лазарук А. Ф. Вчинковий підхід як чинник удосконалення фахової підготовки майбутніх педагогів. *Актуальні проблеми дошкільної, початкової та спеціальної освіти в умовах кризових викликів суспільства: збірник тез доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю* (14-15 травня 2025 р.) / за заг. ред. Л.Є. Петухової, О.В. Саган, Н.І. Сидоренко, А.С. Бальохи, Н.М. Борисенко. Івано-Франківськ, 2025. 287 с. С. 157-160. (0,4 д. а.). URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/11c0295a-f92f-4b8e-aaaa-35cf1f7f4790/content>.

22. Лазарук А. Ф. Проблемні аспекти самовизначення людини в умовах війни. *Психологічна наука і практика: сучасні виклики та допомога особистості в кризових умовах : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Київ, 10 квітня 2025 р.) / упоряд. : І. С. Булах, Л. М. Вольнова, Н. В. Гузій. Київ : УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. Ч. 1. 443 с. С. 272-276. (0,3 д. а.). URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/38e198f0-40ed-41e6-ab2c-4eaade783709/content>.

23. Лазарук А. Ф. Індивідуальність людини як метатеоретичний конструкт. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій: збірник наукових праць V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 17 квітня 2025 р.) / за заг. ред. Л. С. Яковицької, Л. В. Помиткіної. Київ : КАІ, 2025. 377 с. С. 70-79. (0,4 д. а.).

24. Лазарук А. Ф. Самовизначення як вчинок: вибір бути собою. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку науки та освіти : збірник матеріалів III міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Полтава, 24-26 квітня 2025 року). Полтава : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025. 145 с. С. 85-91. (0,6 д. а.).

25. Лазарук А. Ф. Самовизначення майбутніх фахівців соціогуманітарної сфери в умовах сьогодення. *Актуальні проблеми розвитку сучасної науки: виклики та перспективи : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених* (м. Запоріжжя, 29 квітня 2025 року). Запоріжжя : ЗНУ, 2025. 604 с. С. 171-176. (0,2 д. а.). URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/25952>.

26. Lazaruk A. Improving the educational and professional training of future psychologists in the light of the theory of post non-classical rationality. *Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 30 квітня 2025 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2025. 421 с. С. 110-115. (0,3 д. а.). URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/54569>.

27. Лазарук А. Ф. Цінності як основа самоздійснення людини в сучасному світі. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід : збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 15-16 травня 2025 року) / ред. кол. : Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А. Тернопіль : Осадца Ю. В. 2025. 264 с. С. 64-68. (0,3 д. а.). URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/36568>.

28. Лазарук А. Ф. Готовність майбутніх психологів до самовизначення: концептуальний зміст. *Формування готовності до інноваційної професійної*

діяльності майбутніх фахівців: теорія і практика : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Запоріжжя, 16 травня 2025 року) / за ред. А. С. Лесик, К. Ю. Петрик, Н. М. Щербакової. Запоріжжя : БДПУ, 2025. 335 с. С. 103-107. (0,3 д. а.). URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/server/api/core/bitstreams/5a836a05-5b9c-455f-9d02-821e763f8bc6/content>.

29. Лазарук А. Ф. Самовизначення майбутніх психологів: провідні аксіо-психологічні детермінанти. *Інноваційні підходи до розвитку технологій та економіки : збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Свалява, 6 червня 2025 року). Свалява : Закарпатський навчально-науковий інститут ЗУНУ, 2025. С. 228-232. (0,3 д. а.).

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АКСІОПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ВЧИНКУ САМОВИЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ	30
1.1. Базові теоретичні підходи до трактування самовизначення особи.....	30
1.2. Вчинок самовизначення у науково-психологічному осмисленні	48
Висновки до першого розділу	66
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІЗНАННЯ АКСІО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ВЧИНКУ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	68
2.1. Аксиопсихологічні передумови становлення вчинку самовизначення у майбутніх психологів	68
2.2. Концептуальні параметри дослідження вчинку самовизначення майбутніх психологів	86
2.3. Теоретична модель та інструментально-діагностичне забезпечення дослідження аксиопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів	107
Висновки до другого розділу	144
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АКСІОПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ВЧИНКУ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	147
3.1. Структурно-змістові характеристики вчинку самовизначення майбутніх психологів	147
3.2. Кількісний і якісний аналіз аксиопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів	167
3.3. Рекомендації майбутнім психологам щодо актуалізації власного вчинку самовизначення та його аксиопсихологічного узмістовлення	192
Висновки до третього розділу	209
ВИСНОВКИ	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	218
ДОДАТКИ.....	242

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В епоху глобальних змін, соціальної нестабільності, інформаційного перевантаження і множинності ідентичностей проблема самовизначення особи набуває особливої значущості. Водночас цей процес істотно ускладнюється через фрагментарність постмодерної культури, втрату стабільних орієнтирів та поширення феномену «розмитой» ідентичності, що змушує звертатися до нових концептуальних інтерпретацій аналізованого явища. Зокрема, значну евристичну вагомість має осмислення людини не як пасивного об'єкта зовнішнього впливу, а як ініціативного суб'єкта, здатного до рефлексії, вільного діяння, ціннісного самовизначення й прийняття персональної відповідальності за вибір та побудову свого життєвого шляху. Постнекласичне розуміння її як відкритої, динамічної, саморозвиткової системи, здатної до повноцінного самовизначення та ось-буття у складному й мінливому світі, створює умови для обґрунтування адекватних стратегій психосоціальної підтримки її самовизначення у процесі життєзреалізування і самоздійснення.

Самовизначення виконує визначальну роль у процесі самоздійснення в студентському віці, де воно пов'язане не тільки із вибором і здобуттям професії, а й впливає на майбутнє життя людини, її соціокультурний та духовний розвиток, самооцінку, самореалізацію, визначає формування особистісних рис-якостей та становлення життєвої позиції й системи цінностей. Саме тому самовизначення та його реалізація у вигляді оволодіння професією слушно визначити як учинок самовизначення, що реалізується у ситуації відриву від сім'ї, у потребі самостійно визначатися у власних життєвих цілях і цінностях та, здійснюючи свідомий вибір життєвого шляху, в результаті самовизначитись (відповісти собі на запитання «хто я?», «чого хочу?», «що можу?») і на основі рефлексії практично пересвідчитись у правильності здійсненого вибору життєвого шляху. При цьому самовизначення майбутніх фахівців ґрунтується на змісті ціннісно-сміслової сфери людини. Відтак процес професійного вибору, освітньо-професійної підготовки, а також фахової

самореалізації та професійної рефлексії в ідеалі має визначатися домінуючими життєвими цінностями, зміслами і сенсами.

Зауважимо, що саме вчинок як осередок суб'єктності людини найбільш повно розкриває сутність, структуру, форми й механізми самовизначення та актуалізує рушійні сили її саморозвитку, починаючи від неусвідомлюваних інстинктів і завершуючи чітко усвідомленими мотивами саморозвитку і самотворення. Важливо, що вчинок самовизначення є не одномоментним, а безперервно здійснюваним актом суб'єктно-особистісної активності, що має внутрішню причину (спонтанний чи осмислений), авторство, зовнішню реалізацію, творчо-перетворювальну природу і здатний перетворити, змінити й одухотворити як саму людину, так і навколишній світ. Учинок самовизначення як удіяльний прояв канонічної суб'єктної активності людини існує як внутрішній мотив, виявляє себе у формі зовнішньої дії-діяння та осмислюється через рефлексивні механізми, що об'єктивують правильність, моральність чи обґрунтованість цього вчинку. А.В. Фурман, аналізуючи вчинок в контексті життєвого шляху особи, визначає його як найдосконаліший спосіб вершинно-особистісного існування людини у світі. Він стверджує, що «позитивна соціальна подія-вчинок охоплює як ситуацію, мотивацію, так і дію та післядію, дає змогу людині отримати бажані свободу і незалежність у вітакультурному просторі-часі» [244, с. 158]. Отож життєвий покликання до вчинення допомагає людині знайти форми індивідуалізованого вираження своїх переживань, думок, прагнень. У вчинку виявляються найістотніші сили людини, конкретизуючи її практико зорієнтовані прагнення й значущі життєві цілі.

Осмислення учинкової активності людини у психологічній літературі показує, що вчинок як спосіб суб'єктної активності є предметом дослідження Г.О. Балла, З.С. Карпенко, П.А. М'ясоїда, В.А. Роменця, А.В. Фурмана та ін. Учинок як спосіб особистісного існування людини у світі розглядали О.А. Даценко, З.С. Карпенко, П.А. М'ясоїд, В.А. Роменець, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, А.А. Фурман, А.В. Фурман, С.К. Шандрук та ін. Проблеми самовизначення особи розглядали О.Р. Арцишевська, А.Н. Гіряк, Н.Є. Завацька, В.М. Корольчук,

М.С. Корольчук, А. Маслов, В.В. Рибалка, К. Роджерс, В. Франкл та ін. Ціннісні, аксіопсихологічні виміри саморозвитку й самоактуалізації суб'єкта вивчали такі відомі дослідники, як І.Д. Бех, Я.М. Бугерко, І.А. Гуляс, З.С. Карпенко, В.М. Мицько, І.В. Панок, Г.К. Радчук, А.А. Фурман та ін. Особливості прийняття суб'єктом визначальних, складних та відповідальних життєвих рішень, здійснення ним індивідуально й морально значущого вибору інтерпретували Г.О. Балл, І.Д. Бех, Л.В. Помиткіна, В.А. Роменець, Т.М. Титаренко, В.М. Чернобровкін, В.А. Чернобровкіна, ін. Основи циклічно-вчинкового підходу до методологічного осмислення психокультурної реальності обґрунтовано проф. А.В. Фурманом й деталізовано представниками його наукової школи, зокрема Я.М. Бугерко, А.Н. Гірняком, О.С. Морщаковою, А.А. Фурманом, О.Є. Фурман та ін. Аналіз психологічної літератури (Я.М. Бугерко, Т.А. Вілюжаніна, Ж.П. Вірна, І.М. Галян, І.А. Гуляс, Т.Є. Гура, О.Д. Джура, Н.І. Жигайло, Є.В. Карпенко, З.Я. Ковальчук, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Е.О. Помиткін, Г.К. Радчук, Н.Ф. Шевченко та ін.) також показує, що вибір майбутніми психологами власного життєвого шляху значною мірою визначається сутнісним наповненням їх ціннісно-сміслової сфери. Від системи прийнятих і зреалізованих вартостей залежить екзистенційна спрямованість особи, її дії, поведінка і вчинки. Для сучасної студентської молоді особливо важливо здійснити обґрунтований вибір майбутньої фахової діяльності як складової сенсу життя, що актуалізує проблему їх самовизначення.

Закономірно, що самовизначення – важлива складова особистісного розвитку здобувачів вищої освіти, що охоплює активний та свідомий пошук ними свого місця у світі, вироблення індивідуально-ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності, здійснення вчинку самовизначення та рефлексію усвідомленості власного фахового вибору. Ефективність такого самовизначення студентів тісно пов'язана зі змістовою наповненістю ціннісно-сміслової сфери, що є визначальною у проєктуванні власної життєвої та професійної стратегії. На здійснення вчинку самовизначення майбутніми фахівцями спеціальності 053 Психологія впливають такі негативні чинники, як розмитість, невизначеність

цінностей, смислів і життєвих сенсів молоді за сучасних соціокультурних умов; падіння престижу науки та освіти, культури і духовності; утвердження пріоритетів матеріальних вартостей над духовними; знецінення вищих взірців духовної культури; деформація світоглядних позицій у сучасної молоді, цінностей добра, краси, любові та істини та ін., що спричиняє неадекватне самовизначення і його деструктивний вплив на весь подальший життєвий шлях молодої особи. Звідси очевидно, що дослідження аксіопсихологічних чинників професійного самовизначення майбутніх психологів, передусім у його вчинковому наповненні й через призму складових і нормативів циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана, є науково актуальним і суспільно значущим.

Окрім того, важливість дослідження аксіопсихологічних детермінант учинку самовизначення майбутніх психологів у процесі їх освітньо-професійної підготовки в закладі вищої освіти зумовлена й низкою таких чинників:

- цілісністю зрілої особи в контексті її зв'язків з довкіллям та досвідом історичного, культурного, духовного розвитку людства;
- специфікою становлення ціннісно-смислової сфери в юнацькому віці, коли відбувається процес соціального, професійного, особистісного, а відтак і духовного самовизначення;
- важливістю виявлення значущих психологічних особливостей, механізмів, закономірностей учинку самовизначення у майбутніх фахівців;
- потребою визначення психологічних умов, детермінант і факторів взаємозв'язку ціннісно-смислової сфери майбутнього фахівця із перебігом учинку самовизначення.

Беручи до уваги надбання сучасної психологічної науки, які є теоретичним базисом для актуалізації й подальшого вивчення вчинку самовизначення у майбутніх фахівців, підкреслимо окремі недостатньо розроблені її аспекти. У сучасних наукових розвідках з означеної проблеми майже не розглядаються аксіопсихологічні детермінанти самовизначення у студентському віці, замало уваги приділено власне вчинку самовизначення, спричинювальній ролі ціннісно-

сміслової сфери у процесі самовизначення студентів. Незважаючи на достатню кількість літературних джерел, у яких прямо чи опосередковано досліджуються проблеми самовизначення, вчинку та розвитку ціннісно-сміслової сфери в юнацькому віці, поки що відсутні комплексні дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретична та експериментальна розробка визначили тему дисертаційної роботи – «Аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів».

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася згідно із тематичним планом науково-дослідної роботи кафедри психології і соціальної роботи Західноукраїнського національного університету «Психосоціальне деталювання суспільних та особистісних подій як технологія мислевчинання» (номер державної реєстрації 0123U104568). Тема роботи затверджена Вченою радою Західноукраїнського національного університету (протокол № 3 від 25 жовтня 2023 р.).

Мета дослідження: обґрунтування теоретичної моделі аксіопсихологічних детермінант самовизначення майбутнього психолога у вчинковому вимірі його освітньо-професійного становлення.

Завдання дослідження.

1. Визначити й розкрити теоретико-методологічне підґрунтя дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів.

2. Показати взаємозв'язок концептуальних параметрів вчинку самовизначення майбутніх психологів та розробити теоретичну модель дослідження його структурно-змістових характеристик й аксіопсихологічних детермінант.

3. Здійснити емпіричну верифікацію і проаналізувати структурно-змістові характеристики вчинку самовизначення майбутніх психологів та складники їх ціннісно-мотиваційного спричинення.

4. Розробити психологічні рекомендації майбутнім психологам щодо актуалізації власного вчинку самовизначення і складових його аксіопсихологічного у змістовлення.

Об'єктом дослідження є учинок самовизначення людини у циклічно-розвитковому взаємодоповненні ситуаційного, мотиваційного, дійового і післядійового компонентів його внутрішнього становлення.

Предметом дослідження є аксіопсихологічні детермінанти здійснення вчинку самовизначення майбутніми психологами на етапі фахового навчання у сучасному закладі вищої освіти.

Теоретичну та методологічну основу дослідження сформували ключові методологічні й аналітичні підходи до осмислення психологічних явищ. Зокрема, теоретичні засади вивчення аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів визначено на основі задіяння потенціалу таких методологічних підходів, як системний (П.К. Анохін, Л. фон Берталанфі, О.О. Богданов, В.П. Казміренко, Б.Ф. Ломов, Г. Олпорт, Г.В. Суходольський, В.Д. Шадриков, В. Т. Циба та ін.), діяльнісний (Л.С. Виготський, В.В. Давидов, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн), системодіяльнісний (Г.П. Щедровицький та його послідовники), суб'єктний (К.О. Абульханова, І.Д. Бех, М.І. Боришевський, А.В. Брушлинський, В.В. Зеньківський, Г.С. Костюк, В.І. Слободчиков, Т.М. Титаренко, В.О. Татенко, Н.В. Чепелєва), синергетичний (В.Г. Буданов, А.С. Малков, Г.О. Нестеренко, В.С. Стюпін, М.-Л.А. Чєпа, Г. Хакен), вчинковий (П.А. М'ясоїд, В.А. Роменець, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, А.В. Фурман та ін.), вітакультурний (А.В. Фурман і представники його методологічної школи – Я.М. Бугерко, А.Н. Гірняк, О.С. Морщакова, І.С. Рєвасєвич, О.Є. Фурман, С.К. Шандрук та ін.). В рамках культурно-історичного (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, В.А. Роменець та ін.), аксіопсихологічного (З.С. Карпенко, Г.К. Радчук, І.А. Гуляс, А.А. Фурман та ін.), гуманістично-екзистенційного (Г.О. Балл, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм та ін.) і циклічно-вчинкового (А.В. Фурман) теоретичних підходів обґрунтовано сутність

самовизначення людини у свідомісному контексті, охарактеризовано вчинок самовизначення особи у науково-психологічному осмисленні й виявлено структурно-змістові характеристики вчинку самовизначення майбутніх психологів та складові його аксіопсихологічного узмістовлення.

У процесі дослідження науковими критеріями комплексності та всебічності виокремлено три групи **методів**:

теоретичного пошукування: аналізу, синтезу, класифікації, категоризації, систематизації та узагальнення даних наукових джерел й монографічної літератури, що уможливило виокремлення базових теоретичних підходів до трактування самовизначення особи, осмислення феноменальних проявів самовизначення людини у свідомісному контексті, обґрунтування сутності, складових-компонентів та етапів розгортання вчинку самовизначення суб'єкта, з'ясування аксіопсихологічних передумов становлення вчинку самовизначення у студентів, визначення концептуальних параметрів та побудову теоретичної моделі пізнання цього вчинку у майбутніх психологів;

емпіричного пізнання: для психологічної діагностики структурно-змістових характеристик вчинку самовизначення як смислоутворювального особистісного акту-події, який відбувається у свідомісному контексті й відображає усвідомлений вибір майбутніми психологами значущих цінностей, сенсожиттєвих орієнтирів і власного професійного шляху, внаслідок чого актуалізуються аксіопсихологічні ресурси, формується активна здатність до рефлексивного вибору, вольової саморегуляції, професійного самоствердження та духовно-екзистенційного самотворення, використано такі методики, як: опитувальник професійної спрямованості Дж. Голланда, опитувальник «Я і Світ» В.А. Чернобровкіної, методика діагностики навчальної мотивації студентів А.А. Реана і В.А. Якуніна, методика діагностики емоційної спрямованості особистості Б.І. Додонова, методика САТ Е. Шострома, опитувальник покомпонентної психологічної структури професійної відповідальності А.В. Фурмана, методика визначення рівня розвитку вольових якостей особистості Н.Б. Стамбулової, методика вимірювання

рівня рефлексивності А.В. Карпова, опитувальник «Диференціальний тип рефлексії» Д.О. Леонтьєва, Є.М. Осіна; для детального емпіричного вивчення аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення студентів використано методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (класичний варіант) і методику PVQ «Портрет цінностей» Ш. Шварца;

статистичної обробки даних: порівняльний, кореляційний та факторний аналізи, методи кількісної та якісної обробки емпіричних даних (методи описової статистики, метод контент-аналізу, психосемантичний метод, метод «асів», метод «профілів»). Здійснено детальну обробку емпіричних даних із використанням статистичного пакету SPSS-28, що гарантує обґрунтованість, достовірність та надійність результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Західноукраїнського національного університету, а також Національного університету «Одеська політехніка», Національного університету оборони України, Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Державного торговельно-економічного університету впродовж 2023-2025 років. Всього на різних етапах у ролі обстежуваних залучено 398 студентів 2-4 курсів спеціальності 053 Психологія у віці від 18 до 23 років.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вперше обґрунтовано сутність та аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів; вчинок самовизначення проаналізовано як: а) осереддя сфери самосвідомості та показник її ціннісно-сислової організованості; б) структурне утворення, що здійснюється у взаємодоповненні ситуаційного, мотиваційного, дійового та післядійового компонентів; в) тривалий процес життєздійснення майбутніх психологів, що має відбуватися в оптиці вітакультурної методології і центруватися «на цінностях, цілях, формах, способах і засобах здійснення конкретної психологічної роботи будь-якого спрямування, змістовлення, якості та ефективності» [60, с. 9]; визначено аксіопсихологічні

передумови становлення вчинку самовизначення у майбутніх фахівців; показано взаємозв'язок етапів вчинку самовизначення й аксіосфери майбутніх психологів; удосконалено форми, методи та прийоми актуалізації аксіопсихологічних детермінант власного вчинку самовизначення у майбутніх психологів у процесі навчання в закладах вищої освіти; набули подальшого розвитку наукові уявлення про сутнісні характеристики концептів «вчинок», «самовизначення», «ситуація», «мотивація», «дія», «рефлексія», «вибір», «цінності», «сенси», «ціннісно-смилова сфера», «аксіогенез», теоретико-методологічні засади дослідження вчинку самовизначення майбутніх фахівців-психологів та його значущого аксіопсихологічного у змістовлення; розкрито науковий потенціал вітакультурного методологічного підходу в дослідженні аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в тому, що: а) на засадах системного, діяльнісного, суб'єктного, синергетичного, вчинкового, вітакультурного методологічних підходів здійснено цілісний аналіз вчинку самовизначення майбутніх психологів та його аксіопсихологічних детермінант, які об'єктивовано в теоретичній моделі; б) набули змістовної конкретизації та інтерпретації аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів, в контексті аналізу та концептуалізації яких виявлено відповідні механізми, принципи та закономірності; в) встановлено, що вчинок самовизначення є смислоутворювальним чинником становлення ціннісно-смилової сфери майбутніх психологів на етапі освітньо-професійної підготовки у закладі вищої освіти; г) емпірично аргументована можливість задіяння майбутніх фахівців до активної рефлексивної миследіяльності щодо здійснення вчинку самовизначення та його аксіопсихологічного у змістовлення.

Практичне значення отриманих результатів визначається можливістю використання здобутих даних для проведення діагностики ціннісно-смилової сфери та компонентів-етапів вчинку самовизначення майбутніх психологів; прогнозування особистісного та професійного розвитку студентів фаху психолога

у контексті аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення; розробки та упровадження програм оптимізації аксіопсихологічних детермінант власного вчинку самовизначення у студентів на різних етапах професіогенезу. Результати дослідження можуть бути використані у процесі психологічного супроводу освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців різного профілю, у процесі вдосконалення навчально-методичного забезпечення викладання дисциплін психологічного спрямування («Аксіопсихологія», «Психологія особистості», «Вікова психологія», «Диференційна психологія», «Психологічна служба в закладах освіти», «Теорія та історія психології», «Психологічна діагностика» та ін.), а також у процесі індивідуального та групового психологічного консультування студентів закладів вищої освіти різного рівня акредитації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 19 травня 2023 р.), «Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії» (м. Тернопіль, 28-29 квітня 2023 р.), «Аксіопсихологічні вектори розвитку сучасної освіти» (м. Тернопіль, 19-20 жовтня 2023 р.), «Ціннісні орієнтири сучасної освіти в умовах сьогодення крізь призму Української Хартії вільної людини» (м. Тернопіль, Україна, 27 жовтня 2023 р.), «Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації» (м. Тернопіль, 3-4 листопада 2023 р.), «Litteris et Artibus: Нові горизонти» (м. Кременець, 30 жовтня 2023 р.), «Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку» (м. Тернопіль, 24 листопада 2023 р.), «Інноваційні процеси освітньої сфери України та країн Центральної Європи: стан, проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 4 грудня 2024 року), «Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії» (м. Тернопіль, 30 квітня 2024 р.), «Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни» (м. Тернопіль, 20-21 червня 2024 р.), «Восьмі Геретівські читання» (м. Тернопіль, 27 вересня 2024 р.), «Сучасна освіта в глобальному і національному

вимірах: виклики, загрози, ефективні рішення» (м. Тернопіль, 17 жовтня 2024 р.), «Психосоціальні ресурси особистісного і соціального розвитку в епоху глобалізації» (м. Тернопіль, 1 листопада 2024 р.), «Психологічна наука і практика: сучасні виклики та допомога особистості в кризових умовах» (м. Київ, 10 квітня 2025 р.), «Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій» (м. Київ, 17 квітня 2025 р.), «Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку» (м. Дніпро, 18 квітня 2025 р.), «Резильєнтність в умовах війни: теорія, практика та ресурси» (м. Тернопіль, 23 квітня 2025 р.), «Актуальні питання, проблеми і перспективи розвитку науки і освіти» (м. Полтава, 24-26 квітня 2025 р.), «Актуальні проблеми розвитку сучасної науки: виклики та перспективи» (м. Запоріжжя, 29 квітня 2025 р.), «Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії» (м. Тернопіль, 30 квітня 2025 р.), «Актуальні проблеми дошкільної, початкової та спеціальної освіти в умовах кризових викликів суспільства» (м. Івано-Франківськ, 14-15 травня 2025 р.), «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід» (м. Тернопіль, 15-16 травня 2025 р.), «Формування готовності до інноваційної професійної діяльності майбутніх фахівців: теорія і практика» (м. Запоріжжя, 16 травня 2025 р.), «Інноваційні підходи до розвитку технологій та економіки» (м. Свалява, 6 червня 2025 р.).

Публікації. Основні результати дослідження відображені у 29 публікаціях (з них 4 – у співавторстві). З них 7 публікацій у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії Б (2 – одноосібних і 5 – у співавторстві), а 22 одноосібні публікації засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура та обсяг дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (теоретичного, концептуально-методологічного та емпіричного) і дев'яти підрозділів (викладено теоретико-методологічне підґрунтя дослідження, обґрунтовано концептуальні засади пізнання аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів, а також представлено результати їх емпіричного вивчення), висновків до розділів, загальних висновків, списку

використаних джерел та додатків. Загальна кількість сторінок роботи – 373, з них основного тексту – 200 сторінок. У роботі представлено 14 таблиць та 25 рисунків. Список використаних джерел та літератури складається з 270 найменувань (із них 26 – іноземними мовами). Обсяг додатків становить 131 сторінку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АКСІОПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ВЧИНКУ САМОВИЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ

1.1. Базові теоретичні підходи до трактування самовизначення особи

У сучасних умовах суспільствотворення значно актуалізується проблема самовизначення, самоактуалізації й самореалізації людини. При цьому вказані психологічні конструкти наповнюються різними змістами і сенсами залежно від спрямування уваги дослідника на той чи інший аспект самовизначення – від розгляду цих понять крізь призму індивідуального життєвого шляху й досвіду особи до результатів її ціннісно-смислового, або й екзистенційного, вибору.

Вивчення наукової літератури показує, що серед представників різних змістових напрямків існує неоднотайність у тлумаченні сутності поняття «самовизначення». Зокрема, великий тлумачний словник сучасної української мови характеризує цей феномен як дію за значенням терміна «самовизначатися» – знаходити, визначати своє місце в житті, в суспільстві, а також усвідомлювати свої класові, політичні, національні та інші інтереси [25, с. 1287]. До того ж аналізоване поняття осмислюється з погляду різних наукових підходів. Зокрема, у філософії самовизначення розглядається в руслі традиційних питань про сенс життя, свободу волі, сутність свідомості, про взаємовідносини людини та суспільства [41; 58; 84; 135; 246]. Логічно припустити, що в етиці самовизначення передбачає здійснений вибір між добром і злом, в естетиці – між красивим і потворним [1]. Із предметної позиції соціології, актуальним є самовизначення особи в межах певної соціальної групи чи соціуму загалом; це водночас становить основний самісний засновок соціалізації особистості, знаходження нею свого місця в соціумі, що передбачає входження у соціальні структури й визначення себе щодо загальнокультурних цінностей задля формування й обґрунтування власної життєвої позиції [132; 211]. В політології самовизначення передбачає здійснений вибір серед різноманіття

суспільних ідеологій, державотворчих поглядів, політичних партій і урядових структур [85; 233]. В економіці самовизначення трактується здатність суб'єкта самостійно формувати та реалізовувати власні економічні пріоритети, цілі й стратегії розвитку [74]. У педагогічному аспекті самовизначення оприявнюється накопиченими знаннями й уявленнями про професії й види професійної діяльності [17; 58; 68; 72; 76; 116; 159]. У психології ж самовизначення розглядається як здатність суб'єкта самостійно осмислювати, усвідомлювати й регулювати власне життя відповідно до власних ціннісних орієнтацій, себто як визначальний, усвідомлений і самостійний життєвий вибір особи [3; 22; 30; 95; 112; 161; 165; 172; 194; 209; 212; 235] та її спроможність організовувати, цілеспрямовувати й ефективно реалізовувати власне повсякдення [9; 13; 19; 38; 43; 59; 71; 78; 105; 148].

В науковій літературі, залежно від специфіки постановки суб'єктом життєвої мети та визначення цілей, значень і смислів, виокремлюють життєве, соціальне, особистісне, професійне, ціннісне, моральне, сімейне та інші види самовизначення. Проте, незважаючи на певний різновид, самовизначення завжди розуміється як передумова самореалізування і життєздійснення людини завдяки осягненню нею буття й оволодіння особистісним сенсом як найвищою метою. Хоча на самовизначення в соціокультурному просторі впливають різні соціально- й індивідуально-психологічні чинники, головну роль серед них відіграють цінності і смисли, відповідно до яких особа визначає цілі та пріоритети власного життя. Окрім того, цей процес передбачає наявність не лише активного пошуку варіантів дій і вибору з існуючих альтернатив, але й певних кордонів, ліній, рамок, щодо яких або в яких власне й відбувається процес самовизначення. Саме під час перебігу цього процесу конституюється здатність людини вибудовувати себе саму, виявляється можливість «писати» свою індивідуальну життєву історію, перевіряється спроможність її вийти з «прокрустового ложа» заданих меж, а також сформованість уміння переосмислювати власну самісну сутність.

У ході наукового осмислення проблеми самовизначення дослідники (Л.М. Балецька [7], Я.М. Бугерко [23], Д.О. Закатнов [76], В.М. Корольчук [165], Є.В. Кучеренко [112], А. Маслов [284-286], О.С. Морщакова [135], І.В. Нікітіна

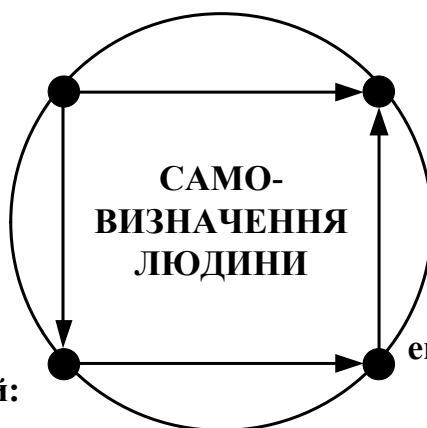
[141], В.І. Осьодло [165], В.В. Рибалка [172], К. Роджерс [288-289], В. Франкл [215; 278-280], Е. Фромм [217], А.В. Фурман [233] та ін.), розглядаючи вказану категорію з різних позицій, намагаються створити цілісну наукову систему, яка б охоплювала її сутнісні, категорійні, соціально- й індивідуально-психологічні аспекти та чинники формування. Всебічне вивчення нами даної проблеми дає змогу аргументувати чотири засадничих теоретичних підходи: культурно-історичний, аксіопсихологічний, гуманістично-екзистенційний та циклічно-вчинковий (рис. 1.1).

1 – культурно-історичний:

самовизначення відбувається під час активного оволодіння суб'єктом культурним досвідом людства

4 – вчинково-циклічний:

самовизначення людини відбувається через зайняття активної позиції стосовно вітакультурних цінностей і узмістовлення свого соціального життя як шеруги (наступності) відповідальних учинків

2 – аксіопсихологічний:

самовизначення відбувається у процесі аксіогенезу особистості у форматі відповіді на запитання «Для чого?»

3 – гуманістично-екзистенційний: самовизначення відбувається у процесі розгортання сутнісних сил людини, яка є суб'єктом, автором і виконавцем свого життєвого проєкту й сама обирає своє буття

Рис. 1.1. Базові теоретичні підходи до трактування самовизначення людини у психології

У рамках відомого культурно-історичного підходу (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, В.А. Роменець та ін.) встановлено взаємозв'язки між культурно-історичним розвитком соціуму та самовизначенням окремого індивіда на певному етапі життєвого шляху. При цьому самовизначення трактується в контексті оволодіння суб'єктом соціально-культурним досвідом людства, а суб'єктний принцип вимагає активності окремої особи у власному самовизначенні. Зазначені узагальнення джерелять від ідеї Л.С. Виготського [26; 164; 171] про розвиток як безперервний процес саморуху, в ході якого утворюються нові властивості і якості,

котрих не було на попередніх рівнях, і соціальне довкілля як джерело розвитку психіки і свідомості людини. При цьому, відповідно до закону розвитку вищих психічних функцій, останні виникають спочатку як зовнішні (інтерпсихічні), а далі переходять у внутрішні (інтрапсихічні). Важливим у контексті чинного дослідження є й виокремлення як найважливішого механізму перебудови її психічної діяльності – інтеріоризації, а також розуміння цієї діяльності як процесу переходу від спільної формоорганізованості до індивідуальної. Важливе досягнення на шляху пізнання особистості тут полягає у переосмисленні дослідником підходу до неї як до суспільної істоти, котра своєю діяльністю і власними вчинками творить свою людську сутність. Ці принципові моменти, а також спрямованість на самозміну, дають змогу суб'єкту опанувати якісно нові методи орієнтації у світі, розвинути нові здібності й у підсумку сформувати власні інтелект і особистість. Отож у контексті поглядів Л.С. Виготського самовизначення слід розглядати як теоретичний конструкт, тобто як зміслове утворення психосоціального характеру, спричинене суспільними правилами і нормативами, яке внаслідок інтеріоризації переходить у структуру особистості на правах її життєдіяльних орієнтирів.

С.Л. Рубінштейн [10; 122; 181], беручи за основу трансформацію свідомості й мислення як активну перетворювальну функцію суб'єкта, розглянув проблему самовизначення на засадах принципу детермінізму, стверджуючи, що «зовнішні причини діють, переломлюючись через внутрішні умови» [181, с. 98]. Він показав, що ключовим моментом у розумінні феномену самовизначення є активна (суб'єктна) взаємодія особи з довкіллям; при цьому ставлення до себе значною мірою залежить від взаємин з оточуючими. Мислитель-психолог обґрунтовує два способи існування людини: перший спосіб – це «життя всередині життя і заради життя», без виходу за межі безпосередніх соціальних зв'язків, і другий – пов'язаний із ціннісно-смісловим визначенням повсякдення, що ґрунтується на суб'єктності індивіда, його здатності творити і перетворювати свою ось-буттєвість і власне ставлення до неї. У цьому контексті самовизначення особи постає як *самодетермінація*, абсолютно відмінна від зовнішнього спричинення. На його

думку, гідне існування людини безпосередньо пов'язане із здатністю змінювати свою особистість, ставати суб'єктом власного життєвого шляху й активним творцем своєї суб'єктивної реальності.

Канонем культурно-історичного підходу є праці українського достойника В.А. Роменця – оригінального і самобутнього мислителя, у творчості якого яскраво проявилися такі особливості української психологічної думки, як гуманізм та антропологізм (інтерес до проблеми людини у всій повноті її буття). Останні, будучи методологічним орієнтиром дослідницьких звершень, дали змогу трактувати різноманітні психологічні ідеї на ґрунті синтезування знань зі сфери релігії, філософії, літератури, мистецтвознавства, живопису, історії мистецтва та ін. Як переконливо доводить М.С. Гусельцева, синтез соціогуманітарних знань слугував Володимиру Андрійовичу основою для побудови концептуальних уявлень про духовну і творчу активність людини, з'ясування складних питань самопізнання, зумовленості розвитку особистості контекстами її культури, гармонійним поєднанням аспектів національної (історичні традиції) і вселюдської (універсальні цінності) ідентичностей [53; 54]. Окрім того, як стверджує А.В. Фурман, В.А. Роменцю, на відміну від інших учених, вдалося реалізувати культурно-історичний підхід на рівні феноменології, а не лише методологічних устремлінь. Предметом психології, у його розумінні, стали не психіка, діяльність чи особистість, а *буття* людини в культурі. А використання вчинку як категорії, що поєднала в єдину систему «психіку, ситуацію, дію, діяльність, особистість, переживання і культуру», дозволило синтезувати різноманітні підходи до трактування психології як реальної науки про людину та її буття у світі [162; 223; 226]. У цьому аналітичному ракурсі самовизначення – це вчинок, який розпочинається у зовнішній щодо суб'єкта ситуації, визначається просоціальною мотивацією, а далі реалізується в розгорнутій у часопросторі дії і завершується процесом рефлексивного осмислення вчиненого. Самовизначаючись у вчинку, людина не тільки пізнає, але й конструює і створює себе як натхненну особистість.

До прибічників культурно-історичного підходу віднесемо дослідницю О.Р. Арцишевську, котра трактує самовизначення людини як процес і результат

визначення себе через усвідомлення своїх рис-якостей і можливостей, пізнання відмінності та схожості з іншими людьми, тлумачення власної неповторності, рефлексивне розуміння свого місця у світі, що відображається у суспільному статусі й соціально-професійних ролях, а також когнітивно-ціннісна інтерпретація персонального екзистенційного призначення. Окрім того, таке самопозиціонування – це й процес і результат свідомого вибору певних відносин, способів дій, шляхів і напрямів особистісного розвитку серед низки всеможливих альтернатив [6, с. 10].

Д.О. Закатнов, традиційно розглядаючи самовизначення як засадничу проблему взаємодії особи і соціуму, доводить, що «в ній, як у фокусі, висвітлюються основні моменти цієї взаємодії: соціальна детермінація індивідуальної свідомості і роль власної активності суб'єкта у цій детермінації» [76, с. 20]. Вчений наголошує на залежності самовизначення людини від її Я-концепції, зумовленої змістом та характером професійної діяльності й цілісним ставленням до світу і до себе, та звертає увагу на важливість цілеспрямованого сприяння такому самовираженню.

В дослідженні Н.В. Нікітіної [141] самовизначення постає одночасно як процес, механізм і діяльнісний акт особистісного становлення, що співвідноситься з категоріями вибору, ухвалення рішення і вчинку, а також як статичне, стабільне явище, результат вибору, пов'язаний із оволодінням системою цінностей, визначенням власного місця у світі і меж свого Я. При цьому, якщо другий складник самопозиціонування уособлює достатню стійкість людини, то перший – вказує на її здатність до розвитку, саморозвитку і самісних змін. Іншою особливістю самовизначення є його одночасно діяльнісний і ціннісно-змістовий характер, оскільки персональний вибір, здійснений особистістю під час ухвалення життєвизначальних рішень, містить як дію, так і ставлення до відповідних аспектів буття. Третьою важливою ознакою самовизначення є, з одного боку, процесність (значна тривалість і навіть безперервність), з іншого – дискретність й одномоментність, що характеризує конкретні дії та вчинки людини в момент ухвалення рішення і здійснення життєвого вибору. Категорійна складність поняття «самовизначення», на думку науковиці, зумовлена множинністю векторів його спрямованості як феномену – на самопізнання та визначення своєї внутрішньої

сутності, тобто на себе, водночас і на виявлення свого місця у світі й залучення до різних аспектів соціального довкілля – назовні. При цьому головним дослідниця вважає особистісне самовизначення, спрямоване на себе, а інші його прояви співвідносить з конкретними сферами життєдіяльності.

Аналіз поглядів учених, які трактували самовизначення в контексті ідей культурно-історичного підходу, дає змогу характеризувати аналізований психологічний конструкт як процес та результат активного задіяння суб'єкта у соціокультурне оточення як середовище найкращого розвитку, що спонукає його до самовдосконалення, самореалізації і самоздійснення у світі конкретної культури. Проблема самовизначення загалом постає в контексті взаємодії людини й соціуму, коли соціальна детермінація індивідуальної свідомості потребує врахування вагомості власної активності суб'єкта у своєму життєздійсненні. При цьому реально здійснене самовизначення сприяє формуванню й розвитку в особі внутрішніх умов, що уможливають подальший поступ самотворення.

Представники аксіопсихологічного підходу (З.С. Карпенко [87; 88; 90], Г.К. Радчук [169-170], І.А. Гуляс [44-45], А.А. Фурман [218-220], В.В. Волошина [34], Н.М. Когутяк [96], В.М. Мицько [131], О.Л. Музика [137], А.А. Фурман [281], О.Є. Фурман [281] та ін.) обґрунтовують самовизначення особистості у рамках аксіогенезу, тобто у предметному форматі розвитку її ціннісно-сміслової сфери, вважаючи, що цей процес виникає при усвідомленні нею мотиву, пов'язаного з цінністю істини, добра або краси, і відповіді на головне запитання «Для чого?». Зокрема, З.С. Карпенко, характеризуючи стадії аксіогенезу людини, аналізує самовизначення в контексті розгортання суб'єктності, оперуючи поняттями «ціннісне самовизначення», «моральне самовизначення», «особистісне самовизначення» та ін. Авторка стверджує, що наявність самовизначення характеризує особистість зі сформованою морально-ціннісною свідомістю, закономірно охоплює становлення відповідної структури ціннісно-сміслової сфери, яка синтезує її уявлення про саму себе та соціальне довкілля, й передбачає знаходження відповіді на питання про сенс свого існування. Так, «будучи джерелом одухотворення довкілля, суб'єкт самовизначається, цілеспрямовано і

свідомо діє як організована цілісність – як «світ особистості» [87, с. 28]. Механізмом самовизначення науковиця називає усвідомлення, тобто оволодіння індивідом своєю мотиваційно-смісловою сферою, результатом чого є «трансформація особистісних смислів у ціннісні орієнтації, що становлять найвищий рівень диспозиційної саморегуляції поведінки» [Там само, с. 108].

Згідно з принципом інтегральної суб'єктності З.С. Карпенко, здатність до самовизначення аналізується у висхідній телеологічній перспективі: від рівня відносного суб'єкта (індивіда як носія інстинктивної активності), до рівня моносуб'єкта (особи як вагомого чинника цілеспрямованої предметної діяльності), і далі до рівня полісуб'єкта (особистості зі сформованою аксіосферою й розвиненою здатністю до морального самовизначення), продовжуючись на рівні метасуб'єкта (індивідуальності, котра творчо збагачує наявну соціокультурну практику) і завершуючись на рівні абсолютного суб'єкта, який концептуалізує та утілює універсальні властивості духовного єства людини [Там само].

Г.К. Радчук провідну роль у процесі аксіогенезу відводить професійно-особистісному самовизначенню, яке, на її думку, є «мотиваційно-вольовим ядром і результатом аксіогенезу, складним й одночасно динамічним і стабільним станом суб'єкта, діяльнісним, рефлексивним та ціннісно-смісловим актом» [169, с. 140]. При цьому успішність цього процесу «визначається не тільки і не стільки критеріями персоналізації – ототожнення себе з окремою професійною роллю, досягнення певного професійного статусу, а перш за все критеріями персоніфікації – ідентифікації себе із професією на фундаменті вироблення індивідуального способу існування в ній і водночас відкриття та збагачення свого Я через можливості професійної діяльності» [Там само].

До аксіопсихологічного підходу віднесемо також відому концепцію самовизначення особистості М.Р. Гінзбурга, у якій відображено ціннісно-змістовий та активно-діяльнісний компоненти аналізованого феномену. В підґрунті самовизначення, на думку автора, постає уявлення про подвійну, матеріально-духовну сутність людини, котра живе одночасно у ціннісно-смісловій і просторово-часовій площинах ось-буттєвості. При цьому остання є засобом

реалізації особистістю своїх цінностей і смислів. Свою концепцію вчений доповнив хронологічним аспектом, вирізняючи у самовизначенні минуле, теперішнє і майбутнє. Так, минуле існує як утілення попереднього досвіду, теперішнє відображає реальну дійсність, а майбутнє існує як перспективний прогностичний проєкт. У межах цього теоретичного уявлення особистісне самовизначення розглядається як змістове конструювання людиною свого життєвого поля, що містить і сукупність індивідуальних життєвих сенсів, і простір реальної (актуальної та потенційної) дії. Тому визначення себе як особистості передбачає прийняття активної позиції щодо соціокультурних цінностей і тим самим обґрунтування сенсу свого існування. Вочевидь самовизначення людини має ціннісно-змістову природу, причому цінності спричиняють орієнтацію її у майбутнє [102; 172].

Польський дослідник П. Гертсман, характеризуючи самовизначення як життєвий план у контексті уявлень людини про своє майбутнє, вирізняє у його структурі два типи цілей – стабільні і змінні. Так, до стабільних цілей автор відносить ідеали, цінності і смисли, а до змінних – потреби, мотиви, інтереси та ін., які характеризуються конкретністю й можливістю досягнення і можуть змінюватися залежно від актуальних успіхів і невдач (див. [95]). Таким чином учений визнає безпосередній зв'язок життєвого плану як рушія самовизначення з ідеальними цінностями, які пов'язують особистість і суспільство, людину та культуру.

Отож, аналіз поглядів учених, які трактували самовизначення в контексті аксіопсихологічного підходу, дає змогу характеризувати цей феномен у контексті ціннісно-змістової детермінації, буття особистості у світі цінностей і смислів. При цьому переходи до кожного наступного рівня аксіогенезу визначають характерну траєкторію життєвого шляху і духовного поступу кожної людини, у тому числі її самовизначення, самореалізації й самоздійснення.

Дослідники, котрі працювали в рамках гуманістично-екзистенційного підходу (М. Бердяєв [14], А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Г.О. Балл та ін.), вважають, що метою людського життя є самореалізація особистості. При цьому кожна особа визнається суб'єктом, автором і виконавцем свого життєвого проєкту, сама обираючи своє буття. Маніфестом їхньої концепції можна вважати думку

Е. Фромма [217], що метою людського життя є розгортання сутнісних сил людини. У будь-якому разі, починаючи з другої половини ХХ ст., ідеї самовизначення й самореалізації набувають значного розвитку у працях представників гуманістичного напрямку психології А. Маслоу [284-286], К. Роджерса [288-289], Е. Фромма [217], Г.О. Балла [11; 46-47], концептуалізуючись у відомій *категорії самоактуалізації*. Мислителі, вважаючи, що самоактуалізація – це «кредо гуманістичної психології», відзначають її зв'язок з осмисленням самовизначенням особи як структурно складним утворенням, яке проходить крізь усе людське життя. При цьому самовизначення суб'єкта ґрунтується на таких положеннях: 1) кожен вільний у розв'язанні проблем персонального буття на підґрунті вроджених здібностей та існуючих обмежень; 2) люди природно прагнуть до вдосконалення, автономності та зрілості; 3) потреба в самоактуалізації реалізується особистістю під час взаємодії з природним, соціокультурним і психологічним довкіллям. Водночас стрижневою тут є ідея про те, що кожна людина здатна сама визначати свою долю.

Скажімо, на думку А. Маслоу, для кожної психічно здорової людини важливе значення має потреба в самоактуалізації, тобто специфічно цілісне прагнення до повного розвитку свого внутрішнього потенціалу. При цьому вершинна потреба в самореалізації своїх можливостей, здібностей і талантів повно виявляється у прагненні до самовдосконалення, самоздійсненні та намаганні здійснити себе у персонально й суспільно важливій справі. Проте, на думку вченого, самореалізація особи буде досягнута лише після задоволення низки «нижчих» потреб (у безпеці, визнанні, груповій приналежності, пізнанні, повазі, свободі та ін.). Аналіз концепції самоактуалізації дає підстави обґрунтувати оптимальний набір рис-якостей самоактуалізованої особи, котрі сприяють її самовизначенню: природність у поведінці і внутрішньому житті; здатність насолоджуватися довкіллям; переважання інтересу до світу; наявність улюбленої справи; об'єктивний погляд на суспільне життя; готовність до зміни своїх поглядів і поведінки при ускладненні соціальних умов; наявність творчих здібностей у певній сфері самореалізації; здатність відчувати радість від життя; поєднання наявності перспективної мети із умінням отримувати максимум задоволення від

теперішнього; здатність любити і кохати; надання переваги у спілкуванні самоактуалізованим особам; демократичність, глибинне відчуття своєї суспільної причетності; чітке розмежування у своїй свідомості правди і кривди, добра і зла, прекрасного й огидного; бажання покращити й удосконалити світ разом із розвиненою конструктивною критичністю; самоповага й шанування інших людей; відсутність внутрішнього конфлікту; прагнення до автентичності; ставлення до життя як неперервного динамічного процесу; антиінституціоналізм [285]. Зауважимо, що А.В. Фурман, доповнюючи традиційне розуміння запропонованої А. Маслоу «піраміди», передумовою реалізації потреби в самоактуалізації визначає наявність задоволеної потреби у внутрішній свободі [228].

Відповідно до відомих положень гуманістичної концепції К. Роджерса [288] самовизначення людини, інкорпороване у складну структуру самоактуалізації, є невід’ємною складовою механізму узгодження реального та ідеального Я. Воно ж забезпечує ефективне самоздійснення суб’єкта життєдіяльності шляхом набуття конгруентності між зовнішнім і внутрішнім. Зауважимо, що процеси самовизначення, самоактуалізації і самоздійснення відомий психолог розглядав у контексті *концепції самості*, предметом якої є цілісна людина та її екзистенційна самоактуалізація, вищі цінності та персональні смисли (метапотреби), у т. ч. свобода, відповідальність, мудрість, творчість, кохання. При цьому спонукання й регуляція поведінки людини пояснюється окремим інтегральним мотивом – тенденцією до актуалізації. Важливо, що прагнення до самореалізації закладене від природи і передбачає як самозбереження й саморозвиток, так і максимальне виявлення кращих своїх властивостей та перехід їх із потенційного стану в актуальну дію. Хоча тенденція до актуалізації внутрішнього потенціалу може супроводжуватися боротьбою і стражданнями, здебільшого все-таки перемагає актуалізаційний мотив, спонукаючи особу утілювати свої найкращі нахили, здібності, обдарування. Важливо, що самоактуалізація – це безперервний процес, оскільки потреба у самовдосконаленні й самоздійсненні завжди залишається повно незадоволеною, спонукаючи особистість до нових вершин буття.

Важливим для трактування самовизначення в рамках екзистенційно-гуманістичного підходу є розуміння К. Роджерсом *концепції повноцінно функціональних людей*, котрі повно використовують власні таланти, задатки, здібності, прагнення й особистісний потенціал, щоб досконало пізнати себе та свої переживання. Він виділив п'ять характеристик, властивих повноцінно функціональним особам: 1) відкритість до переживань; 2) екзистенційний спосіб життя на підґрунті «тут і тепер»; 3) організмична довіра, яка виявляється у здатності приймати рішення на ґрунті власних сенсожиттєвих орієнтирів; 4) емпірична свобода як здатність жити без внутрішніх обмежень і заборон; 5) розвинена креативність, високий творчий потенціал [288]. Вчений уважав, що ідеї, проєкти, дії, вчинки як продукти творчості, креативний спосіб життя виявляються лише у людей, котрі живуть внутрішньо багатим повсякденням і прагнуть екзистенціювати адаптивно й конструктивно.

У рамках гуманістичного психоаналізу Е. Фромма [217] самовизначення розглядається в контексті прагнення людини до вершин існування та подолання складних життєвих ситуацій. Концептуально самовизначення особи охоплює три фундаментальні цінності: надію, яка спрямовує її у майбутнє, сприяючи визначенню перспектив саморозвитку та особистісного зростання; раціональну віру, котра передбачає усвідомлення існування безлічі можливостей і потреби вчасно їх виявляти й використовувати; душевну силу (мужність), яка забезпечує здатність протистояти життєвим і професійним викликам, що ставлять під загрозу базові особистісні цінності.

Представники екзистенційної психології (Дж.Ф.Т. Б'юдженталь [275], П.Т.П. Вонг [296], Р. Мей [287], В. Франкл [215; 278-280], К. Ясперс [271] та ін.) сутність самовизначення людини висвітлюють у форматі розв'язання фундаментальних буттєвих проблем: пошуку сенсу життя, власного місця у світі, розуміння свого життєвого призначення та ін. У ціннісному онтологічному просторі пошуку сенсу життя, власного місця у світі, процес самовизначення особи, будучи інтегрованим у структуру її екзистенції, утверджує персональну життєву філософію, стає джерелом внутрішньої сили, постаючи операційно-дієвими

механізмами життєтворчості і життєреалізування й дозволяючи досягати мети й успішно функціонувати у різних сферах життєздійснення.

Самоактуалізація людини, на думку В. Франкла, є лише діалогом із самим собою; наступним рівнем її самоздійснення стає здатність вести діалог зі світом. Тоді особа стає суб'єктом власної екзистенції (ось-буття), а її активність виявляється у самотрансценденції (здатності виходити за межі власних деструктивних установок і формувати нові конструктивні цінності та смисли). При цьому самотрансценденція становить сутність людського існування, а здатність до неї – фундаментальну онтичну характеристику особи. Відтак самоактуалізація – не кінцеве призначення людини; як і щастя, вона є лише наслідком здійснення сенсу. Результативність самотворення визначається тією мірою, якою їй вдається віднайти і здійснити сенс, що перебуває за межами її внутрішнього світу [215]. Самовизначення ж постає як процес вибору людиною меж власного Я, що є передумовою для її самоактуалізації. Потреба у самовизначенні реалізується нею у цілеспрямованій взаємодії з природним середовищем і соціальним оточенням, а сенс її життя полягає в тому, щоб утвердившись у статусі творця, свідомо й відповідально вирішувати актуальні суперечності біологічного і соціального, індивідуального й колективного, унікального та універсального, суб'єктного та об'єктного, істинного й неістинного, красивого і потворного та ін.

Важливим аспектом трактування самовизначення у рамках екзистенційно-гуманістичного підходу є розуміння його представниками засобів самореалізації і самоздійснення. Так, засобами, що призводять до самоактуалізації, А. Маслоу [284-286], К. Роджерс [288-289], Е. Фромм [217], В. Франкл [215; 278-280] вважають осмисленість буття, захопленість значущою роботою, утвердження любові як співвіднання з природою, соціумом, іншими людьми, Всесвітом загалом, зміцнювання істини, добра, краси, особистісної рефлексії, а також потреба постійного пересамовизначення – перманентного пошуку і віднаходження сенсу.

Отож, відповідно до основних положень гуманістично-екзистенційного підходу, потреба в самоактуалізації і самовизначенні реалізується самою людиною у процесі її цілеспрямованої взаємодії з природним, психологічним і соціальним

довкіллям. Окрім того, сенс життя особи як суб'єкта, автора і виконавця свого життєвого проєкту полягає в тому, щоб свідомо і відповідально вирішувати наявні онтологічні й гносеологічні суперечності існування, самотійно обираючи спосіб власної ось-буттєвості. Головним механізмом у цій теоретичній концепції є *вчинок самовизначення*. Так, «пошук себе» часто відбувається тривалий період, або може й ніколи не завершитися, якщо людина не стане суб'єктом самотворення і самореалізації, не знайде в собі сили здійснити вчинок самовизначення у єдності його ситуаційного, мотиваційного, дійового і післядійового компонентів. І тому важливими є положення українських психологів В.А. Роменця [175-180], П.А. М'ясоїда [2; 121; 124], В.О. Татенка [202; 203], А.А. Фурмана [219-220], А.В. Фурмана [226; 234-235], О.Є. Фурман (Гуменюк) [48; 242-243] та інших вчених, котрі визнають за особою «авторство» не тільки у виявах власної психічної активності, але й в саморозвитку і самореалізації, надаючи йому статус суб'єкта, який творить свій психічний світ і відповідальний за результати свого творення.

Циклічно-вчинковий підхід, будучи обґрунтований в останні два десятиліття А.В. Фурманом [60; 224; 225; 239] та деталізований його науковою школою [23; 24; 37; 49-50; 113-115; 117; 219-220; 229; 236-239; 245; 258-259; 260], за методологічну основу міждисциплінарного пошуку сутності та феноменології самовизначення, самоздійснення і самореалізування людини ставить чотири епістемологічні складники: а) філософсько-психологічну теорію вчинку В.А. Роменця та його послідовників; б) системомиследіальнісну методологію Г.П. Щедровицького і його філософської школи; в) вітакультурну методологію з її концепцією професійного методологування А.В. Фурмана, й г) власне циклічно-вчинковий підхід у розвитку соціогуманітарної науки.

Скажімо, А.В. Фурман та Т.Є. Ковальова феномен самовизначення людини розглядають в аспекті її адаптації не лише до зовнішнього середовища, а й до власного внутрішнього світу. При цьому «адаптивно-перетворювальна активність особи не обмежується спрямованістю на соціальне оточення, її інтенціональним об'єктом є також внутрішній стан, характерологічні ознаки, свої недоліки і переваги, вибори і рішення, власні вчинки та їх наслідки» [234, с. 78]. Автори

важливим для самовизначення називають вироблення особою конкретних очікувань і постановку відповідних приписів та вимог стосовно самої себе, внаслідок чого вона «постає перед завданням відповідати їм, прагне будь-що виправдати довіру до себе, узгодити лінію поведінки із системою власних орієнтирів і нормативних рамок, рефлексувати момент спрямованості як на самоадаптацію, так і на самоперетворення» [Там само].

А.А. Фурман стверджує, що реалізація суб'єктом власного внутрішнього покликання ґрунтується на його всеосяжному розумінні значущості й доцільності використання усвідомлених загальнокультурних смислів та персоніфікованих сенсів. При цьому самоздійснення людини в суспільстві відбувається через самовизначення, тобто «шляхом зайняття активної позиції стосовно вітакультурних цінностей і, як наслідок, у змістовлення свого соціального життя». У цьому разі «особистісне й професійне самовизначення постають у неподільній єдності» [219, с. 154], а особистісна ідентифікація та самоплекання мають ціннісно-смыслову природу, даючи змогу людині проектувати власні домагання на майбутнє.

Водночас, О.Є. Фурман (Гуменюк) [48-50; 242-243], обґрунтовуючи проблематику самоздійснення людини в контексті розвитку її Я-концепції, узагальнює, що остання, «виникаючи у процесі соціальної взаємодії особи як унікальний результат його психічного розвитку, набуває внутрішньої самодостатності, тобто самоспричинює, а згодом і самопродукує свої складові, структуру й механізми зреалізування». У результаті «не лише гармонізуються взаємини індивідуального і колективного, особистого і суспільного, бажаного й необхідного, але й розгортається процес самотворення як внутрішня, синхронно-діалогічна зустріч окультурених форм психічної активності (поведінки, діяльності, спілкування, вчиняння) та відповідних їм образів суб'єктивної реальності (суб'єкт, особистість, індивідуальність, універсум)» [48, с. 107]. Тому, відповідно до вказаних концептуальних положень, доречно висновувати, що процес самовизначення розвивається при переході від когнітивної (Я-образ) до емоційно-оцінкової (Я-ставлення), потім до вчинково-креативної (Я-вчинок) і насамкінець до спонтанно-духовної (Я-духовне) складових Я-концепції, які «розвитково наповнюють його

внутрішній світ суб'єктним, особистісним, індивідуальнісним й універсумним потенціалом» [Там само, с. 105]. А «люди, котрі впевнені у власній компетентності та ефективності, із внутрішнім локусом контролю, краще справляються із труднощами та оптимістично долають життєві вершини» [Там само, с. 94].

Я.М. Бугерко [22], характеризуючи самовизначення людини в контексті самоосмислення, характеризує цей феномен як складне системне утворення, яке охоплює різні рівні пізнання людиною свого внутрішнього потенціалу й відображає здатність до всеосяжного, універсального розуміння світу, себе та власного буття. Через самопізнання особа приходить до знання про себе, а на підґрунті самоспостереження створюються не лише адекватні уявлення про себе, але й формується самоусвідомлення, яке значною мірою визначає її місце у світі. Примітно, що самовизначення проходить поетапно, інтегрує різні процеси і компоненти самоосмислення і становить результат психодуховного зреалізування особистості. Важливо, що завдяки самоосмисленню у внутрішньому світі суб'єкта складається певна пізнавально-оцінна система, глибина і точність самісного переживання та персонального усвідомлення якої залежить від інтенсивності і ступеня перебігу-протікання процесів самопізнання.

О.С. Морщакова розглядає процес самовизначення людини як діалог її зовнішнього і внутрішнього світів. Окрема особа, маючи інформацію про певні обставини або існуючі міжособистісні стосунки, певним способом упорядковує, структурує та вибудовує її відповідно до свого бачення реальності. Паралельно з цим відбувається робота із кристалізування й систематизації складових свого Я. «Людина прислуховується до себе, до свого внутрішнього голосу, порівнює і розрізняє, перебуває у стані творення свого внутрішнього засвіту, робить його більш системним та ієрархізованим» [135, с. 29].

Із сказаного висновуємо, що найбільш ефективними чинниками самовизначення людини є цінності та сенси, котрі дають їй змогу шляхом концептуалізації умов, потреб, мотивів й власних психічних можливостей підтримувати та розвивати власну активність у сфері самоздійснення і самореалізації. Роль цінностей як детермінант самовизначення проявляється у

ситуації найбільш суттєво, оскільки наявні виклики вимагають від особи мобілізації та застосування усіх своїх сутнісних сил. Важливо, що цінності, істотно впливаючи на сприймання, оцінку та інтерпретацію суб'єктом соціального довкілля, сприяють таким чином учинковому здійсненню самовизначення. Причому головною умовою тут є внутрішня психологічна робота людини над собою.

Окрім того, вивчення проблеми самовизначення людини в рамках чотирьох наукових підходів (культурно-історичного, аксіопсихологічного, гуманістично-екзистенційного та циклічно-вчинкового) дало змогу виокремити етапи здійснення цього психологічного конструкта – прагматичний, соціальний, екзистенційний та духовний. Зокрема, прагматичне самовизначення передбачає виявлення особою себе щодо індивідуальних ціннісних орієнтацій, смислів буття і сенсу життя й реалізацію себе на підґрунті їх щораз повнішого усвідомлення. Соціальне – означає віднаходження себе щодо суспільних (і прийнятих суб'єктом) цінностей та подальшим самоздійсненням на засадах цих вартостей. Екзистенційне – актуалізується шляхом оприявнення у системі смисложиттєвих вартостей актуальних для самобутнього образу власного Я, розвитком й утвердженням його серед інших людей, оволодінням ситуацією і повсякденням на критерійних засновках творчої діяльності. Духовне – фіксує найвищий ступінь особистісного самоздійснення й самореалізації, виявляючись у повному усвідомленні сенсу свого життя, розумінні власної причетності до світу й самісному відчутті духовної єдності з Абсолютом (рис. 1.2).

Вочевидь, повний цикл самовизначення, починаючись на суб'єктному тлі із прагматичних, індивідуалістичних, егоїстичних мотивів, унаслідок прийняття й оволодіння на особистісному щаблі соціально значущими вартостями, зумовлює перехід особи до наступного ступеня самореалізації, на якому важливою є приналежність до певної сфери суспільних відносин і до певного соціального кола. Обравши на рівні індивідуальності із наявних соціально-значущих сутностей відповідні власній ціннісно-смысловій сфері сенсожиттєві орієнтири і намагаючись зреалізувати їх в соціумі через власну творчість, людина переходить до екзистенційної ось-буттєвості самовизначення. Тому суб'єкт, досягнувши

звершеного ціннісного ідеалу, ставши носієм універсальних цінностей, спілкуючись передусім із позаземним, трансцендентним, досягає останнього – духовного ступеня самовизначення, самоздійснення й самореалізації. Важливо, що людина, самовизначаючись щодо об'єктивно і суб'єктивно ціннісних аспектів дійсності, реалізує свою життєву перспективу, свободу вибору і творчий потенціал у чотирьох змістових контекстах – прагматично-ситуаційному, соціально-мотиваційному, екзистенційно-діяльному й духовно-рефлексивному, послідовно розгортаючись як ситуаційна поведінка, соціальна дія, вчинкова реалізація власних цінностей і сенсів та рефлексія власної миследіяльності.

1 – прагматично-ситуаційний: виявлення себе щодо власних ціннісних орієнтацій, смислів буття і сенсу життя й реалізація себе на підґрунті їх усвідомлення

2 – соціально-мотиваційний: віднаходження себе стосовно суспільних і прийнятих суб'єктом цінностей та із його подальшим самоздійсненням як свідомісно інтенційованої особистості

4 – духовно-рефлексивний: повне самоусвідомлення універсумом сенсу свого життя, рефлексивне розуміння його власної причетності до світу й відчуття духовної єдності з Абсолютом

3 – екзистенційно-діяльний: оприявлення актуальних для власного Я індивідуальності вартостей, утвердження їх серед інших людей через власне вчинення, оволодіння ситуацією на підґрунті творчої діяльності

Рис. 1.2. Етапи самовизначення людини, інтерпретовані ресурсами циклічно-вчинкового підходу

Загалом самовизначення – це складний, динамічний і багатofакторний процес усвідомленого, ціннісно й смислово зумовленого вибору особою власного життєвого шляху, що виявляється у здатності самостійно осмислювати, оцінювати та регулювати своє життя, визначати його мету, пріоритети, соціальні ролі та особистісні смисли в межах соціокультурного простору. Таке визначення себе у світі проявляється в різних сферах – психосоціальній, професійній, моральній та ін.

і є основою становлення, розвитку, самореалізації й самоактуалізації людини як суб'єкта, особистості, індивідуальності, універсума.

Отже, повне проникнення у сутність самовизначення особи можливе лише на основі комплексного, філософсько-психологічного осмислення, що дає змогу інтегрувати прагматичні, когнітивні, соціокультурні, екзистенційні, сенсожиттєві та інші чинники його здійснення. При цьому, незважаючи на різноманітність підходів до трактування феномену самовизначення, є підстави виокремити основоположні його ознаки: власна активність суб'єкта на шляху самоздійснення; компетентність у просторі цінностей і сенсів; здатність до творчості і самоперетворення; прагнення до самоактуалізації; свідоме цілепокладання; орієнтація на майбутнє з огляду на теперішнє; усвідомлення сенсу свого життя; розуміння відповідальної причетності до світу. За таких умов самовизначення урештешує життєздійснення людини.

1.2. Вчинок самовизначення у науково-психологічному осмисленні

В умовах глобалізації й нівелювання духовних та етичних імперативів, ускладнених кризою інституцій та воєнними й економічними конфліктами, самовизначення людини набуває особливої гостроти. Означені чинники проблематизують існування в соціумі традиційних моделей ідентичності та стабільних соціальних ролей, а утвердження індивідуалістичних та егоїстичних вартостей, помножених на відсутність усталених суспільних орієнтирів, спричинює хаотичні й необґрунтовані вибори особою свого життєвого шляху, прямо загрожуючи її буденному екзистенціюванню. Реальність, що вимагає від людини постійного переосмислення власного місця у світі, також не сприяє самореалізації особистості, оскільки самовизначення в таких умовах більше не становить одноразовий акт, а постає як безперервний циклічний процес життєвого вибору, сумніву, оновлення і навіть боротьби із зовнішнім тиском та внутрішньою невпевненістю. Усе це вимагає нового, вочевидь постнекласичного підходу до розуміння аналізованої проблеми, де самоздійснення розглядається як багатовимірний і відкритий процес, що не має фіксованого результату, а людина

діє не як завершена психосоціальна структура, а як хаос життєвих виборів, що відбуваються в контексті взаємодії з культурними наративами, ціннісними орієнтаціями, суспільними ідеалами й історичними подіями та опосередковуються значущими персоніфікованими сенсами, моральними принципами, а також сенсожиттєвими орієнтирами, ціннісно-смісловими утвореннями та внутрішніми переконаннями (А.А. Фурман [218; 221], А.В. Фурман [224; 227] та ін.).

Зазначимо, що самовизначення людини в різних історичних епохах має суттєві відмінності, пов'язані зі зміною уявлень про суб'єкта, істину, свободу та природу людського вибору (І.С. Добронравова [62], І.В. Карівець [85], Р.Ю. Коперльос [101], Ю.О. Мєлков [129], А.В. Фурман [227], С.К. Шандрук [258] та ін.). Зокрема, у класичній інтерпретації цього феномену, яка сформувалася в межах Нового часу та раціоналістичної наукової традиції, людина розглядається як автономний, цілісний і раціональний суб'єкт, котрий діє під впливом універсальних законів та достовірних фактів, а самовизначення – як базоване на ідеї об'єктивної істини, універсальних моральних норм і здатності розуму приймати правильні рішення. Особистість при цьому характеризується як центр свідомої волі, яка керується «аристотелівською» логікою, має чітко окреслену ідентичність, здатна пізнати світ і приймати рішення, які відповідають універсальним етичним нормам. У цій системі координат світ – впорядкований та пізнаваний, а свобода визначається здатністю діяти згідно з розумом, совістю і моральним законом. Сутність самовизначення виражається у здатності підкоряти свої прагнення і бажання розуму, у виконанні моральних обов'язків і визнанні своєї місії в межах визначених суспільних порядків. Вибір особистості, хоча й є актом свободи, однак обмежений законами розуму та моральності. Її ідентичність – стабільна і визначена, а внутрішній конфлікт зазвичай породжений невідповідністю між персональними прагненнями та обов'язковими вимогами.

Некласична філософія, яка набула розвитку в другій половині ХХ століття, привнесла в науки про людину бачення її як суперечливої, обмеженої в пізнанні та глибоко зануреної в історичний, соціальний і психологічний контексти істоти. У такій парадигмі самовизначення постає не абсолютним актом розуму із чітко усвідомленим результатом, а радше заплутаним і довготривалим процесом,

ускладненим впливами довкілля, інстинктів та несвідомих потягів особи. У рамках цього типу наукової раціональності актуалізуються питання автентичності та впливу соціальних структур на особистісний вибір. Самовизначення в такому контексті стає не лише рефлексивним, але й часто драматичним, коли невпевнена і наповнена внутрішніми конфліктами людина шукає себе в мінливому і часто ворожому світі. Хоча некласичний підхід і надає значно більшої ваги суб'єктивному досвіду і соціальному контексту, який формує особистість, проте самовизначення останньої вже не становить простий акт вольового чи розумового вибору, оскільки вимагає врахування низки соціальних і психоемоційних чинників. Тут індивід розглядається не стільки як повністю раціональний суб'єкт, який просто слідує за об'єктивними законами і здійснює життєві вибори на підґрунті наперед заданих суспільно важливих орієнтирів, скільки як елемент взаємодії із соціальними й особистісними конструктами, де варіанти рішень залежить від його статусу, культурних стандартів і власних смислових здібностей. При цьому людина, маневруючи між необхідним, бажаним та особистісно цінним й орієнтуючись переважно на зовнішні імперативи, часто відчуває розрив між власними прагненнями та соціальними вимогами, що закономірно породжує внутрішні конфлікти й морально-етичні дилеми [6; 84; 119; 125; 152; 182; 246; 247].

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених самовизначенню людини у світі, де панували класична, посткласична й некласична раціональності, ряд значущих аспектів аналізованої проблеми залишається недостатньо вивченим. По-перше, сучасний етап розвитку людської культури й цивілізації відзначається виникненням нового типу наукової раціональності, відомого як постнекласична. Однією з головних її характеристик є людиновимірність, що полягає в усвідомленні неможливості відокремити цінності від наукового пізнання й актуалізує потребу у перегляді статусу людини в науковій картині світу. В контексті самовизначення, наука не просто відображає, а й активно впливає на процеси її самореалізації, самоорганізації та саморозвитку. По-друге, в умовах постнекласичної науки особа розглядається не як пасивний об'єкт пізнання, а як дієвий учасник і творець свого й соціального життя, здатний до самозміни і перетворення довкілля. Це дозволяє побудувати нову парадигму самовизначення, у рамках якої особистість не просто

адаптується до зовнішніх умов, а активно формує й визначає своє місце у світі через прийняття відповідальності за власний розвиток. По-третє, в контексті постнекласичної філософії самовизначення не сприймається як одноразовий акт або фіксований статус, швидше навпаки, воно розглядається як безперервний процес становлення, у якому суб'єкт перебуває в постійному діалозі із собою та світом. Оскільки звичні орієнтири часто втрачають стабільність, моральні норми змінюються, а глобальні кризи заперечують стереотипне уявлення про передбачуваність повсякдення, людина опиняється перед необхідністю заново конструювати свою ідентичність і приймати складні, часто нелогічні рішення.

З огляду на зазначене, найбільший евристичний потенціал у контексті самовизначення особи має постнекласична інтерпретація, де психологічна наука відходить як від класичних уявлень про самодостатнього ізольованого суб'єкта, так і від розуміння цього феномену як переважно спричиненого зовнішніми обставинами. За словами А.В. Фурмана, аналізований тип наукової раціональності фіксує надскладні, поліпредметні і саморозвиткові системи, а «цей тип системних об'єктів не просто має здатність до самоорганізації, а ще й характеризується безупинністю розвитку, що рано чи пізно призводить до зміни одного виду або ритму саморегуляції іншим. Тому такі системи є неврівноваженими, синергійними (себто тими, що забезпечують сумарний ефект подвійної чи збірної дії факторів), рекурсивними (спроможними породжувати самофункціональні системи). Закономірно, що їм властива ієрархічність рівневої організації складників-компонентів і можливість генерувати у процесі розвитку нові шаблі та сегменти власного функціонування, котрі здійснюють зворотну дію на усталені елементи і на їх динамічні згустки, утворюючи в такий спосіб оновлену цілісність метасистеми» [227, с. 21]. За таких умов людина постає як відкрита, нестабільна й динамічна система, що самостійно (але не ізольовано) конструює свою ідентичність та здійснює життєві вибори. У цих рамках самовизначення інтерпретується як постійний, безперервний, циклічний процес взаємодії з Іншим, зокрема із соціальними, культурними, техногенними, біологічними й аксіопсихологічними свідомісними конструктами.

Зауважимо, що у постнекласичному світі не існує єдиного джерела істини – кожен суб'єкт творить свій сенс, свою систему внутрішніх координат у межах множинних ціннісних полів. Самовизначення за таких умов осмислюється не одномоментно, а відкрито до діалогу зі світом, який, проте, характеризується невизначеністю, складністю й різноманітністю та вимагає від особи відповідальності за власні вибори. Окрім того, цей комплексний і динамічний процес відбувається в часопросторі глобалізації, технологічних змін й інформаційних перенасичень. У цьому контексті відсутні чіткі й однозначні культурні, соціальні або навіть моральні рамки, а самовизначення суб'єкта розгортається як постійна взаємодія з різноманітними, часто мінливими і взаємозалежними, ціннісними системами [273; 295].

Життєвий вибір людини у постнекласичній інтерпретації залежить не лише від суб'єктивних прагнень та об'єктивних соціальних умов, а й від її можливостей – розумових, вольових, особистісних чи суто екзистенційних [108]. У цьому аналітичному розрізі самовизначення, стаючи справжнім постійним пошуком і прийняттям себе серед відносних істин, деформованих норм, нечітких цінностей й непередбачуваних результатів, вимагає від особистості відкритості до змін та подекуди справжнього «переписування» й адаптації під свої потреби моральних, культурних та соціальних норм [101]. З іншого боку, цей вибір здійснюється із врахуванням факторів соціального, культурного і природного довкілля, що ставить суб'єкта перед потребою переосмислити свої цінності та принципи ось-буття [221]. Тому в цьому разі самовизначення вже не становить індивідуальний вибір із наявного і можливого, а постає ускладненою моральною відповідальністю особи за збереження балансу між людством і світом.

Важливим негативним чинником самоздійснення особистості у мінливій постнекласичній реальності є ноогенний невроз. Оскільки людина здійснює самовизначення не лише як соціальна істота, а й як морально відповідальний суб'єкт, шукаючи сенс поміж відносними правдою, ілюзією та свободою, перед нею закономірно постають екзистенційні питання: ким вона є у повсякденні економічного, політичного, ціннісного хаосу? Чи існує свобода вибору в умовах невизначеності? Чи виправдані вольові зусилля й особистісні трансформації у

сповненій небезпек реальності? На цьому тлі багато людей втрачають сенс життя, переживають духовну порожнечу й відчують постійну тривогу через нездатність віднайти власне Я. В. Франкл описував такий стан як «ноогенний невроз», що виникає внаслідок конфлікту між цінностями або пережиттям небезпеки їх втратити. Такий невроз виникає у глобальному світі, де людина взаємодіє з різними світоглядними системами, моральними моделями та стилями ковітальності, й призводить до екзистенційної фрустрації, котра унеможливорює віднаходження сенсу. Особа, яка не бачить сенсу в жодному з можливих життєвих виборів, утомлюється від потреби постійно конструювати себе заново, не маючи внутрішньої впевненості у справжності цього внутрішнього стану [215]. Водночас розмитість моральних меж, етична невизначеність і духовна фрагментація також підривають її здатність здійснювати цілісне, усвідомлене й умотивоване самовизначення.

Проблемність проблемного поля життєреалізування людини, за існуючої багатоваріантності можливостей вибору, поряд із відсутністю єдиної ціннісної системи, парадоксально ускладнює «матеріалізацію» самовизначення, що в результаті призводить не лише до кризи ідентичності, а й до глибокої втрати сенсу – стану, який В. Франкл визначив як «екзистенційний вакуум» [278]. Останній, помножений на швидкоплинність явищ і подій, культурну багатоманітність й відсутність метафізичної опори, є головною проблемою індивідуального самовизначення у XXI столітті. У цьому аспекті постнекласичний підхід відкриває простір для багатовимірного філософського-психологічного аналізу життєвого шляху особи в мінливому світі, визнаючи цю нестабільність як неминучу умову сучасного буття, де немає остаточних відповідей, а лише відкриті питання і пошук відповідей на них. У підсумку самовизначення стає актом особистої відповідальності суб'єкта, що поєднує раціональне, емоційне, духовне та навіть інтуїтивне. І саме у відкритості до сумнівів й екзистенційних пошуків народжується новий тип критичної, чутливої, здатної не просто вижити в нестабільному світі, а й переосмислити його зсередини людини.

Еволюцію уявлень про самовизначення людини – від класичної до постнекласичної раціональності – узагальнено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Еволюція уявлень про самовизначення людини

Парадигма	Роль суб'єкта	Істина / Ідентичність	Свобода / Вибір	Самовизначення	Світ
Класична	Автономний, цілісний, раціональний	Істина – об'єктивна; ідентичність – стабільна і чітка	Свобода – дія згідно з розумом і моральним законом; вибір – обмежений універсальними нормами і правилами	Акт розумного волевиявлення, підкорення розуму; виконання морального обов'язку перед соціумом	Світ – впорядкований, пізнаваний, стабільний, звичний, зрозумілий
Некласична	Суперечливий, обмежений в пізнанні, занурений у соціокультурний контекст	Істина – залежна від контексту; ідентичність – нестійка, конфліктна	Свобода – ускладнена впливами інстинктів, соціуму, внутрішніх конфліктів; вибір – драматичний	Тривалий процес пошуку сенсів, відображення внутрішньої боротьби, рефлексії подій життєвого шляху	Світ – мінливий, ворожий, сповнений невизначеності й загроз, проблем і колізій
Постнекласична	Відкрита, динамічна, нестабільна система; суб'єкт у діалогічній взаємодії з Іншим	Істина – множинна, суб'єктивна; ідентичність – конструктивна і гнучка	Свобода – у відповідальності за вибір у складному, багатофакторному середовищі / довкіллі	Безперервний, циклічний, діалогічний процес конструювання себе і найближчого довкілля	Світ – складний, фрагментований, без єдиних норм і правил, але відкритий для осмислення і пізнання / конструювання

Осмилення феномену самовизначення людини у постнекласичній інтерпретації, на наше переконання, має істотні переваги, оскільки відкриває нові горизонти для екзистенційного сповнення особистості. Зважаючи на плюралізм істин, багатоманітність об'єктивних реальностей і визнання індивідуального досвіду як повноцінного джерела знань, у такій парадигмі людина перестає бути частиною великої системи, яка нав'язує їй певну роль, натомість перетворюючись в енергійного суб'єкта, здатного самостійно формувати власну ідентичність й обирати шлях власного життя, а за потреби – активно змінювати й перетворювати дійсність, пристосовуючи її до своїх потреб й адаптуючи до привласнених цінностей. Однією з вагомих переваг постнекласичного підходу є й визнання багатовимірності індивідуального ментального досвіду та унікальності кожної особистості, що уможливорює її повноцінне, змістовне, насичене ось-буття. Такий підхід, даючи змогу уникати стандартизації й тиску з боку суспільних очікувань, натомість стимулює внутрішню свободу, гармонійний психокультурний розвиток, повне самовираження та творче самоздійснення окремої особи у конкретній сфері людської діяльності [41; 217; 254]. Оскільки у постнекласичному світі значущості набувають не лише традиційні цінності, а й нові сенси та форми соціальної взаємодії, особистісної культури й раціонального мислення, то це створює сприятливе довкілля для людей із різним світоглядом, талантами та духовними прагненнями; тому кожен може обирати власну стратегію і тактику життєреалізування, при цьому залишаючись у злагоді з собою.

Таке розуміння самовизначення в мінливому світі зумовлює нагальність його осмилення спочатку через призму вчинкового (В.А. Роменець [2; 53-54; 162; 180]), а далі й циклічно-вчинкового підходу (А.В. Фурмана та його школи (А.А. Фурман [218-220], О.Є. Фурман [242-243], С. К. Шандрук [258-259] та ін.), що уможливорює відкриття нових горизонтів для самопізнання, постійної рефлексії і творчого підходу до побудови й реалізації особистістю власного життєвого шляху. Тому постнекласична інтерпретація самовизначення набуває принципового значення як для поглибленого розуміння сутності цього психологічного феномену, так і в

контексті самоздійснення й самореалізації людини в сучасному мінливому й багатопроблемному світі.

Так, інтерпретація самовизначення в контексті постнекласичної науки показує, що у третьому тисячолітті однією з найважливіших проблем психології постає *категорія вчинку*. Зацікавленість у її інтелектуальному використанні бере початок із суспільних процесів відродження цінностей індивідуальності та розширення простору особистої свободи кожного громадянина. Гуманітарні науки, прагнучи усвідомити і проаналізувати відповідальність кожної людини у справі самовдосконалення, саморозвитку і самотворення, намагаються також глибоко вивчити механізми вчинкової активності, що узасаднюють ці процеси. Вивчення проблематики вчинкової активності людини на сучасному етапі переходить на особистісний та індивідуальнісний рівень аналізу, тісно пов'язуючись із проблемою її самовизначення і самоздійснення [10; 18; 35; 56; 88; 162; 175; 202; 221].

Витоки вчинкового підходу у психології наявні у філософсько-психологічній концепції С.Л. Рубінштейна [10; 122; 181], який розглядав учинок у концептуальному лоні діяльнісної парадигми. Для нього учинок – це дія, котра здійснюється на засадах свідомого ставлення особи до інших людей й до норм моралі, а її обов'язковим компонентом є рефлексія. При цьому окрема дія може перетворитись на вчинок лише у процесі розвитку самосвідомості суб'єкта, формування його усвідомленого ставлення до себе і до соціального довкілля.

Автором «учинкової парадигми» у психологічній науці є талановитий український мислитель В.А. Роменець, у концепції якого вчинок постає «реальним сполучником між психологією та різними аспектами людської культури» [175, с. 19]. У науковому доробку вченого «вчинок у його психологічній структурі виступає безпосереднім «механізмом» моральної творчості» [179, с. 193], є вузловим осередком психічного та постає не тільки предметом, а й методичною основою для вивчення психіки [177]. Категорійний лад психологічних поглядів національного достойника, разом із поняттям «учинок», утворювали такі концепкти, як «творчість», «свобода», «відповідальність», «самопожертва», «героїзм», «святість», «канон» та ін.

Академік В.А. Роменець трактує вчинок як загальний філософський принцип, що уможливорює тлумачення природи людини й світу в різноманітних зв'язках і відношеннях, а відтак і як спосіб існування особистості у світі. На його думку, психологічно зріла особа власним учинком демонструє своє ставлення до іншої людини як до особистості. Здатність до вчинення при цьому розглядається як універсальний засіб самоспостереження, самовдосконалення, самовиявлення і самотворення людини в суспільстві. Окрім того, потреба «вчиняння» ним ототожнюється із необхідністю «бути людиною», котра прагне до вільного творення на шляху пізнання справжньої істини, утвердження почуття краси, визнання пріоритетності добра й екзистенційної значущості любові. Ось чому повноцінний учинок – це завжди трансценденція в незвіданий життєвий вимір, подолання і перехід у новий простір ось-буттєвості, а відтак і незнаний відлік часу, початок нової доби, тобто перехід у якісно інший життєвий світ, у якому від минулого залишається іноді лише інтенція і потенція самотворення [175; 177; 179].

В.А. Роменець справедливо зауважує, що «вчинок у його повноцінному вираженні завжди буде водночас і акцією духовного розвитку індивіда, й творчістю моральних цінностей» [144, с. 291]. Підґрунтя його філософсько-психологічної теорії вчинку становлять такі методологеми: 1) у вчинку як «вузловому осередку буття» виявляється активна творча взаємодія людини і світу; 2) буття у своїй сутності розкривається як «всезагальний вчинок», від якого залежать і людина, і «великий світ»; 3) учинок є результатом взаємного творчого переходу особи і світу; 4) вчинок – основна ланка людської діяльності; 5) розробка загальної теорії психіки передбачає визначення вчинкової дії та післядії як усезагального комунікативно-творчого акту, який здійснюється між людиною і світом.

За методологічною версією суб'єктно-вчинкового підходу В.О. Татенка, в рамках якого проведене онтологічне узагальнення феноменів учинковості, людське життя слід розуміти як свідомий та відповідальний процес творення індивідом свого життєсвіту і себе в ньому, дотримуючись при цьому законів добра, краси, істини й любові, себто як учинку. Отож «якщо суб'єктний підхід виокремлює в людині самотійність, самодостатність, авторське начало, а вчинковий вактуально

значення для неї стосунків з іншими людьми, із соціумом та його культурними цінностями, то суб'єктно-вчинковий підхід передбачає творче поєднання цих двох сутнісних диспозицій, притаманних людській природі» [202, с. 5].

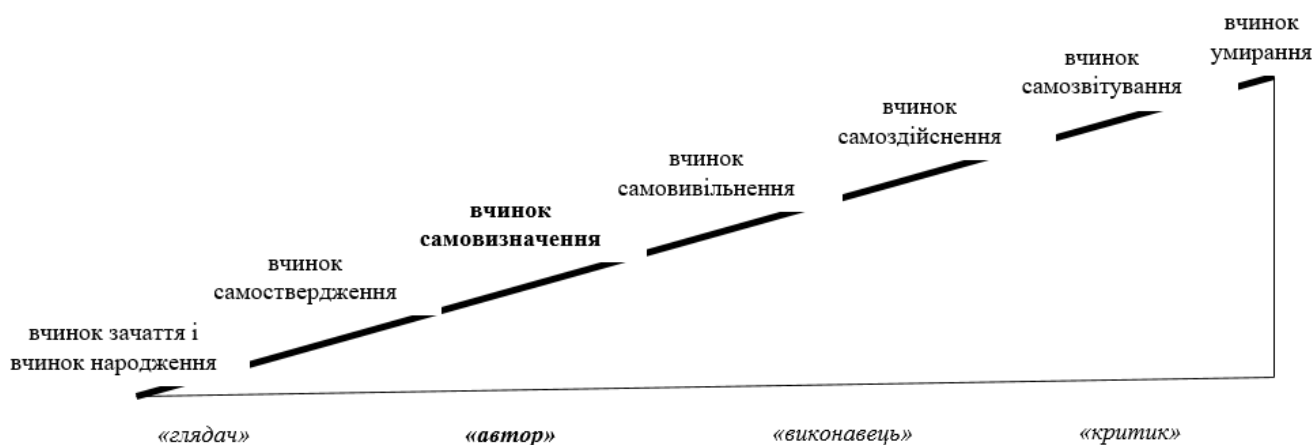
З.С. Карпенко, утверджуючи аксіопсихологічний канон персонального вчинку, визначає учинковий акт логічним осередком й онтологічним ядром ціннісних вимірів інтегральної суб'єктності життєтворення особистості, місцем переходу процесів самоорганізації (структурування й ієрархізації) сутнісних сил людини як відкритого у великий світ мікрокосму. Вона наголошує на відмінності вчинку від автоматичних, імпульсивних, рефлекторних, гетерономічних, звичних і стандартних дій, відзначає творчий характер учинення в контексті «творення індивідуально значущих і суспільно корисних морально-психологічних цінностей, зразків спільної мислєдіяльності людей, зв'язків інтелектуальності та креативності з потребоно-мотиваційною сферою даного індивіда» [88, с. 94].

А.В. Фурман, здійснюючи обґрунтування психософії вчинку В.А. Роменця як «методології пізнання джерел і сутності людського буття», розробив учинково-канонічну схему психологічного пізнання як рефлексивної мислєдіяльності особливого (психософійного) типу теоретизування. Вивчення творчого шляху академіка В.А. Роменця як методолога, «котрий створив метатеорію вчинку як систему систем», дало йому змогу запропонувати логіко-змістове «наповнення психософійної сфери вчинкової присутності людини у світі і подієвої наявності світу в її житті». Йдеться про визначення психософії вчинку як: 1) системи науково обґрунтованого знання, у центрі якого перебуває індивідуальне ось-буття людини; 2) своєрідної функціональної моделі персонального існування особи, яка постає системою відповідних знань про способи її власного життєздійснення; 3) цілісної моделі творчої діяльності людини як засобу утвердження паритетних взаємин зі світом; 4) «власне психософії – шляху до мудрості, шляху до того, як бути натхненним, спрямованим до світу в ролі активного, дійового партнера»; 5) напряму (шляху) пізнання сутності вчинку через прикладне теоретизування. Важливим є й визначення психософії як «засобу пізнання і світоглядного орієнтиру у виборі людиною справи, життєвого шляху» [223, с. 9].

Осмилюючи вчинок в контексті життєвого шляху особи, А.В. Фурман, А.А. Фурман, Я.О. Дикий визначають його як найдосконаліший спосіб особистісного існування людини у світі. Це «позитивна соціальна подія», яка «дає змогу людині отримати бажані свободу і незалежність у вітакультурному просторі-часі» [244, с. 158]. А життєвий поклик до вчинення допомагає їй знайти форми індивідуалізованого вираження своїх переживань, думок, прагнень. Важливо, що у вчинку виявляються найістотніші сили людини, «заземляючи» й конкретизуючи її практико зорієнтовані прагнення й життєві цілі.

Важливим питанням дослідження є також визначення різних форм та видів учинкової активності. Зокрема, В.А. Роменець обґрунтовує вчинки розгорнуті і редуковані й ті, які зароджуються або відмирають. Усі вчинки за формою здійснення автор відносить до тих, що виражають духовне зростання особи (квінтенсенцією є героїчна самопожертва), або свідчать про її духовну деградацію [175; 176; 179; 180]. Вчені Т.С. Кириленко й Т.М. Титаренко виокремлюють вчинки буденності, істини, краси, добра, екзистенції, самопізнання й повернення до буденності [144]. Т.М. Титаренко окремо виділяє «учинок імпровізації з власним життям», що актуалізується через неможливість прогнозування людиною свого майбутнього [Там само]. В.О. Татенко в контексті онтогенезу аналізує вчинок зачаття і народження, вчинки самоствердження, самовизначення, самовивільнення, самоздійснення, самозвітування і умирання [Там само]. Продовження цього «логічного ряду» дає підстави для розмежування інших видів і форм учинкової активності за різними критеріями. Зокрема, за критерієм внеску особи у власний саморозвиток доцільно вказати на вчинки самопізнання, саморозвитку, самовиховання, самотворення; критерій домінуючої вартості спричинює розрізнення вчинків істини, добра і краси; прагнення до перетворення себе об'єктивує вчинок самоствердження; життєздійснення універсуму актуалізує «життя-як-учинок». Усі визначені види й форми учинкової активності, за умов відповідності їх критеріям моральної творчості, становлять «справжній учинок». «Несправжніми» можна назвати імітаційні, маніпулятивні й учинковоподібні форми поведінки, притаманні «вчинковим імітаторам».

Отож констатуємо, що у психології вчинок розглядається як унікальний специфічний вид розумової та вольової дії суб'єкта, як необхідна складова його життєдіяльності, поведінки й характеру. Особа, здійснюючи вчинок, стає творцем нових індивідуально, морально та суспільно значущих цінностей і взірців діяльності. Оскільки вчинок органічно поєднує суб'єктивне і об'єктивне, індивідуальне й суспільне, мотив і наслідок, роль його у самовизначенні, самоактуалізації й самореалізації людини неможливо переоцінити. Вказане дає підґрунтя концептуалізувати вчинок самовизначення як окремий різновид вчинання в онтогенетичному вимірі (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Вчинок самовизначення в онтогенетичному вимірі

Так, В.О. Татенко, аналізуючи онтогенетичні визначення вчинку, починає відлік із вчинку зачаття і вчинку народження, наголошуючи, що нове життя має народжуватися в умовах «любовного творення». Вчинок самоствердження починається із наполегливого дитячого «Я сам!», фіналізуючись у юнацькому віці сформованою ініціативною здатністю протистояти оточенню у поглядах на життєві ідеали й цілі, самозапевняти у статусі людини, реалізувати закладену інтенцію, творити себе через нарощування особистісних потенціалів. Важливо, що життєвий вибір на цьому етапі здійснюється в межах ситуаційної парадигми, коли юнак чи юнка «творить себе», орієнтуючись на зовнішні взірці та ідеали. Вчинок самовизначення актуалізує мотиваційну парадигму, стимулюючи потребу «визначатися у своїх життєвих цілях і цінностях» та «здійснювати свідомий вибір»

свого життєвого шляху, оволодівши необхідними для цього професійними знаннями й уміннями. «Самовизначитись – означає теоретично відповісти собі самому на запитання «хто я є?», «що я хочу?», «що я можу?» і практично пересвідчитися у правильності цих відповідей» [144, с. 431]. Вчинок самовивільнення – це завжди подолання ситуації і випробування на зрілість, коли особа долає пропозиції невчинкового шляху до мети і почуття страху перед реальними труднощами. На цьому етапі вона, ставши на певний щабель свободи вибору, постає суб'єктом власної життєдіяльності, котрий самотійно визначає й утримує бажану траєкторію свого повсякдення. Вчинок самоздійснення знаменує перехід особистості на новий рівень життєзреалізування, незалежний від зовнішніх чинників, синтезуючи в собі «хочу» і «можу», утілюючись у продуктивній, вільній, свідомій, відповідальній діяльності і виявляючись у переживанні досягнутої внутрішньої збалансованості. Вчинок самозвітування оприявнюється в катарсисі самоздійснення і рефлексії здійсненого, досягнутого і прожитого й у підсумку – в персональній життєвій мудрості. На цьому етапі важливою є позитивна оцінка свого життя з погляду його суб'єктності, творчості, ініціативності, дієвості, що дає відчуття самоповаги, внутрішньої рівноваги, душевного спокою і гармонії з собою. Вчинок умирання завершує життєвий шлях людини і виявляється в усвідомленні незворотності смерті, її абсолютності й неминучості. Проте навіть на цьому етапі залишаються можливості для обстоювання і збереження в собі людського, дієвого ставлення до ситуації, коли «обривається життя тілесне, але продовжується у своєму невинному історичному розвитку духовне життя людства» [Там само, с. 439].

Вочевидь, вчинок самовизначення узасаднює весь життєвий шлях людини, починаючи від моменту, коли вона стає здатною на свідомий вибір із безлічі актуальних можливостей і даностей. Окрім того, як стверджує А.А. Фурман, вчинок самовизначення «утверджує формування намірів і рішень суб'єкта щодо можливості практичного втілення проєктів сутнісної самореалізації у власному бутті» [219, с. 65]. Відтак, самовизначення особи розгортається відповідно до логіки вчинку, а саме через подолання її залежності від ситуації самовизначення до осмислення нею результатів здійсненого життєвого вибору. Зауважимо, що без

проходження вчинкового циклу самовизначення неможливе як подальше самоздійснення людини, так і її самозвітування й адекватний рефлексивний аналіз підсумків своєї буттєвості.

Таким чином, вчинок самовизначення із позицій «учинкової парадигми» В.А. Роменця трактуємо не лише як набір культурно-історичних зразків поведінки, привласнених конкретною особою, а й як низку «неповторних, творчих, відповідальних, соціально спрямованих актів, здійснюючи які, людина реалізує свою сутність, зростає і стверджується як непересічна вільна особистість і неповторна індивідуальність» [203, с. 28]. Крім того, «істота, яка вчиняє, і є людиною у справжньому, сутнісному, розумінні цього слова, здатною до самотворення, саморозвитку, самоствердження. Тому й потенціал людського в людині визначається її здатністю до повноцінного вчинення» [Там само, с. 31], а вчинок самовизначення має за мету дійти до визначення себе як творіння, котре приречене на вчинок істини, краси, добра, любові і котре прагне вчиняти, себто екзистенціювати, бути, статися.

Як зазначає В.А. Роменець, справжній вчинок особи завжди детермінується свідомим прагненням реалізувати свій ідеал, що відрізняє його від буденної поведінки і спрямовує суб'єктну активність на втілення глибинних прагнень і сенсожиттєвих орієнтирів. При цьому стереотипні дії, навіть якщо вони є моральними і відповідають усім соціальним стандартам, не становлять учинку, тому що не виражають глибокого особистісного прагнення і не несуть у собі ідеального образу [175]. Вчинок, спрямований на втілення ідеалу, оприявнюється через конкретні дії, які відображають внутрішній світ людини, її моральні переконання і погляди на сенс життя. А це означає, що самовизначення в сучасному світі потребує не лише теоретичного осмислення й пізнання своїх цінностей, але й практичного їх утілення у вигляді вчинків, котрі виявляють сутність і життєве призначення конкретної особи. Здійснюючи вчинок, вона має усвідомлювати не лише короткострокові наслідки, а й його значення в контексті довгострокових домагань, у тому числі й для втілення особистісного сенсу. В сучасних умовах, де моральні цінності і сенс життя втратили імперативну зумовленість і потребують

постійного переосмислення, важливим аспектом самовизначення стає здатність людини діяти у рамках своєї ціннісно-сміслової системи, робити усвідомлені вибори, досягати важливих цілей і самоздійснюватися через конкретні вчинки. Тому самовизначення у постнекласичній реальності стає повноцінним тільки тоді, коли особистість не просто формулює та усвідомлює свої цінності, а й активно прагне їх утілити через конкретні дії, які мають естетичну, моральну, навіть катарсичну значущість. Учинок, спрямований на втілення свого призначення, може змінювати як навколишній світ, так і саму людину, її внутрішній стан, уможливорюючи особистісне зростання та подальший психосоціальний розвиток.

Варто враховувати, що вчинок, як зазначає В.А. Роменець, – це складний внутрішньоособистісний конструкт, де сам акт є лише одним із чотирьох компонентів його здійснення. Додатковими складовими вчинку автор називає ситуацію, мотивацію та рефлексію [175]. За цими ж етапами-компонентами розгортається і вчинок самовизначення людини в контексті постнекласичної раціональності. Так, будь-який учинок уможливорюється завдяки актуальній ситуації, що ставить людину перед важливим вибором і викликає потребу в діях. Таке рішення приймається з орієнтацією як на вимоги довкілля, так і на власний досвід й індивідуальні переконання, причому з орієнтацією на потенційну зміну зумовленої культурно-історичним контекстом ситуаційної подієвості відповідно до власних ідеалів. Важливо, що у засновках вчинку самовизначення постає не будь-яка ситуація, а усвідомлена особистістю як така, що потенційно здатна до перетворення, зміни чи адаптації на свою користь відповідно до уявлень про добро і зло, красиве і потворне, прийнятне і неприйнятне та ін. Лише така ситуація, разом із усвідомленням необхідності її зміни відповідно до власних життєвих прагнень і бажань, спричиняє перехід до наступного етапу вчинку – мотиваційного.

Мотивація відіграє важливу роль у здійсненні вчинку самовизначення, оскільки саме на цьому етапі, як зауважує В.А. Роменець, суб'єкт визначає свої цілі та спрямовує діяльність на досягнення бажаного результату [175]. Важливою характеристикою мотиваційного етапу вчинку є виникнення зв'язку між внутрішніми прагненнями людини та зовнішніми, нормативно заданими вимогами,

коли відповідні спонуки (потяги, бажання, потреби, цінності або моральні принципи) стають передумовою для визначення конкретних кроків у виборі способу реалізації задуманого. Зазначимо, що мотивація – це не лише прагнення до досягнення значущої мети, а й внутрішнє «покликання» до самовизначення, котре ґрунтується на особистих цінностях і переконаннях.

Третім етапом вчинку самовизначення постає власне учинковий акт, що вимагає безпосереднього утілення визначених особою на мотиваційному рівні прагнень і намірів. Важливо розуміти, що вчинкова дія проявляється не просто у вигляді механічної реакції на зовнішні обставини, а виступає у ролі вираження глибокого внутрішнього переконання людини, яка через свою діяльність досягає значущої мети, реалізуючи особистісне домагання змінити себе і світ навколо себе на основі власних сенсожиттєвих прагнень.

Післядія (рефлексія) в аспекті вчинку самовизначення передбачає осмислення суб'єктом наслідків здійсненого вибору як для власного особистісного розвитку, так і для повноцінного функціонування довкілля. Її значущість полягає у самоаналізі скоєного, у критичному осмисленні досягнутого, в оцінці реалізованого, в коригуванні помилкового. При цьому людина, усвідомивши наслідки своїх дій для себе й оточення, розуміє, як її вчинок може стати основою для нових кроків уперед. Лише внутрішньо прийнята і трансформована у свідомості особистості ситуація, разом із усвідомленням її відповідності власним життєвим прагненням і бажанням, спричиняє завершення вчинення як повноцінного акту. Отож рефлексія – важливий момент самовизначення, адже тільки через неї суб'єкт може повно зрозуміти свої мотиви, оцінити правильність вибору і підготуватися до подолання наступних життєвих ситуацій. У такий спосіб кожен здійснений суб'єктом учинок стає не лише результатом здійсненого вибору, а й стартовою точкою для його подальших особистісних змін.

Структуру вчинку самовизначення людини, відштовхуючись від наукового тлумачення В.А. Роменця, узагальнено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Структура вчинку самовизначення людини

Компонент	Сутність	Значення
Ситуація	Початковий етап, на якому людина надає значення певним явищам чи феноменам довкілля	Людина оцінює ситуацію через свої внутрішні переконання та цінності, що формують стимуляційні передумови для подальших дій
Мотивація	Мотивація вчинку виникає через усвідомлення необхідності змінити ситуацію або своє життя відповідно до обставин	Внутрішнє прагнення змінити довкілля, реалізуючи свої цінності, де мотивація відіграє роль рушійної сили для здійснення вчинку, визначаючи напрямок докладання людиною розумових і вольових зусиль
Вчинковий акт-дія	Реалізація мотивів через конкретні дії, перетворення ситуації відповідно до ідеалу через здійснення низки актів учинення	Вчинення стає способом практичного втілення ідеалу людини у життя, коли дії визначаються її цінностями і відображають прагнення досягти мети.
Післядія	Оцінка наслідків учинку для себе та довкілля, усвідомлення його відповідності своїм ідеалам і цінностям, суспільним інтересам	Рефлексія допомагає особі осмислити наслідки своїх дій, зробити висновки і коригувати наступні кроки задля зреалізування подальших учинків

Узагальнимо, що у постнекласичній парадигмі вчинок самовизначення є не тільки передумовою самоздійснення і життєзреалізування на основі своїх внутрішніх переконань, але й інструментом для осмислення свого місця в світі. Вчинок, відображаючи цінності і смисли людини й репрезентуючи розуміння нею сенсу життя, дає змогу кожному акту самовизначення набувати глибокого морального і етичного значення. Самовизначення як вчинок, що відображає глибокі внутрішні переконання особистості та її прагнення до ідеалу, уможливорює не лише адаптивне пристосування до змін, але й активний трансформуючий вплив на довкілля, дає змогу не тільки знайти своє місце в сучасному світі, а й активно формувати, творити, змінювати його сутність.

Отже, самовизначення людини в епістемологічних рамках постнекласичної наукової раціональності характеризується безперервністю, циклічністю, діалогічністю, надрефлексивністю й постійним «творенням себе» у взаємодії з мінливим, фрагментованим, проте відкритим для освоєння, довкіллям. Відсутність чітких та однозначних соціокультурних і навіть моральних обмежень вимагає від

особистості активного задіяння у процес пошуку / творення сенсових горизонтів власного життя. Учинок самовизначення постає не тільки передумовою самоздійснення і життєзреалізування людини на засадах особистісних переконань, але й інструментом для осмислення свого місця у світі. Цей учинковий акт-подія, відображаючи цінності і смисли особи й репрезентуючи розуміння нею сенсу життя, дає змогу кожному акту самовизначення, який розгортається від ситуації до мотивації, і далі до дії та рефлексії, набувати моральної і етико-самісної значущості. Самовизначення як вчинок, котрий відображає глибокі внутрішні переконання особистості та її прагнення до ідеалу, уможлиблює не лише адаптивне пристосування до змін, але й активний творчий вплив на довкілля, дозволяє не тільки віднайти своє місце в сучасному світі, але й змінювати, збагачувати, творити його сутнісне осереддя та ціннісно-сміслову наповнення.

Висновки до першого розділу

1. Самовизначення – це складний, динамічний і багатофакторний процес усвідомленого, ціннісно й смислово зумовленого вибору особою власного життєвого шляху, що виявляється у здатності самостійно осмислювати, оцінювати та регулювати своє життя, визначати його мету, пріоритети, соціальні ролі та особистісні смисли в межах соціокультурного простору. Таке визначення себе у світі проявляється в різних сферах – психосоціальній, професійній, моральній та ін. і є основою становлення, розвитку, самореалізації й самоактуалізації людини як суб'єкта, особистості, індивідуальності, універсума.

2. Повне проникнення у сутність самовизначення особи можливе лише на основі комплексного, філософсько-психологічного осмислення, що дає змогу інтегрувати прагматичні, когнітивні, соціокультурні, екзистенційні, сенсожиттєві та інші чинники його здійснення. При цьому, незважаючи на різноманітність підходів до трактування феномену самовизначення (культурно-історичного, аксіопсихологічного, гуманістично-екзистенційного та циклічно-вчинкового), є підстави виокремити основоположні його ознаки: власна активність суб'єкта на

шляху самоздійснення; компетентність у просторі цінностей і сенсів; здатність до творчості і самоперетворення; прагнення до самоактуалізації; свідоме цілепокладання; орієнтація на майбутнє з огляду на теперішнє; усвідомлення сенсу свого життя; розуміння відповідальної причетності до світу. За таких умов самовизначення урештє здійснення людини.

3. Самовизначення як учинок, котрий відображає глибокі внутрішні переконання особистості та її прагнення до ідеалу, уможлиблює не лише адаптивне пристосування до змін, але й активний творчий вплив на довкілля, дозволяє не тільки віднайти своє місце в сучасному світі, але й змінювати, збагачувати, творити його сутнісне осереддя та ціннісно-сміслову наповненість.

4. Філософсько-психологічне пізнання вчинку самовизначення дає підстави визначити цей феномен як: а) унікально-специфічний різновид когнітивної та вольової дії особи, б) «механізм» її моральної творчості, в) спосіб існування суб'єкта у світі, г) загальнофілософський принцип пізнання і розуміння сутності людини, д) досконалий спосіб її особистісного існування у світі, е) «позитивну соціальну подію», є) універсальний засіб самовиявлення, самовдосконалення, самотворення особистості й індивідуальності, що уможлиблює подальшу перспективу своєї самореалізації в соціумі.

5. Водночас учинок самовизначення актуалізує мотиваційні ресурси особистості, унеобхіднює її виявлення у своїх буденних цілях і цінностях, свідомий вибір свого життєвого шляху й опанування потрібними для цього знаннями й вміннями. Він розгортається через образи суб'єктивної реальності, виявляючи певну специфіку на кожному з етапів аксіогенезу.

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІЗНАННЯ АКСІОПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ВЧИНКУ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

2.1. Аксиопсихологічні передумови становлення вчинку самовизначення у майбутніх психологів

В сучасному постнекласичному світі, що характеризується значними ціннісними зрушеннями, багатовекторною трансформацією базових життєвих орієнтирів і соціальних вартостей, руйнуванням традиційної аксіологічної системи та зростанням невизначеності традиційних соціальних ідеалів, досить часто спостерігається внутрішня дезорієнтація молоді щодо сенсу життя, ставлення до праці, моральних орієнтирів, етичних та фахових норм. Указане створює істотні ризики для здійснення юнаками і дівчатами поверхневого, конформного чи ситуативного визначення себе у світі, ґрунтованого на нестійких внутрішніх переконаннях, зовнішніх смисложиттєвих настановах й недостатньо розвиненій відповідальності перед собою та соціумом, що актуалізує необхідність аксіопсихологічного узмістовлення їх професійного самовизначення.

Аналіз філософсько-психологічних джерел з аксіологічної проблематики (А. Маслов [284-286], Г.В. Олпорт [272], Р. Мей [287], К. Роджерс [288-289], М. Рокич [290-291], Ш. Шварц [293], В. Франкл [215; 278-280], Е. Фромм [217] та ін.) показує, що цінності – це стійкі, усвідомлені або неусвідомлені уявлення окремої особи чи соціальної спільноти про важливе, значуще, бажане чи гідне, які діють як смисложиттєві орієнтири та визначають персональний вибір, внутрішню мотивацію, емоційно-вольову поведінку, сенсосмислове ставлення до світу, світоглядну позицію людини, а також тактику і стратегію її ось-буття. Важливими характеристиками цих світоглядних уявлень є їх апріорна позитивність, соціальна нормативність та індивідуальна значущість. Крім того, такі метапотреби, усвідомлені, інтеріоризовані й прийняті суб'єктом, формують його ціннісно-смісловий простір, визначають ідеали, структурують сенс життя, підкріплюють

мотиваційні установки, спрямовують життєві пріоритети, обґрунтовують світоглядні переконання, регламентують моральні настанови, конкретизують життєві цілі, підтримують внутрішні переконання, уможливають етичні принципи, підкріплюють професійну етику, активізують потребу в самореалізації, зумовлюють інші екзистенційні потреби, розкривають персональну автентичність й поглиблюють усвідомлення свого покликання, впливаючи при цьому на зміст рефлексивного самоусвідомлення, міжособистісну взаємодію, життєві пріоритети та професійну самореалізацію.

Інтерпретація цінностей як фундаментального багатовимірного наукового поняття, яке охоплює широке коло життєвих сфер і визначає змістовність особистісних та соціальних орієнтирів особи, показує доцільність їх трактування не лише як абстрактних ідеалів, а як організуючих структур, що визначають її мотивацію, ідентифікацію, поведінкові патерни й індивідуальне цілепокладання (Т.Л. Антоненко [4], І.Д. Бех [16], Н.В. Безлюдна [28], Я.М. Бугерко [21], І.А. Гуляс [44], І.З. Держко [57], О.А. Іващенко [80], Е.О. Помиткін [154], Л.М. Сафонік [190], О.О. Сердюк [248], А.А. Фурман [219; 220], В.М. Шахрай [249], С.Х. Шварц [293] та ін.). При цьому класифікація вартостей за різними критеріями дає змогу глибше зрозуміти їхню природу і важливу роль у процесах індивідуально-особистісного та професійного розвитку суб'єкта освітньої діяльності.

По-перше, систематизація цінностей за змістом уможливорює виділення: а) моральних (етичних), серед яких – справедливість, добро, чесність і гідність, які закладають підґрунтя для формування моральної самосвідомості й нормативно регулюють взаємини між людьми; б) духовних – охоплюють сенс життя, віру, надію, любов і внутрішню гармонію та відображають прагнення людини до самореалізації й екзистенційного збагачення; в) естетичних, які пов'язуються з красою, витонченістю, виразністю, художністю, творчістю, піднесенням й почуттям стилю і формують гармонійне сприйняття світу крізь призму емоційної та сенсорної рефлексії; г) соціальних – свобода, рівність, солідарність, відповідальність, згуртованість, взаємоповага, довіра, партнерство, гуманізм і толерантність, що сприяють розумінню важливості соціального порядку й розвитку

громадянської свідомості індивіда; д) професійних – сумлінність, відповідальність, компетентність, добросовісність, фаховість, надійність, дисциплінованість, самостійність, цілеспрямованість, уважність, відданість, які є ключовими для формування фахової ідентичності і забезпечення високої якості й результативності професійної діяльності; е) інших – практичних (утилітарних чи прагматичних), економічних, політичних, правових, релігійних, екологічних, особистісних та когнітивних орієнтацій, кожна з яких має свою специфіку й відіграє важливу роль у різних аспектах повсякдення людини.

По-друге, за функціональною роллю у житті особи цінності поділяють на: а) інструментальні – проявляються у рисах особистості, характеру та якостях поведінки й постають засобами для досягнення певних цілей (працьовитість, дисциплінованість, ощадливість); б) термінальні – відображають необхідні чи бажані сенсожиттєві установки й світоглядні орієнтири, що визначають цілеспрямованість її життєвого шляху (добро, щастя, свобода, самореалізація).

По-третє, класифікація за рівнем узагальнення уможливорює виділення кількох типів вартостей: а) універсальних – мають загальнолюдське значення, є спільними для більшості культур і визначають змістовність базових моральних норм, гуманістичних ідеалів та прав людини; б) групових – характерні для певних соціальних, професійних або етнокультурних спільнот, відображають їхні внутрішні установки, колективні уявлення про значуще й важливе та слугують чинниками професійної або групової ідентифікації; в) індивідуальних – сформованих під впливом особистого досвіду, ось-буттєвих переконань та автентично-унікального внутрішнього світу людини.

По-четверте, відповідно до рівня значущості у внутрішній структурі особистості, важливо розрізняти цінності: а) ядерні – життєво важливі, стійкі, глибоко інтеріоризовані орієнтири, які безпосередньо пов'язані з персональною ідентичністю, самосвідомістю та визначають загальну спрямованість життєвого вибору, і б) периферійні – менш значущі, ситуативно зумовлені, схильні до змін залежно від життєвого контексту, потреб або соціального впливу.

По-п'яте, за ступенем реалізованості в ось-бутті суб'єкта виділяють цінності: а) декларовані, тобто офіційно проголошені, але не завжди утілені у його поведінці чи діяльності, так і б) реальні, що справді проявляються в житті особи і визначають конкретні її дії, діяння та вчинки. За цим же критерієм ідентифікують: а) стабільні – відзначаються сталістю, особистісною значущістю, важливістю та є невід'ємною складовою самосвідомості особистості, та б) ситуативні, що змінюються відповідно до зовнішніх обставин, особистих криз, соціальних впливів або окремих етапів індивідуального розвитку людини, вартості.

По-шосте, у психологічному контексті розрізняють: а) соціальні смисли, що мотивують фахівця до взаємодопомоги та служіння суспільному благу (допомога навколишнім, мир, справедливість, толерантність, соціальна відповідальність, громадянськість), б) особистісні сенси – сприяють самопізнанню, внутрішній узгодженості й гуманістичній спрямованості особистості (самореалізація, свобода, автентичність, самоповага, самопізнання, внутрішня гармонія); а) професійні цінності, які визначають етичні стандарти, моральні орієнтири й фахову компетентність спеціаліста у конкретній сфері життєзреалізування (компетентність, відповідальність, доброчесність, сумлінність, професійна етика, лояльність). Саме через активну взаємодію цих різнорівневих й різноаспектних світоглядних орієнтирів формується цілісна ціннісно-смилова система майбутнього спеціаліста, що забезпечує його внутрішню інтегрованість, фахову автентичність, особистісну і професійну самореалізацію та конгруентність власного Я.

Осмислення Я.М. Бугерко [21], Т.А. Вілюжаніною [30], Ж.П. Вірною [31], В.В. Волошиною [33], Х.М. Дмитерко-Карабин [61], Ю.Г. Долінською [64], А.І. Іващенко [80], С.М. Каліщук [83], В.М. Мицьком [131], Р.А. Мороз [167], У.Л. Мороховською [134], В.Г. Панком [143], В.М. Педоренко [150], Г.К. Радчук [169], Н.В. Старинською [200], Т.Є. Тітовою [208], А.А. Фурманом [220], М.О. Чаїнською [250], О.В. Ямницького [270] здатності майбутнього фахівця-психолога до унікально усвідомленого, ціннісно обґрунтованого й раціонально вмотивованого життєвого вибору, формування його професійної майстерності, моральної зрілості та гуманістичної спрямованості показує, що визначають

характер і глибину такого персонального рішення, орієнтують на усвідомлене прийняття соціальної ролі, формалізують здатність до плідної діяльності й зумовлюють набуття зрілої фахової ідентичності, такі базові ціннісно-сміслові передумови визначення себе у світі, як цінності, ціннісні орієнтації, ідеали, особистісні смисли, сенс життя, значущі сенсосміслові конструкти, мотиваційні установки, світоглядні переконання, життєві пріоритети, моральні настанови, екзистенційні прагнення, етичні принципи, термінальні вартості й метапотреби.

Усвідомлення студентами вартісності власних сенсожиттєвих орієнтацій як підстав для здійснення відповідального й рефлексивного вибору фаху-професії закладене й у структуру Стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів за спеціальністю 053 «Психологія». У змісті цього документа стверджується, що до переліку смислосназучих вартостей такого спеціаліста входять соціальні, моральні, гуманістичні та особистісні цінності, а також норми організації наукової діяльності, гармонійне поєднання яких має ключове значення для його успішної і, головне, плідної професійної роботи [197; 198]. З іншого боку, значущість цінностей як передумов якості й продуктивності професійної діяльності фахівця репрезентовано і в змісті Етичного кодексу психолога (1990) [70] та Етичного кодексу психолога (2021) [69], а також наведено в професіограмі (Додаток Б). Сукупність проаналізованих вартостей і особистісно значущих смислів як системоутворювальних засад ефективної професійної діяльності спеціаліста-психолога забезпечує якість надання фахової допомоги клієнтам, а успішне формування вказаних смисложиттєвих орієнтирів у процесі освітньо-професійної підготовки залежить не тільки від педагогічної майстерності викладачів закладу вищої освіти, а й постає вагомою сферою персональної відповідальності кожного здобувача аналізованого фаху.

Окреслені професійно значущі вартості спеціалістів у сфері психології, враховуючи їх гуманізм, відповідальність, фаховість, чесність, доброчесність, емпатійність, повагу до автономії іншого, справедливість, конфіденційність та саморефлексію, не лише регламентують актуальні соціально-ціннісні орієнтири їх компетентної роботи, а й формують внутрішній моральний компас особистості у

процесі професійного самовизначення. До прикладу, усвідомлене прийняття й повна інтеріоризація визначених смисложиттєвих орієнтирів спрямовує студентів на самостійний, обґрунтований, автентичний та відповідальний життєвий вибір, орієнтуючи на досягнення вершин власної професійної самореалізації і самоздійснення. У цьому контексті здійснений майбутнім психологом акт самовизначення передбачає глибокий особистісний вибір на користь безумовного служіння людям, вірності морально-етичним принципам та ідеалам професії й готовності нести повну відповідальність за результативність впливів на життя і психологічне благополуччя навколишніх.

Всебічний аналіз проблеми дослідження, проведений Л.М. Балецькою [7], Я.М. Бугерко [23], Т.П. Дяк [68], М.С. Корольчуком [165], Є.В. Кучеренко [112], М.П. Лукашевичем [120], А.В. Массановим [126], І.В. Панок [149], В.І. Сметаняком [196], А.А. Фурманом [220], І.А. Шестопа́л [263], І.В. Яворською-Ветровою [267], також свідчить, що самовизначення сучасних студентів, здійснене на підґрунті психосоціально значущих й індивідуально ціннісних орієнтирів їх майбутньої професійної діяльності, закладає фундамент для формування цілісної особистісно-професійної ідентичності й забезпечує внутрішню готовність до усвідомленої, ефективної та компетентної фахової діяльності, виступаючи важливим фактором їх освітньої підготовки у закладі вищої освіти. Розуміння здобувачами сутності власної професійної ролі, її смисложиттєвої зумовленості та гуманістично-екзистенційного наповнення уможливорює прийняття ними морально-етичної відповідальності за обраний вектор власної самореалізації. Окрім того, здійснене на засадах реалізації власного сенсу життя самовизначення дає майбутнім психологам змогу не тільки сформувати власну ось-буттєву стратегію, а й розвинути внутрішню стійкість та достатню витривалість до організаційно-комунікаційних, інтерперсональних та конфліктогенних фахових викликів.

Осмислення Г.О. Баллом [11], Дж.Ф.Т. Б'юдженталем [275], П.Т.П. Вонгом [296], А. Масловим [284-286], Р. Меєм [287], К. Роджерсом [288-289], Ж.-П. Сартром [189], Л.М. Сафонік [190], К. Стренджер [295], В. Франклом [278-280] та іншими вченими екзистенційно-гуманістичних передумов пошуку

суб'єктом сенсу свого життя, а також актів самоздійснення й самоактуалізації в професійній сфері життєдіяльності, екстрапольоване на повне усвідомлення майбутніми фахівцями аксіопсихологічних передумов власного вчинку самовизначення, показує значущість пошуку і віднаходження ними відповідей на питання «Хто я?», «У чому сенс мого життя?», «Чим я можу бути корисним для інших?», що безперечно актуалізує осмислення власної ціннісно-сміслової сфери. Адже без внутрішньої цілісності персонального Я, ось-буттєвої наповненості та довершеної особистісної автентичності спеціаліст не зможе бути компетентним та високоефективним у роботі з клієнтами. Зважаючи й на те, що професіонал у галузі психології працює у конкретному соціальному контексті, а також керується загальноприйнятими вимогами професійної етики, безумовно дотримується існуючих правових норм і діє відповідно до нормативно заданих стандартів соціальної гуманності, повної конфіденційності й етичної відповідальності, важливо, щоб його професійний вибір узгоджувався із власними внутрішньоособистісними переконаннями, домінуючими ціннісно-смісловими орієнтаціями та здатністю до морального самозобов'язання.

Вивчення низки наукових праць (Т.А. Вілюжаніна [30], Ж.П. Вірна [31], Х.М. Дмитерко-Карабин [61], О.А. Іващенко [80], Л.М. Кобильнік [95], В.М. Мицько [131], У.Л. Мороховська [34], Н.І. Пов'якель [153], Л.В. Помиткіна [155], М.В. Попович [156], Л.З. Сердюк [168], Г.К. Радчук [170], Т.Є. Тітова [208], А.А. Фурман [220]) також показує, що самовизначення майбутніх психологів базується на низці важливих аксіопсихологічних передумов, які забезпечують їх особистісно-професійне становлення. Так, важливим є усвідомлення унікальності кожної людини, що формує здатність до емпатії, особистісного прийняття та глибокого розуміння окремої індивідуальності та уможливлює встановлення довірливих стосунків з клієнтами. Крім того, для студентів важлива розвинена професійна відповідальність, що передбачає дотримання етичних норм (чесність у фаховій взаємодії, конфіденційність та готовність нести наслідки своїх фахових впливів). З іншого боку, значущою постає потреба в фаховому зростанні, що сприяє розвитку у фахівців особистісної гнучкості, адаптивності до змін та здатності

відповідати сучасним вимогам психологічної практики. Одна з визначальних – орієнтація на допомогу навколишнім, що розвиває чуйність і відкритість як персональні риси й допомагає знайти сенс у майбутній професійній діяльності. Все це створює підґрунтя для усвідомленого самовизначення майбутніх фахівців та формуванню їх готовності до якісної та відповідальної професійної роботи.

Повне розуміння майбутніми спеціалістами-психологами персональної значущості екзистенційного, ґрунтованого на власних смисложиттєвих орієнтирах професійного вибору (Т.Л. Антоненко [3; 4], Т.А. Вілюжаніна [30], О.М. Грінцова [43], Л.В. Помиткіна [155], О.О. Сердюк [161; 168; 187]) доводить, що формування професійної ідентичності не може розглядатися ізольовано від їхніх ціннісних орієнтацій та вартісно зумовлених мотиваційних структур. Окрім того, виявлення внутрішніх аксіопсихологічних передумов, які детермінують процес фахового становлення майбутніх психологів, важливе для розвитку їх готовності до значущих професійних викликів, забезпечення високої психоемоційної стійкості до стресогенних умов та прояву високого рівня професійної відповідальності за належну психологічну підтримку клієнтів. Сформовані ціннісно-світоглядні структури, визначаючи вектор особистісно-професійного розвитку студента й позитивно впливаючи на якість та ефективність його квазіпрофесійного функціонування у закладі вищої освіти, відіграють роль своєрідного базису, що актуалізує його внутрішнє спонукання до особистісно-професійного зростання та екзистенційно наповненої компетентної діяльності.

Проведена Я.М. Бугерко [21-23], Г.С. Гірняк [23], Ю.Г. Долінською [64], А.І. Іващенко [79], З.Я. Ковальчук [127], О.М. Кокуном [97], Є.В. Кучеренком [112], І.М. Матійків [127], Л.А. Носко [142], В.Г. Панком [143; 147], А.А. Фурманом [220] характеристика ціннісних підстав для професійного самовизначення студентів показує, що вибір фаху психолога – одне з найбільш фундаментальних, складних та відповідальних рішень, яке, постаючи перед особистістю на шляху її соціально-професійного становлення, пов'язується із усвідомленням її власного місця у світі, пошуком глибинного сенсу життя, реалізацією особистого покликання й актуалізує проблематику самовизначення на підґрунті значущих особистісних змін й

самотворення цілісного, відповідального, автентичного Я. Обрання цього виду діяльності без наявності внутрішньоособистісного сенсосмислового підґрунтя та гуманістично зумовлених вартісних орієнтирів спричиняє швидку втрату в суб'єкта інтересу до компетентної й кваліфікованої роботи й часто призводить до його психоемоційного вигорання, що вимагає детального обґрунтування аксіопсихологічних передумов його самовизначення на засадах учинковості.

Аксіопсихологічний аналіз професійного самовизначення майбутніх фахівців дають змогу розглядати його як складний і багаторівневий процес, в основі якого перебувають стійкі ціннісно-сміслові утворення особистості (І.Д. Бех [16], В.В. Волошина [34], І.А. Гуляс [45], С.С. Гусаківська [52], В.Г. Дуб [67], О.О. Кревська [106], Т.В. Куренна [111], О.В. Москаленко [136], І.В. Панок [149], Ю.В. Пелех [151], О.О. Продан [168], Л.В. Романюк [174], Н.В. Чепелева [188], І.А. Сербін-Жердецька [192], О.Ю. Середа [194], Л.В. Ткачук [209], А.О. Широких [264] та ін.). Саме цінності й сенсожиттєві смисли як цілеспрямовуючі орієнтири, що визначають як загальний напрям організації життєвого шляху суб'єкта, так і зміст його конкретних вольових рішень, морально відповідальних учинків та смисложиттєвих діянь, формують підґрунтя для постання осмисленого життєвого вибору та здійснення внутрішнього акту самовизначення – глибоко вмотивованого, особистісно значущого й морально обґрунтованого рішення, що є підґрунтям для становлення професійної ідентичності та гуманістичної спрямованості психолога.

Узагальнення даних наукової літератури (Т.Л. Антоненко [4], Л.М. Балецька [4], А.Я. Боднар [17], Я.М. Бугерко [23], М.В. Гриньова [42], Т.Ю. Гущина [55], І.М. Євченко [71], К.В. Колінько [98], М.А. Кузнецов [109], О.І. Купрєєва [110], Г.І. Меднікова [128], С.А. Михальська [130] та ін.) уможлиблює визначення студентського віку як сенситивного для здійснення вчинку самовизначення, що зумовлено інтенсивним формуванням життєвої позиції, а також розвитком самоусвідомлення, становленням ціннісно-сміслових орієнтирів і посиленням здатності до саморефлексії. Згідно з дослідженнями зазначених авторів, важливими чинниками активізації процесів самовизначення у пізній юності є спрямованість особистості на власне майбутнє, осмислення теперішнього з позиції потенційно

бажаного, значущого й необхідного, конструювання персональної перспективи самоактуалізації, формування програм, планів, цілей та стратегій ось-буття, що супроводжується глибокими роздумами про сенс життя, визначеність власного життєвого шляху та правильність професійного вибору. Такі міркування, засновані на осмисленні власного досвіду, задатків, здібностей і складових особистісного потенціалу, актуалізують самосвідомість й цілеспрямовують мотиваційно-ціннісну сферу особи у бік вибору власного автентичного життя. За твердженням В.А. Роменця, в студентський період переконаність у правильності, адекватності, раціональності й обґрунтованості обраного фаху набуває екзистенційного характеру, повно реалізуючись у пошуку смислу в обраній сфері самореалізації та виявляючись у вчинку самовизначення, який, маючи фундаментальне значення для формування ідентичності, життєвої стратегії та становлення особистості як відповідального професіонала, все-таки потребує достатнього рівня інтегрованості його внутрішніх переконань, цінностей і життєвих пріоритетів із особистими смислами та професійною мотивацією, а також прояву здатності до вольових зусиль, необхідних для реалізації обраного шляху.

Дослідник А.А. Фурман [220], визначаючи смисложиттєві орієнтири майбутніх психологів як фундаментальну основу їх професійної діяльності, структурує їх відповідно до ролі у процесі самореалізації особистості. Автор стверджує, що смислотворчі вартості цієї професії охоплюють повагу фахівця до унікальності та гідності кожного клієнта, визнання його самоцінності, глибоке розуміння соціальної природи людини, віру у здатність до самозміни, розвитку та самовдосконалення; цінності-ідеали, такі як добробут особи й суспільства, забезпечення соціальної рівності та справедливості, захист прав і свобод, а також гуманістичний зміст професійної роботи, визначають головну мету та цілі його діяльності; процесуальні смисли (високий професіоналізм, конфіденційність, толерантність, об'єктивність, добровільність, доступність та індивідуальний підхід до кожного клієнта) окреслюють основні принципи психологічного практикування; етичні цінності-норми включають неупереджене, шанобливе та неосудливе ставлення до клієнта, підтримку його почуття гідності, збереження

конфіденційності. Провідним сенсожиттєвим орієнтиром аналізованої професії психолога встановлено служіння на благо суспільства, що орієнтує професійно-особистісну діяльність фахівця на досягнення цієї вповні гуманної мети.

Узагальнення аксіопсихологічних передумов становлення вчинку самовизначення у майбутніх психологів дає змогу в основу життєвого, зокрема професійного, позиціонування майбутніх фахівців покласти термінальні цінності й смисложиттєві сенси, які відіграють фундаментальну роль у процесі визначення напрямку й сфери свого фахового ось-буття. Такі особистісні вартості, виступаючи як внутрішні орієнтири організації життєдіяльності і спрямовуючи студента у бік вибору власної професійної траєкторії, прийняття екзистенційно значущих рішень та побудови гармонійної взаємодії з довкіллям, безпосередньо впливають на процеси самоусвідомлення, самопізнання, самоаналізу й самозвітування щодо обраної сфери самоздійснення. До того ж розуміння власних смисложиттєвих орієнтирів уможливорює повне проникнення у сутність обраного фаху, забезпечує позитивну оцінку прийнятої соціо професійної сфери та визначає формування внутрішньої готовності до етично цілісної, усвідомлено відповідальної та емоційно чутливої психологічної практики. Саме на основі ціннісних орієнтацій та смисложиттєвих установок відбувається глибинний, автентичний та обґрунтований акт самовизначення, який поряд із засвідченням конгруентності й цілісності власного Я забезпечує формування професійної ідентичності, визначає внутрішню узгодженість мотиваційних настанов та гарантує розвиток готовності до особистісно-професійного розвитку. В цьому разі персональні вартості й сенси – не тільки внутрішня опора, а й важливий особистісний ресурс, що підтримує майбутнього психолога у складних життєвих ситуаціях і сприяє формуванню його унікальної професійної ідентичності.

Трактування аксіопсихологічних передумов самовизначення у майбутніх психологів на засадах учинковості уможливорює їх систематизацію відповідно до чотирьох етапів-компонентів аналізованого самовизначального акту. При цьому смислосзначущі персональні вартості, які спонукають майбутніх психологів до фахової самоідентифікації й проявляються на різних стадіях їх учинкової

активності, взаємодіють між собою, формуючи цілісний акт професійного й особистісного самоздійснення особистості (табл. 2.1).

До прикладу, зовнішні й внутрішні умови, які визначають обставини самоідентифікації і формують сприятливий персональний простір чи рамки для прийняття студентами вольових рішень на *ситуаційній* фазі такого вчинку, проявляються головню через базові вартості безпеки, стабільності, свободи, конформності, освіченості, матеріально забезпеченого життя, суспільного визнання, соціальної підтримки чи культурної традиції. Зокрема, важливою передумовою професійного самовизначення є цінність безпеки, яка забезпечує відчуття стабільності та впевненості, допомагає зменшити тривогу перед невизначеним майбутнім і створює психологічно комфортне середовище для особистісного зростання. Не менш вартісною є стабільність, що проявляється як бажана очікувана передбачуваність власної професійної траєкторії і пов'язується з чіткими перспективами працевлаштування, визначеністю фахового зростання в обраній сфері діяльності, а також урівноваженістю професійного та особистого контекстів ось-буття. Свобода, у свою чергу, уможлиблює самостійне обрання майбутніми психологами як способів реалізації своїх професійних прагнень, так і також потенційну відмову від життєво неприйнятних моделей самоздійснення. Конформність у цьому контексті означає здатність особи адаптуватися до існуючих соціально-професійних норм, зберігаючи при цьому автентичність і цілісність власного Я, і краще інтегруватися в освітнє довкілля вишу.

Персональне значення освіченості зумовлює прагнення до інтелектуального розвитку, долучення до академічної спільноти, участі в наукових дослідженнях і задіяння в фахові дискусії, що мотивує студентів до глибокого опанування професійно важливими знаннями й формування індивідуального стилю роботи, сприятливого для становлення їхньої професійної ідентичності.

Таблиця 2.1

**Ціннісно-сміслові спричинення вчинку самовизначення
майбутніх психологів**

Етап учинку самовизначення	Характеристика цінностей самовизначення	Основні цінності, що проявляються на цьому етапі	Значення вартостей у самовизначенні
Ситуаційний	Пов'язані з умовами життя, соціальними нормами, стабільністю, безпекою, соціальним довіллям, яке формує внутрішні умови для фахової самоідентифікації особи та утворюють сприятливий персональний простір для прийняття нею відповідного рішення	Прагматичні й утилітарні цінності: безпека, здоров'я, стабільність, широта поглядів, свобода, розваги, конформність, освіченість, матеріально забезпечене життя, щасливе сімейне життя, наявність хороших і вірних друзів, соціальна підтримка, культурна традиція, раціоналізм, непримиренність до недоліків	Формування сприятливого контексту для самопізнання й здійснення суб'єктом вільного, раціонального й осмисленого вибору напрямку свого життєвого шляху
Мотиваційний	Індивідуально значущі спонуки, стимули, внутрішні імпульси, потреби й ідеали, що спонукають до вибору та формують внутрішній мотив професійного самовизначення й самоактуалізації майбутнього психолога	Соціальні цінності: самостійність, влада, високі запити, доброзичливість, гедонізм, стимуляція, пізнання, сміливість, тверда воля, акуратність, чесність, вихованість, ретельність, терпимість, чуйність	Стимулювання самовизначальної активності особистості на основі значущих орієнтирів, спрямування її до здійснення усвідомленого професійного вибору
Дійовий	Конкретні персонально значущі дії та операції, що активно сприяють практичному втіленню студентом прийнятого сенсожиттєвого рішення і в підсумку забезпечують оволодіння ним необхідними для обраної професії знаннями, уміннями, навичками й нормами діяльності	Індивідуальні цінності: активне діяльне життя, суспільне визнання, цікава робота, продуктивне життя, наполегливість, продуктивність, відповідальність, творчість, воля, незалежність, організованість, самоконтроль, ефективність, досягнення, професіоналізм, життєрадісність	Реалізація студентом професійних планів, утілення вольового рішення у вигляді спрямування на успішну освітню діяльність, сфокусовану на досконале оволодіння знаннями й нормами своєї спеціальності
Післядійовий	Вартості, пов'язані із самоаналізом, самоусвідомленням, самооцінкою й саморефлексією правильності, адекватності, раціональності й обґрунтованості, моральності й соціальної значущості обраного фаху, його відповідності власним екзистенційним потребам та суспільним викликам	Духовні цінності: розвиток, універсалізм, щастя оточуючих, упевненість у собі, життєва мудрість, краса, любов	Осмислення й оцінка власного вибору, корекція життєвої стратегії, закріплення ідентичності та усвідомлення професійної ролі

Водночас цінність уявлення про матеріально забезпечене життя часто суперечить традиційному розумінню професії психолога як зорієнтованої на служіння, допомогу іншим, проте часто спонукає до пошуку додаткових форм зайнятості, проходження платних курсів, підвищення професійної кваліфікації та розвитку приватної практики. Вибір психологічної спеціальності часто зумовлюється бажанням здобути суспільне визнання, прагненням бути корисним, мати фахову авторитетність і відчувати свою персональну значущість. Нарешті, культурна традиція в аксіологічному контексті пов'язує майбутнього фахівця з історичним і національним тлом професії, надаючи йому відчуття приналежності до значущої професійної спільноти і формуючи повагу до гуманістичних ідеалів сучасної психології. Результативність проходження ситуаційного етапу вчинку самовизначення залежить і від значної соціальної підтримки, що проявляється у позитивному ставленні родичів, друзів, однокурсників і викладачів до здійсненого фахового вибору, сприяє розвитку впевненості у його правильності, знижує ризики професійної демотивації й посилює адаптаційні ресурси студента. У підсумку через взаємодію вартостей безпеки, стабільності, конформності, свободи, освіченості, матеріальної забезпеченості, суспільного визнання, соціальної підтримки та культурної традиції студент долає труднощі ситуації, переконуючись у правильності обраного життєвого й професійного шляху.

На *мотиваційному* рівні учинкової активності, де відображаються самовизначальні спонуки, потреби й ідеали студента, домінуючі смисли репрезентуються у свідомості майбутнього фахівця через уявлення про самотійність, досягнення, доброзичливість, гедонізм, стимуляцію, пізнання, активне діяльне життя, незалежність, раціоналізм, сміливість, терпимість, чесність і чуйність. Зокрема, самотійність як здатність ухвалювати власні рішення без зовнішнього тиску, брати на себе відповідальність за вибір професійного шляху й активно формувати траєкторію власного життя – не лише ознакою дорослішання, а й підґрунтя для формування ідентичності фахівця. Важливу роль відіграє також цінність досягнення, яка у формі прагнення до успіху та визнання у сфері психологічної практики стимулює студента до самореалізації, професійного

зростання та прагнення бути ефективним у своїй професійній діяльності. Поряд із цим доброзичливість забезпечує емоційно позитивне ставлення до довкілля, відкритість до співпраці, повагу до гідності клієнта й бажання бути корисним у його підтримці чи розвитку.

Мотиваційна складова самовизначального вчинку охоплює також гедонізм – прагнення до емоційного задоволення від власної діяльності та відчуття натхнення й внутрішньої наповненості ось-буттям, що виникають у процесі спілкування з людьми, надання їм підтримки, а також у процесі пізнання людської психіки. Стимуляція як цінність виражає готовність до нових вражень, бажання динаміки та змін, що для молодшої особи пов'язано з пізнанням нових галузей психологічної науки, опануванням нових методів і професійних практик, постійним пошуком точок особистісного й фахового зростання. Значущою в аналізованому аспекті є й цінність пізнання як рушій пізнавальної активності, інтелектуального пошуку та дослідницької роботи, яка спонукає майбутнього психолога до реалізації прагнення розуміти внутрішні чинники поведінки й діяльності людини. Активне діяльне життя у цьому контексті відображає прагнення бути задіяним у навчання, практику, волонтерство, дослідження, участь у конференціях як важливих формах самореалізації у сфері психології. Така приналежність доповнює мотиваційний профіль майбутнього фахівця здатністю відстоювати власні судження, приймати відповідальність за своє життя й бути стійким до зовнішніх впливів.

До переліку цінностей, що доповнюють мотиваційну складову вчинку самовизначення, належать раціоналізм як здатність до логічного аналізу, критичного мислення та зваженого прийняття вагомих рішень, і сміливість, яка проявляється в готовності студента ризикувати у виборі шляхів саморозвитку, долати невпевненість і діяти відповідно до персональних переконань. Терпимість дозволяє з повагою ставитися до різноманітності поглядів, переконань і культур, що є особливо актуальним у відкритому освітньому середовищі вишу, а чуйність допомагає розуміти емоційний стан інших, проявляти співпереживання та підтримку. Чесність передусім означає здатність особи визнавати свої сильні й слабкі сторони, формуючи внутрішню цілісність і довіру до себе. Автентичність як

уміння залишатися собою, жити у злагоді зі своїми цінностями, а не під впливом зовнішніх очікувань, уможлиблює свідомий вибір професійного та життєвого шляху, що відповідає її справжнім переконанням і прагненням. Отож уявлення про самостійність, досягнення, доброзичливість, гедонізм, стимуляцію, пізнання, активне діяльне життя, незалежність, раціоналізм, сміливість, терпимість, чесність і чуйність формують внутрішній імпульс до вибору професії й забезпечують змістову основу для осмисленого професійного розвитку.

Дійовий шабель учинку самовизначення, пов'язаний із конкретними діями й операціями, здійсненими для втілення свого вольового рішення, інтерпретується через базові цінності активності, наполегливості, продуктивного життя, прийняття відповідальності, творчості, організованості, самоконтролю, ефективності та професіоналізму. На цьому етапі значущою є власна активність особистості, яка виявляється в готовності до ініціативних дій, залученні до професійно значущих проєктів, стажувань, практик, регулярній роботі над власним удосконаленням, ініціативній діяльності, спрямованій на досконале оволодіння нормами обраного фаху, самостійному опануванні додаткових знань та навичок. Активна життєва позиція визначає мобілізацію ресурсів студента на досягнення професійно вартісної мети, що відображається у його повсякденні. У цьому ж змістовному просторі дозволяє долати освітні труднощі й адаптаційні виклики, не ухиляючись від обраної цілі. Цінність продуктивного життя репрезентує орієнтацію суб'єкта на результативність власної освітньо-професійної діяльності, відчуття ефективної самореалізації, а також на створення соціально й індивідуально вагомих результатів вчинання.

Персональна відповідальність як морально-етична категорія формовується у здатності студента усвідомлювати наслідки своїх рішень, приймати їх з гідністю та діяти відповідно до індивідуальних переконань і загальнолюдських цінностей. Творчість у самовизначенні допомагає формувати оригінальні ідеї та знаходити нестандартні рішення, уможливорюючи досконале самопізнання, саморозуміння студента й визначення шляхів свого подальшого самоздійснення. Організованість гарантує системність у діях, відповідальне ставлення до побудови

життєвих планів і програм, здатність до чіткої реалізації освітньо-професійних завдань, що вкрай важливо для ефективної самоідентифікації у сфері психології. Розвинений самоконтроль в акті фахового самопозиціонування дає змогу студенту керувати власними думками, емоціями та діями, а також приймати важливі рішення, не піддаючись миттєвим імпульсам чи зовнішньому тиску. Ефективність постає індикатором прагматичного використання особою зусиль, часу й психічних ресурсів, реалізуючись у спроможності раціоналізувати й оптимізувати перебіг самовизначального вчинення.

Загалом професіоналізм студента як синтезуюча й підсумовуюча дійовий щабель самовизначення вартість виявляє відповідальне ставлення до майбутнього фаху, репрезентує прагнення до постійного розвитку та забезпечує постійне вдосконалення відповідних знань, навичок та вмінь, що уможлиблює свідомий вибір і побудову кар'єри в обраній сфері на основі персональної компетентності та професійної етики. Отож на цій учинковій фазі внутрішнього позиціонування особа виявляє не лише знання чи переконання, а й демонструє особистісну готовність до репрезентації власних ціннісних орієнтацій у щоденну практику та високу спроможність діяти згідно з обраним вектором життєзреалізування, забезпечуючи реальне втілення учинку самовизначення у власному професійному становленні.

Нарешті, для *післядійового* ступеня акту самовизначення, що передбачає усвідомлення, оцінку та самоосмислення особою зробленого фахового вибору й результативності власного самоздійснення, характерні цінності самоаналізу й саморефлексії, духовного розвитку, універсалізму, доброзичливості, життєвої мудрості, щастя навколишніх й упевненості в собі. Цей щабель вчинення вирізняється інтенсивністю рефлексивної діяльності, оскільки спонукає особу до внутрішнього діалогу, переоцінки цілей персональної самореалізації, зіставлення суб'єктивних очікувань із результативністю здійснених пошукувань, а також корекції професійних планів та визнання власної відповідальності за обраний життєвий вектор. Саме на цьому етапі цінності, трансформуючись в індивідуально значущі надбання, структурно інтегруються у світоглядну систему майбутнього фахівця, а самоаналіз уможлиблює об'єктивну оцінку підсумків власної діяльності,

відстеження своїх помилок та виявлення нових особистісних ресурсів для подальшого саморозвитку.

Здатність до глибокого внутрішнього бачення себе й саморефлексія, які актуалізуються на дійшовому етапі самовизначального вчинення, сприяють не лише самоусвідомленню студентами наслідків своїх діянь, а й критичному перегляду значущих на мотиваційному етапі вчинку стимулів і спонук самоідентифікації, переоцінці особистих переконання й спростуванню усталених переконань. Цінність духовного розвитку, яка актуалізується як внутрішня потреба в гармонізації персональних прагнень, переконань та здійснених учинків із гуманістичними орієнтирами вищого рівня, сприяє формуванню стійкої життєвої позиції, що ґрунтується на усвідомленні своєї ролі у житті навколишніх. Такі універсальні орієнтири, як універсалізм і доброзичливість, визначаючи прагнення особистості до загального блага й повагу до відмінностей інших людей, забезпечують моральну стійкість майбутнього психолога й репрезентують етичний вимір його фахового самоздійснення.

Життєва мудрість, що з'являється внаслідок тривалого осмислення персонального та соціального досвіду, його критичної переробки й доцільного застосування у власному повсякденні, формує здатність бачити причинно-наслідкові зв'язки, приймати зважені рішення і діяти з урахуванням не лише поточних, а й довготривалих наслідків для соціуму, постаючи для студента джерелом збереження автентичності власного Я. Щастя інших як важлива вартість, що проявляється на рефлексивному етапі вчинення, вимагає врахування особою у процесі персонального самовизначення не лише індивідуальних потреб та внутрішніх стимулів, а й власної відповідальності за добробут і благополуччя ширшого соціального довкілля. Упевненість у правильності обраного вектору фахової самореалізації урештє внутрішнє усвідомлення суб'єктом власної життєстійкості, соціальної адаптивності й внутрішньої витримки, матеріалізуючи послідовність у своїх рішеннях та відкритість до самокорекції без втрати самоповаги. У підсумку завершальний етап учинку самовизначення майбутніх психологів дає змогу не лише закріпити зроблений ними умотивований

професійний вибір, а й за допомогою ресурсів та інструментів саморефлексії, самоаналізу й самоусвідомлення зробити його особистісно значущим та морально виправданим, цим самим закладаючи підґрунтя для нових актів саморозвитку й самовдосконалення.

Отже, узагальнення аксіопсихологічних передумов становлення вчинку самовизначення уможливорює розгляд цінностей як особистісно значущих соціокультурних смислів, які осмислюються суб'єктом через когнітивно-емоційне тлумачення й трансформуються відповідно до його світоглядних переконань. На ступені фахової самоідентифікації майбутні психологи надають перевагу безпеці, свободі, соціальній підтримці, а на мотиваційному рівні – самостійності, доброзичливості, пізнанню та чесності. Дійовий етап вчинення пов'язаний із прагненням до відповідальності, професіоналізму та самоконтролю, а післядійовий – із самоаналізом, духовним зростанням, щастям інших і впевненістю. Вказані смисложиттєві орієнтири як елементи особистісного ядра сприяють усвідомленому професійному самовизначенню та самореалізації майбутніх психологів.

2.2. Концептуальні параметри дослідження вчинку самовизначення майбутніх психологів

У сучасних соціокультурних умовах, що характеризуються зростанням вимог до освітньо-професійної підготовки фахівців у галузі психології, всебічне пізнання вчинку самовизначення майбутнього психолога набуває особливої значущості. Вчинок у цьому контексті постає як внутрішньо вмотивований акт, що постає на підґрунті рефлексивного осмислення власної ціннісно-сміслової сфери, свідчить про зрілість здійсненого фахового вибору та оприявнюється в розвиненій здатності до усвідомленого прийняття вольового рішення щодо власної професійної траєкторії. Вказане потребує окреслення концептуальних параметрів дослідження вчинку самовизначення як інтегративного критерію цілісності, ефективності та завершеності особистісно-професійного становлення майбутніх психологів,

уможливлуючи не лише конкретизацію його актуальних теоретико-методологічних засад, але й забезпечення інтегрованості й логіко-сміслової структурованості наукового аналізу цього складного феномена.

Динамічність та безперервність учинку самовизначення ідеально осмислюється у контексті вітакультурної парадигми й циклічно-вчинкового підходу до вивчення людини А.В. Фурмана, який приділяє особливу увагу не тільки визначенню вчинків як певних культурно-історичних зразків поведінки або канонів, котрі повинні опановуватися і відтворюватися новими поколіннями. Вітакультурна парадигма зосереджує свідомісну інтенційність на тому, що кожен вчинок – це унікальний, творчий, особистісний акт, який не лише виражає сутність індивідуальності, але й є актом її самореалізації та самотворення й аж ніяк не зводиться до шаблонів дій чи поведінкових стандартів [221; 225; 229; 230; 234; 235; 236 та ін.]. У цьому ракурсі осмислення вчинок самовизначення передбачає не просто виконання особою соціальних норм чи культурних настанов, а узасаднює психодуховною змістовністю її внутрішній світ й, зокрема, моральні прагнення та здатності до творчості. Особистість через свої вчинки не лише взаємодіє з довкіллям, а й формує власну індивідуальність та здійснює вибір свого життєвого шляху, який відображає її унікальність та духовну свободу; її вчинок – це насамперед вияв вільної і відповідальної людини, яка пізнає і втілює свою ковітальну, гуманістичну і/чи Богоподібну сутність.

Циклічно-вчинковий підхід А.В. Фурмана передбачає, що кожен учинок є частиною безперервного екзистенційного процесу, де кожен скоєний крок становить новий етап у розвитку особистості. Кожен учинковий акт самовизначення – це не просто результат, а компонент великої циклічної динаміки, що збагачує людину різноманітним досвідом і сприяє переходу на вищий щабель особистісного зростання. При цьому у вчинку самовизначення важливу роль відіграє не лише результат, а й сама діяльність учинення, що спричиняє персональну і соціальну самореалізацію. Це вимагає не лише відповідальності за свої дії, а й готовності до глибокої рефлексії, самопізнання та інтенційованої участі

у власному психосоціальному розвитку. У будь-якому разі, вчинок самовизначення у постнекласичній парадигмі виходить за межі особистого вибору і ставить людину в позицію творця культури й архітектора суспільного буття, що вимагає глибокого пізнання себе, своїх індивідуальних особливостей та моральних орієнтирів. І відповідь на перше запитання («Хто я є?») має ґрунтуватися на розумінні сутності людини як частини більшого, етносоціального і навіть космічного порядку, пов'язаної з іншими людьми та світом загалом. Відповідь на питання про бажання і цілі («Що я хочу?») аргументується цінностями свободи та вільного вибору і репрезентується у прагненні добра та любові. Й, нарешті, відповідь на питання «Що я можу?» впливає із здатності людини творити свій світ і себе в ньому, виявляючи свої спроможності і таланти через конкретні вчинки.

Таким чином, в авторському теоретичному обґрунтуванні здійснений учинок самовизначення не лише конструює відповіді на ключові сенсожиттєві питання сучасної людини, а й спричинює активне творення своєї – особистісно-самісної – сутності через прагнення до істини, краси, добра і любові та конкретні вчинкові дії, котрі визначають її як творця своєї психодуховної дійсності. У форматі циклічно-вчинкового підходу вчинок самовизначення постає невід'ємною частиною людського існування, де кожен цикл екзистенційного вчинення виводить її на новий щабель розумового і морального розвитку, а відповідальність за своє самоздійснення набуває і теоретичного, й практичного сенсу: кожен вчинок, кожен вибір та кожна дія становлять важливий крок у формуванні власної людської сутності та реалізації життєвого потенціалу.

Психологічний зміст вчинку самовизначення майбутніх психологів в сутнісному епістемологічному контексті циклічно-вчинкового підходу проф. А.В. Фурмана узагальнено у табл. 2.2.

**Сутнісний зміст вчинку самовизначення майбутніх
психологів, здійснений за ознаками-характеристиками
циклічно-вчинкового підходу А. В. Фурмана**

Ознака	Характеристика
Циклічність	Самовизначення є безперервним циклом постійного переосмислення і переозначення себе, що відбувається через постійну рефлексію та адаптацію до змінюваного середовища / довкілля у плині ковітальних ситуацій повсякдення
Творчість	Вчинок самовизначення – унікальний творчий акт, який виражає сутність особистості і є актом її самореалізації, самотворення та взаємодії з довкіллям
Детермінованість	Людина діє як організатор і творець свого життєвого шляху, вона здатна приймати рішення на засадах власних переконань та цінностей, самостійно формує свою суб'єктивність і траєкторії особистісного розвитку
Унікальність	Підкреслюється унікальність кожного вчинку як творчого акту, що не зводиться до шаблонів чи соціальних норм, а є актом самореалізації та самотворення особистості
Динамічність	Кожен вчинок становить компонент циклічної динаміки розвитку особистості, що сприяє її переходу на новий рівень особистісного зростання та духовного розвитку, де важливу роль відіграє сама діяльність учинення, що веде до самореалізації
Відповідальність	Вчинок самовизначення є виявом вільної і відповідальної особистості, яка не лише адаптується до змін, але й активно впливає на свою психосоціальну реальність, приймаючи відповідальність за власні вчинки, вибори та якість життя в цілому

Загалом учинок самовизначення людини, витлумачений за принципами, закономірностями і нормативами циклічно-вчинкового підходу А. В. Фурмана, є безперервним, багатопараметричним, динамічним процесом, який задіює постійну рефлексію, переосмислення та адаптацію особистості до мінливого світу. Тому в достеменній екзистенційності кожен учинок є творчий акт, котрий відображає сутність людини як особистості в лоні її ковітальної самореалізації та самотворення. Крім того, людина – організатор і творець свого життєвого шляху, вона приймає рішення на ґрунті власних цінностей, формує свою психосоціальну реальність й активно впливає на довкілля, постійно домагаючись особистісного зростання і духовного розвитку. Унікальність кожного вчинку полягає в тому, що він є виявом індивідуальності і свободи вибору, оскільки дозволяє особистості не тільки адаптуватися до змін, але й самостійно формувати власну траєкторію

самісного розвитку, несучи відповідальність за свої дії, ситуаційні вибори і життєвий шлях у цілому.

Феномен самовизначення, осмислений крізь призму циклічно-вчинкового підходу (А.В. Фурман [25-29]), уможливорює аналіз специфіки визначення себе на різних етапах-компонентах учинку, що дає змогу інтерпретувати означуване явище як переважно внутрішній, глибоко особистісний та ціннісно значущий акт, який розгортається у сфері впливу Я і формує цілісну систему життєвих орієнтирів, мотивів і смислів, завдяки яким суб'єкт не тільки усвідомлює себе в контексті власного буття, а й здійснює відповідальний вибір, самореалізується в соціокультурному просторі та забезпечує внутрішню узгодженість між намірами, діями й моральними принципами. На першому вчинковому етапі – *ситуаційному* – відбувається зіткнення Я з певною внутрішньою або зовнішньою подією, обставиною, проблемою, що вимагає здійснення вибору або прийняття вагомого рішення. Тоді ж особистість, внаслідок задіяння механізмів самоспостереження й самоусвідомлення, фіксує власні переживання, думки, емоційні реакції й поведінкові прояви, інтерпретуючи себе у певному контексті, сприймаючи проблемність функціонування свого Я конкретних обставинах й визнаючи необхідність самообілізації, що уможливорює задання внутрішніх умов для вільного вибору наряду свого життєзреалізування й закладання підґрунтя для здійснення самовизначення.

На другому етапі – *мотиваційному*, – коли людина, задаючи питання «Хто я?», «Чого прагну?», «Що для мене справді важливо?» й задіюючи при цьому відповідні механізми свого Я, звертається до власного внутрішнього світу у пошуках підстав для майбутньої дії, самопізнання дозволяє їй окреслити власні потреби, переконання й цінності, самооцінка – сприяє критичному аналізу ресурсів та можливостей в контексті реалізації обраного, самоприйняття – спонукає визнавати не тільки сильні сторони, а й обмеження та ін., що в підсумку дає підстави для трактування акту самовизначення як внутрішньої події, сутність якої полягає у прийнятті себе у своїй цілісності, усвідомленні власних цінностей і

потреб, а також відповідальності за майбутній життєвий вибір, що сприяє гармонійному розвитку особи та її самореалізації в соціокультурному довкіллі.

Третій етап вчинку самовизначення – *дійовий* – визначається моментом прийняття й реалізації прийнятого рішення чи морального вибору. Саме тут актуалізується цінність таких засобів-інструментів зі сфери впливу Я, як самоутвердження, що передбачає активне відстоювання своїх позицій, цінностей, кордонів; самореалізації, яка означає втілення власного потенціалу в реальних діях, у виборі, що відображає автентичне Я; саморегуляції, котра забезпечує контроль за внутрішніми станами та поведінкою й спрямовується у бік узгодження бажань із моральними нормами, цілями та реальними можливостями. На цьому етапі вчинок самовизначення розкривається не як вольовий чи поведінковий імпульс, а як результат внутрішнього узгодження себе з обраним шляхом і, відповідно, вказує на рівень конгруентності власного Я.

Четвертий етап – *післядія* – рефлексія, що виходить за межі операційно-діяльнісної фази й завершує вчинок самовизначення, уможливлуючи переосмислення й переозначення своїх дій, діянь, діяльності, визначення їх особистісного значення та наслідків як для соціуму, так і в аспекті впливу на цілісність та гармонійність внутрішнього світу. Тоді ж актуалізуються такі інструментали, як самоаналіз, що дає змогу переоцінити зміст своїх рішень, їх доцільність та ефективність; саморефлексія, яка сприяє поглибленому емоційно-смысловому осмисленню значущості здійсненого вибору для узгодження ідеального та соціального Я; самоосмислення, котре забезпечує можливість інтеграції досвіду в структуру особистості, допомагаючи включенню нового досвіду у внутрішню структуру самосвідомості й підтримуючи нове розуміння себе. Цей етап закономірно набуває конфігурації «точки зростання», адже навіть у разі помилки особа отримує новий ресурс для подальшого самовизначення і самоздійснення (рис. 2.1).

1 – ситуація:

передбачає зіткнення Я з певною подією, обставиною, проблемою, що вимагає здійснення вибору або прийняття вагомого рішення, уможливорює задання внутрішніх умов для вільного вибору й закладання підґрунтя для здійснення самовизначення

2 – мотивація:

визначає необхідність звернення до власного внутрішнього світу у пошуках підстав для самовизначення, забезпечує прийняття себе у своїй цілісності, наголошує на важливості усвідомлення власних цінностей і потреб та прийнятті відповідальності за майбутній життєвий вибір

4 – післядія:

рефлексія, що уможливорює переосмислення й переозначення здійсненого акту самовизначення, визначення його суб'єктивного значення для соціуму та цілісності й гармонійності свого внутрішнього світу, набуває конфігурації «точки зростання» і забезпечує новий ресурс для подальшого самоздійснення

3 – дія:

актуалізується в момент прийняття й реалізації прийнятого рішення чи здійсненого морального вибору, розкривається як вольовий імпульс й водночас результат внутрішнього узгодження себе з обраним шляхом і вказує на рівень конгруентності власного Я

Рис. 2.1. Онтогенетичні етапи-компоненти вчинку самовизначення майбутніх психологів у сфері самосвідомості

Інтерпретація процесу самовизначення у рамках циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана [25-29] визначає його трактування як послідовності інтегральних, динамічних і феноменально наповнених актів, у змісті яких задіяні різні формовияви самосвідомості – пізнавального, емоційного, регулятивного та рефлексивного спрямування. Кожен із них має свою функцію, але всі разом вони виконують смислоутворювальну роль у формуванні внутрішніх умов для становлення суб'єкта, здатного до обґрунтованого, цілісного, усвідомленого морального вибору та насиченого, гармонійного, повного й осмисленого життя. Аналізовані маркери, супроводжуючи процес визначення особою себе щодо

сенсожиттєвих орієнтирів, цінностей, соціальної ролі та власного місця у світі, сукупно виступають в якості внутрішнього механізму, який уможливорює особистісну цілісність, внутрішню автономію й справжню автентичність особи. Саме тому вчинок самовизначення – не точкова, одномоментна чи одноразова подія, а сукупність процесів і формових актів самосвідомості, що, розгортаючись від самопізнання і аж до самоосягнення, у підсумку окреслюють напрям життєактивності, формують життєвий шлях особистості та уможливлюють її довершене психодуховне зростання.

Інтерпретація самовизначення майбутніх психологів вимагає осмислення такого вчинку в суб'єктному вимірі, крізь призму творення ними свого унікального життєвого шляху. Оскільки сутність учинкової природи психічного, на думку В.А. Роменця, полягає в тому, що рушійні сили життєактивності полягають не у «пануванні фаталістичної сторони ситуації, а в тому, що людина сама себе утверджує і цим визначає свою долю» [176, с. 385], то з цього погляду вчинок розгортається саме за умови, що здобувач освіти виявиться здатним на таке самозапевнення і самовизначення. Н.В. Чепелєва обстоює тезу, що здатність інтерпретувати реальність за допомогою наративних структур є атрибутивною характеристикою людини, а використання наративних способів осягнення світу – основним способом осмислення власного життя. Аргументуючи аналогічність оповіді життя та його проживання, науковиця пропонує здійснити перехід від поняття *суб'єкта самооповіді* до поняття *авторства*: «якщо виходити із розуміння особистості як суб'єкта самооповіді й, відтак, особистого досвіду як результату впорядкування, організації життєвих подій у наративні тексти, то, відповідаючи на запитання, чи є оповідь життя та його проживання одним і тим самим за своєю сутністю феноменом, ми повинні відповісти ствердно. Однак такий підхід передбачає перехід від поняття суб'єкта до поняття авторства – життя, його історії, нарешті долі. Саме авторство – вчинків, думок, позицій, інтерпретацій, висловлювань, нарешті життя у цілому – є однією з характерних рис сучасної культури, яка передбачає настановлення на саморозвиток, особистісне зростання, самостійність у висловлюваннях та вчинках» [252, с. 19].

Враховуючи зазначені наукові положення, стверджуємо, що на етапі самовизначення людина є ініціатором, автором, творцем, власне суб'єктом організації та проектування свого життєвого шляху. Тому вчинок самовизначення здійснюється через виразну, усвідомлювану мотивацію до перетворення себе у світі, через здатність самостійно ставити мету, обирати із наявних альтернатив чи автономно створювати оригінальні і водночас адекватні екзистенційним завданням засоби, «через прояв вираженої ризикованості, упевненості у прийнятті рішень, через наявність високої працездатності, продуктивності, вправності, старанності і виконавської дисципліни, здатності до адекватної критичної оцінки результатів своєї активності та вміння вчитися на власному досвіді» [144, с. 449].

Показово, що осмислення вчинку із позицій проектування свого буття дає підґрунтя стверджувати, що, лише здійснюючи учинок самовизначення шляхом поглибленого самопізнання своїх загальнолюдських та індивідуальних рис-якостей, суб'єкт із глядача, який усвідомлює власну здатність творити свій внутрішній світ і себе у ньому, вперше стає автором свого життя, а в подальшому, спонукуваний відповідними мотивами і наслідками здійснених екзистенційних виборів («виконавець»), критично осмислює його відповідність власним ціннісним орієнтирам (рис. 2.2).

За твердженням П.А. М'ясоїда, вчинок – це «структурована, наповнена глибоким змістом, розгорнута в часі і просторі активність, за допомогою якої індивід виходить за власні межі, долає перешкоди, які йому чинять опір, утілює себе у світі» [124, с. 61]. Так само здійснення вчинку самовизначення в контексті проектування й авторства власного майбутнього тісно пов'язане із процесами творення. Зокрема, учинок самовизначення інтегрує уявлення про людину як про суб'єкта власної життєдіяльності, здатного до свідомого, творчого та відповідального творення свого життя. Цей учинок жодного разу не постає в готовому вигляді й ніколи не повторюється: це завжди індивідуальний акт-діяння, котре актуалізується через «прорив буденності», протидію складним життєвим обставинам, через спрямування власної життєактивності на досягнення важливих цілей й здійснення життєвого вибору із наявних альтернатив. При цьому,

продуктивно самовизначаючись, суб'єкт учинення активно рухається до визначених цінностей і смислів й піднімається на щораз вищий щабель особистісного, морального, професійного розвитку. З огляду на це, вчинок самовизначення концептуалізується як особливий різновид зовнішньої дії особи в структурі діяльності, але насамперед як форма циклічно довершеної екзистенційної життєактивності, як цілісний акт самотворення і як вища форма конструктивної самореалізації, що оперує не окремими упредметненнями, а життям загалом.

1 – глядач:

пасивний спостерігач за власним життям; функція – формування внутрішнього бачення себе, відкриття здатності до самотворення

4 – критик:

здійснює рефлексію, аналізує наслідки своїх дій, оцінює їх відповідність особистим цінностям; функція – морально-ціннісна переоцінка, корекція подальшого життєвого шляху, поглиблене самопізнання

2 – автор:

суб'єкт, який здійснює вчинок самовизначення; функція – створення власного життєвого сценарію

3 – виконавець:

матеріалізує зроблений вибір у практичні дії, втілює задумане в життя; функція – перенесення екзистенційного проекту в конкретну діяльність

Рис. 2.2. Учинок самовизначення як авторство свого життя

З.С. Карпенко [88] стверджує, що справжній учинок не обирається, не наслідується, а твориться людиною самостійно на основі життєвого досвіду, переживання його й узагальнення у формі освоєних цінностей, смислів, ідеалів, переконань та ін. Важливо, що в цей унікальний досвід індивідуального ось-буття входить особиста інтерпретація та апробація культурного надбання всього людства, досвіду значущих інших, у тому числі вірців вагомих учинків (Геракл, Прометей, Данко, Христос, Сократ, Бруно та ін.), пережитих, осмислених та

відрефлексованих героїчною особою на рівні душевного переживання. Саме таке розуміння вчинку самовизначення актуалізує як важливість «усвідомлення себе причиною й вільним виконавцем своїх учинків», так і «здатність відповідати за вчинене перед власним сумлінням й іншими людьми».

Окремі учені (З.С. Карпенко [88], В.О. Татенко [86], М.І. Томчук [210] та ін.) необхідною передумовою вчинку вважають психологічну готовність суб'єкта до його здійснення. Проектуючи сказане на вчинок самовизначення майбутніх психологів, констатуємо, що остання виникає і розвивається у процесі самопізнання і самовиховання, виявляючись у бажанні змінити довкілля і себе в ньому на засадах індивідуальних ціннісних уявлень про добро, красу, істину, любов, свободу, творчість та інші достоїнства автентичного ось-буття). Та й, «зважившись на вчинок, важливо бути готовим до його здійснення – і не тільки предметно, а й психологічно, щоб вистачило сил на його звершення і подальше обстоювання своїх позицій» [202, с. 57]. Отож, більші шанси успішно здійснити вчинок самовизначення мають особи зі сформованою психологічною стійкістю, здатністю керувати своїми емоціями й почуттями, розвиненою силою волі й духу, принциповістю у поєднанні з дипломатичністю, креативністю і нелінійністю мислення, комунікативною компетентністю, толерантністю до невизначеності, спроможністю прогнозувати наслідки свого вибору й відповідати за вчинене перед собою і навколишніми.

Примітно, що вчинок самовизначення завжди пов'язаний із вибором з кількох альтернатив, хоча й обмежених нормативністю, стереотипністю, соціальними очікуваннями або саморегулятивними механізмами особистості. Так, «людина завжди вибирає. Вибирає свій життєвий маршрут, вибирає супутників, справу, якій себе присвячує», – стверджує Т.О. Титаренко [145, с. 9]. Дослідниця О.М. Гріньова [43], аналізуючи індивідуально-психологічні особливості проектування людиною свого життєвого шляху у ціннісно-смисловому та просторово-часовому вимірах, також доводить, що найбільш значущі віхи такого проектування втілюються в життєвих виборах. При цьому життєві вибори відображають визначення людиною пріоритетних сенсів свого ось-буття та їх

проектування в соціальній взаємодії. І.Д. Бех результатом персональних життєвих виборів називає процеси актуалізації суб'єктом перспективних мотивів, що зреалізують екзистенційні потреби (див. [165]), а Т.М. Титаренко – переживання відповідальності за процес та результати свого життя й прагнення до ціннісного самоперетворення [145].

Є.І. Головаха, на противагу вказаним авторам, зазначає, що вибір здійснюється особою тільки у ситуації життєвої невизначеності, проте, на відміну від самовизначення, зачіпає лише найближчу життєву перспективу. Вибір як конкретний життєвий план, скоєний з урахуванням його віддалених наслідків, опосередковується віддаленими життєвими цілями й цінностями. Важливо, що здійснений вибір спричинює вже наступну ситуацію життєвої невизначеності (див. [39; 165; 211]). Від себе додамо, що, самовизначаючись, майбутні психологи здійснюють безліч особистісних виборів траєкторії свого ось-буття, орієнтуючись на власні життєві сенси й систему цінностей. У результаті остаточний вибір, здійснений у лоні життєвого потоку свідомості, стає особистісним, екзистенційним, ціннісно-смісловим, що наближає його до учинкового акту.

У зарубіжних концепціях вибір, пов'язуючись із самовизначенням людини, розглядається як творчий акт. При цьому здійснення вільного вибору свого життєвого шляху трактується як здатність знайти оптимальне співвідношення між особистими бажаннями й можливостями та потребами соціуму. Один із засновників гуманістичної психології А. Маслоу [284-286], відзначаючи, що цінностями творчої людини є істина, добро, краса, а також справедливість і досконалість, самореалізацію трактує як працю з метою досягнення досконалості у реалізації свого життєвого покликання. Інший творець цього наукового напрямку К. Роджерс також вважав, що у засновках усвідомлюваного вибору свого майбутнього перебуває співвіднесення своїх бажань і можливостей, а порівняння «реального Я» й «ідеального Я» дозволяє суб'єкту актуалізувати власний творчий потенціал [288-289].

Зауважимо, що, виходячи із відомої концепції спонтанно-духовної організації Я-концепції універсуму О.Є. Фурман (Гуменюк) [48; 242; 243], вибір як

когнітивно-вольова дія суб'єкта завжди здійснюється у бік спонтанності і сенсової зумовленості. Цей механізм розвивається від суб'єктної активності індивіда, пов'язаної з подоланням соціальної заданості, до самоспричинення власної буттєвості, тобто до свідомого, рефлексивного визначення й регулювання змісту, до напрямку й процесу організації власної життєдіяльності і далі, через екзистенційне самовизначення і авторство свого життя, до спонтанно-сенсового вибору власного життєвого шляху на підставах внутрішніх мотиваційних та ціннісно-смыслових чинників.

Підсумування поглядів учених-психологів з проблеми життєвого вибору та їх екстраполяція на вчинок самовизначення у взаємозв'язку із образами суб'єктивної реальності людини (за О.Є. Фурман [242] та ін.) дає змогу визначити відповідні механізми самовизначення людини (рис. 2.3).

1 – раціональний вибір:

здійснюється за допомогою логічного аналізу в умовах зовнішньої зумовленості й обмеженої свободи, має адаптивний зміст

4 – спонтанно-сенсовий вибір:

екзистенційний акт-діяння, що вмотивований особистісними смислами та духовними цінностями й відбувається як вияв внутрішньої свободи

2 – нормативний вибір:

передбачає компроміс між особистими переконаннями й соціальними нормами, що зумовлює часткову самостійність волевиявлення

3 – моральний вибір:

ґрунтується на власному відповідальному рішенні, в основі якого – внутрішня етична позиція та особистісна рефлексія соціальних норм

Рис. 2.3. Механізми самовизначення майбутніх психологів на різних етапах аксіогенезу

До прикладу, людина як моносуб'єкт здійснює відповідний вибір в жорстких умовах несвободи, проявляючи істотну залежність від соціальної ситуації.

Полісуб'єкт вибирає в контексті самовизначення, тому змушений узгоджувати норми і смисли найближчого оточення із власними ціннісними орієнтаціями. Натомість метасуб'єкт обирає спрямованість свого життєвого шляху на засадах сенсово наповненого повсякдення і домінуючих вартісних орієнтирів, а абсолютний суб'єкт-універсум домагається усвідомленого спонтанно-сенсового вибору життєвого шляху на ґрунті всеохватних духовних цінностей.

Т.М. Титаренко, характеризуючи проблему життєвих виборів, стверджує, що свідоме волевиявлення як «епіцентр внутрішньої активності», незважаючи на нормативні чи соціальні обмеження, обов'язково здійснюється за умов не лише відповідальності («хто готовий приймати на себе відповідальність, то й урешті-решт стає автономною, самостійною, вільною людиною» [145, с. 9]), але й свободи («...коли на нас не чиниться тиск, коли ми вільні самостійно приймати життєво важливі рішення» [там само]). Відтак життєвий вибір майбутнього психолога як особистості й індивідуальності безпосередньо пов'язаний із вчинком самовизначення і закономірно передбачає внутрішню свободу.

В.А. Чернобровкіна [254], осмислюючи феномен внутрішньої свободи та її роль у житті людини, стверджує, що вона виражає собою й «утілює» особливі смислові відтінки відношення «Я – світ», характеризуючи суб'єкта, здатного творчо протистояти світу, вибудовувати власне життя на фундаменті свідомого й відповідального самовизначення, підтримувати рівні та вільні від залежності стосунки з іншими людьми. Феноменологічний погляд на внутрішню свободу дав змогу вченій трактувати її як смислове переживання й водночас як смислову структуру індивідуального досвіду. В цьому контексті психологічна категоризація внутрішньої свободи як передумови спонтанно-сенсового вибору суб'єктом власного життєвого шляху здійснюється через визначення її як осмисленого переживання своїх відносин зі світом, ставлення до інших людей і до себе. Розглядаючи внутрішню свободу в контексті самовизначення, дослідниця пропонує враховувати її здатність репрезентувати такі взаємозв'язки у системі «Я – світ», на засадах яких особа здатна самовизначатись у власному життєвому виборі, свідомо організувати своє життя не в межах соціальної заданості чи

зовнішнього примусу, а на підставі власних цінностей і буттєвого сенсу. Підкреслимо, що аналізований феномен в контексті вчинку самовизначення репрезентує запропонована В.А. Чернобровкіною семантична модель внутрішньої свободи, яка циклічно відтворює рівні здійснення цього вчинку у взаємозв'язку із образами суб'єктивної реальності людини (за О.Є. Фурман (Гуменюк)) [242] та ін.), тобто типами інтегральної суб'єктності, або етапами аксіогенезу (за З.С. Карпенко [87]) (рис. 2.4).

1 – конструктивна життєва позиція:

здатність особи усвідомлено вибудовувати власне життя, спираючись на внутрішні цінності, а не на зовнішні впливи

4 – екзистенційний погляд на життя:

глибинне усвідомлення сенсу свого життя, що забезпечує справжню внутрішню свободу вибору і здатність діяти з позиції самоздійснення

2 – самоспричинення і життєва стійкість:

вияв особистої ініціативи у творенні власного буття та здатність зберігати внутрішню рівновагу попри різноманітні виклики

3 – стійка й диференційована межа Я:
сформоване й усвідомлене відчуття власної ідентичності, окремішності, автономії та визначені межі у стосунках із довкіллям

Рис. 2.4. Етапи актуалізації майбутніми фахівцями внутрішньої свободи на різних етапах вчинку самовизначення

Скажімо, позитивна життєва позиція суб'єкта на етапі здійснення вчинку самовизначення відбиває зміст набутого у соціальному довіллі досвіду, що охоплює базові уявлення про наявність свого місця у світі, позитивне ставлення інших людей, довіру до себе й до світу, а також можливість активної участі у відповідній власним інтенціям діяльності. Самоспричинення і життєва стійкість забезпечує здатність особистості протистояти зовнішнім негативним впливам й

несприятливим обставинам, долати різноманітні труднощі й вирішувати складні завдання організації своєї життєдіяльності, підтримуючи при цьому внутрішню цілісність та зберігаючи здатність до екзистенційно обґрунтованого вибору. Все це відбивається у смислових переживаннях, які фіксують спроможність особи впливати на своє життя і визначати власне майбутнє, цінувати здобутий досвід і забезпечувати здатність до саморозвитку й самозміни за принципом «зовнішнє через внутрішнє». Стійка та диференційована межа Я індивідуальності, заснована на досвіді диференціації Я і не-Я, забезпечує здатність відмежовувати свої об'єктивні потреби й внутрішні переживання від афективних почуттів та персональних очікувань навколишніх, усвідомлювати сферу власного самобуття й самісної відповідальності; актуалізує здатність діяльно переживати певне напруження між власними інтенціями та спонукальними впливами з боку соціального довкілля й визначатися у своїх діях, виходячи із свідомого й відповідального вибору. Екзистенційний погляд на життя репрезентується у спроможності шукати і віднаходити смисл свого буття на засадах внутрішньої свободи, організовувати власну життєдіяльність на основі вищих вартостей (метацінностей) і забезпечувати загальну духовну орієнтацію свого повсякдення. Усе це забезпечує здатність людини-універсуму як зберігати цілісність Я та утримувати зрілу рефлексивну позицію стосовно світу, себе і свого місця в ньому, так і зберігати узгоджений погляд на повсякдення як на потік екзистенційних переживань духовних цінностей і особистісно значущих смислів.

Воднораз учинковий підхід до проблеми самовизначення суб'єкта дає змогу трактувати аналізовану категорію як «вчинок-подію». Зокрема, О.Є. Фурман, А.А. Фурман та Я.О. Дикий, розглядаючи вчинок-подію як основну ланку будь-якої завершеної форми діяльності, все, що існує в людині і в її персоналізованому довкіллі, називають циклічним учинковим процесом, результатом якого є активна творча взаємодія особи і світу. Зважаючи на це, вчинок-подію, змістом якого є самовизначення, актуалізує та виявляє найістотніші сутності людини і, «як єдино можливий ключ, відкриває таємницю світу у формі практичного, технічного, наукового, художнього, соціально-політичного тощо освоєння» [244, с. 147],

доцільно розглядати як *всезагальний принцип*, який уможливить витлумачення життєвого вибору людини у світі в пізнавальному та практичному сенсах. Цей учинок як окрема й індивідуально значуща подія постає як належно усвідомлений, екзистенційно пережитий, ціннісно структурований часопростір життя особистості, який постійно переосмислюється, перетворюється, рефлексується й коригується. До того ж він актуалізує не лише закономірне повторення життєвих циклів, а й забезпечує їх органічне взаємоспричинення, взаємодію й діалектичну наступність.

Пізнання вчинку самовизначення як складного психологічного конструкта дає підстави стверджувати, що власне учинкова дія-подія, пов'язана із здійсненням («учинковий акт»), є лише одним із його структурних компонентів, а «психологічна картина звершення вчинку починається з надання значення феноменам матеріального світу (ситуації). Значення, надане феноменам, але протиставлене їм як невідповідним, є мотивацією вчинку, коли людина потребує визнання інших й утверджує своє буття. Акт перетворення феномена з тим, щоб він відповідав ідеальному моменту мотивації, становить сам вчинковий акт», – писав В.А. Роменець [175, с. 16]. Головним на цьому етапі, стверджував мислитель, залишається пройти через індивідуалізм, подолати його і піднятися до загальнолюдського. Адже «справжня особистість має вміщувати в собі увесь людський світ, вміти переноситися в нього і разом з тим залишатися самим собою» [180, с. 855]. Не менш важливим, на його думку, є четвертий структурний компонент вчинку – післядія (рефлексія), головний зміст якої становить «усвідомлення людиною свого вчинку і його наслідків для себе та інших. Дію завершено, але вчинок ще не завершується..., підсумок зробленого стає основою нових кроків уперед» [176, с. 397] (рис. 2.5).

Трактування акту самовизначення майбутніх психологів як індивідуально важливої події дає змогу стверджувати, що: а) на ситуаційному етапі актуальний життєвий факт чи вагома зовнішня обставина, набуваючи екзистенційної значущості, викликає емоційний резонанс, спонукає до переосмислення себе у світі

і таким чином стає глибинним поштовхом до зародження потреби у зміні, у прийнятті рішення, в переозначенні власного повсякдення.

1 – ситуація самовизначення:

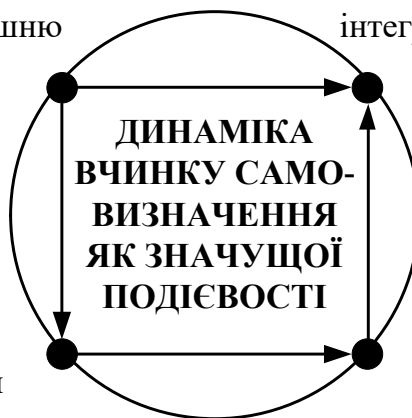
життєва подія або зовнішня обставина, яка набуває особистісного значення для суб'єкта і викликає внутрішню потребу в її перетворенні

4 – післядія самовизначення:

рефлексія, під час якої особа осмислює наслідки здійсненого вчинку для себе й інших, інтегруючи цей досвід у подальше життя

2 – мотивація самовизначення:

внутрішній конфлікт між актуальним усвідомленням ситуації та ідеальним уявленням про неї, що спонукає особу до дії

3 – вчинкова дія самовизначення:

активний акт перетворення дійсності спрямований на реалізацію ціннісно вмотивованого наміру й утілення особистісного смислу

Рис. 2.5. Розгортання вчинку самовизначення майбутніх психологів як індивідуально значущої події

До прикладу, здобувач вищої освіти переконується у правильності й обґрунтованості здійсненого фахового вибору й віднаходить сенс подальшого навчання; б) на мотиваційному щаблі такого вчинення внутрішнє емоційне напруження між Я-теперішнім («тим, що є») і потенційним Я («тим, що мало б бути»), внаслідок залучення особистісних цінностей, соціальних спонук та особистісних переконань, долається через усвідомлену потребу обрати власний спосіб екзистенціювання і самоздійснення як процесу творення своєї унікальної життєвої траєкторії. Зокрема, студент формує систему внутрішніх стимулів до навчання й подальшої діяльності в галузі психології; в) вчинкова дія як незворотний й укорінений в самосвідомості суб'єкта момент самотворення являє собою перехід від етапу боротьби мотивів до активної діяльності у зовнішньому щодо себе просторі ось-буття, супроводжується внутрішнім прийняттям

персональної відповідальності за особистісний і професійний розвиток та проявляється у вигляді низки кроків, спрямованих на досконале оволодіння змістом обраної професії психолога; г) результативний післядійовий рівень самовизначального вчинку, що пов'язується із наступним рефлексивним осмисленням досвіду самореалізації і змістовною оцінкою результативності й обґрунтованості фахового вибору, уможливорює утвердження персональної професійної ідентичності із урахуванням соціальних аспектів самореалізації, забезпечує внутрішню інтеграцію набутого досвіду самоздійснення в структуру власного Я та зумовлює включення його в контекст свого подальшого життєвого шляху. Подієвим виступає сам факт здійснення студентом самоосмислення, самоаналізу, самокритики, самооцінки, самоінтерпретації й проведення самоспостереження, самозвітування, самопрогнозування, саморефлексії свого самовизначального вчинення як підґрунтя для подальшого планування своєї життєвої траєкторії з урахуванням власних цінностей та зовнішніх умов.

Подальше осмислення вчинку самовизначення майбутніх психологів актуалізує проблему буттєвої його вичерпності, остаточності й здійсненності. З одного боку, аналізування вчинку самовизначення в контексті поглядів В.А. Роменця дає змогу утвердити розгортання цього вчинкового акту через ситуацію й мотивацію самовизначення до відповідної дії й післядії і в результаті – до вивершення самовизначального вчинкового акту як своєрідного канону вчиняння й завершеності конкретного «вчинкового кола» у свідомості фахівця, з іншого боку, А.А. Фурман, обґрунтовуючи психологію смисложиттєвого розвитку особистості, стверджує, що остання «існує лише в русі-розвитку, й таке її існування – це перманентний процес становлення, постійний поступ у повсякденних учинкових звершеннях і здобутках» [220, с. 127]. В такому аспекті вчинок самовизначення не завершується із здобуттям фахової освіти й оволодінням професією, адже людина в новій ситуації, зі зміною мотиваційних спонукань, цільових і світоглядних уявлень, повторно визначає й перевизначає свій життєвий шлях, перетворюючи теперішнє і проєктуючи власне майбутнє.

Всебічне і ґрунтовне пізнання вчинку самовизначення майбутніх психологів дало змогу виділити його рівні, механізми та домінуючі здатності й побудувати відповідну категорійну матрицю (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Категорійна матриця вчинку самовизначення майбутніх психологів

Образи суб'єктивної реальності людини (за О.Є. Фурман та ін.)	Онтофеноменальні етапи самовизначення людини	Механізми самовизначення людини	Форма проєктування власного життєвого шляху	Структурні компоненти вчинку самовизначення (за В.А. Роменцем)
суб'єкт	прагматично-ситуаційний	раціональний вибір	активність	ситуація
особистість	соціально-мотиваційний	нормативний вибір	само-спричинення	мотивація
індивідуальність	екзистенційно-діяльний	моральний вибір	авторство	дія
універсум	духовно-післядіяльний	спонтанно-сенсовий вибір	спонтанність	післядія (рефлексія)

Зокрема, здобувач вищої освіти у сфері психології як суб'єкт, діючи у відповідності з логікою вчинку та виявляючи відповідну активність, здійснює прагматичне самовизначення й раціональний вибір, орієнтуючись на матеріальні, кар'єрні, корисливі, меркантильні взірці соціальної поведінки. Важливо, що значущим критерієм тут постає неможливість подолання залежності від ситуації. Особистість, утілюючи соціальне самовизначення, здійснює відповідний вибір із нормативно заданих альтернатив, взірців і вартостей, «пропускаючи» зовнішні впливи через власну ціннісно-смислову сферу й реалізуючи прагнення вчиняти на засадах почуття краси, добра й любові. Людина як індивідуальність постає автором свого життя, носієм екзистенційного самовизначення, де моральний вибір конститує релятивність її сенсожиттєвих орієнтирів. Людина-універсум – це завжди натхненний суб'єкт духовного самовизначення, котрий здійснює спонтанно-сенсовий вибір, орієнтуючись на загальнолюдське, а не особисте благо, проявляючи спонтанність власного самопоступу в обстоюванні буттєвих вартостей й рефлексуючи власне вчиняння.

Зазначимо, що вчинок самовизначення майбутніх психологів, що здійснюється в просторі самосвідомості у форматі індивідуальної траєкторії життя

особи закономірно постає незавершеним, динамічним і поступальним рухом, відкриваючи можливості для подальшого зростання, осмислення та корекції нею власних екзистенційних виборів. У цьому контексті треба зважати на змістову циклічність сферної дії Я, що є змінним, поступовим, нелінійним процесом, який утворюється з безлічі взаємопов'язаних стадій, етапів, щаблів чи ланок та оновлюється на кожному етапі онтогенезу. Вочевидь у ролі незамкнутого витка такої спіралі постає завершений вчинковий акт у єдності ситуаційного, мотиваційного, дієвого і рефлексивного етапів-компонентів, на кожному з яких задіюються певні маркери самосвідомості в якості поняттєвих засобів та водночас дієвих ресурсів, уможливлуючи рух уперед та вдосконалення внутрішнього Я людини з урахуванням досвіду повсякдення.

Періодична повторюваність цього процесу виявляється в тому, що після кожного епізоду такої події персональна практика стає засадою для наступного життєвого вибору, черговий вчинок відкриває новий етап у циклі самоздійснення, а завершений акт самовизначення змінює внутрішній світ особистості, трансформуючи її Я-концепцію і стаючи платформою для наступного етапу зростання. Наголосимо, що така безперервність вчинку самовизначення має важливий психокультурний зміст, адже в момент утілення здійсненого вибору у соціальному просторі відбувається поєднання зовнішнього і внутрішнього, формального й особистісно значущого в єдину завершену цілісність, і нові культурні смисли проникають у свідомість суб'єкта. Відтак визначення себе на цьому етапі відбувається не лише у внутрішньому світі особистості, коли вона взаємодіє з загальнолюдськими символами, соціальними нормами, з іншими людьми і, таким чином, здійснений нею учинок постає і як індивідуально значущий акт, і як психокультурна подія. У такому розумінні самовизначення перестає бути лише індивідуальним внутрішнім вибором і набуває соціального змісту, адже, визначаючись у свідомісному контексті, особа одночасно долучається до спільного світу символів, норм, традицій та ідеалів, не втрачаючи при цьому себе. І тому, міркуючи у рамках вітакультурної парадигми А.В. Фурмана [226; 230; 236], акт самовизначення розгортається в концептуальному осередді Я, що постає як внутрішній відкритий простір, де відбувається і привласнення необхідних

нормативів, і розгортається культуро- і самотворення, де людина привносить у довкілля не лише знання про себе, а й транслює у зовнішній світ особистісно значущий смисл, бодай локально збагачуючи загальнолюдські надбання.

Таким чином учинок самовизначення здобувачів вищої освіти у галузі психології – це внутрішня подія як значущий акт, що відбувається у видимому символічному полі і дає змогу особистості пізнавати, відчувати, актуалізувати потенціал свого Я та водночас ставати співучасником і співтворцем колективних цінностей та універсальних смислів. Здійснюючи цей учинок, студент постає ініціатором, автором, творцем, суб'єктом організації та проєктування своєї буттєвості, він обирає з-поміж декількох альтернатив, виявляє внутрішню свободу, долаючи обмеження ситуації, і через боротьбу мотивів й прийняття усвідомленого рішення чинить рефлексування як своєї відповідної готовності до професійної діяльності, так і процесу та результатів її виконання.

Отже, осмислення вчинку самовизначення студентів методологічними ресурсами циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана вимагає розгляду його як безперервного процесу переосмислення власного Я у змінному соціальному контексті, що ґрунтується на внутрішніх цінностях і сенсі життя. Як актуалізований процес екзистенціювання, воно передбачає суб'єктну активність особи, її здатність до конструювання життєвого шляху, прийняття відповідальності за власні вчинки, готовність до трансформацій та збереження цілісності у руслі психо-соціального розвитку. Кожен акт самовизначення є частиною циклічної динаміки персонального вчинення, що втілює прагнення до сенсожиттєвих цінностей і потребує конкретного вчинкового виявлення на шляху до самоздійснення.

2.3. Теоретична модель та інструментально-діагностичне забезпечення дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів

Конструювання теоретичної моделі дослідження є важливим етапом пізнання аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів, що дає змогу визначити, проаналізувати й систематизувати ключові психодіагностичні

параметри і показники інтелектуально-аналітичної діяльності пошуково-дослідницької роботи, а також з'ясувати й проінтерпретувати істотні взаємозв'язки між ними. Модель, виступаючи як структурний каркас організації пошуково-дослідницької роботи, створює умови для формування методологічної основи дослідження, що сприяє вибору адекватних методів збору та аналізу даних. До того ж моделювання уможливлює цілісність і наукову обґрунтованість експлорації структурно-змістових складових вчинку самовизначення майбутніх психологів та його аксіопсихологічних детермінант, що полегшує інтерпретацію здобутих результатів та практичне застосування отриманих знань [12; 32; 40; 51; 89; 239; 245; 283 та ін.].

Осмислення цілей, змісту, форм, методів моделювання аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів у процесі їх освітньо-професійної підготовки, здійснене крізь призму системодіяльнісного підходу (Г.П. Щедровицький [265], А.В. Фурман [225; 232]), уможливило репрезентацію досліджуваного феномену у вигляді багатокомпонентної, складно організованої структури, що цілісно відтворює його сутнісні ознаки, риси, якості, властивості і взаємозв'язки. Запропонована модель має забезпечувати гомоморфізм, тобто певний рівень подібності з оригіналом, що дозволяє представити вчинок самовизначення особи у більш доступній, цілісній і наочній формі. До того ж пізнання аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення за допомогою складної методологічної матриці сприяє не тільки адекватному опису внутрішніх мотиваційних, когнітивних і емоційних механізмів усвідомлення здобувачами власної фахової ідентичності, а й прогнозуванню стратегій їх відповідального вчинення, що важливо для розробки ефективних психологічних рекомендацій.

Отож всебічне осмислення вчинку самовизначення майбутніх спеціалістів галузі психології дає підстави всебічно розглянути його архітекτονіку, а також детально охарактеризувати структурні компоненти аналізованого психологічного конструкта та способи і прийоми організації їх взаємовідношень. Архітекτονіку вчинку слушно розуміти як «спосіб взаємозв'язку частин в єдине ціле, як базові принципи формотворення і співмірності, найзагальніші властивості й

закономірності внутрішньої будови системи» [2, с. 103]. При цьому компоненти-етапи вчинку, в т. ч. самовизначення, що узмістовлені В.А. Роменцем [176], услід за відомою дослідницею аксіологічної психології особистості З.С. Карпенко, пов'язуємо із «екзистенційно-ієрархічними побудовами, що маніфестують різні ступені розгортання суб'єктності людини» [87, с. 94]. Так, ситуацію самовизначення співвідносимо зі сферою діяльності монособ'єкта (індивіда), мотивацію – полісуб'єкта (особистості), вчинкову дію – метасуб'єкта (індивідуальності), а післядію – абсолютного суб'єкта (людини як універсуму). Перехід між структурними компонентами вказаного учинку варто аналізувати як «учинкову одісею», що розгортається від подолання залежності людини від ситуації до мотивації і вчинкової дії, а далі до рефлексивного осмислення результатів самовизначення, що знаменує собою завершення «вчинкового кола» (Г.О. Балл [10], С.І. Болтівець [18], В.А. Роменець [175], А.В. Фурман [221] та ін.).

У спробі окреслення оптимальної структури вчинку науковці (Г.О. Балл [10], І.Г. Єрмаков [72], Г.С. Костюк [104], С.Л. Рубінштейн [181] та ін.) наголошують на схожості її зі структурою діяльності, проте характеристики та змістова наповненість учинку самовизначення мають свою специфіку. Зокрема, указаний вчинок передбачає орієнтацію суб'єкта в соціальному довкіллі, осмислення актуальних проблем, що потребують свого розв'язання, боротьбу спонукань та вибір «провідного мотиву», формулювання життєвої мети, пошук ресурсів для її досягнення, обґрунтування адекватних поведінкових стратегій і, нарешті, здійснення учинку у формі життєвого чи професійного вибору, прийняття й зреалізування рішення та ін. Результат самовизначального вчинення вивчається та оцінюється особистістю на етапі післядії з погляду відповідності індивідуальним змісловим полям і соціальним вартостям. Відтак, у контексті вчинкової парадигми В.А. Роменця [176], вчинок самовизначення доречно інтерпретувати як складне психологічне утворення ось-буттєвості людини, що інтегрує ситуаційні, мотиваційні, дійові та рефлексивні компоненти.

Загальноприйняту реально-практичну структуру вчинку самовизначення майбутніх психологів, за теорією В.А. Роменця [175] і представників його

філософсько-психологічної школи (В.О. Татенко [202; 203], Т.М. Титаренко [145; 203], Т.С. Кириленко [92; 144] А.В. Фурман [221; 223; 239]), складають:

1) ситуаційний компонент – своєрідне поєднання зовнішніх обставин та внутрішніх умов, що своєю конфліктністю спричиняють певну форму активності особи (зокрема, вчинкової) в напрямку її самовизначення; вихідними поняттями, що характеризують зміст цього компонента, є «ситуація самовизначення», «умови самовизначення», «соціальні умови самовизначення», «індивідуальні умови самовизначення», «обставини самовизначення», «культурно-історичні умови самовизначення», «соціокультурні умови самовизначення», «соціальне довкілля», «активність самовизначення» та ін.;

2) мотиваційний компонент – усвідомлення особистістю спонукального характеру ситуації самоз'ясування, що приводить до актуалізації відповідних мотивів учинкової активності та формування мотивації. Зміст її становлять мотиви, ідеали, ідеї, смисли, цінності, пов'язані із прийняття рішення відносно змісту ситуації самовизначення, певного характеру операцій, цілей і мети вчинкової дії. Індивідуально-психологічний контекст мотивації самісного визначення особи описують категорії «мотив самовизначення», «спонука самовизначення», «самопізнання», «потяг до самовизначення», «мотивування самовизначення», «боротьба мотивів самовизначення», «привід самовизначення», «причина самовизначення», «самоспричинення», «підстава для самовизначення», «поштовх до самовизначення», «прийняте рішення із самовизначення», та ін.;

3) дійовий компонент – комплекс реальних практичних дій людини, спрямованих на утвердження прийнятого нею рішення щодо шляху, напрямку, змісту власного самовизначення на основі аналізу морального змісту соціальної чи індивідуальної ситуації ось-буття. Психологічний контекст дії (діяння) із самовизначення висвітлюють поняття «прийняття рішення із самовизначення», «ціль самовизначення», «мета самовизначення», «напрямок самовизначення», «засіб самовизначення», «спосіб самовизначення», «продукт самовизначення», «результат самовизначення», «діяння із самовизначення», «діяльність із самовизначення», «акт самовизначення», «ціннісна творчість», «продукт

самовизначення», «подія самовизначення», «здійснення самовизначення», «індивідуальний досвід самовизначення», «авторство свого життя» та ін.;

4) післядійовий (рефлексивний) компонент – комплекс когнітивно-перетворювальних дій, спрямованих на вторинне (постдійове) усвідомлення й аналітичне осмислення персонального змісту самовизначення, на змісьове розуміння й екзистенційне осягнення його самісної і громадської результативності, переінтерпретацію значення для себе й суспільства, на оцінювання їх сенсожиттєвих потенцій та ін. Психологічний контекст цього компонента самовизначального вчинення висвітлюють поняття «рефлексія самовизначення», «післядія самовизначення», «цінність самовизначення», «усвідомлення самовизначення», «значення самовизначення», «смісл самовизначення», «ідеал самовизначення», «взірець самовизначення», «власний розвиток», «самоаналіз самовизначення», «досвід самовизначення», «самовдосконалення» тощо.

Індивід як суб'єкт учинку, за В. А. Роменцем, специфічним чином виявляє свою суб'єктну активність на кожному з етапів його здійснення: ситуації, мотивації, дії та післядії [176]. Тому перше із важливих завдань: охарактеризувати загальноприйнятту логіко-канонічну структуру вчинку самовизначення, а саме його ситуацію, мотивацію, дію і післядію, які доцільно розглянути на засадах принципів і закономірностей циклічно-вчинкового підходу А. В. Фурмана (див. [226; 230; 236]). Зокрема, на спричинення і здійснення вчинку самовизначення впливає *ситуація*, тобто своєрідний комплекс зовнішніх і внутрішніх умов розгортання відповідної діяльності майбутніх психологів (рис. 2.6).

У найбільш загальному плані ситуація визначається як сприятлива чи несприятлива для реалізації людиною її буденних смислів, розвитку її як особистості, індивідуальності, суб'єкта свого особистого та суспільного життя. Відтак учинковий цикл трансформації ситуації самовизначення розгортається від об'єктивно і/чи суб'єктивно заданої конфліктності й суперечності до усвідомлення її морального змісту, переходячи до подолання залежності від ситуаційних обмежень самісного визначення до осмислення і саморефлексії відповідних наслідків. Загалом осмислення ситуації за вчинковим принципом дає змогу

констатувати, що їй завжди властива об'єктивна кризовість, конфліктність й зумовленість культурно-історичними, сімейними, етнічними, психосоціальними та іншими чинниками. Проте усвідомлення й оцінка їх значущості є внутрішньоособистісними і вартісно зумовленими, спрямовуючи активність людини або на порушення рівноваги й подолання глибинного сутнісного конфлікту у зв'язку з потребою утвердити власний спосіб існування чи захистити свою індивідуальність, або на гармонізацію й співіснування протилежностей. Утекти ж від ситуації, яка є лише розгорненою проєкцією людських бажань, пристрастей і мотивів, неможливо.

1 – конфліктність та суперечність:

виникнення ситуації
самовизначення зумовлюється
зіткненням зовнішніх та
внутрішніх обставин, що
суперечать потребам,
цінностям або інтересам
особистості

2 – усвідомлення

морального змісту події:
постання розуміння ситуації
як морально значущої, що
потребує особистісного
вибору та виявлення власної
життєвої позиції

4 – осмислення наслідків подолання ситуаційних обмежень самовизначення:

рефлексія виявляється у
критичному переосмисленні
вибору, його результатів і власної
відповідальності за вчинене як
акту морального і духовного
зростання

3 – подолання залежності від напружених обставин:

зміна, перетворення ситуації
здійснюється через активну дію
суб'єкта, спрямовану на
ініціювання або створення умов
для реалізації свого Я всупереч
наявним обмеженням

**Рис. 2.6. Учинковий цикл трансформації ситуації
самовизначення майбутніх психологів**

Доцільно також проаналізувати ситуацію самовизначення з погляду її зумовленості низкою об'єктивних (зовнішніх) та суб'єктивних (внутрішніх) умов. При цьому доведеним є значне ускладнення обставин функціонування окремої особи, що змушує її вчиняти у протилежному їй вартостям напрямку, витрачаючи

істотні психологічні ресурси на підтримання психофізичного існування й забезпечення пристойного повсякдення. Підвищують зростання залежності від ситуації й відповідно обмежують можливості проєктування людиною свого життєвого шляху як вчинку й соціальна відчуженість, самотність, утрата свободи вибору й опосередкованість життєдіяльності прагматичними, тим паче, примітивними цінностями. З іншого боку, на подолання невільності від ситуації впливає і наявний учинковий потенціал, який може з різною ефективністю відтворюватися та реалізуватися у процесі самовизначення залежно від соціальної ситуації розвитку особистості.

Розуміння конфліктного змісту ситуації самовизначення та усвідомлення важливості подолання залежності від неї відбувається за актуалізації певного мотиваційного потенціалу особи. Важливо враховувати, що вона «розпочинає» вчинок самовизначення лише за умов екзистенційного наповнення морально-ситуаційного змісту її взаємовідношень зі світом (зачіпаючи культуру, суспільство, довкілля і власний внутрішній світ). Тому ситуація самовизначення, відбуваючись у системі цих відношень, відображає домінування у її життєдіяльності певних індивідуальних, культурно чи соціально значущих, вартостей. На цьому етапі учинкового циклу базовою постає здатність особи до свідомого самостійного вибору мотиву діяльності й визначення мети не того, що «змушений робити», щоб вижити у цьому світі, а того, що «хочу», «бажаю», «смію». Саме змістова і функційна розвиненість у неї вчинкових механізмів цілевизначення, котре відбувається на підґрунті потреб творчої духовної самореалізації, постає головним чинником її особистісного розвитку як внутрішньо детермінованого спонтанного акту-процесу.

Процес прийняття особою рішення і подолання таким чином залежності від ситуації завершує плекання мотиваційного компонента ситуаційної мозаїки самовизначення, зумовлюючи можливість розгортання наступного компонента вчинкового циклу – дійового. На цьому етапі суб'єкт повинен відійти від адаптаційних спонукань, порушити існуючу рівновагу й намагатися перетворити ситуаційні обставини, спрямувавши їх на власну користь. Перетворення ситуації

істотним чином пов'язане із дилемою «вільного самовизначення і трагічного самообмеження», де обрання однієї з альтернатив на засадах «свободи вибору» перекреслює інші можливості. Е. Фромм з цього приводу писав: «Поставивши людину обличчям до справжніх альтернатив, можна пробудити всю приховану енергію і стимулювати її вибирати життя на противагу смерті. Якщо вона сама не здатна зробити вибір на користь життя, ніхто більше не зможе його вдихнути в неї» [217, с. 132].

Крім того, важливим завданням на дійовому етапі учинкового циклу перетворення ситуації самовизначення має стати активне відшукування й навіть ініціативне створення суб'єктом відповідних обставин, у яких він отримує змогу якнайповніше виявити свою сутність і реалізувати поставлені життєві цілі. Тому для активної зміни ситуації важлива його власна позиція – суто суб'єктна чи об'єктна, пасивна чи активна. Як стверджує В.А. Роменець, визнаючи за людиною здатність до самовизначення у певній ситуації, остання «постає у своїй психологічній основі як залежна і водночас незалежна від неї. У першому відношенні виявляється фаталістичне тлумачення вчинку. Проте людина знаходить щілину в такій приреченості, протиставляє їй свою ініціативу» [177, с. 24]. У будь-якому разі у створенні своєї життєвої ситуації особа бере пасивну, активну, безпосередню чи опосередковану участь, а самовизначення у ситуаційному плині повсякдення постійно вимагає відповідей на питання щодо обов'язковості та напрямку її перетворення – на самозміну, саморозвиток й самоудосконалення, на зміну соціального довкілля, на перелаштування характеру взаємодії з соціумом та ін. Зауважимо, що здатність до подолання ситуаційних обмежень на дійовому етапі учинкового циклу самовизначення значною мірою залежить від індивідуально-психологічних особливостей людини як суб'єкта діяльності, зокрема від її приналежності до інтернального чи екстернального типу, від досвіду саморозпізнавання, від здатності самостійно приймати рішення, урешті-решт від когнітивної складності самої ситуації.

Останній, рефлексивний етап учинкового циклу постановки ситуації самовизначення характеризує осмислення людиною наслідків подолання

проблемних, кризових чи конфліктних обставин. В.О. Татенко [202], В.В. Фурман [241] та інші зазначають, що на ефективність й результативність досягнення таких підсумків впливають незалежність особи від ситуації, усвідомлення нею мотиву вчинку, міра оволодіння засобами реалізації вчинку, рішучість при переході від наміру до дій, здатність довести розпочату справу до кінця, самокритичність в оцінці результатів учинення, сміливість взяти відповідальність за вчинене та ін. У цьому аспекті, важливим параметром осмислення наслідків подолання неприйнятної ситуації є особиста відповідальність людини за результат. Лише відповідальне осмислення нею вкрай незручної ситуації, самостійно прийнятого відповідного рішення за умов здійсненого вибору на користь свого «єдиного місця у бутті» є свідченням самісного здолання життєвої ситуації, перетворених обставин, адекватності скоєного вибору, а також усвідомлення можливості якісного збагачення свого внутрішнього світу в розвиткових ракурсах власної особистості, індивідуальності, духовного потенціалу.

Отож, у психологічному розумінні кожна ситуація самовизначення може розглядатися, по-перше, як зовнішнє середовище й об'єктивні обставини, які суперечать потребам, цінностям чи інтересам людини, по-друге, як суб'єктивні чинники, що зумовлюють її внутрішній світ, і, по-третє, процес та результат її виходу за межі об'єктивних і суб'єктивних спричинень і перетворення їх на умови розгортання вчинку самовизначення. При цьому ситуація самовизначення у майбутніх психологів завжди супроводжується внутрішнім чи зовнішнім конфліктом, подолати який суб'єкт може на актуалізованому підґрунті особистісної вмотивованості мислєдїяння.

Внутрішнім рушієм вчинку самовизначення є *мотивація* особи. На думку В.А. Роменця, сутність «мотиваційного принципу» у вивченні вчинкової природи психічного полягає у тому, що рушійні сили поведінки зводяться не до «опанування фаталістичної сторони ситуації, а до того, що людина сама себе утверджує і цим визначає свою долю» [175, с. 14]. І далі: «Призначення мотивації – перебороти конфліктність ситуації й прийняти рішення діяти певним чином» [Там само, с. 15]. Проте людина знаходить щілину в такій приреченості,

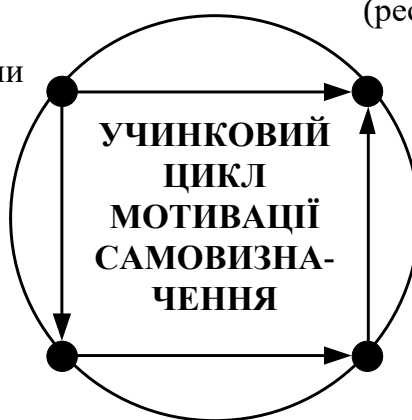
протиставляє їй свою ініціативу. Тому сутнісно вчинок становить полівмотивовану вольову дію, спрямовану на реалізацію майбутніми психологами сенсу життя. Крім того, його слушно визначити як суб'єктивно вмотивований результат і як об'єктивно реалізований мотив. Відтак учинок самовизначення розгортається лише за умов його належного спонукання (рис. 2.7).

1 – конфліктність мотивів самовизначення:

виникнення внутрішньої проблемної ситуації і усвідомлення суперечностей між різними ціннісними, емоційними та потребовими спонуканнями

2 – боротьба мотивів самовизначення:

осмислення полюсів можливих рішень через раціональну, емоційну або інтуїтивну перевагу значущих альтернатив

4 – рефлексія обраних мотивів самовизначення:

прийняття рішення про напрям і спосіб діяння засобами (ресурсами) самоусвідомлення, з урахуванням моральної відповідальності за результат

3 – вибір домінуючих мотивів самовизначення:

з'ясування самісної вагомості кожного з мотивів і формування цілі, що узгоджується з особистими сенсожиттєвими орієнтирами

Рис. 2.7. Учинковий цикл розвитку мотивації самовизначення майбутніх психологів

Так, учинковий цикл становлення мотивації самовизначення майбутніх психологів бере початок у відповідній ситуації, внаслідок чого відбувається усвідомлення особою конфліктності і суперечливості мотивів організації власної життєдіяльності. При цьому слід відрізняти мотиви, які актуалізуються в умовах внутрішньої свободи, від стимулів, у засновках яких часто постає зовнішня необхідність (до прикладу, зовнішній примус). Проблемності самовизначенню надають істотні суперечності між неусвідомлюваними й усвідомлюваними, а також альтруїстичними та егоїстичними, потребовими й ціннісними, соціальними й особистісними спонуканнями, що дають змогу йому досягнути розумом

перспективні наміри й уможливи адекватну рефлексивну оцінку та самооцінку згодом здійсненого вчинку.

Усвідомлення суперечностей власної спонукальної сфери призводить суб'єкта до вибору найбільш відповідних власним сенсожиттєвим орієнтирам імпульсів, що реалізуються через боротьбу внутрішньо прийнятих задумів і життєвих намірів. На думку В.А. Роменця, боротьба смислоутворювальних мотивів та мотивів-стимулів становить квінтесенцію вчинку. Фундаментальним для здійснення власного життєвого вибору мотивом є сенсожиттєві орієнтири, оскільки «вчинок обґрунтовується як спосіб самодетермінації на основі сформованих сенсів життя» [177, с. 7]. Часто здобувач освіти робить відповідний вибір «на свій страх і ризик», не маючи достатніх аргументів для остаточної елекції. Загострює проблему й оприявлена потреба під час вибору одного мотиву відмовитися від інших персонально значущих спонук. Це може викликати в майбутніх психологів значні душевні переживання або й актуалізувати бажання зупинитися та обрати інший мотиваційний вектор дії.

В.А. Роменець, розглядаючи боротьбу мотивів як механізм перетворення ситуації, стверджує, що у цьому «двобої» перемагає той, котрий більш відповідний моральному взірцю. Наявність такого етичного ідеалу дає змогу зрозуміти й відчувати поєднання внутрішньої свободи особи з відповідальністю за здійснений вибір. Динамічна боротьба мотиваційних спонук у контексті вчинку самовизначення уреальнюється в раціональному, емоційному, інтуїтивному, індивідуальному, загальнолюдському, моральному, творчому та інших вимірах. При цьому процес боротьби мотивів може тяжіти як до «фаталізму» (залежності від обставин), так і до «волюнтаризму» (нехтування ситуацією) [180].

Услід за О.А. Даценко [56] підкреслимо, що загострення суперечності самовизначення як стан напруженого вибору людиною з-поміж альтернативних значущих мотивів спричиняє перебіг процесу розв'язування дилеми на користь «домінантного мотиву», що має для неї пріоритетну вагомість. Актуалізація спонукальних імпульсів при цьому може здійснюватися як на логічній, так і емоційній чи інтуїтивній, основі, що суттєво впливає на зміст і формовияви самого

вчинку самовизначення. За таких умов суперечності між свідомим та підсвідомим, раціональним та емоційним, ціннісним та ситуативним тимчасово перестають існувати, а застосовані стратегії вибору залежать як від ієрархії особистісних змислів, так і від важливості і нагальності досягнення значущої мети й загального життєтворчого потенціалу особистості.

Врешті-решт, здійснений вибір домінуючих мотивів самовизначення, як стверджує В.А. Роменець, дає змогу їй «стати над обставинами» і навіть панувати над ними, що призводить до індивідуалізації кожного вчинку на засадах творчості і свободи волі. У свою чергу, обрані мотиви мають перевагу аж до початку вчинкової дії, коли суб'єкт «входить в екстаз учинку» і починає його звершення. На цьому етапі мотивація самовизначення переходить у витримку, волю й наснагу, які сприяють досягненню життєвої мети. Чергове випробування очікує особу на етапі застосування відповідних засобів життєреалізування, які повинні відповідати критерію моральності, заперечуючи відомий вислів «мета виправдовує засоби» [175].

Для адекватної оцінки і самооцінки мотивації самовизначення важливо не просто кваліфікувати відповідні спонуки з погляду їх моральної вартісності, але й проаналізувати індивідуальну цінність мотивів і результатів. Важливо враховувати, що необ'єктивна оцінка вчинків деморалізує людину. Окрім того, оцінюючи вчинок самовизначення як високоморальний або аморальний, варто усвідомити критерії й еталони самих оцінних суджень. При цьому суб'єкт згоден нести відповідальність за обрані мотиви саморозпізнавання, але не погоджується відповідати за акти поведінки та їх наслідки, які не залежали від його волі.

Отже, проаналізувавши постання у майбутніх психологів мотиваційного компонента вчинку самовизначення, зауважимо, що останній перебуває у певному антагонізмі з мотивацією «мати», «споживати», «володіти», а також «робити вигляд», «здаватися», «імітувати», «маніпулювати» тощо. Зокрема, саме через вчинкове подолання у собі орієнтації на «мати» і «здаватися» суб'єкт здобуває реальну можливість утвердитися в мотивації «бути»: людиною як особистістю,

індивідуальністю, універсумом, автором власного життя, бути тим і таким, ким і яким хочеш і зможеш бути.

Важливим компонентом учинку самовизначення є *вчинкова дія* (дійова складова вчинку), у якій знаходить своє відображення зміст прийнятого особою рішення щодо здійсненого життєвого (або фахового) вибору. Доведено, що вчинкова дія має принципову відмінність від попередніх етапів вчинкової активності. Як стверджує В.О. Татенко, на етапах ситуації та мотивації людина виявляла свою самісну активність у межах внутрішнього простору і часу. Проте «на етапі дії її вчинкова активність набуває поведінкових форм, тобто об'єктивується, деприватизується, оприлюднюється, словом, стає предметом оцінювання з боку інших – значущих і незначущих, зацікавлених і байдужих, партнерів і конкурентів, прихильників та опонентів, своїх і чужих, друзів і ворогів» [202, с. 65]. За цих умов майбутній психолог спроможний подолати внутрішні перепони і зовнішній спротив шляхом актуалізації у собі таких особистісних рис-якостей, як самостійність, креативність, ініціативність, компетентність, моральність, стійкість, наполегливість, принциповість, відданість меті, віра в свої сили, готовність до ризику, інтелектуальна і комунікативна гнучкість у лоні реально здійснюваного вчинку.

Осмислюючи перебіг-розвиток у майбутніх психологів учинкової дії самовизначення, підкреслимо, що у науковій літературі (В.Ю. Артемов [5], Дж.В. Аتكінсон [274], І.Д. Бех [15], Ю.П. Кондратенко [100], П.А. М'ясоїд [123], С.А. Мул [138], М. Негрей [140], В.А. Роменець [178], В.О. Сабадуха [182], Є.В. Степура [201], Н.О. Теліпка [204], А.А. Фурман [222], С.К. Шандрук [222], Х. Хекхаузен [282], В.М. Ямницький [269]) ця дія переважно постає й розгортається перед свідомістю особи як: а) розумове діяння; б) процес розв'язування проблемної задачі; в) етап виконання прийнятого рішення.

Зокрема, учинкова дія самовизначення як когнітивне явище і внутрішня, розпізнавальна діяльність, з погляду діяльнісного підходу реалізується за допомогою різноманітних розумових актів. Вона розвитково функціонує при переході від одиничного до загального й від наочного до абстрактного, виконується

у внутрішньому плані інтенційованої свідомості без опори на зовнішні засоби. Самовизначення здобувачів освіти як багатоопераційне розумове діяння забезпечує виявлення істотних ознак і зв'язків, активізує процес пошуку або конструювання життєвого сенсу, моделює проблему та способи її вирішення, інтерпретує її смисли і значення, а також узагальнює висновки, перетворюючи їх у нові категорійні засоби свідомості.

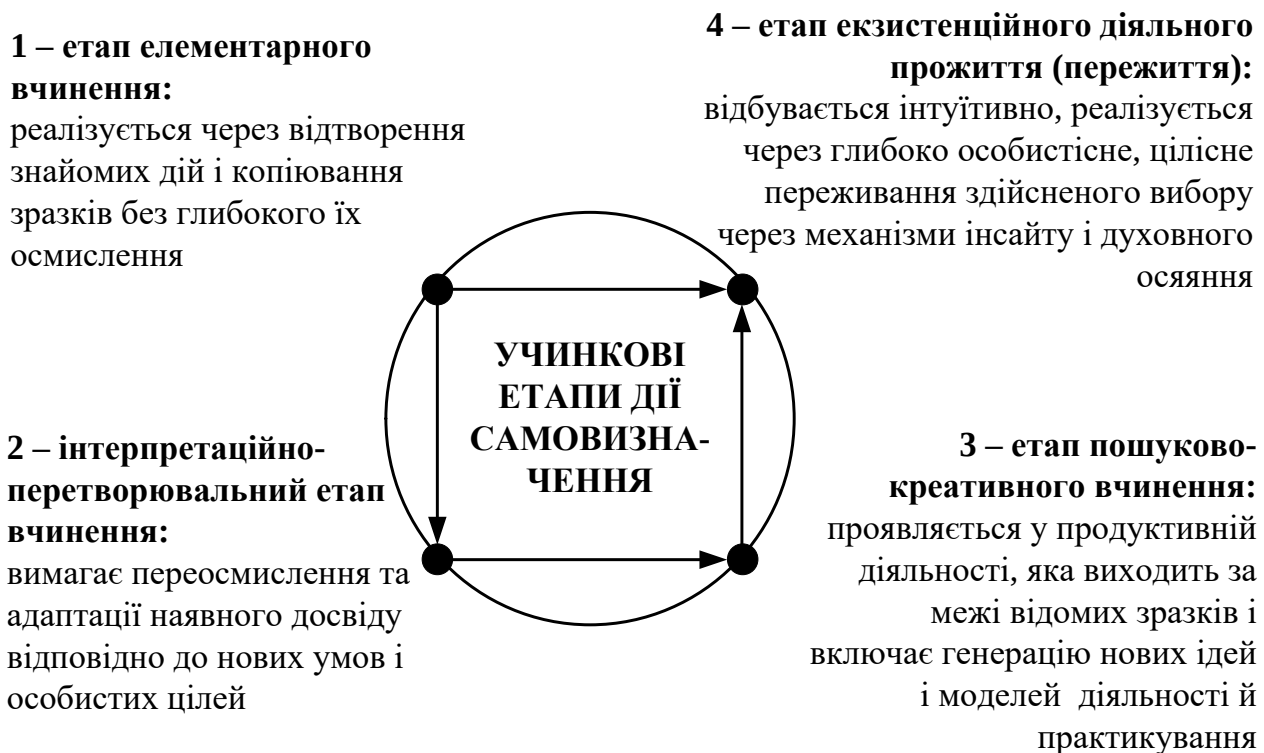
Осмислення дії самовизначення як складової пошуково-дослідницької діяльності суб'єкта (О.М. Матюшкін, А.В. Фурман (див. [231])) уможлиблює її трактування як інструментального базису вирішення ним життєво важливих завдань. Її сутність виявляється у здатності аналізувати та систематизувати інформацію, відображаючи її відповідно до системи напрацьованих когнітивних схем-конструктів. Ефективність цих умінь-здатностей залежить від рівня розвитку розумових дій, пізнавальних операцій та інтелектуальних актів, зокрема: 1) на етапі елементарного вчинення дія самовизначення реалізується через репродуктивне виконання знайомих дій і копіювання зразків, які не потребують глибокого осмислення й базуються на рутинних схемах поведінки; 2) на інтерпретаційно-перетворювальному етапі акт самовизначення вимагає трансформаційних дій, які передбачають вміння переосмислити, адаптувати й модифікувати наявний досвід відповідно до нових умов чи цілей; 3) на етапі пошуково-креативного вчинення діяння самовизначення розглядається як продуктивна діяльність, що виходить за межі відомих зразків і ґрунтується на самостійному генеруванні нових ідей, рішень, моделей поведінки. Проте інструментів когнітивного підходу недостатньо для практичної реалізації аналізованої дії, адже сутність самовизначення полягає в усвідомленому виборі власної позиції, сенсів і життєвих орієнтирів, який здійснюється не лише як пізнавальний чи інтелектуальний процес, а й як внутрішній акт смислової ініціативи та вольового зусилля, спрямований на визначення себе на підґрунті привласнених сенсожиттєвих цінностей, у взаємодії зі світом та спрямований на забезпечення конгруентності власного Я. Врешті-решт самовизначення, яке відбувається у свідомісному контексті, передбачає активне формування особою персонального способу буття через смислотворення й

морально-вольове рішення, що узасаднюють самоздійснення і подальшу організацію її власного життєвого шляху. Тому йдеться насамперед про ціннісно-смісловий, екзистенційний простір, де суб'єкт, ставлячи запитання «Хто я?», «Для чого живу?», «Яким маю бути?» і «Ким маю стати?», відповідає на них з огляду на аксіопсихологічні детермінанти власного ось-буття. Вказане уможливорює виділення четвертого етапу, сутність якого полягає в екзистенційному діяльнісному прожитті (пережитті), а вчинкова дія самовизначення здійснюється інтуїтивно, поза межами раціонального осмислення, переважно як цілісне й глибоко особистісне проживання вибору, що відбувається через механізми інсайту, внутрішнього осяяння чи духовного одкровення. На цьому рівні самовизначення не зводиться до простого аналізу чи логічного вибору, а є вираженням глибинних духовних і психологічних процесів, які забезпечують справжню автентичність і цілісність особистості. Саме тут формується фундамент життєвої ідентичності, що поєднує розуміння власної унікальності, свободи волі та особистої відповідальності за життєвий шлях. Отож довершена дія самовизначення майбутніх психологів в когнітивно-ціннісному аспекті висвітлення поетапно розгортається від елементарного до екзистенційного рівня (рис. 2.8).

Плідним є трактування дії самовизначення як процесу-процедури розв'язування проблемної задачі, що постає перед суб'єктом в життєво важливій ситуації, актуалізує досягнення мети шляхом перетворення заданих умов (А.В. Фурман [231]), а головне – містить суб'єктивну суперечність, котра викликає пізнавальне утруднення і потребує задіяння інтелектуальних процесів, умовно проходячи низку етапів: 1) усвідомлення безповоротності самовизначення, недостатності знань і постановка перспективної цілі – здійснення вчинку самовизначення; 2) збір інформації про існуючі можливості й альтернативи самозреалізування та формулювання суб'єктивно значущих вимог до власного самовизначення; 3) пошук варіантів самореалізації та генерування відповідних альтернатив; 4) оцінка альтернатив життєздійснення за суб'єктивно значущими критеріями; 5) вибір одного варіанту із можливих альтернатив вчинкового діяння; 6) практико зорієнтована реалізація самовизначення; 7) рефлексія власного

самовиявлення з погляду ефективності, реалізованості, продуктивності, відповідності власній ціннісно-смисловій сфері. Відтак, зазначена дія самовизначення у проблемно-задачному підході актуалізується як: а) надання переваги одній із визначених альтернатив життєреалізування, б) результат їх виваженого аналізу, в) підстава чітко визначених критеріїв (переважно власних цінностей і смислів).

Рис. 2.8. Учинкові етапи дії самовизначення майбутніх психологів

Учинкову дію самовизначення аргументовано розглянути і з погляду психовольових механізмів прийняття рішення, що визначає динаміку поведінки особи при виборі напрямку і засобів утілення життєвого шляху. При цьому таку дію в окресленому контексті доцільно вивчати як інтелектуально-вольовий акт перетворення ситуації, який забезпечує досягнення мети за умов невизначеності; або як процедуру цілеспрямованого вибору напрямку чи способу життєреалізування із декількох альтернатив [5; 100; 138; 140; 173; 201; 205]. Серед детермінант, що зумовлюють прийняття рішення із самовизначення, треба назвати: 1) наявність суб'єктивно нерівноцінних, проте дієвих, альтернатив

власної самореалізації; 2) неможливість уникнути вибору напрямку самоздійснення; 3) суб'єктивна значущість учинку самовизначення; 4) вплив обмежень – матеріальних чи ціннісно-сміслових – на удіяльний перебіг самоз'ясовувального вчинення; 5) ризик неправильно здійсненого вибору; 7) особисту відповідальність за наслідки самовизначення.

Продуктивним для осмислення вчинкової дії самовизначення майбутніх психологів видається застосування моделі І. Яніса та Л. Манна, що тлумачить рішення як мотиваційний конфлікт, подолання якого можливе за допомогою однієї з чотирьох стратегій – пильності, прокрастинації (зволікання), уникнення чи надпильності [205]. Так, у межах стратегії пильності вказана дія передбачає ретельний розгляд альтернатив. Стратегія уникнення актуалізується у випадку трактування зазначеної дії вчинення як надмірного психічного напруження. Зволікання означає відтермінування дії самовизначення через справжню чи уявну нестачу ресурсів, часу, інформації. Надпильність (панічна імпульсивність) як стратегія названої дії виявляється за умов можливої втрати суб'єктивно цінних ресурсів, часових обмежень, або через суб'єктивно низьку оцінку власних спроможностей. Водночас оптимальне прийняття рішення передбачає можливість вибору найбільш суб'єктивно цінного варіанту з-поміж декількох альтернатив та з урахуванням їх наслідків для власного буття. Окрім того, дія самовизначення становить психодраматичний процес вибору із довготривалими позитивними продуктами, проте її здійсненню можуть завадити такі риси-якості суб'єкта, як підвищена схильність до ризику, несформованість волевих властивостей, надвисока критичність, толерантність до невизначеності, імпульсивність, чутливість до мимовільних спонук чи надмірна навіюваність.

Аналіз наукової літератури (В.Ю. Артемов [5], Є.В. Степура [201], К.Л. Тужик [140], Д. Ріел [173] та ін.) показує, що головними психічними механізмами особистісного прийняття рішень є раціональний та інтуїтивний. Зокрема, раціональний спосіб ухвалення рішень із самовизначення передбачає послідовність аналітичних прийомів переробки інформації у лоні здійснення оптимального вибору. Цей спосіб потребує розвинутих інтелектуальних

здібностей, рефлексії, навичок узагальнення та порівняння різноманітної аргументації, здатності до аналітичного мислення. Окремі дослідники (Ю.П. Кондратенко [100], С.А. Мул [138], М.В. Негрей [140]) слушно підкреслюють, що прагматичне прийняття рішення охоплює низку етапів, а саме:

- 1) уточнюється й деталізується той чи інший вибір за наявності нової інформації,
- 2) цей вибір відбувається через акт психічного обертання причини і наслідку й
- 3) має місце осмислення й переосмислення альтернатив.

Хоча, як обґрунтовано стверджує В.М. Чернобровкін [253], в складних життєвих обставинах (скажімо, у ситуації самовизначення) неможливо здійснити раціональний вибір. І навіть за відсутності об'єктивних критеріїв для порівняння альтернатив, особа має змогу діяти згідно із власними ціннісними орієнтаціями. При цьому прийняте й утілене у повсякдення доленосне рішення якісно змінює життєву ситуацію та цілевизначає подальшу життєдіяльність людини.

Окремо зауважимо, що прийняття людиною таких життєво важливих рішень, як дія самовизначення, часто відбувається в умовах недостатньої визначеності (М.П. Бутко, І.М. Бутко, В.П. Мащенко [205], О.М. Хайрулін [245]). При цьому прийняттю рішення часто передують локальна чи окремішня невизначеність, коли з'являється можливість вибору із декількох альтернатив. Складнішою постає ситуація повної невизначеності, що характеризується новизною і вимагає перетворення у напрямку вироблення інших перспектив самісного вчинення. Такого типу ситуація переважно інтерпретується людиною на підґрунті наявного досвіду і самісних смислових полів. Хоча небезпечною при цьому, як вказує Д. Канеман, може бути незадіяність раціонального мислення й уреальнення вибору під впливом перших, не завжди об'єктивних, вражень. Однак відповідність учинкової дії самовизначення власній ціннісно-смисловій сфері особистості постає вирішальним чинником її суб'єктивної цінності та адекватності нею прийнятого рішення [173]. Звідси очевидно, що майбутнім психологам не слід недооцінювати і наслідків інтуїтивно-спонтанного прийнятого рішення, яке задіюється на матеріалі підсвідомого відчуття впевненості у його правильності й часто виявляється оптимальним з позиції раціональності й суб'єктивної значущості.

Розглянуті рівні організації учинкової дії самовизначення дають змогу трактувати її як усвідомлене, цілеспрямоване та вольове «самовизначальне діяння» (термін А.В. Фурмана), що забезпечує реалізацію особистістю індивідуальних смислів, цінностей й життєвих орієнтирів у конкретних соціально-психологічних умовах та актуальних життєвих обставинах, формуючи її цілісне і гармонійне ось-буття. Таку дію розглядаємо як базовий процес вчинення, що: а) інтегрує пізнавальні, емоційно-мотиваційні й екзистенційні складові внутрішнього світу людини і забезпечує їх спрямування на усвідомлений вибір та прийняття відповідальності за власне майбутнє; б) передбачає активне формування дієвої самісної позиції через активне смислотворення і цілеспрямоване морально-вольове зусилля, сприяючи ефективній самореалізації; в) уможливорює цілісність особистості, конгруентність її власного Я та здатність до творчого самоздійснення, виступаючи вагомим чинником самоспричинення та автономного становлення.

Зазначимо, що екзистенційна сутність цієї довершеної учинкової дії виявляється, зокрема, у спроможності суб'єкта здійснювати обґрунтований і відповідальний вибір у межах пограничних ситуацій, коли стандартні моделі поведінки втрачають свою ефективність, а актуальні життєві смисли потребують істотного переосмислення, а нерідко – і ретельної переоцінки. У цьому контексті дія самовизначення постає не лише як прояв інтелектуальної рефлексії, розв'язання проблемної задачі чи завершений вольовий імпульс, а як глибоко персоналізований акт внутрішньої свободи, який безпосередньо пов'язаний із прийняттям людиною відповідальності за власне ось-буття. Закономірно, що таке аксіопсихологічне спричинення учинкової дії самовизначення завжди спирається на ціннісно-смислову систему особистості – її моральні орієнтири, уявлення про добро, красу, любов, справедливість та сенс життя, зумовлюючи утвердження як автономного, відповідального та морально зрілого суб'єкта. Отож самовизначення як активна учинкова дія постає на фундаменті екзистенційно обумовленого вибору, який актуалізує потенціал особистісного зростання, самоздійснення та побудови індивідуально-автентичного й внутрішньо узгодженого із власними можливостями життєвого шляху.

Таким чином, обґрунтовуючи психологічне узмістовлення дійового компонента учинку самовизначення майбутніх психологів, зауважимо, що останній постає перед суб'єктом як система розумових дій-операцій із розв'язання проблемної задачі або як етап прийняття особистісно значущого рішення. При цьому дія самовизначення в когнітивному аспекті розгортається від елементарного до екзистенційного рівня, як проблемна задача – від усвідомлення проблемної ситуації до осмислення правильного способу її розв'язання, як вольовий механізм – прийняття рішення діяти на фундаменті раціональної чи інтуїтивної стратегії. При цьому вчинкова дія знаходить своє безпосереднє відображення у певній наступності реальних практичних діянь, актів, операцій, а алгоритм її завжди індивідуально неповторний, навіть якщо здійснюється за усталеним стереотипом. Результатом (продуктом) зазначеної дії стає відповідне свідоме вольове рішення, втілене у життя на ґрунті екзистенційних вартостей і самісних спроможностей.

Останнім компонентом вчинку здійснення самовизначення є *післядія (рефлексія)*, яка передбачає суб'єктивне оцінювання майбутніми психологами результативності й значущості власного вчинання на ресурсах власного сумління людини, а також почуття моральної відповідальності перед собою й соціальним довкіллям (В.О. Татенко [202]). Об'єктивність такої «експертизи» цілком залежить від довіри до себе та від її здатності бути самокритичною й уважною до думки суб'єктного оточення, хоча й вимагає урахування відмінностей у результатах оцінки вчинку самим суб'єктом і його значущим оточенням. Важливою залишається й спроможність особи актуалізувати не тільки прикладний результат учинкової активності, а й відтворювати її «прихований» феноменологічний вислід і синтезувати суб'єктивний та об'єктивний зміст наслідків власного вчинення. За твердженням Р.В. Павелківа, рефлексія «дозволяє людині критично ставитися до себе та своєї діяльності, перетворює особистість на суб'єкта власної активності» [146, с. 85].

Методологічно й науково доведено, що рефлексія є категорійним засобом, що у своєму змісті охоплює: 1) осмислення суб'єктом перебігу власного мислення; 2) спостереження за власним внутрішнім станом; 3) відображення своєї

внутрішньої психічної діяльності; 4) усвідомлення особливостей сприймання ним соціальним довкіллям; 5) репрезентація власній свідомій психіці свого індивідуально-духовного змісту; 6) перетворення неявного знання в явне [24; 26; 65; 66; 75; 81; 99; 103; 133; 142; 183; 261]. Протилежністю рефлексії, яка має продуктивну спрямованість на осмислення життя, саморегуляцію власної життєдіяльності і на адаптацію особи до нових умов повсякдення, даючи змогу розв'язувати відповідну проблему в довгостроковій перспективі, є румінація, що виникає у випадку суб'єктивно неконтрольованої і нездоланної проблемної ситуації, описуючи спрямований на самовиправдання власної бездіяльності «потік свідомості» [107; 157; 262]. Окрім того, розгортання рефлексивних механізмів децентрації, самоконтролю, самооцінки, самопізнання і самоаналізу, розширення сфери соціальної взаємодії, поглиблення інтересу до власного Я, сформованість умінь аналізувати свої дії, вчинки, поведінку, риси характеру й особистості зумовлюють розуміння рефлексії як інтегральної риси-якості.

Загальнопсихологічні уявлення про післядійовий компонент вчинку самовизначення особистості дають змогу виокремити інтелектуальну (передбачає усвідомлене пізнання власного мислення, логіки прийнятих рішень, результативності дії та спрямоване на раціональне осмислення правильності й ефективності обраних стратегій поведінки і діяльності в контексті досягнення мети), особистісну (охоплює самоаналіз внутрішнього досвіду і здійсненого морального вибору з позицій індивідуального і соціального Я, емоційно-почуттєве самоставлення й самооцінку ідентичності в контексті її відповідності суспільним нормам й своїм смисложиттєвим орієнтирам), мета- або над- (виявляється у глибинному самоспостереженні за власними рефлексивними механізмами, усвідомленні їх сутності й функціональних обмежень, задіює здатність критично аналізувати способи самопізнання й переосмислювати власну рефлексивну практику в широкому смисловому контексті) та трансцендентну (виражається у прагненні вийти за межі повсякдення й перейти до осмислення універсальних смислів ось-буття, у виявленні духовного сенсу здійсненого вчинку та його значення в екзистенційному контексті, у діалогічній взаємодії із вищими

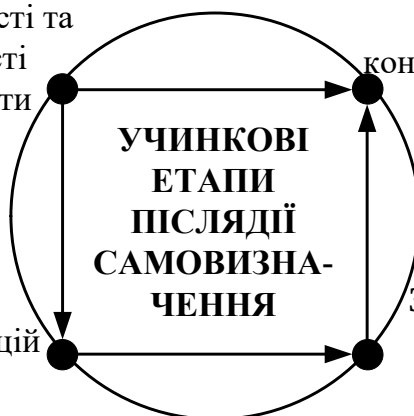
цінностями, ідеалами або сакральними орієнтирами) види рефлексії, які у процесі самовизначення розгортаються поетапно (рис. 2.9).

1 – етап інтелектуально-самооцінювальний:

когнітивне осмислення
здійсненого вчинку
самовизначення, аналіз його
раціональності, ефективності та
результативності в контексті
досягнення поставленої мети

2 – етап особистісно-самозвітувальний:

емоційно-почуттєва оцінка
здійсненого вчинку з позицій
соціального Я та
усвідомлення його
відповідності зовнішнім
очікуванням і власним
ціннісним орієнтирам

4 – трансцендентно-рефлексивний етап:

вихід за межі свого
індивідуального досвіду для
усвідомлення духовного сенсу
вчинку, його значущості в
контексті універсальних смислів
життя та єдності з вищими
духовними цінностями

3 – метарефлексивний етап:

глибинне самоосмислення
ціннісно-смыслових підстав
вчинку, узагальнення досвіду
самовизначення та його
інтеграція у структуру
індивідуальності

**Рис. 2.9. Етапи здійснення рефлексії самовизначення
майбутніх психологів як післядії вчинення**

Так, інтелектуальна рефлексія майбутніх психологів становить когнітивний процес, складну самоусвідомлювальну діяльність, котра пов'язана з осмисленням і самоаналізом здійсненого вчинку самовизначення, зокрема з погляду його дієвості, адекватності, раціональності, корисності та ін. У цьому контексті, услід за Л.С. Виготським [26] визначимо рефлексію не тільки як відображення сутності цього здійсненого вчинку у власній свідомості, а й як його осмислений аналіз, завдяки якому людина стає спроможною довільно організовувати й забезпечувати внутрішнє осягнення процесів самореалізації і відрефлексування спрямованості своєї поведінки в цьому напрямку. На даному етапі самоаналізу беруть участь такі рефлексивні процеси, як планування, передбачення наслідків прийнятих рішень,

оцінка успішності власної інтелектуальної діяльності, вибір і модифікація стратегій поведінки та мислєдїяльності. З погляду групи інших учених (Я.М. Бугерко [24], І.І. Дорошко [65], О.В. Савченко [183], В.В. Фурман [241]), сутність інтелектуальної рефлексії зводиться до спроможності суб'єкта спрямовувати власні мислення і діяльність на осмислення здійсненого вчинку, і, щонайперше, вчинку самовизначення. Тут необхіднюється «призупинення» відповідної мислєдїяльності та «вихід» за її межі. Окрім того, інтелектуальна рефлексія ідентифікується із процесами осмислення і переосмислення людиною розумових та особистісних сенсів і смислів самовизначення, що сприяє її самоорганізації, самообілізації, саморозвитку. Важливо, що саме такого типу рефлексія здобувачів освіти дає змогу інтенсифікувати процеси її пізнання, самопізнання, екзистенції і життєтворчості, надавши їм людини більших якісності та цілеспрямованості.

Особистісна рефлексія, на відміну від інтелектуальної, є соціально спричиненою, передбачає здатність людини стати у позицію дослідника стосовно іншого «персонажу». В трактуванні А. Буземана, цей вид рефлексії означає «перенесення переживань із зовнішнього світу на самого себе» (див. [66, с. 64]). Крім того, це не тільки знання суб'єкта про себе і про свою діяльність, а й уявлення про те, як він і його дії сприймаються навколишніми. У зв'язку з цим науковці виокремлюють такі рівні особистісної рефлексії: 1) «Я знаю»; 2) «Я знаю, що я знаю»; 3) «Я знаю, що ти знаєш, що саме я знаю» [81]. Загалом особистісна рефлексія передбачає самоаналіз, вивчення особою свого внутрішнього світу й поведінки в контексті настанов довкілля. В її засновках перебувають такі базові процеси психіки, як центрація і децентрація, проєкція, когнітивна емпатія та ін. [99]. Водночас цього виду рефлексія актуалізує оцінку здійсненого вчинку самовизначення з погляду зовнішнього «цензора», яким переважно є найближче соціальне оточення суб'єкта. Її значення полягає у тому, що вона вибудовує взаємостосунки між власним «Я» і «не-Я» у часовій перспективі, виходячи за межі свого «ідеального Я». При цьому до змісту останнього входить ціннісна сфера особистості. А це означає, що повне самоусвідомлення здійсненого вчинку

самовизначення як відповідного соціальним очікуванням стає важливим стимулом її саморозвитку й самовдосконалення. У результаті співвіднесення власних почуттів і переживань стосовно висвітлюваного вчинку за підтримки навколишніх і шляхом аналізу та розуміння своєї поведінки, вона більш адекватно оцінює всі здійснювані нею діяння. Тому децентрація уваги з потреб власного Я на бажання й інтереси соціального довкілля стає вагомим світоглядним орієнтиром й відіграє істотну спонукальну роль у життєтворчості майбутнього психолога, котрий став на шлях особистісного та професійного самовизначення.

У внутрішньому відображенні здійсненого вчинку самовизначення істотну роль відіграють процеси метарефлексії (над-, або підсумкової рефлексії), що передбачають самоосмислення й самооцінку скоєного професійного чи життєвого вибору з погляду його відповідності власним ціннісно-смісловим уявленням і сенсожиттєвим орієнтирам. Сутність цього процесу як можливості особи поглянути на самого себе розкрила В.В. Фурман, цитуючи працю французького біолога, гуманіста, філософа і теолога, послідовника концепції «християнського еволюціонізму», П. Тейяра де Шардена «Феномен людини»: це «набуте свідомістю вміння зосереджуватися на самій собі та оволодівати собою як предметом, що володіє самобутньою стійкістю і специфічним значенням – здатність не просто пізнавати, а розкривати саму себе; не просто знати, а осягати, що знаєш» [241, с. 113]. Метарефлексія забезпечує вихід власного Я особи за будь-які актуальні межі самої себе, даючи змогу їй не лише перебороти тиск соціального довкілля, але й виявити та утвердити у собі реального суб'єкта (автора) власного самовизначення. На відміну від інтелектуальної чи особистісної рефлексії, в процесі яких суб'єкт задіює свої когнітивні можливості та зіставляє персональні й соціальні очікування, підсумкова рефлексія передбачає глибоке проникнення у власну психодуховну сутність, розуміння справжніх мотивів свого самовизначення та їх ціннісне спричинення, що й забезпечує можливості самоконструювання, саморозвитку, самодетермінації.

Трансцендентна рефлексія як унікальний внутрішній діалог людини із самою собою відкриває безмежні горизонти самопізнання та актуалізує її здатність до трансцендентності [91], що означає перехід її в нейтральну, неупереджену позицію відносно власного вчинку самовизначення й дає змогу розвиватися вищому модусу психодуховної дійсності – універсальності. Важливо, що на цьому етапі рефлексивний зміст ніби «відщеплюється» від суб'єкта рефлексії, очищаючись від емоційного забарвлення, суб'єктивних оцінок та соціальних настановлень. Універсум як найвищий модус розвитку виводить людину на кінцеві результати самовизначення, де об'єктом рефлексії стає усвідомлення нею сенсу свого життя, причетності до світу, відчуття духовної єдності із всесвітом. З одного боку, трансцендентна рефлексія забезпечує осмислення максимального рівня самоактуалізації особистості з орієнтацією на вищі, буттєві цінності, з іншого, за словами О.Є. Фурман – «на формування духовної самоцінності, здатності через цілепокладання і відповідно до вищих канонів моралі самотутньо та самотійно реалізувати своє не тільки природне, але й космічне покликання», організувати своє життя як «діяння, спрямоване не тільки на особисту духовну досконалість, а й на гуманне ставлення до світу, діяльність на користь оточуючих людей і всього людства» [48, с. 172-173]. При цьому людина рефлексує власну життєдіяльність, виходячи із віри в розум і добру волю інших, поважає їхні права і гідність, а у своїй повсякденній поведінці дотримується самотійно вибраних етичних принципів, які зазвичай узгоджуються з універсальними людськими цінностями.

Всебічне осмислення механізмів самооцінки й самоаналізу адекватності й раціональності власного життєвого вибору, а також унікального, ціннісно детермінованого внутрішнього самодіалогу, дає змогу спроектувати післядійовий компонент учинкового акту на вчинок самовизначення з погляду таких упереджень підсумкової рефлексії (рис. 2.10).

1 – свобода вибору:

усвідомлення особою того, що вчинок самовизначення здійснювався в умовах внутрішньої свободи та самостійного прийняття рішення

4 – конгруентність власних і загальнолюдських цінностей:

співвіднесення власних смисложиттєвих орієнтирів з універсальними загальнолюдськими й моральними цінностями, що утворює автентичність і гуманістичний сенс самовизначення

2 – усвідомленість рішення:

осмислення обґрунтованості і зрілості здійсненого вибору як результату глибокого самопізнання і моральної відповідальності перед соціальним довкіллям

3 – моральність дії:

прийняття на себе повної відповідальності за наслідки здійсненого вчинку, визнання його як власного морально усвідомленого й індивідуально значущого акту-діяння

Рис. 2.10. Учинковий цикл рефлексивного осмислення майбутніми психологами вчинку самовизначення

Психологічний зміст учинкового циклу рефлексивного осмислення вчинку самовизначення з позиції метарефлексії полягає в глибокому внутрішньому аналізі суб'єктом власного вибору, його мотивів і наслідків у контексті індивідуальних ціннісно-смыслових орієнтацій, при цьому передбачаючи не просто оцінку правильності своїх дій, а й критичне осмислення їх в контексті персональної ідентичності, свободи вибору та внутрішньої автономії. Така підсумкова рефлексія, інтегруючи інтелектуальний, соціальний, моральний та екзистенційний досвід, уможливорює вихід особи за межі ситуативного сприйняття й сприяє усвідомленому конструюванню образу власного Я як відповідального автора індивідуально значущих рішень. Надрефлексія як глибоке переживання людиною внутрішньої цілісності та моральної зрілості, зумовлене конгруентністю особистих й загальнолюдських цінностей, дає змогу вийти за межі актуального досвіду й розглядати себе як суб'єкта самотворення.

Вочевидь, здійснення вчинку самовизначення забезпечується відповідною мотивацією, відбувається у певній життєвій ситуації, реалізується окремою дією-вчиненням та осмислюється задіянням механізмів рефлексії (післядії). При цьому, використовуючи засоби інтелектуальної рефлексії, суб'єкт самісного зреалізування повинен осмислити свободу вибору власного життєвого шляху в ситуації самовизначення, де на етапі особистісної рефлексії відбувається оцінка відповідності його власних мотивів нормативно-ціннісним засадам найближчого соціального оточення; одночасно процеси метарефлексії дають змогу визначити моральну узгодженість дії самоздійснення та її взаємозв'язок із своїми сенсожиттєвими орієнтирами; у підсумку трансцендентна рефлексія забезпечує усвідомленість майбутнім психологом ступеня конгруентності власних і загальнолюдських вартостей, смислів та ідеалів.

Важливою передумовою для повного й системного розуміння вчинку самовизначення майбутніх психологів постає вивчення показників-індикаторів його ціннісно-смыслового у змістовлення на кожному з чотирьох етапів вчинення (ситуаційному, мотиваційному, дійовому і рефлексивному). Зокрема, важливим маркером подолання суб'єктом професійної самоідентифікації несприятливих обставин на ситуаційному щаблі такого вчинку є надання значущості раціональним та утилітарним категоріям здоров'я, безпеки, стабільності, широти поглядів, особистої свободи, конформності, освіченості, матеріально забезпеченого і щасливого життя, соціальної підтримки, культурної традиції, прагматизму й непримиренності до недоліків, які створюють внутрішньо й соціально сприятливий контекст для первинного самопізнання та усвідомлення необхідності власного раціонально-прагматичного самовизначення. Наступний, мотиваційний рівень самовизначального вчинення передбачає актуалізацію головно соціально значущих аксіопсихологічних детермінант (самостійність, досягнення, влада, високі запити, доброзичливість, гедонізм, стимуляція, пізнання, незалежність, раціоналізм, сміливість, акуратність, чесність, вихованість, ретельність, терпимість, чуйність), що спонукають студента до здійснення особистісно-професійного вибору. Третій, дійовий етап фахової самореалізації реалізується головно в практичній площині

через конкретні цілеспрямовані дії здобувача освіти, спрямовані на досконале оволодіння знаннями, професійними вміннями та нормами професійної діяльності через задіяння індивідуально значущих вартостей (активного діяльного життя, суспільного визнання, цікавої роботи, твердої волі, продуктивного життя, творчості, відповідальності, наполегливості, ефективності, організованості, досягнень, самоконтролю, професіоналізму, самоконтролю й життєрадісності), які в перспективі забезпечують досягнення ним високої фахової майстерності. Післядійовий щабель-стадія учинкової самоактуалізації вимагає використання майбутніми психологами засобів-ресурсів саморефлексії, здійснення оцінки правильності прийнятого рішення та визначення його узгодженості як із власними духовними прагненнями, так і моральними орієнтирами суспільства. Вказане актуалізує термінальні цінності розвитку, універсалізму, щастя оточуючих, доброзичливості, упевненості в собі, життєвої мудрості, краси та любові, що сприяють інтеграції професійної ідентичності в структуру особистості та забезпечують внутрішню сенсосмислову стабілізацію обраної професійної діяльності. Таким чином, ціннісно-сміслові спричинення вчинку самовизначення відображає складну послідовну логіку поступового розгортання внутрішньої позиції суб'єкта, засновану на діалектичній взаємодії прагматичних, соціальних, індивідуальних та духовних вартостей.

Всебічне осмислення й узагальнення філософсько-психологічного змісту вчинку самовизначення та його аксіопсихологічних детермінант спричинило конструювання категорійної моделі цього феномену (рис. 2.11).

Отож, відштовхуючись від логічної структури вчинку В.А. Роменця [175] у взаємодоповненні ситуаційного, мотиваційного, діяльного і післядіяльного (рефлексивного) компонентів і зреалізувавши принципи та закономірності циклічно-вчинкової динаміки розвитку соціогуманітарного знання А.В. Фурмана [226], є підстави змістовно наповнити чотири етапи логіко-канонічної схеми вчинку самовизначення як сутнісної форми життєзреалізування людини:

мозаїки. На цьому етапі суб'єкт професійної самоідентифікації орієнтується на прагматичні, доцільні, прагматичні вартості, значущі для ділової самореалізації;

2) мотивація самовизначення – сукупність мотивів суб'єкта, призначення яких полягає у переборенні проблемності ситуації й прийнятті рішення діяти певним чином. У цій боротьбі перемагає той мотив, який «більше відповідає ідеалові», тобто ціннісним орієнтирам самої особистості. Остання, застосовуючи механізм нормативного вибору, здійснює соціально й персонально значуще самовизначення, де головним є усвідомленість власних мотивувань. На цьому етапі важливо те, наскільки, як і в якому розумінні особистість, зважаючи на соціально значущі вартості, постає суб'єктом самісного вчинку й спроможна опанувати зовнішні обставини та своєю психодуховною організацією. Тому цей рівень професійної самореалізації вимагає орієнтування студента на суспільно значущі смисли та колективні ідеали, що забезпечують гармонійне поєднання цілей його особистісного розвитку та соціальної відповідальності;

3) вчинкова дія самовизначення – миследіяльне звернення вчинку самовизначення, що виявляється у здійсненому особою виборі – життєвому, професійному, особистісному та ін. При цьому вона, задіюючи механізм морального вибору, здійснює екзистенційне самовизначення, коли предметом рефлексії постає відповідність зробленого власним морально-етичним канонам. На цьому етапі їй важливо утримати за собою статус суб'єкта вчинення й автора свого життя, відкривши шлях новим нормам творчого опанування світу. Здобувач освіти організовує і спрямовує власну життєактивність, зважаючи на індивідуально значимі сенси самоздійснення, самоактуалізації і творчості;

4) післядія (рефлексія) самовизначення – низка актів усвідомлення й осмислення людиною правильності, адекватності, дієвості свого вчинку і його наслідків як для себе, так і для інших. При цьому особа, актуалізуючи механізм спонтанно-сенсового вибору, здійснює духовне самовизначення, де предметом рефлексії постає конгруентність власних потреб і загальнолюдських вартостей, узгодженість персональних запитів власного самоздійснення із духовними орієнтирами соціуму. Майбутнім психологам на цьому етапі важливо через канали

адекватної самооцінки й переоцінки зберегти здатність до моральної творчості й утвердження власних екзистенційних орієнтирів, мрій та проєктів.

Таким чином, сутність вчинку самовизначення полягає у тому, щоб, визначившись у ситуації життєдіяльності, урахувавши актуальні зовнішні та внутрішні пріоритети, цінності, ідеали і сенсосмислові утворення, розв'язавши існуючі конфлікти й колізії із соціальним довкіллям і самим собою, здобувач фаху психолога здобув відповіді на питання «ким бути?», «як бути?», «де бути?» і «для чого бути?». Після цього, пройшовши етап боротьби мотивів та обравши найбільш значуще, визначившись у головних життєвих пріоритетах та відкинувши другорядне, здійснив усе заплановане і досяг поставленої мети. На останньому етапі вчинку самовизначення людина зобов'язана дати оцінку вчиненому й зберегти потенціал для майбутніх учинків.

Констатуємо, що хоча вчинення й актуалізує рушійні сили саморозвитку людини, починаючи від її неусвідомлюваних інстинктів і завершуючи чітко усвідомленими мотивами самовизначення, саморозвитку і самотворення, проте не будь-яке самовизначення, навіть здійснене, реалізоване й осмислене, є вчинком. Важливо, що вчинок самовизначення має ґрунтуватися на відповідних гуманістичних вартостях, відбуватися у ситуації, яка забезпечує свободу вибору, існувати у свідомості особи як значущий мотив, виявляти себе у формі зовнішньої дії-вибору й осмислюватися через відповідні рефлексивні механізми, що об'єктивують його правильність, моральність чи сенсову обґрунтованість. Виходячи із установленого З.С. Карпенко [87] взаємозв'язку між компонентами відповідального вчинення та стадіями аксіогенезу людини, вчинкову ситуацію визначаємо як період оволодіння окремою особистістю когнітивними цінностями, мотивацію – із оволодінням нею соціальними цінностями, зокрема цінністю любові до людей як передумовою професійного вибору, вчинкову дію – із системою індивідуальних цінностей, зокрема вартостями творення сенсу професійної діяльності, а післядію – із морально-духовними цінностями, коли відбувається осмислення власної діяльності як суспільно значущого блага і канону самореалізації її як індивідуальності.

Воднораз наша максима формулюється так: незважаючи на визначене багатьма ученими спонтанне й вільне самовизначення, здійснення вчинку має відбуватися через активну й напружену роботу здобувачів освіти над собою на усіх етапах учинкової активності. Суть її полягає в аналізі ситуації, переосмисленні досвіду, виробленні власних позицій і переконань, прийнятті відповідного рішення та подальше постійне його переосмислення з урахуванням нових обставин, мотивів і продуктів рефлексування. З цієї позиції адекватним є твердження В.О. Татенка, що «справжній вчинок не обирається і не наслідується, а твориться людиною самостійно на основі її життєвого досвіду, його переживання та узагальнення у формі життєвих цінностей, смислів, переконань, поведінкових диспозицій тощо» [202, с. 45-46]. При цьому суб'єкт освітньо-професійної діяльності, усвідомлюючи себе автором-першопричиною й вільним діячем-виконавцем персональних учинків, готовий відповідати за вчинене перед своєю совістю та іншими людьми. Важливо, що вчинок самовизначення майбутніх психологів не завершується одномоментно, а становить постійний акт, котрий завжди має внутрішню причину (спонтанність чи осмисленість), авторство, зовнішню реалізацію, творчо-перетворювальне осереддя і здатний трансформувати, змінити й одухотворити як її саму, так і навколишній світ.

На підґрунті аналізованої теоретичної моделі й загальних закономірностей організації дослідження психологічних процесів та явищ [166; 195; 228; 251; 266; 294], обґрунтовано й розроблено психодіагностичну програму комплексного емпіричного вивчення аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів (див. [113]). Зокрема, вихідним етапом ввизначено психологічну діагностику стану сформованості чотирьох компонентів (і водночас етапів) вчинку самовизначення студентів, що охоплює:

- 1) виявлення комплексу зовнішніх і внутрішніх умов, які активізують самоусвідомлення й самопізнання на ситуаційному етапі самоідентифікації;
- 2) дослідження домінуючих мотивів, цінностей, ідеалів і цілей, які спонукають особу до самоздійснення на мотиваційному етапі цього вчинку;

3) оцінку реальних дій, спрямованих на реалізацію прийнятого рішення щодо особистісного й професійного вибору на дійовому етапі самореалізації;

4) самоосмислення, самоаналіз та самооцінювання особистістю обраного вектору власного буття і його наслідків на рефлексивному етапі вчинення.

Наступними етапами емпіричного дослідження є: 5) встановлення ступенів структурно-змістової завершеності учинкового циклу самовизначення та 6) комплексне оцінювання його аксіопсихологічних детермінант, які виступають в якості ціннісно-сміслових підстав для прийняття особою рішень щодо спрямування й узмістовлення власного життєвого шляху. Завершальними є 7) стадія встановлення суб'єктивної значущості різних груп цінностей для майбутніх психологів та 8) обґрунтування й доведення цілісності учинкового циклу самовизначення у його структурній і смисловій цілісності, єдності й зорганізованості, що уможлиблює встановлення ступеня інтеграції виявлених аксіопсихологічних детермінант у практичну квазіпрофесійну діяльність і особисту життєактивність майбутнього психолога.

Психодіагностичну програму комплексного емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів узагальнено у таблиці 2.4, а діагностичні методики подано у Додатку А. У межах реалізації запропонованої програми здійснювалося послідовне визначення рівня сформованості кожного з чотирьох структурних компонентів учинкового циклу – ситуаційного, мотиваційного, дійового та післядійового.

Таблиця 2.4

**Психодіагностична програма комплексного емпіричного
дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку
самовизначення майбутніх психологів**

Етап	Мета діагностики	Об'єкт вивчення	Предмет аналізу	Дослідницький інструментарій
1	Визначити сформованість ситуаційного компонента вчинку самовизначення	Професійний тип, різновид професійного довілля, рівень внутрішньої свободи	Учинковий цикл трансформації ситуації самовизначення: конфліктність та суперечність, усвідомлення морального	Опитувальник професійної спрямованості Дж. Голланда, опитувальник «Я і Світ»

			змісту події, подолання залежності від напружених обставин, осмислення наслідків подолання ситуаційних обмежень самовизначення	(В.А. Черно-бровкіна)
2	Оцінити рівень сформованості мотиваційного компонента вчинку самовизначення	Мотиви освітньої діяльності, емоційна спрямованість особистості в процесі самовизначення	Учинковий цикл розвитку мотивації самовизначення: конфліктність мотивів самовизначення, боротьба мотивів самовизначення, вибір домінуючих мотивів самовизначення, рефлексія обраних мотивів самовизначення	Методика діагностики навчальної мотивації студентів А.А. Реана і В.А. Якуніна, методика діагностики емоційної спрямованості особистості Б.І. Додонова
3	Дослідити сформованість дійового компонента вчинку самовизначення	Спрямованість на самоактуалізацію, рівень професійної відповідальності, сформованість вольової сфери	Учинкові етапи дії самовизначення: елементарного, інтерпретаційно-перетворювального, пошуково-креативного вчинення, екзистенційного діяльного прожиття (пережиття)	Методика САТ Е. Шострома, опитувальник покомпонентної психологічної структури професійної відповідальності А.В. Фурмана, методика визначення рівня розвитку вольових якостей особистості Н.Б. Стамбулової
4	Показати стан сформованості післядійового компонента вчинку самовизначення	Рівень рефлексивності, види рефлексії	Учинкові етапи здійснення рефлексії самовизначення як післядії вчинення: інтелектуально-самооцінювальний, особистісно-самозвітливий, метарефлексивний, трансцендентно-рефлексивний	Методика вимірювання рівня рефлексивності (А.В. Карпов, В.В. Пономарьова), опитувальник «Диференціальний тип рефлексії» (Д.О. Леонтьєв, Є.М. Осін)
5	Встановити ступені структурно-змістової завершеності учинкового циклу самовизначення	Учинковий акт самовизначення в єдності ситуаційного, мотиваційного, дійового і післядійового компонентів	Ступені структурно-змістової завершеності учинкового циклу самовизначення	Метод середнього арифметичного

6	Діагностувати домінуючі у структурі ціннісно-смислової сфери студентів вартості	Термінальні та інструментальні ціннісні орієнтації	Цінності, ціннісні орієнтації, ідеали, смисли, сенси, світоглядні орієнтири як підстави для здійснення особистісно-професійного вибору	Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (класичний варіант, основна), методика PVQ «Портрет цінностей» Ш. Шварца (додаткова)
7	Встановити суб'єктивну значущість різних груп цінностей для майбутніх психологів	Групи цінностей: прагматичні, соціальні, моральні, духовні	Факторні навантаження основних груп цінностей, кластерна диференціація ціннісних орієнтацій, значущість провідних ціннісних орієнтацій та груп вартостей для майбутніх психологів	Факторний і кластерний види аналізу
8	Обґрунтувати й довести цілісність учинкового циклу самовизначення	Відповідність прагматичних, соціальних, моральних, духовних вартостей ситуаційному, мотиваційному, дійовому, післядійовому етапам вчинку самовизначення	Цілісність вчинку самовизначення майбутніх психологів у єдності його структурно-змістових етапів та провідних аксіопсихологічних (ціннісно-смилових) детермінант	Методи статистичного аналізу емпіричних даних

Важливим етапом реалізації запропонованої психодіагностичної програми комплексного емпіричного дослідження є встановлення структурно-змістової завершеності вчинкового циклу самовизначення. З метою інтегративного аналізу рівня розгортання цього вчинку як цілісного внутрішньоособистісного акту застосовано метод середнього арифметичного, що уможливило синтезування індивідуальних рівнів сформованості у студентів-психологів компонентів такого вчинення у єдиний інтегральний індекс. На основі отриманих значень проведено групування здобувачів фаху психолога за чотирма ступенями:

- 1) низький – фіксація на ситуаційному етапі;
- 2) середній – проходження мотиваційної стадії;
- 3) достатній – опанування дійової фази;
- 4) високий – завершення повного учинкового циклу.

Важлива складова комплексної психодіагностичної програми – вивчення *ціннісно-мотиваційного підґрунтя* вчинку самовизначення майбутніх психологів. Розуміння домінуючих екзистенційних вартостей в якості смисложиттєвих орієнтирів, що постають в якості підґрунтя для фахової й особистісної самореалізації, дозволяє визначити й низку ключових механізмів, важливих для здійснення значущого життєвого вибору: а) раціонального – пов’язаного із персональними утилітарними персональними потребами, що відображають ступінь усвідомлення суб’єктом значущості соціальних норм і вагомих для організації власної фахової діяльності професійних стандартів; б) нормативного, що ґрунтується на значущих соціальних ідеалах й орієнтує майбутнього психолога на суспільну взаємодію та сприяє прийняттю виважених рішень у контексті особистісного та професійного вибору; в) морального, який характеризує глибинну етичну сутність індивідуально-ціннісних переконань, внутрішніх мотивів та світоглядних установок та передбачає прийняття відповідальності за власне ось-буття; г) спонтанно-сенсового, у підґрунті якого – загальнолюдські духовні цінності та фундаментальні вартісні ідеали, що забезпечують екзистенційне наповнення власного життя, внутрішню цілісність, ковітальність та гармонію із соціокультурним довкіллям.

Останнім етапом реалізації запропонованої психодіагностичної програми комплексного емпіричного дослідження є обґрунтоване доведення цілісності аналізованого вчинкового акту. Вказане потребує співставлення ступенів самовизначального вчинення здобувачів освіти (ситуаційного, мотиваційного, дійового, рефлексивного етапах із домінуючими на кожному з них ціннісно-смыслових утворень, що уможливорює констатацію ступеня їх конгруентності.

Отож обґрунтування цілісності учинкового циклу самовизначення на підставі його структурно-змістових характеристик та значущих для особистісно-професійного становлення майбутніх психологів ціннісно-мотиваційних засад потребує встановлення їх конгруентності й узгодженості:

1) подолання особою несприятливих життєвих обставин на ситуаційному етапі самовизначального вчинення відбувається переважно на прагматичному

підґрунті, що вимагає задіяння головно прагматичних (суб'єктно значущих) вартостей, серед яких – безпека, здоров'я, стабільність, широта поглядів, власна свобода, розваги, конформність, освіченість, матеріально забезпечене життя, щасливе життя, наявність хороших друзів, соціальна підтримка, культурна традиція й непримиренність до недоліків;

2) переборення конфліктності внутрішніх спонук на мотиваційному етапі самоідентифікації зосереджується на врахуванні значущих соціокультурних чинників, у їх складі – самостійність, досягнення, влада, високі запити, доброзичливість, гедонізм, стимуляція, пізнання, незалежність, раціоналізм, сміливість, акуратність, чесність, вихованість, ретельність терпимість і чуйність;

3) послідовний перехід від елементарного до морального етапу учинкової дії ґрунтується на засадах екзистенційного самовизначення й передбачає виділення серед його ціннісно-сміслових засад професійної відповідальності, активного діяльного життя, суспільного визнання, цікавої роботи, твердої волі, продуктивного життя, наполегливості, продуктивності, творчості, ефективності, цілісності, організованості, професіоналізму, життєрадісності, самоконтролю, досягнень, ідентичності, ініціативності, спрямованості на творення, персональну самореалізацію й повне утілення власного покликання;

4) післядійове осмислення правильності, раціональності, обґрунтованості здійсненого особистісно-професійного вибору, що здійснюється за критеріями самооцінки, самозвітування, метарефлексії й трансцендентності, вимагає від суб'єкта самовизначення високого рівня моральної відповідальності, орієнтації на добро, справедливість і милосердя, наявності совісті, альтруїзму і смирення, прийняття відповідальності, достатньої щирості, значної самоповаги, відчуття співпричетності й дотичності до інших людей, спільноти та людства загалом, прояв моральної стійкості і гуманізму, що актуалізує позитивне оприявлення у власній свідомості есхатологічних світоглядних позицій і вищих смислів буття.

Закономірно, що перелічені аксіопсихологічні детермінанти життєвого самоздійснення виступають вагомими підставами для здійснення майбутніми психологами раціонального, нормативного, морально обґрунтованого чи

спонтанно-сенсового життєвого вибору і свідчать про гармонійне формування вчинку самовизначення. При цьому важливого значення набуває інтегрованість ціннісно-сміслових орієнтацій особистості у систему її внутрішніх світоглядних переконань, що забезпечує цілісність моральної позиції та узгодженість сенсожиттєвих орієнтирів із власною професійною ідентичністю.

Таким чином, моделювання аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів дозволило сформулювати цілісне теоретичне уявлення про його структуру, динаміку та механізми актуалізації ціннісно-сміслових ресурсів. Реконструкція цього вчинку розкрила етапність формування професійної самоідентифікації, залежність від внутрішніх мотиваційних чинників і зовнішнього освітнього середовища. Запропонована модель інтегрує прагматичні, соціальні, індивідуальні, духовні цінності, відображаючи їх практичну значущість на різних етапах самовизначального вчинення студента. Комплексне дослідження вчинку охоплює його компоненти (ситуаційний, мотиваційний, дійовий, рефлексивний) та аксіопсихологічні детермінанти, що відображають рівні свідомої участі особистості в прийнятті професійних рішень. Цілісність вчинкового акту засвідчує готовність здобувача до самореалізації, визначення власних ресурсів і напрямів розвитку як майбутнього фахівця.

Висновки до другого розділу

1. Узагальнення аксіопсихологічних передумов становлення вчинку самовизначення у постмодерному соціумі сприяє визначенню цінностей як сенсосміслових соціокультурних конструктів, що набувають персональної значущості через їх змістовне когнітивно-емоційне тлумачення, сутнісно інтерпретуються самим суб'єктом, піддаються смисловій трансформації в контексті конкретних світоглядних переконань та постають підґрунтям для його самовизначального вчинення.

2. В основі ситуаційної фази самоідентифікації майбутніх психологів перебувають вартості безпеки, стабільності, свободи, соціальної підтримки,

матеріального забезпечення, на мотиваційному рівні домінують уявлення про важливість самостійності, досягнення, доброзичливості, пізнання, активності, чесності і терпимості. Дійовий етап цього вчинку пов'язаний із розумінням цими фахівцями значення активності, наполегливості, творчості, відповідальності, професіоналізму і самоконтролю, а післядійовий ступінь свого компетентного самоусвідомлення характеризується пріоритетністю самоаналізу, духовного розвитку, доброзичливості, життєвої мудрості, щастя інших і впевненості в собі. Перелічені смисложиттєві орієнтири здобувачів сфери психології як складові їх автентичного, цілісного, конгруентного Я й елементи сенсосмислового особистісного ядра особи, формують ціннісне та рефлексивне підґрунтя для усвідомленого та відповідального професійного самовизначення.

3. Осмислення вчинку самовизначення майбутніх психологів методологічними ресурсами циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана вимагає розгляду його як безперервного замкненого циклу постійного переосмислення й переозначення себе у змінному довкіллі, що відбувається з опорою на внутрішні цінності та сенс життя. Оскільки самовизначення становить фактуальний процес екзистенціювання, людина може і зобов'язана конструювати життєвий шлях як суб'єкт, організатор, трансформатор, творець і, врешті-решт, стати розвиненою індивідуальністю, котра самісно визначає напрямок свого психосоціального розвитку, приймає відповідальність за власні вчинки й постійно адаптується до нових обставин, не втрачаючи усвідомленого сенсу та життєвої мети. Кожен акт самовизначення – це складний компонент циклічної динаміки персонального вчинення здобувачів освіти, що опрацьовує відповіді на ключові сенсожиттєві питання, спричиняє активне творення свого сутнісного людського образу через прагнення до істини, краси, добра і любові та вимагає конкретних учинкових дій на шляху до самоздійснення.

4. Моделювання аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів дало змогу сформувати цілісне теоретичне уявлення, яке структурно, динамічно та концептуально відображає сутність досліджуваного феномену, наочно презентує його компоненти, складові та істотні взаємозв'язки,

а також чітко окреслює механізми актуалізації їх ціннісно-смыслових ресурсів. Процедура реконструкції вчинку самовизначення разом зі складовими ціннісно-мотиваційного змістовлення сприяла відповідній деталізації його структурно-функціонального наповнення, динаміки й логіки пізнавального конструювання, що в підсумку посилило розуміння етапності формування особистісно-професійної самоідентифікації здобувачів вищої освіти.

5. Особливу увагу приділено динамічності досліджуваного явища, його залежності від впливу внутрішніх психологічних факторів, ціннісно-мотиваційних орієнтирів здобувачів, а також зовнішніх соціальних умов і викликів освітньо-професійного середовища. Запропонована модель базується на інтеграції прагматичних, соціальних, індивідуальних та духовних вартостей як підґрунтя для здійснення студентами самовизначального вчинку, що забезпечує її модульність, адаптивність та практичну релевантність у контексті професійного становлення майбутніх психологів. Вказане уможливорює констатацію готовності останніх до реалізації обраного професійного шляху, визначення наявних ресурсів подальшого самісного й професійного зростання, виявлення векторів найближчого розвитку та надання підтримки у формуванні цілісної особистості кожного фахівця соціогуманітарної сфери.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АКСІОПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ВЧИНКУ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

3.1. Структурно-змістові характеристики вчинку самовизначення майбутніх психологів

Емпіричне дослідження було спрямоване на вивчення структурно-змістових характеристик вчинку самовизначення майбутніх психологів та його аксіопсихологічних детермінант й базувалося на аналізі рівнів сформованості ситуаційного, мотиваційного, дійового й післядійового етапів-компонентів цього учинкового циклу та виявленні домінуючих цінностей, що супроводжують самовизначальне вчинення особистості на кожному із них. Прикладна й евристична значущість дослідження зумовлені необхідністю розуміння впливу складових ціннісно-сислової сфери студентів на їх здатність здійснювати осмислений, вмотивований, відповідальний та рефлексивний професійний вибір.

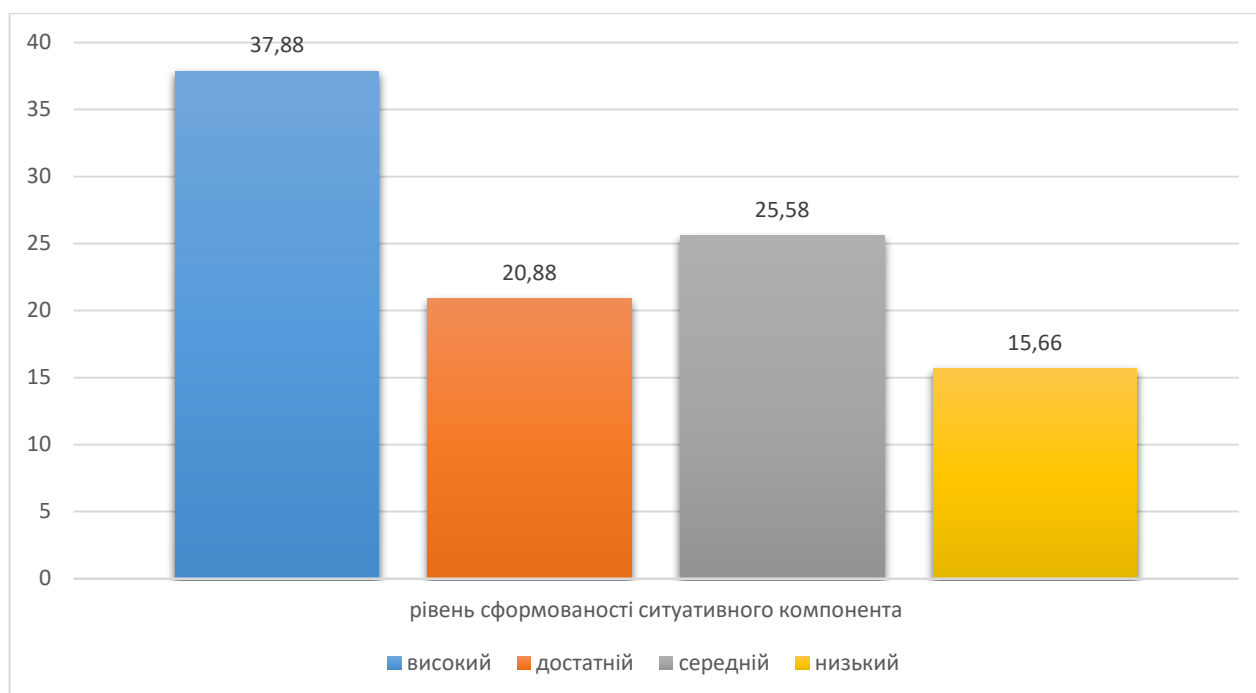
Під час емпіричного дослідження вчинку самовизначення майбутніх фахівців та його аксіопсихологічних детермінант було застосовано комплекс надійних і валідних психодіагностичних методик, що уможливило деталізовану фіксацію не тільки поверхневих проявів учинкової активності, а й виявлення ціннісно-сислових засад її життєвого та професійного вибору, визначення можливості реалізації самісно прийнятих рішень щодо завершеності фахового самоусвідомлення, можливостей професійного самоствердження та наявності особистісного потенціалу для рефлексивного осмислення їх раціональної прагматичності, соціальної прийнятності, етичної обґрунтованості й екзистенційної значущості.

Комплексне емпіричне дослідження вчинку самовизначення майбутніх психологів та його базових аксіопсихологічних детермінант проводилося на базі Західноукраїнського національного університету, Національного університету «Одеська політехніка», Національного університету оборони України, а також Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя,

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Державного торговельно-економічного університету впродовж 2023-2025 років. Всього на різних етапах роботи у ролі обстежуваних залучено 398 здобувачів вищої освіти 2-4 курсів (у віці від 18 до 23 років), котрі навчалися на спеціальності 053 Психологія.

Емпіричне дослідження вчинку самовизначення студентів передбачало поетапне вивчення структурно-змістових характеристик цього складного феномену, а далі й провідних цінностей, які супроводжують аналізований процес на різних етапах його свідомого здійснення. Зокрема, вихідним дослідницьким етапом стала психологічна діагностика стану сформованості чотирьох етапів (і водночас компонентів) учинкового циклу фахового самоздійснення.

Діагностичне вивчення умов активізації самоусвідомлення й самопізнання на ситуаційному етапі фахової самоідентифікації насамперед передбачало виявлення домінуючого типу особистості студентів та відповідність його певному різновиду професійного довкілля, максимально сприятливого для їх персонального розвитку. Результати використання з цією метою опитувальника професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда показано у Додатку В (рис. В.1). Наступним етапом вивчення умов активізації у студентів самопізнання й самоусвідомлення на ситуаційному етапі фахової самоідентифікації було виявлення рівня внутрішньої свободи, що постає неодмінною умовою вибору життєвого шляху. Результати використання з цією метою опитувальника «Я і Світ» В.А. Чернобровкіної показано у Додатку В (рис. В.2). Систематизація результатів емпіричного вивчення у майбутніх психологів показників професійних типів особистості, їх відповідності фаховому довкіллю, та індикаторів внутрішньої свободи уможливила виявлення рівнів сформованості ситуаційного компонента вчинку самовизначення (рис. 3.1).

**Рис. 3.1. Рівні сформованості ситуаційного компонента
вчинку самовизначення майбутніх психологів (%)**

Рівні сформованості ситуаційного компонента вчинку самовизначення у майбутніх психологів, проаналізовані з урахуванням показників професійних типів особистості та індикаторів внутрішньої свободи, демонструють значну варіативність і відображають ступінь готовності до усвідомленого професійного вибору в конкретних ситуаціях. При цьому високий рівень (37,88%) демонструє стійку довіру студентів до себе, здатність приймати відповідальні рішення, значну самодетермінацію та стійкість до зовнішніх впливів, що сприяє активному їх задіяння в навчальні та професійно орієнтовані ситуації й уможливлює ефективне формування своєї фахової позиції. Достатній рівень (20,88%) виявляють здобувачі фаху психолога, які, попри вагомий креативний потенціал і відкритість до персонального самовираження, відчують вплив структурних обмежень освітнього процесу та потребують підтримки в адаптації до формалізованих вимог професії. Середній рівень (25,58%) притаманний майбутнім фахівцям з потребою у чітких умовах діяльності, котрі засвідчують непослідовність у професійному виборі, коливання у прийнятті рішень та низький ступінь асертивності в складних ситуаціях. Низький (15,66%) – зафіксовано у респондентів із високою залежністю

від зовнішніх оцінок, низьким ступенем автономності, ще й недостатньо розвиненою психологічною межею Я, що ускладнює формування особистісно значущої професійної ідентичності.

Узгодження виявлених рівнів сформованості ситуаційного компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів із етапами учинкового циклу трансформації ситуації показує проходження 37,88% респондентів повного кола – від усвідомлення суперечностей до осмислення наслідків прийнятого вибору, що реалізується через інтеграцію фахово значущих цінностей у структуру Я, внутрішньосамісну стійкість, розвинену здатність до відповідального прийняття рішень, критичний підхід до результатів власної освітньо-професійної діяльності та постійну готовність до безперервного саморозвитку і самовдосконалення. Зокрема, спроможність здобувачів розпізнавати напруження між зовнішніми вимогами та внутрішніми намірами, перетворювати несприятливі обставини відповідно до особистісних цінностей, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та свідомо планувати власний професійний розвиток вказує на сформовану фахову ідентичність, наявність моральної мотивації, здатність до самодетермінації й ефективного керування власним життєвим вибором.

Перебування 20,88% майбутніх фахівців в учинковій фазі подолання залежності від зовнішніх обмежень демонструє їх розвинену здатність до емоційної саморегуляції, наявність особистісної автономії, відкритість до професійного самовираження та часткову реалізацією креативного потенціалу, що дещо гальмує повноцінне становлення професійної ідентичності та вимагає достатньої освітньої підтримки. Здатність таких студентів частково подолати несприятливі внутрішні умови набуття фахової ідентичності зумовлює їх активну позицію у здійсненні професійного вибору, реалізації власного потенціалу й демонстрації особистої готовності до самовираження, однак неспроможність до повного подолання зовнішніх обставин гальмує повну реалізацію суб'єктної ролі у власному професійному самовизначенні.

Знаходження 25,58% студентів на стадії усвідомлення морального змісту внутрішніх і зовнішніх умов свідчить про особисто ідентифіковану значущість

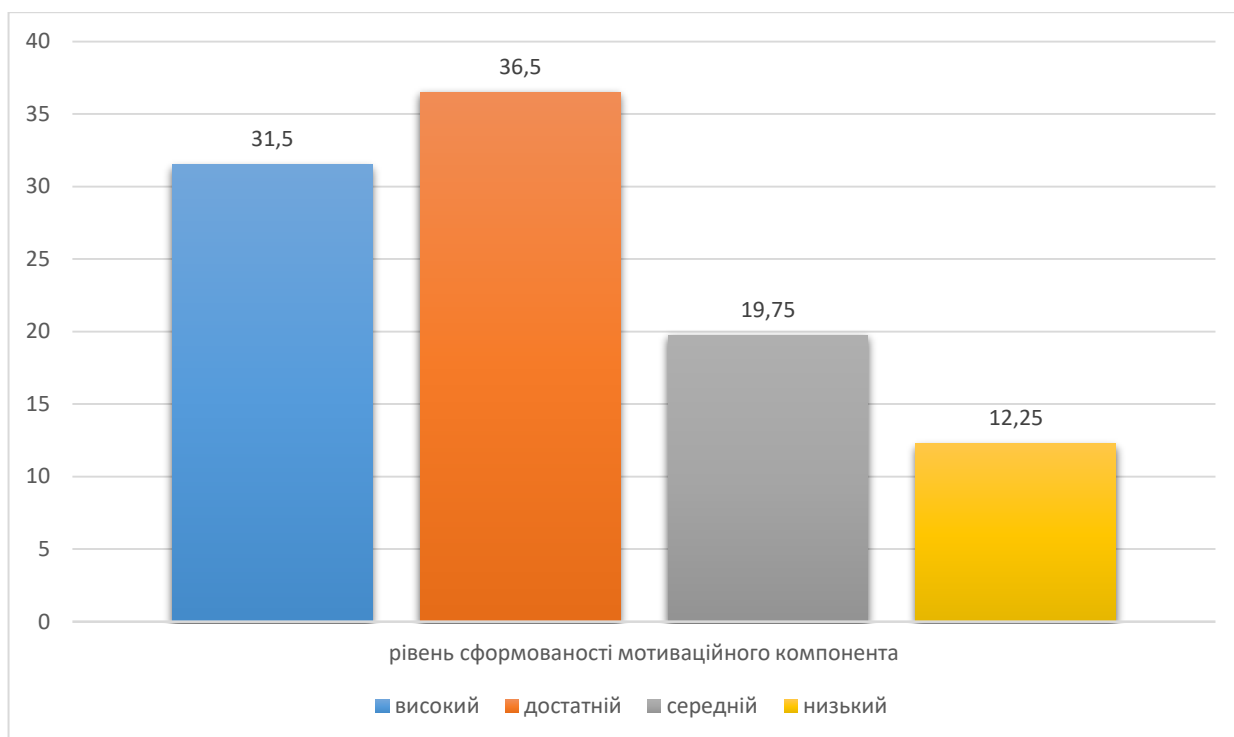
професійного вибору разом із недостатньою детермінованістю. Часткове усвідомлення морального змісту власного професійного вибору проявляється як в когнітивному осмисленні його персональної значущості, так і в невпевненості у правильності прийнятого рішення та непослідовності в його практичному утіленні, що в підсумку зумовлює труднощі в узгодженні особистих прагнень із вимогами професії і визначає неповноцінність переходу до самостійної дії та відповідального прийняття рішень в умовах несприятливого довкілля.

Фіксація 15,66% здобувачів професії на стадії усвідомлення конфліктності ситуації ілюструє значну суперечність між їхніми особистими прагненнями та нормативними фаховими вимогами, яка, супроводжуючись залежністю від зовнішньої оцінки, нерозвиненістю внутрішньої автономії, нездатністю до самостійного прийняття рішень та відсутністю чіткої моральної позиції, указує на незавершеність циклу трансформації ситуації самовизначення.

Таким чином, більше третини студентів демонструють завершений і стабільний учинковий цикл трансформації ситуації самовизначення, що засвідчує інтегрованість їх персональних цінностей у структуру професійного Я, вказує на розвинену здатність до відповідального прийняття значущих рішень, та демонструє готовність до безперервного саморозвитку й самовдосконалення. Переважна більшість здобувачів фаху психолога знаходиться на проміжних етапах подолання несприятливих обставин та потребує зовнішньої підтримки.

Дослідження навчальних стимулів та домінуючих спонук студентів-психологів, які супроводжують процес їх освітньо-професійної підготовки на мотиваційному етапі учинкового самовизначального вчинку та свідчать про наявність внутрішньої готовності до самоздійснення в обраній сфері, насамперед передбачало виявлення внутрішніх підстав здобуття фахової освіти. Результати використання для цього методики діагностики навчальної мотивації студентів А.А. Реана і В.А. Якуніна в модифікації Н.Ц. Бадмаєвої показано у додатку Г (рис. Г.1). Вивчення внутрішніх, афективно насичених рушійних сил персональної самореалізації на мотиваційному щаблі передбачало виявлення відповідного емоційно-почуттєвого фону, що супроводжує, характеризує й активізує навчально-

пізнавальну активність здобувачів. Результативність використання з цією метою методики вивчення емоційної спрямованості особистості Б.І. Додонова у модифікації Є.Р. Горєлової подано у Додатку Г (рис. Г.2). Узагальнення результатів емпіричного вивчення у майбутніх фахівців показників їх навчальної мотивації та індикаторів емоційно-особистісної спрямованості уможливило виявлення рівнів сформованості мотиваційного компонента вчинку самовизначення (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Рівні сформованості мотиваційного компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів (%)

Рівні сформованості мотиваційного компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів, визначені на основі узагальнення показників навчальної стимуляції та індикаторів емоційної спрямованості, відображають ступінь їхньої готовності до особистісно зорієнтованого здобуття фаху через внутрішнє прийняття значущості професійної діяльності, наявність емоційно позитивного ставлення до освітнього процесу та усвідомлену налаштованість на реалізацію власного потенціалу в межах обраної спеціальності. Так, високий ступінь прояву характеризує 31,5% студентів із переважанням у змісті їх спонукальної сфери

комунікативних та професійно значущих стимулів, а також чітко вираженого прагнення до креативно-творчої самореалізації. В емоційно-афективному плані таким здобувачам притаманна орієнтація на практично й альтруїстично зумовлену пізнавальну діяльність, що забезпечує не лише високий рівень задіяння в освітній процес, а й сигналізує про стійке прагнення до оволодіння фахом незалежно від зовнішніх стимулів, усвідомленість професійного вибору, здатність до саморефлексії, відповідальне ставлення до освітньої діяльності та сформоване баченням власних особистісно-професійних перспектив. Зафіксований у 36,5% студентів достатній рівень розвитку аналізованого компонента відповідального вчинення вказує на домінування у них навчально-пізнавальних та соціально зорієнтованих внутрішніх спонукань, що поєднуються з когнітивною та міжособистісною емоційною спрямованістю й у підсумку формують позитивне тло для фахової самоактуалізації та реалізації особистого бажання інтегруватися в професійну спільноту. Водночас внутрішньо-особистісна мотивація цих здобувачів все ще потребує зовнішньої підтримки з боку освітнього довкілля закладу задля забезпечення стабільності й цілеспрямованості їх квазіпрофесійної діяльності. Середній рівень, виявлений у 19,75% майбутніх фахівців, як індикатор часткової сформованості професійно-значущої мотивації, відображає помітну її залежність від зовнішніх обставин, нестійкість пізнавальних інтересів та переважання позафахових гедоністичних, глористичних й романтичних емоціогенів, що ускладнює побудову послідовної траєкторії професійного самоздійснення. Визначений у 12,25% респондентів низький рівень засвідчує слабку внутрішню пов'язаність з професією психолога і сигналізує про зумовленість здійсненого вибору переважно зовнішніми факторами (соціальним тиском, прагненням уникнути невдач або отримати матеріальні чи емоційно-комфортні блага), що підтверджується домінуванням естетичної, пугнічної та акизитивної афективних орієнтацій, підтверджує ризики їх поверхневої ідентифікації з майбутньою фаховою роллю й характеризує фрагментарність такого самовизначення.

Інтерпретація результатів діагностики мотиваційного компонента дає змогу розглянути учинковий цикл розвитку мотивації самовизначення майбутніх

психологів з урахуванням ключових психологічних процесів: конфліктності таких рушійних сил, що свідчить про прояв бажання до саморозвитку в обраній сфері діяльності та одночасно прагнення уникати складних ситуацій й освітніх труднощів; боротьби різноспрямованих особистісних спонукань, що дозволяє простежити провідні підстави фахового самоздійснення; домінуючих стимулів, які вказують на сформованість професійної ідентичності; рефлексивного осмислення чинників вибору самореалізації, що засвідчує ступінь позитивного емоційного прийняття й стабільності обраного життєвого шляху. Особистісна значущість для студентів пізнавальних мотивів та позитивна емоційна спрямованість процесу їх освітньої підготовки вказує на гармонійне проходження ними мотиваційного етапу учинкового циклу самовизначення.

Синхронізація виявлених рівнів сформованості мотиваційного компонента самовизначального вчинку майбутніх психологів із етапами учинкового циклу розвитку відповідних спонук показує проходження 31,5% респондентів повного кола – від усвідомлення конфліктності пізнавальних стимулів до позитивного емоційного прийняття обраного життєвого шляху. Властиве цим студентам глибинне самоусвідомлення внутрішніх конфліктів і протиріч між різними стимулами, активне осмислення альтернативних варіантів професійного розвитку, свідомий вибір індивідуально значущих внутрішніх імпульсів, що відображають їх особистісні цінності та персональні прагнення, а також здатність до критичної рефлексії над власним вибором демонструє наявність свідомого прагнення опанувати професію незалежно від зовнішніх обставин.

Завершення для 36,5% майбутніх психологів учинкової фази вибору домінуючих стимулів характеризує достатнє усвідомлення ними внутрішніх актуальних суперечностей та активний пошук пріоритетних професійних орієнтирів, що, однак, свідчить про часткову залежність мотивації від підтримки з боку освітнього середовища. Переважання навчально-пізнавальних та соціально зорієнтованих потреб, поєднаних із когнітивною та міжособистісною емоційною спрямованістю, вказує на позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності і демонструє прагнення до інтеграції у фахову спільноту. Закономірно,

що відсутність системної рефлексії перешкоджає повній усвідомленості їх професійного вибору у довгостроковій перспективі.

Перебування 19,75% обстежуваних студентів на стадії боротьби мотивів підтверджує значну залежність фахово зорієнтованих стимулів від зовнішніх чинників, засвідчує нестійкість та поверховість пізнавальних інтересів, а також вказує на домінування гедоністичних, глористичних та романтичних спонук, що істотно ускладнює формування стабільної професійної траєкторії та створює перешкоди для усвідомленого самоздійснення в обраній галузі. Зумовленість професійного вибору зовнішньо привабливими, але поверховими смисловими уявленнями про майбутню діяльність потребує цілеспрямованого розвитку здатності до саморефлексії й внутрішньої узгодженості їх мотиваційної сфери.

Знаходження 12,25% здобувачів фаху психолога на стадії боротьби мотивів демонструє детермінованість вибору професії переважно зовнішніми факторами, зокрема соціальним тиском, прагненням уникнути невдач, матеріально-економічними чинниками або емоційно-комфортними вигодами. Домінування при цьому естетичних, пугнічних та акизитивних афективних орієнтацій, що вказує на поверхневу та фрагментарну ідентифікацію з майбутньою професійною роллю, створює високий ризик формування нестійкої фахової ідентичності та потребує невідкладного психологічного супроводу.

Таким чином, повний, завершений і стабільний учинковий цикл розвитку мотивації самовизначення демонструє менше третини студентів, що засвідчує їх персональну готовність до здобуття фаху та відповідального ставлення до освітньо-професійної діяльності. Переважна більшість здобувачів знаходиться на проміжних етапах та потребує зовнішньої підтримки для подолання значущих самісних суперечностей та завершення цього поетапного процесу.

Емпіричне дослідження усвідомленої оцінки студентами реальних дій, спрямованих на реалізацію прийнятого рішення щодо особистісного й фахового вибору на дійшовому етапі самореалізації, насамперед передбачало виявлення відповідальності як показника їх персонального долучення у процес власного професійного становлення, ступеня усвідомлення важливості обраної

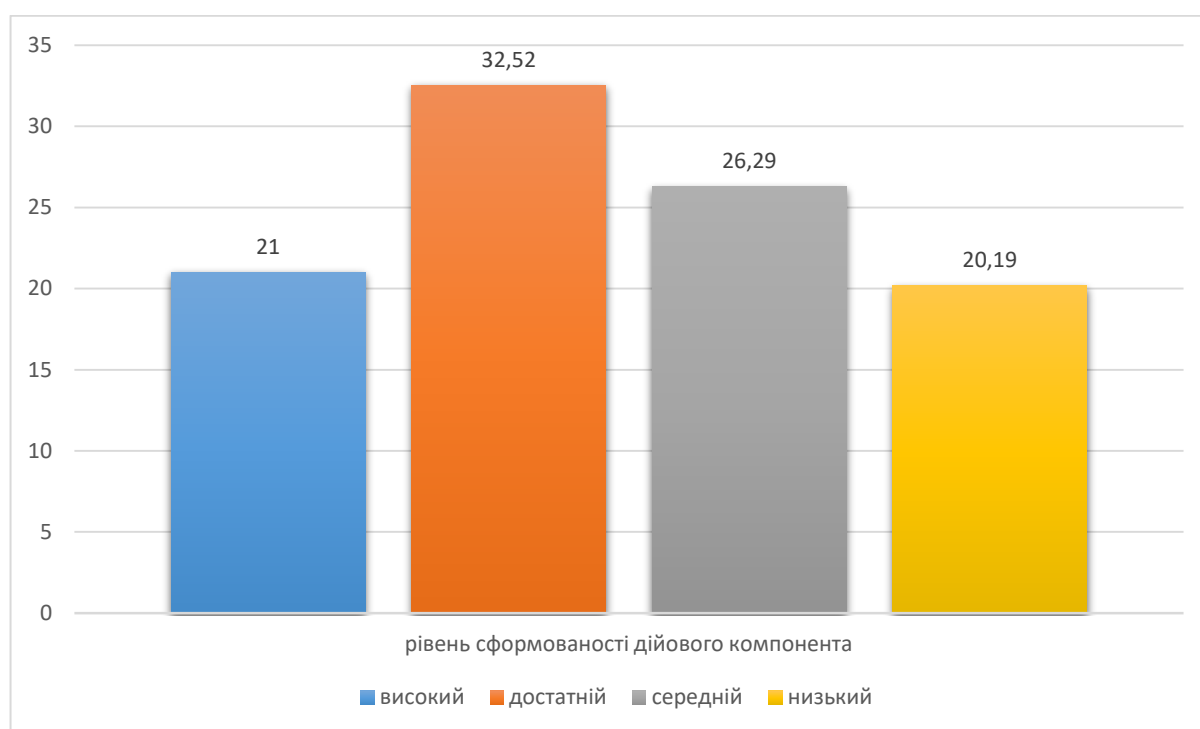
спеціальності, готовності брати на себе значущі зобов'язання та реалізовувати їх у конкретних учинкових діях. Результати використання з цією метою відомого опитувальника покомпонентної психологічної структури професійної відповідальності А.В. Фурмана показано у Додатку Д (рис. Д.1). Експериментальне пізнання ступенів прояву у студентів наполегливості, цілеспрямованості, впевненості, ресурсності та стійкості у відстоюванні свого професійного шляху передбачало визначення рівня розвитку вольових рис-якостей особистості за методикою Н.Б. Стамбулової, результати використання якої подано в Додатку Д (рис. Д.2).

Емпіричний аналіз складових внутрішньосамісного потенціалу та персональної здатності майбутніх психологів до особистісного і фахового зростання передбачав визначення рівнів самоактуалізації здобувачів освіти за шкалами методики САТ Е. Шострома «компетентність у часі», «опора на себе», «ціннісна орієнтація» та «уявлення про природу людини» (Додаток Д, рис. Д.3). Узагальнення результатів емпіричного вивчення у майбутніх психологів показників їх професійної відповідальності, маркерів розвитку вольових рис-якостей та індикаторів самоактуалізації уможливило виявлення рівнів сформованості дійового компонента вчинку самовизначення (рис. 3.3).

Інтерпретація стану сформованості дійового компонента вчинкового циклу самовизначення майбутніх психологів, проведена на основі узагальнення показників професійної відповідальності, маркерів розвитку вольових рис-якостей та індикаторів самоактуалізації, відображає різний ступінь задіяння їх у процесах реального втілення намірів власного професійного становлення та репрезентує певний ступінь готовності до особистісно зорієнтованого здобуття фаху через активну участь в освітньому процесі вищої школи.

Високий ступінь прояву характеризує 21% студентів із розвиненою фаховою відповідальністю, значною силою волі й цілісно зростаючою самоактуалізацією, котрі до того ж вирізняються глибоким розумінням суті обраної професії, демонструють виражену самісну автономність, особисту ініціативність та внутрішню організованість і спроможні до послідовного втілення професійно й

індивідуально значущих цілей навіть у нестабільних умовах сьогодення. Додатково свідчать про сформованість у цих респондентів гуманістичної світоглядної позиції, морально-ціннісної зрілості й про готовність до самореалізації у фаховому довіллі, причому за високої опори на себе, темпоральної компетентності, ціннісного зорієнтування та позитивних уявлень про природу людського Я.

Рис. 3.10. Рівні сформованості дійового компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів (%)

Достатній рівень притаманний 32,52% здобувачам, які володіють вираженими прагненнями до відповідального виконання професійних ролей і персональних зобов'язань, однак для мобілізації внутрішніх ресурсів у ситуаціях невизначеності потребують додаткової зовнішньої підтримки або активного самоспонування. Розвинена здатність таких студентів до самовизначення супроводжується добросовісністю й сумлінністю у виконанні освітніх завдань, нормативним ступенем самоактуалізації, достатньою вольовою готовністю та відносно позитивною налаштованістю до відповідальних учинків та активних у межах власного фахового становлення дій. Проте додаткового корегування

потребують прояви емоційної нестійкості, особистої нерішучості й підвищеної залежності від зовнішніх оцінок, що за кризових та стресогенних умов стають істотними перешкодами для зрілої реалізації фахової ролі психолога.

Середній рівень властивий 26,29% майбутніх фахівців, які виявляють переважно ситуативну, фрагментарну або демонстративну активність у межах власного освітньо-професійного зростання. Попри наявність окремих проявів відповідальності та вольових зусиль, таких студентів характеризує недостатньо системна поведінка, виражена потреба в зовнішніх стимулах і яскрава тенденція до псевдосамоактуалізації, що знижує ефективність реалізації особистісного потенціалу, спричиняє істотні коливання в прийнятті самісно значущих рішень й унеможливорює формування цілісної професійної ідентичності.

Низький рівень типовий для 20,19% респондентів, котрі демонструють слабку мотивацію до опанування обраної професії, недостатній самоконтроль, вольову нестабільність, емоційну пасивність, а також фрагментарністю або навіть відсутністю системи гуманістичних цінностей. Недостатній розвиток внутрішньої суб'єктності, зовнішній локус контролю й песимістичне уявлення про природу людини додатково ускладнюють самотворення у таких студентів автентичної професійної позиції, перешкоджають тривалому плануванню та сутнісній інтеграції життєвого досвіду в контекст фахової самореалізації, що вказує на відсутність достатньої готовності до здійснення відповідального, цілісного й прагматично обґрунтованого самовизначального вчинку.

Інтерпретація рівнів сформованості діювого компонента уможливорює розгляд динаміки учинкового циклу дії самовизначення майбутніх психологів крізь призму відтворення суб'єктом знайомих дій і копіювання відомих зразків без глибокого їх осмислення й аналізу, переосмислення й адаптації наявного досвіду самоздійснення відповідно до нових умов і особистих цілей, участі у продуктивній генерації нових ідей і моделей життєвого практикування, а також цілісного й емоційно насиченого переживання здійсненого фахового вибору. Особистісна значущість для студентів навчально-пізнавальної діяльності та активна участь у

власному професійному самотворенні свідчать про гармонійне проходження ними дійового етапу учинкового циклу самовизначення.

Повне проходження учинкового циклу на дійовому етапі фахової самоідентифікації властиве для 21% студентів, які демонструють інтегративну єдність глибокої професійної відповідальності, розвинених вольових рис та відносно зрілої самоактуалізації. Високі показники самостійності у прийнятті рішень, темпоральної компетентності, гуманістичної ціннісної орієнтації й реалістичних уявлень про природу людського Я вказують на сформованість у майбутніх психологів внутрішньої суб'єктності, морально-світоглядної зрілості, виявляючи персональну автентичність і завершеність фахового вибору на вказаному рівні вчинення. Важливим, хоча й додатковим для результативного проходження дійового етапу, є й екзистенційне проживання акту самореалізації та інтеграція особистісно значущих переживань у власне професійне Я.

Успішне опанування перших трьох стадій учинкового циклу діяльного здобуття фаху психолога 32,52% студентів вказує на базову сформованість їх вольової сфери, відповідальне ставлення до власної освітньо-професійної підготовки та достатні показники нормативної самоактуалізації. При цьому демонструванню повної персональної готовності до переосмислення професійних установок і забезпеченню творчого підходу до досконалого виконання навчально-пізнавальних завдань перешкоджає недосконалість процесів рефлексивного осмислення необхідності прикладання істотних зусиль для досконалого оволодіння обраним фахом. Обмежує активну мобілізацію особистих ресурсів і властиві таким здобувачам когнітивно-мотиваційний характер провідної діяльності, інструментальність освітньої роботи й недостатнє розуміння екзистенційного сенсу здійсненого фахового вибору, що потребує подальшого осмислення ними його самісної і загальнолюдської значущості та особистісної інтеграції у зміст власної професійної самосвідомості.

Перебування 26,29% майбутніх психологів на стадії інтерпретаційно-перетворювального вчинення демонструє фрагментарність або ситуативність відповідальності, обмежене прикладання вольових зусиль та наявність маркерів

псевдосамоактуалізації. Їхні зусилля, хоча й спрямовуються на забезпечення персональної адаптації до освітнього довкілля, однак переважно обмежуються наслідуванням усталених навчальних зразків без вираженого творення фахової ідентичності чи внутрішньої трансформації свого професійного Я, що вказує на недостатню суб'єктну активність в реалізації обраного напрямку самореалізації.

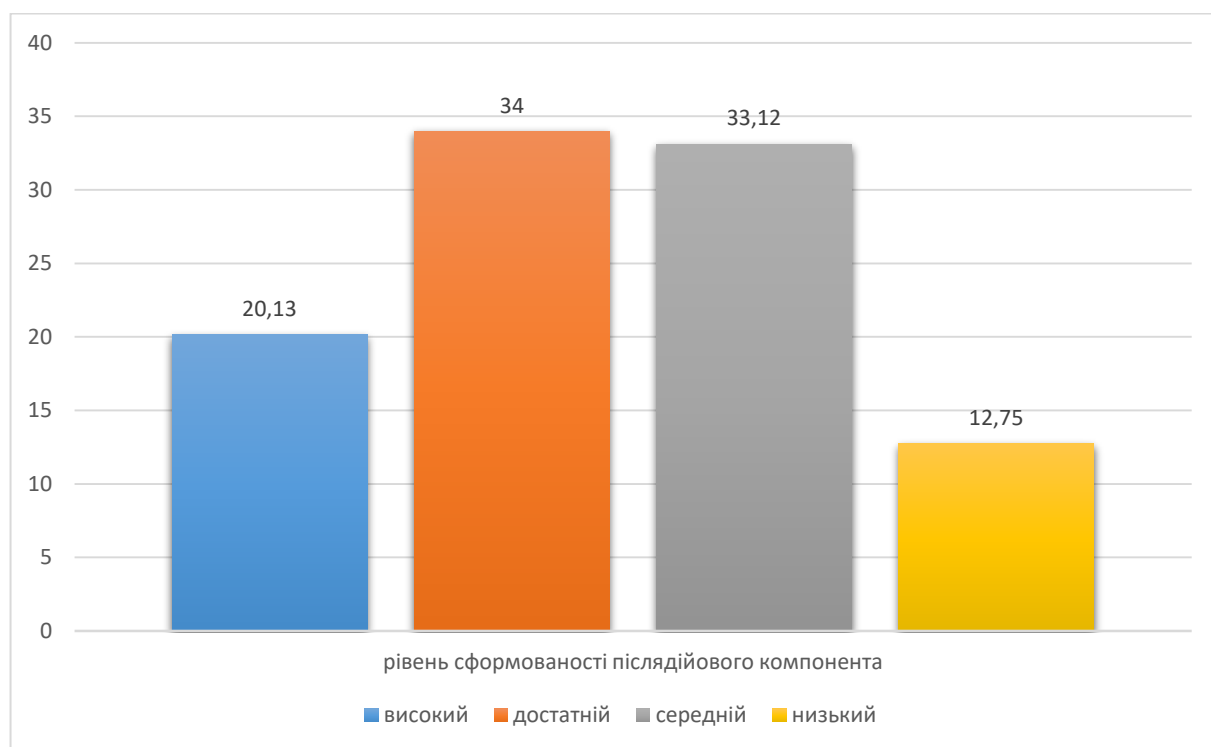
Знаходження 20,19% студентів-психологів на етапі елементарного вчинення свідчить про відсутність сформованої фахової відповідальності, низьку силу волі, зовнішній локус контролю та мінімальні ознаки актуалізації самісних професійних цінностей. Низькі показники за шкалами самоактуалізації свідчать переважно про фрагментарне сприйняття часопростору, недостатньо автономну життєву позицію та стереотипне розуміння професійної ролі психолога. Низька здатність до опанування спеціальністю супроводжується реактивністю й зовнішнім спричиненням їхніх навчальних зусиль, що не лише унеможлиблює формування автентичної фахової ідентичності, а й свідчить про потребу в цілеспрямованому корекційному впливі з боку освітнього довкілля.

Таким чином, повне задіяння у власній самовизначальній активності демонструє лише п'ята частина майбутніх психологів, що засвідчує достатність прикладених персональних зусиль до досконалого опанування фахом. Переважна більшість здобувачів, котрі знаходяться на проміжних етапах дієвого компонента фахової самоідентифікації, все ж потребує зовнішньої підтримки для актуалізації внутрішньосамісного потенціалу та завершення повного учинкового циклу професійного самовизначення.

Всебічна характеристика здатності до самоосмислення й самопізнання власної учинкових діянь передбачала визначення у здобувачів видів та рівнів рефлексії за допомогою методики А.В. Карпова та В.В. Пономарьової (Пантелєєвої) (Додаток Е, рис. Е.1). Сутнісний аналіз можливості майбутніх психологів здійснювати акти самопізнання й самоаналізу в актуальній життєвій та професійній позиції здобувача вищої освіти зумовив використання діагностичного опитувальника «Диференціальний тип рефлексії» (Додаток Е, рис. Е.2). Узагальнення результатів емпіричного вивчення у майбутніх психологів

показників їх рефлексивності уможливило виявлення рівнів сформованості післядійового компонента вчинку самовизначення (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Рівні сформованості післядійового компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів (%)

Інтерпретація стану сформованості післядійового компонента вчинкового циклу самовизначення майбутніх психологів, проведена на основі узагальнення показників рефлексивності, відображає різний ступінь задіяння їх в актах самоаналізу здатності до самоусвідомлення й самооцінки.

Високий ступінь прояву характеризує 20,13% студентів із розвиненими трансцендентно-рефлексивними особистісними ресурсами. Для них характерно домінування перспективного самоосмислення, здатність до поглибленого прогнозування майбутніх життєвих подій, чіткого планування професійної діяльності та ефективного оцінювання наслідків відповідальних рішень, що підсилює розуміння важливості досягнення особистих цілей в контексті обраної спеціальності й сприяє успішному самовизначенню в галузі психології.

Достатній рівень проявляється у 34% здобувачів цього фаху, котрі через поєднання ретроспективного та ситуативного самоаналізу адекватно оцінюють власні дії, приймають значущі рішення на основі минулого позитивного досвіду, виявляють спроможність планувати власне професійне майбутнє, проте не завжди формують чітку стратегію на довгострокову перспективу і часто мають труднощі з передбаченням важливих життєвих подій.

Середній прояв притаманний для 33,12% студентів із переважанням ситуативного самоаналізу, недостатньою здатністю до планування свого майбутнього та неспроможністю усвідомлення довгострокових наслідків прийнятих рішень, що може обмежувати адаптованість до мінливого професійного довкілля та утруднювати самовизначення в обраній галузі.

Низький стан сформованості післядійового компонента вчинкового циклу самовизначення вказує на 12,75% майбутніх психологів, які мають труднощі з самоусвідомленням і рефлексією, часто не враховують наслідки своїх рішень, зосереджуються на неактуальних чи ідеалізованих уявленнях про своє майбутнє та стикаються з серйозними труднощами в професійному самовизначенні через відсутність чітких і реалістичних перспективних планів, що може свідчити про затримку життєвизначальних рішень і неусвідомлений вибір спеціальності.

Підсумковий аналіз рівнів сформованості післядійового компонента майбутніх фахівців уможливорює розгляд динаміки учинкового циклу рефлексії самовизначення крізь призму використання переважно інтелектуальних, або емоційно-почуттєвих, ціннісно-сміслових чи екзистенційно-духовних ресурсів. Осмислення обраної професії з позицій персональної значущості та розуміння її відповідності вищим зміслом буття, усвідомлення професійного вибору як складової частини загальнолюдських цінностей та індивідуального покликання, свідчать про гармонійне завершення учинкового циклу самовизначення.

Так, повне проходження учинкового циклу на післядійовому етапі фахової самоідентифікації властиве лише для 20,13% майбутніх психологів, які використовують переважно інструменти системної, перспективної й рідше – інтроспективної рефлексії, здатні на їх підґрунті вийти за межі особистого досвіду

самоздійснення та детально осмислити його в контексті універсальних екзистенційних вартостей. При цьому розвинена спроможність таких студентів до трансцендентно-духовного самовизначення, усвідомлення конгруентності власного життя із вищими загальнолюдськими цінностями та ототожнення обраної професії-фаху із реалізацією глибокого самісного покликання дає можливість побачити власний професійний вибір не тільки через призму індивідуальної значущості, а й як вагому складову глобальних психокультурних смислів, і зумовлює його особистісне прийняття та ефективне втілення на ґрунті гуманістичних принципів й універсальних ідеалів.

Успішне опанування метарефлексивної стадії учинкового циклу, властиве для 34% здобувачів із достатньо розвинутою ретроспективною, ситуативною, системною й інтроспективною рефлексією, уможливорює глибинне осмислення персональних ціннісно-смилових підстав такого відповідального вчинення, характеризує розвинену спроможність до усвідомленого життєвого вибору, задіює особистісний потенціал до переосмислення власних кар'єрних цілей та сприяє визначенню їх місця в загальній структурі індивідуального Я. Наявність цих рис-якостей забезпечує поглиблене розуміння студентами не тільки суспільного значення здійсненого самісно значущого вибору, а й відповідності останнього загальній картині особистісного розвитку та власних екзистенційних вартостей, що врешті-решт й визначає можливість коригування ними фахової ідентичності й забезпечення гармонійності-конгруентності внутрішньосамісних переконань та зовнішніх вимог до професійної діяльності психолога.

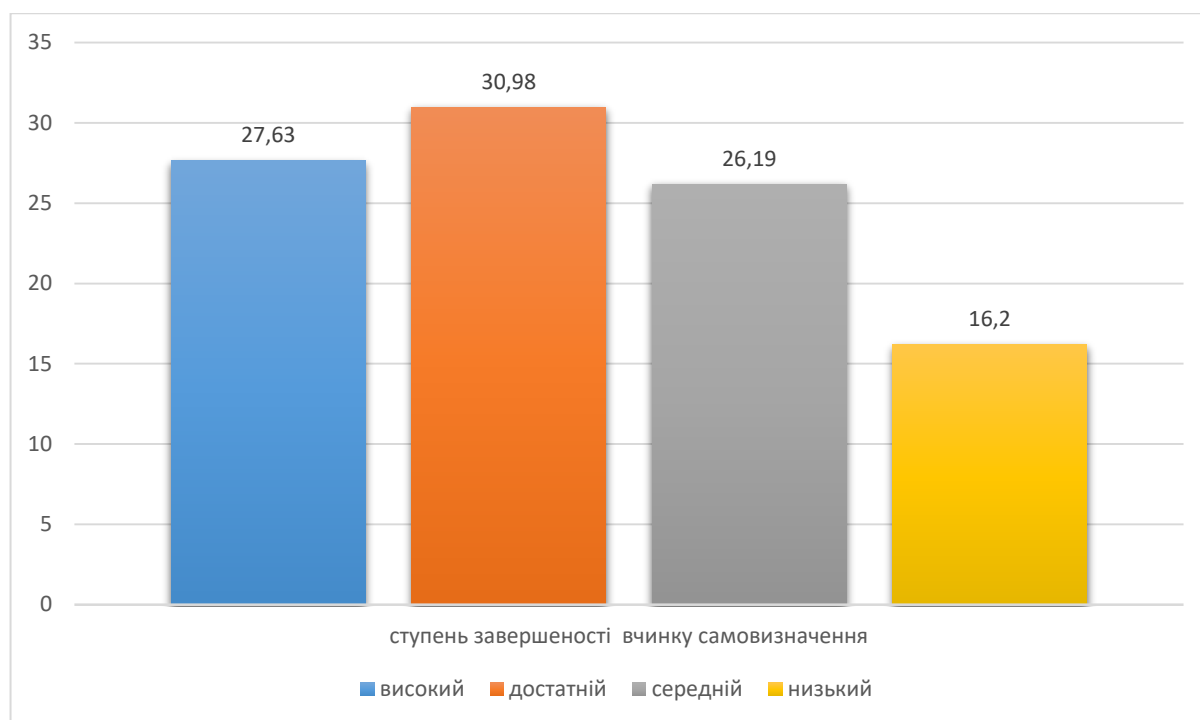
Перебування 33,12% майбутніх фахівців на стадії особистісно-самозвітувального вчинення демонструє переважне використання ними засобів ситуативної й інтроспективної рефлексії, що призводить до емоційно-афективної оцінки відповідності здійсненого персонального вибору своєму соціальному Я. Таке позитивне самоприйняття своїх професійних рішень, внутрішня готовність до критики й адекватне усвідомлення самісної відповідальності за прийняте рішення дає змогу студенту діяти не через призму спонтанно-прагматичних мотивів чи

раціонально-егоїстичних спонукань, а обрати фах психолога у контексті соціальних очікувань та загальноприйнятих професійних стандартів.

Знаходження 12,75% здобувачів фаху психолога на початковому етапі вчинення свідчить про використання в процесі рефлексивного осмислення свого фаху головно інтелектуально-самооцінювальних та когнітивно-аналітичних ресурсів-засобів соціальної і квазіфлексії, наслідком чого є певна поверховість й обмеженість цього процесу. Намагання оцінити свій вибір через призму зовнішніх очікувань, суспільних норм чи порівнянь з досягненнями навколишніх призводить до формування у них неавтентичних, нестійких або зорієнтованих на стандартизовані соціальні ролі самовизначальних рішень. Квазіфлексія, зі свого боку, через неврахування особистісних ресурсів та персональних можливостей зумовлює відрив суб'єкта від реальної ситуації самоздійснення та спричинює надмірну концентрацію на ідеалізованих концепціях самоздійснення.

Таким чином, повне задіяння в самоаналізі власних самовизначальних діянь демонструє лише десята частка майбутніх психологів, що засвідчує здатність об'єктивно оцінювати фахові рішення, інтегрувати їх у структуру особистісної і професійної самосвідомості та реалізовувати вибір спеціальності на основі вищих духовних цінностей і загальнолюдських смислів. Переважна більшість студентів, котрі знаходяться на проміжних етапах, на жаль, потребує істотної психологічної підтримки для досягнення професійної зрілості.

Систематизація результатів емпіричного вивчення стану сформованості компонентів цілісного учинкового самовизначального циклу зумовила відповідне типологізування майбутніх психологів за ступенями структурно-змістової завершеності аналізованого діяння (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Ступені структурно-змістової завершеності вчинку самовизначення майбутніх психологів (%)

Зокрема, повний цикл самовизначення пройшли 27,63% студентів, професійна ідентичність яких заснована на глибокому осмисленні і прийнятті свого фахового вибору як самісно, екзистенційно й культурно значущого, на його повній конгруентності зі складовими індивідуального Я, на усвідомленому й відповідальному прийнятті визначальних рішень, на розвиненій готовності до безперервного саморозвитку в обраній галузі практикування й на глибокому розумінні загальнолюдського значення своєї професійної ролі, що уможливорює повноцінне оволодіння фахом психолога не лише як набором функціональних умінь, а й як покликанням, інтегрованим у життєву позицію особистості.

Досягненнями трьох стадій самовизначального вчинку успішно опанували 30,98% майбутніх фахівців, котрі виявляють здатність розпізнавати зовнішньо-внутрішні суперечності ситуації професійного вибору, приймати екзистенційно значущі рішення й виявляти особистісну відповідальність за свої дії й діяння, демонструють позитивне ставлення до обраної професії психолога, виявляють зацікавленість у її оволодінні та високий ступінь задіяння до навчально-практичної діяльності у вищій школі. Такі студенти переважно зорієнтовані на пошук

індивідуально значущих смислів самоактуалізації і самоздійснення, діють на підґрунті внутрішніх мотиваційних чинників та цілей і виявляють яскраву суб'єктність в опануванні обраним фахом, однак через необхідність досягнення смисложиттєвої визначеності, морально-екзистенційної зорієнтованості й внутрішньосамісної обґрунтованості сенсу буття потребують активного розвитку рефлексивних формовиявів власної самосвідомості.

Проходження перших двох фаз самовизначального вчинку й часткову здатність до осмислення й інтеграції фахово значущих рішень у структуру власної особистості демонструють 26,19% респондентів. До того ж здійснення ними професійних виборів під впливом зовнішніх чинників, таких як соціальні норми чи побоювання перед майбутніми труднощами, часто унеможливорює ефективне опанування спеціальністю та переосмислення її цінності у контексті персональних сенсосмислових спонук, що гальмує їх кар'єрний розвиток і утруднює повноцінне формування стабільної ідентичності психолога.

Фіксація 16,2% студентів на найнижчому рівні структурно-змістової завершеності вчинку самовизначення свідчить про зумовленість здійснених виборів зовнішніми факторами або ідеалізованими уявленнями про соціально-професійну роль психолога, що супроводжується залежністю від зовнішніх оцінок, низькою внутрішньою автономією й слабким почуттям індивідуальної відповідальності за прийняте визначальне рішення, доповнюється нерозвиненою волевою сферою, несформованістю рефлексивних навичок та навчально-пізнавальних умінь й у підсумку не дає змоги таким здобувачам повною мірою віднайти своє місце в обраній галузі самореалізації.

Отже, характеристика студентів-психологів за ступенями розгортання цілісного учинкового самовизначального циклу вказує на спроможність лише чверті з них досягти повної гармонії у співвідношенні внутрішньосамісних переконань та зовнішньопрофесійних вимог, що актуалізує необхідність спеціалізованої психологічної підтримки їх особистісно-фахового зростання на засадах прагматично обґрунтованого, достатньо вмотивованого, індивідуально значущого й екзистенційно осмисленого вибору.

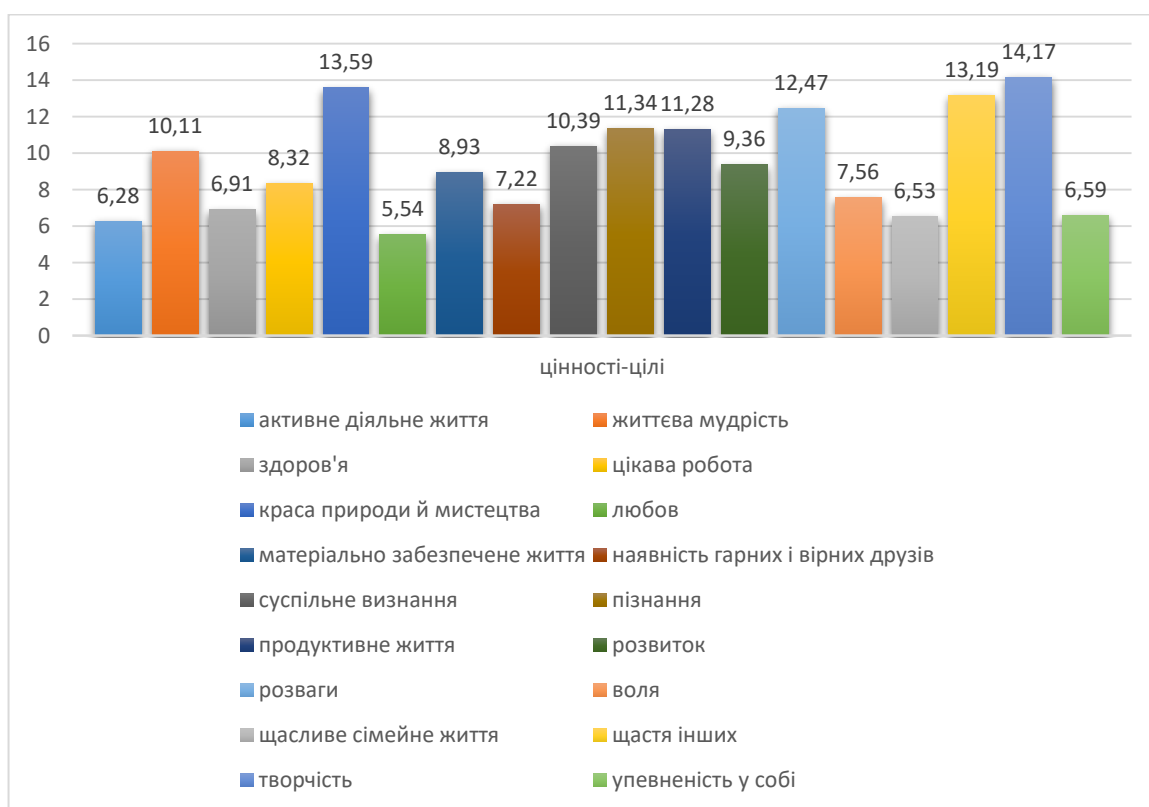
3.2. Кількісний і якісний аналіз аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів

Наведені емпіричні дані щодо ступенів розгортання у майбутніх психологів цілісного вчинкового циклу демонструють лише часткову відповідність обраного особою фаху його морально-етичним та гуманістичним ідеалам. Не менш вагомим є з'ясування ціннісно-сміслових еталонів прийняття суб'єктом такого життєво значущого рішення, адже навіть за умов високої конгруентності власного Я різні студенти можуть здійснювати свій професійний вибір за діаметрально протилежними критеріями: одні – з позицій гуманістичних та загальнолюдських вартостей, інші – через призму значної матеріальної вигоди, високого соціального статусу або власного психоемоційного комфорту, треті – розглядати період здобуття вищої освіти як розвагу, культурну норму чи спосіб втечі від «дорослої» реальності, що, відповідно, зумовлює різний зміст їх навчально-пізнавальної активності на шляху до досконалого опанування ідеалами, нормативами й інструментами вказаної спеціальності. Тому важливим є наукове обґрунтування аксіопсихологічних детермінант відповідального самовизначального вчинення як глибинно універсального та всезагально значущого ціннісно-мотиваційного підґрунтя обрання та оволодіння здобувачами професійною роллю психолога.

Загальні результати емпіричного дослідження цінностей-цілей студентів-психологів за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича засвідчують переважання індивідуалістичних та прагматичних смисложиттєвих домагань. Головною спрямованістю ними обрано забезпечення матеріального добробуту (78,75 %), прагнення до розваг (74,5%) та збереження здоров'я (72,75%). Окрім прагматичних смислів, зафіксовано й індивідуально чи соціально значущі орієнтири, зокрема приносити користь іншим (36,5 %) чи отримати задоволення від професійної діяльності (42,75 %). Серед поширених життєвих цілей відзначено бажання здобути гарну освіту (48,25%), мати цікаву роботу (56,25 %), забезпечити себе матеріально (38,5%), досягти фінансової незалежності (34,75%) та посісти належне становище в суспільстві (26,5 %). При цьому перше місце займають професійно зорієнтовані установки, пов'язані з пізнанням, самореалізацією та

отриманням задоволення від обраної справи, на другому – спрямованість студентів на матеріальний успіх та особистий добробут, на третьому – соціальні ідеали, пов'язані з визнанням, статусом і підтримкою, на четвертому – духовні цінності розвитку, любові й допомоги іншим.

Застосування класичного варіанта відомої методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича для вивчення ідеального професійного Я уможливило й виявлення домінуючих у майбутніх психологів термінальних цінностей як сенсосмислового підґрунтя для прийняття й утілення значущих самовизначальних рішень (рис. 3.6).

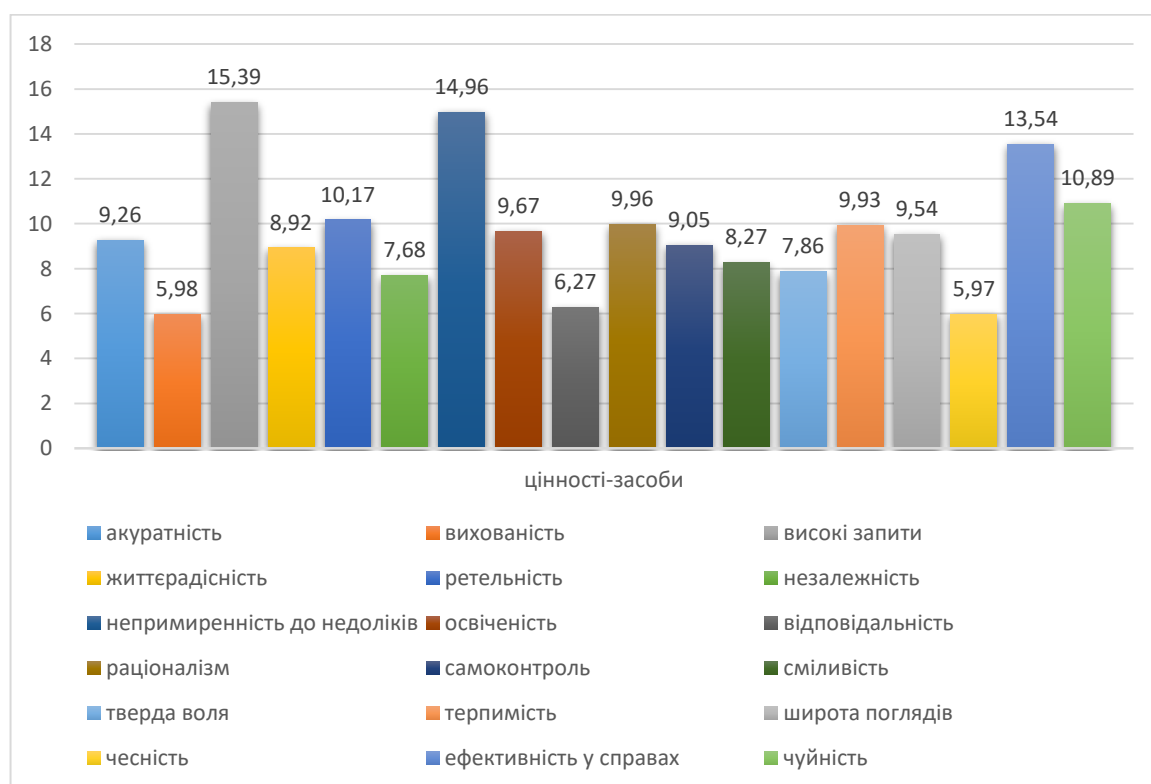
Рис. 3.6. Рангові показники значущості термінальних цінностей у майбутніх психологів (за методикою М. Рокича, середні значення)

Аналіз термінальних цінностей свідчить про детермінованість вибору фаху у майбутніх психологів базується не тільки на зовнішніх соціальних очікуваннях чи прагматичних й реалістичних мотивах, а й на внутрішній переконаності у його значущості, передбачає узгодженість із персональними цінностями та виявлення

самісної спроможності якісно опанувати обрану спеціальність. Зокрема, у структурі домінантних вартостей виокремлено творчість (14,17), красу природи і мистецтва (13,59), щастя інших (13,19), пізнання (11,34) та продуктивне життя (11,28), що свідчить про наявність ціннісно-мотиваційного спричинення продуктивного вибору професії психолога та постає у підґрунті готовності долати освітні труднощі під час навчання у вищій школі. Натомість установки, які отримали найнижчі середні показники (любов (5,54), активне діяльне життя (6,28), щасливе сімейне життя (6,53), упевненість у собі (6,59) та здоров'я (6,91)) демонструють найменший вплив на професійне самовизначення студентів.

Використання класичного варіанта методики М. Рокича також дало змогу виявити вагомі інструментальні вартості як операційно-засобового підґрунтя для прийняття й утілення значущих у сфері самовизначення рішень (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Рангові показники значущості інструментальних цінностей у майбутніх психологів (за методикою М. Рокича, середні значення)

Інтерпретація інструментальних вартостей в контексті прийняття та реалізації майбутніми психологами значущих у сфері особистісно-професійного

самовизначення рішень вказує на тенденцію до переважання ціннісних орієнтацій, які забезпечують внутрішню продуктивність, самодисципліну та прагнення до досягнень високих результатів у професійній діяльності. До найбільш вагомих респондентами віднесено високі запити (15,39%), а також непримиренність до недоліків (14,96%), ефективність у справах (13,54%), чуйність (10,89%) та ретельність (10,17%), що свідчить про сформованість у них внутрішньої установки на професійне зростання, вдосконалення власних можливостей й відповідальне ставлення до навчально-пізнавальної діяльності. Натомість найменш значущими виявилися вихованість (5,98%), чесність (5,97%), відповідальність (6,27%), незалежність (7,68%) та тверда воля (7,86%), що вказує на відносно низьку актуалізацію цих особистісних рис у структурі аксіосфери студентів та демонструє недостатнє усвідомлення ними вказаних інструменталів як першочергових засобів самореалізації в обраній сфері.

Проведене ранжування персональних термінальних цінностей студентів-психологів за можливістю їх практичної реалізації підтвердило їх спрямованість на оволодіння важливими у майбутній професійній діяльності орієнтаціями (табл. 3.1). Результати ранжування термінальних цінностей майбутніх психологів свідчать про досить суперечливе наповнення їх аксіосфери, в якій поєднано як внутрішньо вмотивовані орієнтації на активне діяльне життя (10,23; $p=0,000$), свободу (9,95; $p=0,004$) та цікаву роботу (7,27; $p=0,461$), так і зовнішні щодо власної свідомості установки на суспільне визнання (11,61; $p=0,032$), матеріально забезпечене (4,97; $p=0,172$) й щасливе подружнє життя (3,67; $p=0,048$) чи своє здоров'я (3,81; $p=0,387$). Висока значущість вартостей активного діяльного життя ($p=0,000$), свободи ($p=0,004$), творчості (15,12; $p=0,027$) та суспільного визнання ($p=0,032$) ілюструє спрямованість студентів на опанування професією, персональну ефективність і самоствердження в обраній сфері самореалізації. Водночас порівняно вищі ранги спрямованості здобувачів на щастя інших (13,26; $p=0,061$), життєву мудрість (11,09; $p=0,590$) та самісний розвиток (11,88; $p=0,298$), попри незначну статистичну значущість, вказують на наявність у структурі їх професійної самосвідомості гуманістичних індивідуалізованих ціннісних орієнтирів.

Таблиця 3.1

**Середньорангові показники значущості термінальних
ціннісних орієнтацій майбутніх психологів (Я-вчинкове)**

№	Термінальні цінності	Показник	t	p
1	Активне діяльне життя	10,23	4,08	0,000
2	Життєва мудрість	11,09	0,55	0,590
3	Здоров'я	3,81	0,88	0,387
4	Цікава робота	7,27	0,75	0,461
5	Краса природи і мистецтва	13,76	0,89	0,383
6	Любов	4,68	1,05	0,302
7	Матеріально забезпечене життя	4,97	1,39	0,172
8	Наявність хороших і вірних друзів	5,24	0,79	0,437
9	Суспільне визнання	11,61	2,18	0,032
10	Пізнання	13,43	0,97	0,338
11	Продуктивне життя	12,14	0,89	0,383
12	Розвиток	11,88	1,06	0,298
13	Розваги	12,53	0,72	0,480
14	Свобода	9,95	3,04	0,004
15	Щасливе подружнє життя	3,67	2,11	0,048
16	Щастя інших	13,26	1,91	0,061
17	Творчість	15,12	2,37	0,027
18	Впевненість у собі	7,31	1,08	0,291

t – критерій Стьюдента; *p* – вірогідність.

З іншого боку, нижчі показники вартостей розваг (12,53; $p=0,480$), пізнання (13,43; $p=0,338$), краси природи і мистецтва (13,76; $p=0,383$) демонструють зменшену актуальність духовно-естетичних складників ціннісно-сміслової сфери, а порівняно високі позиції матеріальних установок і соціально схвалюваних мотивів є індикаторами прагматичної орієнтації, пошуку особистої стабільності, потреби у зовнішньому схваленні та намаганні адаптуватися до соціально-освітнього довкілля. Узагальнення таких орієнтацій підтверджує типове для початкового етапу набуття респондентами фахової ідентичності поєднання персональної ефективності із установками на зовнішнє визнання, а також балансування між внутрішньою мотивацією до самореалізації та соціальними потребами в безпеці, підтримці й приналежності.

Ранжування термінальних ціннісних орієнтацій в актуальнює й потенційні конфлікти у структурі ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців, наявність яких ускладнює професійне самовизначення в умовах освітньо-професійних

впливів. Так, поряд із найвищою самісною значущістю вартостей самореалізації (активне діяльне життя (10,23; $p=0,000$), свобода (9,95; $p=0,004$), цікава робота (7,27; $p=0,461$) та творчість (15,12; $p=0,027$) фіксується й зорієнтованість на суспільне визнання (11,61; $p=0,032$), матеріально забезпечене життя (4,97; $p=0,172$), щасливе подружнє життя (3,67; $p=0,048$) та здоров'я (3,81; $p=0,387$), що свідчить про прагнення до життєвої стабільності, соціального схвалення і особистої безпеки. Найбільш показовими в цьому аспекті є співіснування як принципів самісного зростання (творчість, свобода й цікава робота), так і проявів екстернальності (зосередження водночас на матеріальному забезпеченні та суспільному визнанні). Така зорієнтованість студентів і на професійно значущих та гуманістичних смислах, і на прагматичних, соціально схвалюваних ідеалах створює підґрунтя для внутрішньоособистісної неузгодженості. Окрім того, високі ранги зосередженості здобувачів фаху психолога на щасті інших та життєвій мудрості, на тлі порівняно низької статистичної значущості ($p > 0,05$) цих вартостей, можуть відображати декларативну настанову на альтруїзм. Така багатовекторність може зумовлювати напруження під час усвідомленого вибору професійних цілей й утілення дієвих стратегій самоактуалізації.

Ранжування інструментальних цінностей здобувачів фаху психолога за можливістю їх практичної реалізації у повсякденні також вказує на професійну спрямованість таких орієнтацій (табл. 3.2). Результати ранжування інструментальних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів свідчать про їх переважаючу зорієнтованість на вартості професійної самореалізації, самодисципліни та міжособистісної взаємодії. При цьому найвищу значущість мають акуратність і охайність (7,37; $p=0,004$), старанність (10,32; $p=0,002$), незалежність (8,25; $p=0,000$), а також сміливість в обстоюванні власної думки (10,73; $p=0,003$) та широта поглядів (10,41; $p=0,003$), що унаочнює спрямування вартісних орієнтацій особистості на важливі для самовизначення внутрішню відповідальність, критичне осмислення повсякдення, здатність до автономних визначальних рішень та персональну відкритість до нових ідей.

Таблиця 3.2

**Середньорангові показники значущості інструментальних
ціннісних орієнтацій майбутніх психологів (Я-вчинкове)**

№	Інструментальні цінності	Показник	t	p
1	Акуратність, охайність	7,37	3,01	0,004
2	Вихованість	5,03	1,76	0,082
3	Високі запити	14,43	0,47	0,647
4	Життєрадісність	7,75	0,66	0,517
5	Старанність	10,32	3,31	0,002
6	Незалежність	8,25	3,97	0,000
7	Непримиренність до недоліків	14,55	1,78	0,079
8	Освіта	6,24	2,26	0,027
9	Відповідальність	7,05	0,74	0,469
10	Раціоналізм	12,59	0,03	0,981
11	Самоконтроль	8,62	0,88	0,389
12	Сміливість в обстоюванні своєї думки	10,73	3,12	0,003
13	Тверда воля	9,56	1,18	0,243
14	Терпимість	9,90	0,91	0,370
15	Чесність	7,41	1,09	0,282
16	Чуйність	9,87	0,43	0,674
17	Широта поглядів	10,41	3,08	0,003
18	Ефективність у справах	10,75	0,08	0,948

t – критерій Ст'юдента; p – вірогідність.

Водночас нижча пріоритетність таких цінностей, як вихованість (5,03; $p=0,082$), чесність (7,41; $p=0,282$), самоконтроль (8,62; $p=0,389$) та чуйність (9,87; $p=0,674$) демонструє їх недостатню пріоритетність для набуття фахової ідентичності. Відносно низька значущість раціоналізму (12,59; $p=0,981$) та ефективності у справах (10,75; $p=0,948$) вказує на певну розмитість прагматичних вартостей та індивідуальнісних пріоритетів у повсякденному функціонуванні майбутніх психологів. Така вартісна система ілюструє прагнення студентів до формування необхідних для майбутньої професійної діяльності рис-якостей, проте невелика вагомість окремих інструменталів вказує на залежність від зовнішніх обставин.

Проведене ранжування інструментальних ціннісних орієнтацій свідчить про наявність внутрішнього напруження між усвідомленими прагненнями здобувачів до фахової самореалізації та наявним дефіцитом відповідних умінь і навичок, демонструючи потенційну невідповідність використовуваних засобів для досягнення професійно значущих цілей. Найбільша представленість серед

вартісних інструменталів значущих для особистісного зростання й професійного становлення рис-якостей незалежності (8,25; $p=0,000$), старанності (10,32; $p=0,002$), сміливості в обстоюванні своєї думки (10,73; $p=0,003$), акуратності, охайності (7,37; $p=0,004$) та широти поглядів (10,41; $p=0,003$) вказує на прагнення студентів розвивати відповідальне, ініціативне ставлення до власної освітньо-професійної діяльності. Водночас порівняно низька пріоритетність вихованості (5,03; $p=0,082$), чесності (7,41; $p=0,282$), чуйності (9,87; $p=0,674$), терпимості (9,90; $p=0,370$) й самоконтролю (8,62; $p=0,389$) демонструє недостатню інтерналізованість у їх фаховій самосвідомості стійких морально-етичних орієнтирів. З іншого боку, низька суб'єктивна значущість раціоналізму (12,59; $p=0,981$) та ефективності у справах (10,75; $p=0,948$), попри їх важливість для опанування обраною спеціальністю, підтверджує недостатню сформованість екзистенційно-діяльного компонента самовизначальної активності особистості.

Для дослідження структури ціннісних орієнтацій майбутніх психологів проведено факторний аналіз, спрямований на виявлення латентних змінних, що узагальнюють основні смислові домінанти самовизначення у представлених групах вартостей. За вихідні дані використано інтегральні показники значущості ключових категорій цінностей – прагматичних, соціальних, індивідуальних та духовних. При цьому застосовано метод головних компонент із подальшою ортогональною ротацією (варімакс), що сприяло максимальному розмежуванню факторів та підвищило інтерпретацію результатів. Визначальний критерій відбору значущих факторів – навантаження не нижче 0,30, а загальна дисперсія – приблизно 58%. Для аналізу задіяно первинні дані діагностичних методик М. Рокіча і Ш. Шварца. У результаті виокремлено чотири фактори, що відповідає охарактеризованим групам цінностей (табл. 3.3).

**Факторні навантаження основних груп
цінностей майбутніх психологів**

Фактор	Назва фактора	Прагматичні цінності	Соціальні цінності	Індивідуальні цінності	Духовні цінності	Інтерпретація
1	Раціонально-прагматичний	0,83	0,36	0,21	-0,42	Відображає прагматичність, раціональність, інструментальність життєвих установок, зосередженість на матеріальних благах та стабільності повсякденного функціонування
2	Соціально-нормативний	0,32	0,81	0,44	0,18	Свідчить про зорієнтованість на суспільні стандарти, фахові норми, налаштованість на виконання соціально-професійної ролі психолога
3	Екзистенційно-гуманістичний	0,22	0,34	0,83	0,31	Вказує на домінантність у самовизначенні внутрішньої мотивації, гуманістичних ідеалів, персональної автономії і професійної творчості
4	Духовно-трансцендентний	-0,36	0,31	0,43	0,88	Демонструє пріоритетність мета-потреб і спрямованість самоактуалізації на вищі духовні цінності й загальне благо

У результаті статистичної обробки даних виокремлено чотири фактори, які відповідають чотирьом узагальненим групам ціннісних орієнтацій здобувачів – прагматичним, соціальним, індивідуальним та духовним.

Фактор 1 демонструє максимальне навантаження на прагматичні цінності (0,83), помірне – на соціальні (0,36) та індивідуальні (0,21) й негативне – на духовні (-0,42), що свідчить про домінування у майбутніх фахівців зорієнтованої на досягнення матеріальної стабільності, особистої вигоди та інструментальної ефективності раціонально-прагматичної мотивації та недостатню значущість або й заперечення екзистенційних та духовних вартостей.

Фактор 2 характеризується найвищим навантаженням на соціальні (0,81), достатнім – на індивідуальні (0,44), помірним – на прагматичні (0,32) ціннісні

орієнтації, за слабо вираженої значущості духовного складника аксіосфери (0,18), що вказує на вартісність соціальних норм, фахової відповідальності, професійної етики та зорієнтованість на соціальні очікування.

Фактор 3 вирізняється найвищим навантаженням на індивідуальні (0,83), помірне – на духовні (0,31) та соціальні (0,34) вартості, низьке – на прагматичні (0,22), що демонструє самісну автономію, фахову креативність, спрямованість на самореалізацію та пріоритетність персональної мотивації.

Фактор 4 має максимально високе навантаження на духовні (0,88), помірне – на індивідуальні (0,43) й соціальні (0,31), негативне – на прагматичні смисли (-0,36), що уможливорює найвищу вагомість метацінностей – добра, істини, краси, служіння іншим, прагнення до внутрішньої гармонії й моральної зрілості.

Виокремлення в результаті факторного аналізу чотирьох латентних смислових структур у ціннісно-смисловій сфері майбутніх психологів ілюструє поступовий перехід від прагматичних та соціально-нормативних орієнтацій до індивідуально-гуманістичних й духовно осмислених життєвих установок. Така динаміка, передбачаючи зміщення фокусу студентів з інструментальних цілей на сенсожиттєві фахові пріоритети, відповідає логіці та принципам гуманістичного підходу та сприяє формуванню у них зрілої професійної ідентичності.

Необхідність типологічного групування-узагальнення термінальних й інструментальних ціннісних орієнтацій студентів-психологів та подальшого вивчення їх впливу на їх професійне самовизначення зумовила проведення кластерного аналізу, для чого використано середні значення значущості чотирьох узагальнених груп аналізованих вартостей. Враховано, що кожна з виділених сукупностей об'єднує окремі цінності респондентів за смисловим та функціональним навантаженням, що відображає різні аспекти мотиваційної спрямованості особистості у процесі професійної соціалізації. За змінні обрано інтегральні показники (прагматичні, соціальні, індивідуальні та духовні цінності), а кількість кластерів ($k = 4$) визначено, виходячи з поділу здобувачів фаху психолога за рівнями завершеності учинкового самовизначального циклу. Виявлення у програмному середовищі SPSS середніх значень кожної із категорій

аналізованих сенсожиттєвих утворень для кожного майбутнього фахівця та застосування кластеризації за методом k-середніх уможливило виокремлення чотирьох спільнот з подібними профілями смислових домінант, представники яких відрізняються за структурою домінантних настанов (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Кластерна диференціація значущих для професійного
самовизначення майбутніх психологів ціннісних орієнтацій**

Кластер	Прагматичні цінності	Соціальні цінності	Індивідуальні цінності	Духовні цінності
1	8,12	5,46	7,24	3,82
2	4,35	7,87	5,64	8,53
3	5,74	5,89	8,63	4,14
4	6,26	7,35	6,16	7,28

Інтерпретація даних таблиці показує, що кластер 1 об'єднує студентів із домінуванням у їх ціннісному профілі прагматичних та індивідуалістичних орієнтацій, що вказує на переважно прагматичну й егоцентричну мотивацію до самореалізації в обраній сфері дійсності. Зосередженість представників цієї групи на досягненні матеріального благополуччя, особистого комфорту й особистої вигоди свідчить про інструментальне сприйняття своєї спеціальності, а другорядність соціальних смислів, індивідуальних вартостей та духовних цінностей є проявом недостатнього розуміння гуманістичного, морально-етичного, людиноцентричного підґрунтя фаху психолога й підтверджує персональну неспроможність до метарефлексії.

Кластер 2 репрезентує майбутніх фахівців із чіткою орієнтацією на соціальні смисли, що доповнюється помірно вираженими прагматичними мотивами життєдіяльності. Така специфічна конфігурація ціннісно-смислової сфери демонструє важливе для обраної спеціальності поєднання суспільно важливих настанов із прагненням до особистого комфорту й життєвої стабільності, проте ігнорування значущості індивідуальних вартісних орієнтацій та недостатнє усвідомлення своїх духовно-екзистенційних пріоритетів може перешкоджати формуванню ідентичності психолога.

Кластер 3 характеризує респондентів з орієнтацією на власну систему сенсожиттєвих установок, у складі якої особистісно-індивідуальні орієнтири (прагнення до особистої незалежності, фахової самореалізації, ефективності в обраній галузі) доповнені як соціально цінними установками-мотивами, так і раціонально-прагматичними настановами, що засвідчує наявність внутрішньо узгодженого, конгруентного, рефлексивно осмисленого професійного Я.

Кластер 4 охоплює майбутніх фахівців із гармонійно структурованою аксіосферою, у якій провідна позиція духовних орієнтирів (розвиток, любов, мудрість, щастя й краса) збалансовується відрефлексованістю й удіяльненістю соціальних, індивідуальних та прагматичних вартостей-потреб. Такий цілісний профіль констатує певну зрілість ціннісно-сислової сфери студентів, про здатність інтегрувати особисті мотиви з гуманістичними ідеалами і професійною етикою, врешті-решт, їх дієву спроможність виконувати професійну роль емпатійного, відповідального, людиноорієнтованого фахівця-психолога.

Здобуті результати засвідчують різноманітне оприявлення виділених груп цінностей у смисловій сфері майбутніх психологів (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Значущість провідних ціннісних орієнтацій
для самовизначення майбутніх психологів**

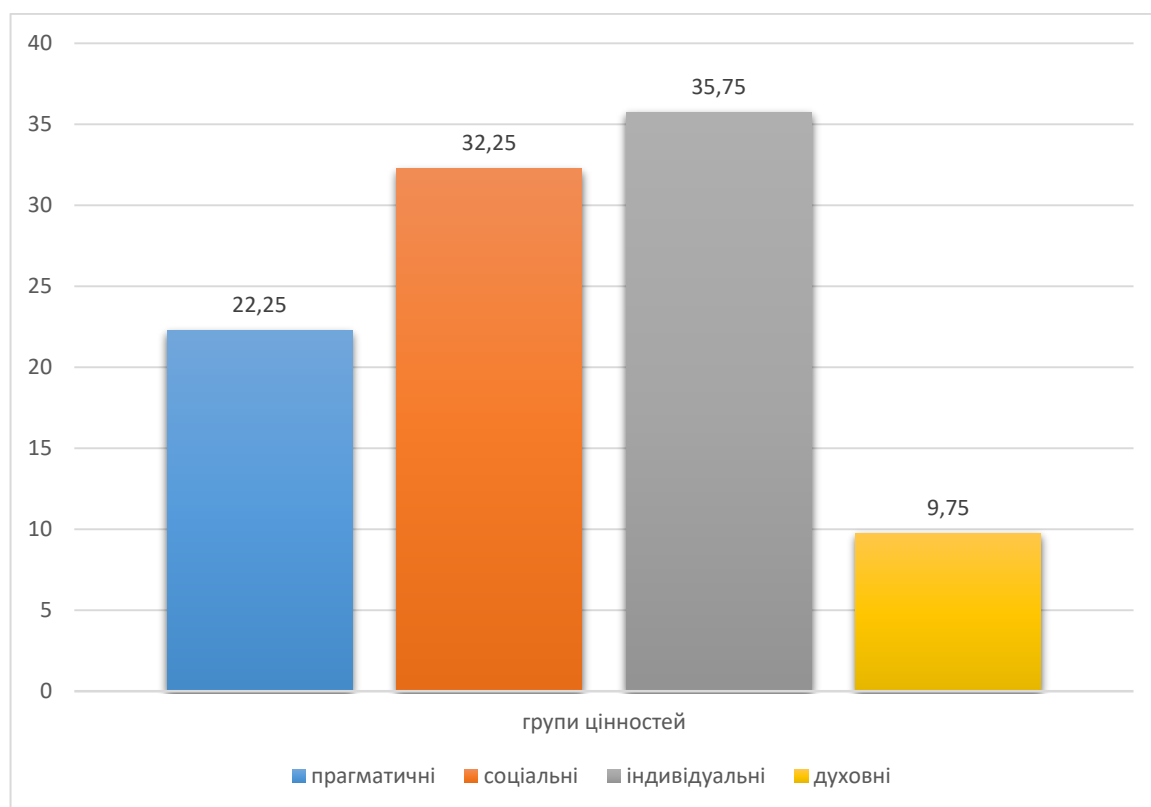
Групи цінностей	Показники	Характеристика груп цінностей
Прагматичні	14,29±0,65	Зорієнтованість на раціонально-прагматичні установки: здоров'я, розваги, щасливе сімейне життя, наявність хороших друзів, широта поглядів, матеріально забезпечене життя, раціоналізм, освіченість, непримиренність до недоліків
Соціальні	10,31±0,79	Спрямованість на соціальні мотиви: пізнання, чесність, високі запити, сміливість, тверда воля, акуратність, чесність, вихованість, ретельність терпимість, чуйність
Індивідуальні	8,97±0,91	Налаштованість на індивідуальні сенси: активне діяльне життя, цікава робота, тверда воля, продуктивне життя, воля, суспільне визнання, відповідальність, творчість, незалежність, ефективність, самоконтроль, життєрадісність
Духовні	7,24±1,01	Сфокусованість на духовних цінностях: розвиток, життєва мудрість, щастя оточуючих, любов, упевненість у собі, краса

Інтерпретація вказаних даних свідчить про превалювання прагматичних установок ($14,29 \pm 0,65$), однак зниження варіативності ($\pm 0,65$) вказує на певну стабільність і ригідність у прагматичних орієнтаціях студентів, таких як бажання комфорту, здоров'я й фінансової безпеки. Водночас відмітимо зростання ролі соціально зорієнтованих смислів ($10,31 \pm 0,79$) та індивідуальних сенсожиттєвих пріоритетів ($8,97 \pm 0,91$), що демонструють як підвищене персональне задіяння у процесах самореалізації (через продуктивну навчально-пізнавальну діяльність, прийняття відповідальності за її результати, прояви незалежності в оцінках повсякдення), так і поступове налаштування на професійні й міжособистісні мотиви діяльності. Також, незважаючи на меншу представленість у структурі аксіосфери здобувачів духовних вартостей ($7,24 \pm 1,01$), варіативність їх оприявнює потенціал до гуманістичної професійної діяльності. Загалом така внутрішня динаміка структури ціннісних орієнтацій відображає поступовий перехід майбутніх психологів від переважно прагматичної мотивації до соціально значущих й індивідуально детермінованих смислів, що постає важливою передумовою їх особистісно-професійного зростання у сфері психології.

Охарактеризовані результати дають змогу окреслити специфіку ціннісної сфери майбутніх психологів як відносно стабільну, але неоднорідну у структурі внутрішньої детермінованості їх життєактивності. Домінування прагматичних поглядів ($14,29 \pm 0,65$) свідчить про перевагу зовнішньо зумовлених смислів, що мають інструментальний характер й зорієнтовані головню на комфорт, добробут, стосунки й безпеку. Водночас помірно висока значущість соціально-ціннісних орієнтацій ($10,31 \pm 0,79$) вказує на часткове інтерналізування ними нормативних установок, пов'язаних із здобуттям професії та зорієнтованістю на соціальне Я. Проміжна позиція індивідуально-смыслових домінант ($8,97 \pm 0,91$) унааявлює несформовану ієрархію Я-вчинкового у сфері персональної самореалізації. Найнижча значущість духовних принципів ($7,24 \pm 1,01$) підтверджує необхідність цілеспрямованого розвитку у студентів тенденцій до самоактуалізації, гуманістичних мотивів і трансцендентної рефлексії. Такі значення похибок, відображаючи відносну варіативність духовних та індивідуальних цінностей

усередині кожної групи, характеризують індивідуальні коливання здобувачів фаху психолога між прагненням до внутрішньої конгруентності та відповідністю зовнішнім, соціальним очікуванням та виявляють більшу зорієнтованість їх аксіосфери на зовнішні та нормативні опори, проте виявляють потенціал для перспективного формування її екзистенційно-рефлексивного ядра.

Осмислення результатів дослідження термінальних та інструментальних вартостей уможливило виокремлення у структурі ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців значущих для їх персонального самовизначення особистісних орієнтацій як індивідуалістичного й конформістського, так і гуманістичного й альтруїстичного спрямування (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Показники значущих для самовизначення майбутніх психологів груп цінностей (за методикою М. Рокича, %)

Розподіл ціннісних орієнтацій студентів-психологів за чотирма групами дав змогу глибше інтерпретувати особистісні смисли, які узасаднюють їхнє професійне самовизначення та визначають активне ставлення до досконалого опанування

обраною спеціальністю. При цьому здобуті емпіричні результати вказують на найбільшу вагомість у структурі аксіосфери здобувачів фаху психолога персональних та суспільно значущих смислів, тоді як прагматичні установки й духовні цінності мають у цьому контексті досить помірну вагомість.

Помірна представленість у структурі самовизначального Я студентів прагматичних вартостей (22,25 %), зокрема здоров'я, матеріального забезпечення, розваг, щасливого сімейного життя, раціоналізму, широти поглядів і наявності хороших друзів, вказує на істотне, проте не домінуюче, значення прагматичного вибору. При цьому визнання важливості особистого комфорту, стабільності, соціального оточення не передбачає зведення навчання у вищі та власного освітньо-професійного становлення виключно до інструментів досягнення матеріального чи фінансово-економічного добробуту, що підтверджує достатню збалансованість ціннісно-сміслової сфери, її належну зрілість й оптимальну диференційованість та не заперечує зорієнтованості на вищі сенси буття.

Надання великого значення 32,25% респондентами соціальних смислів (серед них – чесність, сміливість, акуратність, ретельність, терпимість, чуйність, тверда воля, вихованість) свідчить про розуміння вартості суспільних норм, етичних стандартів, загальноприйнятих інструментів та дієвих нормативів, що знаходяться у підґрунті досконалого опанування обраною професією, відображає розуміння ними гуманістичної природи діяльності представників цього фаху, демонструє готовність до емпатійної й відповідальної взаємодії з клієнтами.

Домінування у майбутніх психологів індивідуальних сенсів (35,75 %), у склад яких входять такі значущі для здійснення смисложиттєвого вибору професії орієнтири, як продуктивне життя, цікава робота, відповідальність, незалежність, активна діяльність, життєрадісність, самоконтроль, воля та ін., свідчить про активне задіяння їх у процес опанування своєю спеціальністю, а також розуміння вагомості ефективності, результативності, продуктивності в структурі компетентної роботи фахівця. Така система вартостей спонукає до відповідального ставлення до навчально-пізнавальної діяльності, становлення внутрішньої дисципліни та реалізації прагнення до особистісного зростання.

Найнижча вагомість для майбутніх психологів духовних засад власного фаху (розвитку, упевненості в собі, життєвої мудрості, щастя інших, любові й краси) як найвищого ступеня їх особистісної рефлексії та людиноцентричної мотивації (9,75 %) характерна для цього ступеня професіоналізації із показником недостатньої сформованості ціннісно-світоглядної позиції [220]. Саме наявність вказаних сенсожиттєвих орієнтирів постає запорукою становлення у результаті самовизначального волевиявлення персонально відповідального, етично налаштованого й гуманістично вмотивованого спеціаліста, здатного як до особистої фахової самореалізації й кар'єрного зростання, так і до надання якісної психологічної допомоги клієнтам на засадах емпатійного розуміння, безоцінного ставлення та дотримання високих професійних стандартів. Вказане демонструє взаємозумовленість та взаємозв'язок виділених ступенів структурно-змістової завершеності аналізованого вчинку з ціннісними профілями майбутніх фахівців, що відбувається за допомогою психологічних механізмів раціонального, нормативного, морального чи спонтанно-сенсового фахового вибору, які за своєю суттю мають ціннісно-смыслову, аксіопсихологічну природу.

Так, логічно встановлена відповідність змісту теоретично обґрунтованих психологічних механізмів фахового вибору та відповідних груп цінностей як вагомого підґрунтя для здійснення майбутніми психологами завершеного й цілісного самовизначального вчинку демонструє специфічність ціннісно-мотиваційної структури та вартісно-смыслових підстав для прийняття такого самісно відповідального рішення: а) раціональний механізм (22,25%) утілюється у систематичному врахуванні студентами як об'єктивно існуючих обставин, так і необхідності подолання несприятливої для саморозвитку ситуації та досягнення власних прагматичних цілей, і відповідає змісту раціонально-прагматичних вартісних установок; б) нормативний (32,25%) – репрезентується в дотриманні здобувачами зовнішньосоціальних норм і встановлених фахових стандартів, що пов'язує його із загальносоціальними смислами; в) моральний (35,75%) – оприявнюється через внутрішню переконаність особи у правильності обраного вектору самореалізації, персональну відповідальність за своє життя та

відстоюванні культурно-етичних принципів, що зумовлює домінування індивідуальних сенсів; г) спонтанно-сенсовий (9,75%) – матеріалізується в інтегрованості професійного Я, проявляється через глибинну саморефлексію вчиненого та імплементується у вигляді усвідомлення людиною-універсумом цілісності ось-буття, що істотно корелює із екзистенційно-духовними сенсожиттєвими орієнтирами. Вказана ієрархічна система усвідомлених особистісних вартостей та психологічних механізмів прийняття сенсозначущого, зваженого й внутрішньо обґрунтованого доленосного рішення забезпечує не лише структурно-змістову завершеність, а й органічну циклічність та інтегральну цілісність самовизначального вчинення, що сприяє становленню студентів як компетентних, відповідальних та етично зрілих фахівців.

Визначені ступені структурно-змістової завершеності самовизначального вчинку, експериментально обґрунтована значущість для майбутніх психологів різноманітних ціннісних установок, емпірично досліджені середньорангові показники суб'єктивної вагомості термінальних й інструментальних вартостей за можливістю практичної реалізації, проведені факторний аналіз і кластеризація ціннісних профілів студентів та логічно встановлена відповідність змісту психологічних механізмів фахового вибору та відповідних груп цінностей дають змогу обґрунтувати продемонстровані в організаційно-концептуальній моделі взаємозв'язки між етапами розгортання цілісного учинкового циклу самовизначення та детермінантами їх ціннісно-мотиваційного спричинення, оприятнені у відповідних модально-онтологічних формах (табл. 3.6).

Розроблена структурно-динамічна модель взаємозв'язку етапів розгортання цілісного учинкового циклу самовизначення майбутніх психологів і детермінант їх ціннісно-мотиваційного спричинення відображає поступовий перехід студентів від ситуативно-прагматичних до духовно-екзистенційних форм вибору власного професійного шляху. Виявлені за допомогою факторного аналізу латентні структури цінностей-смислів (раціонально-прагматична, соціально-нормативна, екзистенційно-гуманістична, духовно-трансцендентна) репрезентуються у кластерах з різною суб'єктивною значущістю окремих вартісних орієнтацій та оприявнюються через психологічні механізми фахового вибору.

Таблиця 3.6

**Структурно-динамічна модель взаємозв'язку етапів розгортання
цілісного учинкового циклу самовизначення та детермінант їх
ціннісно-мотиваційного спричинення у майбутніх психологів**

Групи цінностей	Факторна структура цінностей	Кластерна диференціація цінностей	Суб'єктивна значущість цінностей	Механізми само-визначення	Етапи само-визначення	Структурні компоненти вчинку само-визначення	Етапи розгортання вчинку само-визначення	Ступені завершення вчинку само-визначення	Модально-онтологічні форми цілісності вчинку само-визначення
Прагматичні	раціонально-прагматичний	кластер 1 (прагматичні)	висока – прагматичні, низька – духовні	раціональний	прагматично-ситуаційний	ситуація	ситуаційний	низький	логічна
Соціальні	соціально-нормативний	кластер 2 (соціальні)	висока – соціальні, низька – духовні	нормативний	соціально-мотиваційний	мотивація	мотиваційний	середній	функціональна
Індивідуальні	екзистенційно-гуманістичний	кластер 3 (індивідуальні)	висока – індивідуальні, низька – прагматичні	моральний	екзистенційно-діяльний	дія	дійовий	достатній	екзистенційна
Духовні	духовно-трансцендентний	кластер 4 (духовні)	висока – духовні, низька – прагматичні	спонтанно-сенсовий	духовно-післядіяльний	післядія (рефлексія)	післядійовий	високий	інтегральна

Слід враховувати, що логічна, функціональна, екзистенційна чи інтегральна форми цілісності учинку самовизначення втілюється-матеріалізується через змістовий зв'язок указаних механізмів із конкретними етапами формування фахової ідентичності здобувачів фаху психолога (прагматично-ситуаційним, соціально-мотиваційним, екзистенційно-діяльним, духовно-післядіяльним), а також із окремими структурними компонентами (ситуаційним, мотиваційним, дієвим та післядієвим) та ступенями завершеності аналізованого учинкового циклу (від низького до високого).

Запропонована трансформація домінантних цінностей у бік зростання екзистенційної, моральної та духовної зрілості особистості сприяє поглибленню розуміння сенсосмислової детермінації вчинку самовизначення, підвищенню рівня його рефлексивної усвідомленості, забезпеченню внутрішньої узгодженості-цілісності та формуванню у майбутніх фахівців відповідального ставлення до обраного особистісно-професійного шляху.

Процедура встановлення зв'язку між психологічними механізмами фахового вибору та ступенями завершеності у свідомості студентів цілісного учинкового самовизначального циклу здійснювалася шляхом порівняльного аналізу двох незалежних класифікацій однієї вибірки ($n = 398$). Зокрема, кожному учаснику приписано два типи ознак: а) рівень структурно-змістової завершеності вчинку самовизначення – відповідно до емпірично виявлених результатів структурного аналізу ступенів сформованості компонентів вказаного учинкового циклу (від низького до високого), та б) обґрунтований на підставі факторного аналізу узагальнених типів ціннісних орієнтацій (прагматичних, соціальних, індивідуальних та духовних) механізм фахового вибору.

З метою перевірки гіпотези про наявність значущого зв'язку між ступенем завершеності самовизначального вчинку і представленістю у структурі професійної самосвідомості майбутніх психологів ціннісно детермінованого психологічного механізму фахового вибору, було сформовано таблицю розподілу студентів за цими параметрами (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

**Розподіл студентів за групами домінуючих цінностей відповідно
до ступеня завершеності вчинкового циклу самовизначення**

Ступінь завершеності вчинку самовизначення	Раціональний механізм (прагматичні цінності)	Нормативний механізм (соціальні цінності)	Моральний механізм (індивідуальні цінності)	Спонтанно-сенсовий механізм (духовні цінності)	Разом, осіб
низький	40	17	6	1	64
середній	17	69	10	8	104
достатній	21	31	55	16	123
високий	2	21	32	52	107
Разом, осіб	80	138	103	77	398

Проведений розподіл студентів-психологів за ступенями структурно-змістової завершеності вчинку самовизначення та ціннісно детермінованими механізмами фахового вибору уможливив виокремлення чітких, характерних для кожної групи профілів.

Профіль 1 охоплює 62,5% від загальної кількості студентів-психологів, котрі перебувають на найнижчій фазі завершеності цілісного учинкового циклу (64і установок за майже повної відсутності екзистенційно-духовних смислів (1,6%). Особистісна зорієнтованість таких здобувачів на персональній вигоді, матеріальній стабільності та інструментальній ефективності, поряд із залежністю від соціальних факторів, низькою внутрішньою автономією, слабким розумінням власної відповідальності за самотворення та недостатністю рефлексивних навичок свідчить про формування їх фахового вибору на підґрунті утилітарних мотивів та ускладнює повноцінне усвідомлення особистісного сенсу професії.

Профіль 2 об'єднує 66,3% від сукупності представників середнього рівня завершеності вчинку самовизначення (104 особи). Зосередженість студентів цієї групи на соціальних нормах, професійній етиці та зовнішніх очікуваннях, разом із виявом усвідомлення індивідуально-особистісної значущості обраного фаху (9,6%) вказує на перехідний характер кар'єрного самопозиціонування – від зовнішньо детермінованого до персонально осмисленого – та відображає процес поступового набуття професійної ідентичності.

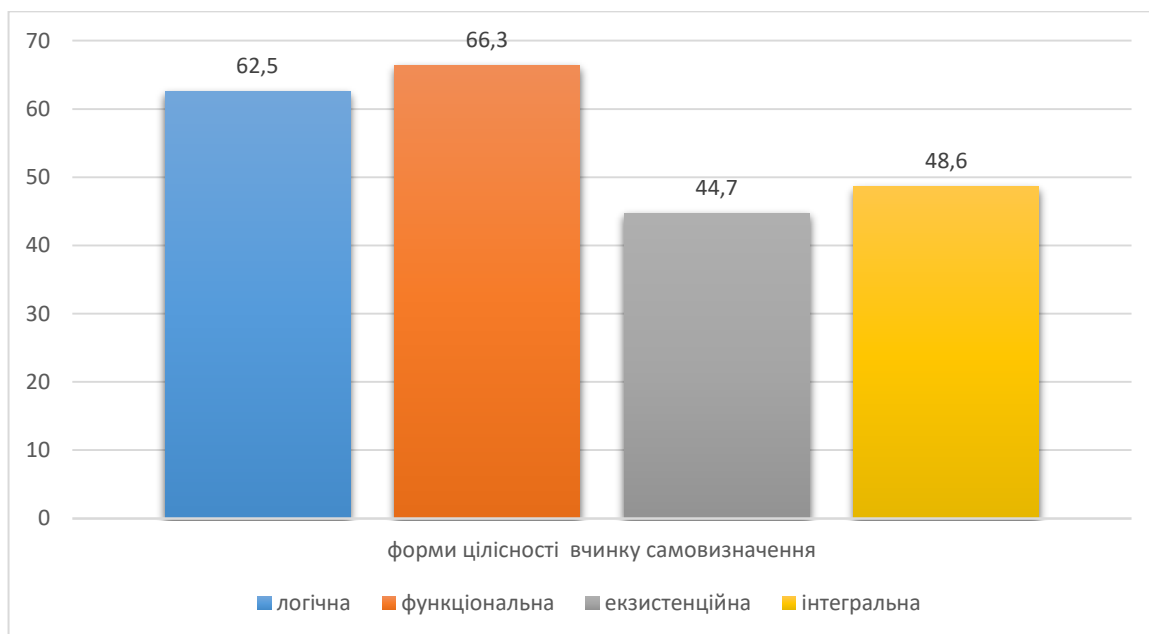
Профіль 3 представлений 44,7% від усієї чисельності студентів-психологів з достатнім ступенем завершеності аналізованого учинкового циклу (123 особи) та з характерною домінантою індивідуальних гуманістичних сенсів. Властива представникам вказаної групи висока особистісна автономія, творчий підхід до опанування професійною діяльністю та розвинене прагненням до самореалізації в обраній сфері, поряд з орієнтацією на персональні внутрішні мотивами та самісно значущі смисли, все-таки не заперечує наявності у їх психосмисловій сфері вищих духовних цінностей та бетапотреб (13%).

Профіль 4 репрезентований 48,6% від контингенту здобувачів із найвищим рівнем завершеності цілісного учинкового самовизначального циклу (107 осіб) із розвинутою спрямованістю на духовні сенсожиттєві орієнтири. Налаштування їх на вищі метацінності (добро, істину, красу, служіння іншим, прагнення до моральної зрілості й внутрішньої гармонії), розвинена здатність до усвідомленого й відповідального прийняття свого фахового вибору як інтегрованого з їх особистісними переконаннями та зрілою ідентичністю свідчить про трактування останнього як екзистенційно значущого акту-діяння.

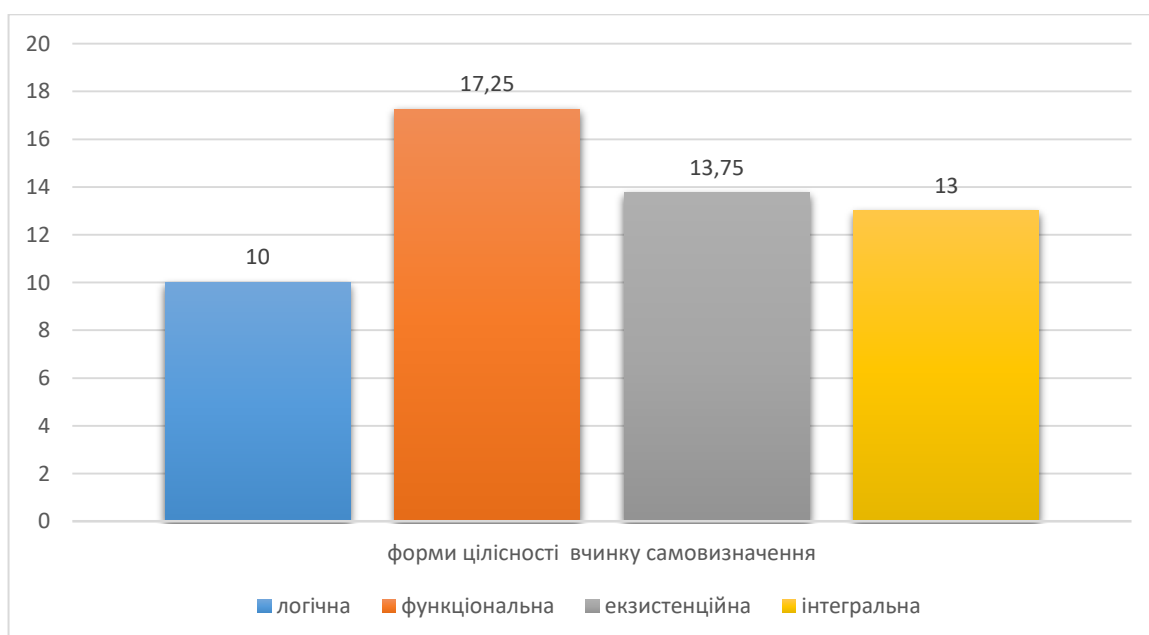
Систематизація результатів розподілу студентів за психологічними механізмами відповідного певному ступеню завершеності вчинкового циклу самовизначення раціонального, нормативного, морального чи спонтанно-сенсового фахового вибору уможливила модально-онтологічну типологізацію цілісності такого вчинення (рис. 3.9-3.10).

Проведений розподіл вибірки майбутніх психологів за модально-онтологічними формами цілісності вчинку самовизначення показує істотну невідповідність указаних варіантів учинення представленим на рис. 3.15 ступеням його структурно-змістової завершеності. Зокрема, із 64 студентів (100%), котрі перебувають на найнижчій фазі завершеності цілісного учинкового циклу, лише 62,58% (40 осіб) керуються прагматичними установками; зі 104 респондентів (100%) – представників середнього рівня завершеності вчинку самовизначення – лише 66,3% (69 осіб) зосереджені на реальному відстоюванні соціальних вартостей; зі 123 здобувачів (100%) з достатнім ступенем завершеності аналізованого

учинкового циклу, лише 44,7% (69 осіб) відзначаються спрямованістю на саморозвиток і самотворення в межах обраної спеціальності; зі 107 майбутніх фахівців (100%) із найвищим рівнем завершеності цілісного учинкового самовизначального циклу лише 48,6% (52 особи) керуються під час здобуття професії духовними сенсожиттєвими орієнтирами.

Рис. 3.9. Розподіл майбутніх психологів за модально-онтологічними формами цілісності їх самовизначального вчинення (n=64, 104, 123, 107, % від чисельності респондентів на кожному з етапів учинкового циклу)

Рис. 3.10. Розподіл генеральної сукупності за модально-онтологічними формами цілісності їх самовизначального вчинення (% , n=398)

Інтерпретація здійсненого розподілу представників вказаної генеральної сукупності за виділеними модально-онтологічними формами цілісності вчинку самовизначення показує, що 10% студентів керуються під час здійснення професійного вибору та опанування спеціальністю переважно прагматично-прагматичними установками; 17,25% респондентів зосереджені головню на соціальному статусі обраного роду занять та оволодінні його принципами, закономірностями й нормативами; 13,75% здобувачів відзначаються яскравою спрямованістю на особистісно-професійний розвиток і досконале самотворення в межах самісно обраної спеціальності; 13% майбутніх фахівців під час прийняття самовизначальних рішень та втілення свого справжнього покликання керуються в основному духовними сенсожиттєвими орієнтирами.

Проведений аналіз модально-онтологічних форм цілісності вчинку самовизначення студентів-психологів вказує на наявність чотирьох аксіологічно детермінованих механізмів прийняття рішення, кожна з яких повно відповідає певному етапу структурно-змістового розвитку професійного самовизначення. Важливо підкреслити, що кожна з цих форм виконує свою функціональну роль у процесі становлення професійної ідентичності, і керування відповідними цінностями на відповідних етапах фахового вибору є природним та необхідним явищем, що сприяє ефективному опануванню своєю спеціальністю.

Для виявлення статистичної значущості встановленої залежності було застосовано критерій незалежності χ^2 (хі-квадрат Пірсона). Отримане значення $\chi^2=206,11$ за $df = 9$ виявилось статистично значущим на рівні $p < 0,001$, що свідчить про наявність суттєвого зв'язку між ступенем завершеності учинкового циклу самовизначення та ціннісно детермінованим психологічним механізмом фахового вибору. Крім того, проведене обчислення коефіцієнту відповідності Cramér's V показало наявність високої сили цього зв'язку ($V=0,51$, $V > 0,5$ – сильна залежність). Здобуті таким чином результати дають підстави для емпіричного підтвердження гіпотези про детермінованість інтегрально цілісного самовизначального вчинку студентів духовними, екзистенційно конгруентного – індивідуальними, функціонально інтегрованого – соціальними, логічно

узгодженого – утилітарними орієнтаціями, що демонструє взаємозумовленість аксіопсихологічного профілю майбутнього фахівця та його раціонального, нормативного, морального чи спонтанно-сенсового фахового вибору.

Змістовна інтерпретація аналізованих модально-онтологічних форм доводить, що 10% студентів-психологів, керуючись на ситуаційному етапі відповідального самовизначального вчинення когнітивно обґрунтованими й прагматично-раціональними установками та спираючись у процесі фахового вибору на зважені оцінки, утилітарну вигоду та конкретні життєві умови, долають таким чином несприятливі обставини самоздійснення та формують підґрунтя для подальшого самоусвідомлення та стабілізації професійних намірів. Сприйняття такими здобувачами обраної спеціальності як засобу досягнення повсякденної стабільності й матеріальної незалежності допомагає забезпечити необхідні зовнішні умови для переходу на наступний щабель.

17,25% майбутніх психологів на мотиваційному етапі самоздійснення, акцентуючи увагу на соціальних цінностях, культурних нормах та етичних стандартах життєво важливого рішення, демонструють як усвідомлення ролі професії у соціокультурному просторі, так і внутрішнє прийняття її інституційних нормативів, що сприяє інтерналізації психокультурних смислів у структуру професійного Я, а сприйняття обраної спеціальності крізь призму нормативно зумовлених регулятивів є підставою для поступового переходу від зовнішньо детермінованих вимог до самісно вмотивованого професійного зростання та подальшої трансформації цілісного учинкового циклу.

13,75% здобувачів, орієнтуючись на дійовому етапі самореалізації на особистий професійний розвиток й екзистенційне самотворення, здійснюють своє відповідальне самовизначальне вчинення через опанування як правилами й нормативами, так і принципами й цінностями обраної спеціальності. Властивий таким студентам високий ступінь внутрішньої автономії, розвинена рефлексивність та здатність до творчого опанування професійною діяльністю сприяє ефективному формуванню професійних компетенцій, сталому самісному

зростанню і є оптимальним як для закріплення фахової ідентичності, так і для формування зрілої самоактуалізованої індивідуальності фахівця-психолога.

13% майбутніх психологів, які в процесі опанування спеціальністю на рефлексивному етапі самовизначального вчинення покладаються на духовно-екзистенційні вартості, реалізують свій спонтанно-сенсовий професійний вибір як вираження самісного покликання, засобу реалізації вищих смислів буття та високої гуманістичної місії, що свідчить про сформовану світоглядну позицію, глибоку самісну зрілість та розвинену моральну відповідальність перед собою й суспільством. Закономірно, що тільки такого типу фахове самоздійснення постає фундаментом-підґрунтям для високоякісної професійної діяльності й щирого, ціннісно детермінованого, людиноцентричного підходу до клієнтів.

Рефлексивне осмислення проведеного емпіричного дослідження вчинку самовизначення майбутніх психологів у єдності його змістово-структурних й аксіопсихологічних складників демонструє значущість відповідних ціннісних орієнтацій кожному з етапів учинення. Зокрема, а) зосередженість студента на початковому рівні набуття фахової ідентичності на прагматичних мотивах самовираження створює необхідне підґрунтя для подолання ситуації й переходу на наступний щабель особистісно-професійного розвитку; б) детерміноване соціальними вартостями оволодіння нормативами й інструментами обраної спеціальності найбільш доречно на мотиваційній стадії самореалізації; в) усвідомлення персональної вагомості обраного фаху психолога й особистої відповідальності за досконале опанування його ідеалами-принципами вимагає використання на дійовій фазі самоздійснення потенціалу індивідуальних сенсожиттєвих пріоритетів; г) визнання світоглядно-самісної актуальності духовно-екзистенційних смислів і мета-потреб на рефлексивному ступені самоактуалізації зумовлює їх повноцінну інтеграцію у контекст внутрішньо-самісного покликання й утілення життєвої місії спеціаліста, забезпечуючи цілісність і стійкість його самовизначального вчинення. Натомість істотна невідповідність між певним етапом самоутвердження й домінантними на вказаній позиції ідеалами (до прикладу, переважання на ситуаційній стадії соціальних або ж

на мотиваційному – прагматичних) може унеможливити успішну навчально-пізнавальну діяльність майбутніх психологів, призводячи до фрагментарності набутої ідентичності, зниження внутрішньої мотивації й ускладнюючи усвідомлення суб'єктивного смислу професії.

Отже, цілісний аналіз особливостей фахово-самісного становлення майбутніх фахівців із завершеним вчинком самовизначення та домінуванням у структурі аксіосфери духовно-екзистенційних вартостей репрезентує категорію осіб, котрі успішно пройшли всі етапи цілісного учинкового циклу – від ситуативного вибору, через потребово-мотиваційне усвідомлення, до розуміння персональної сенсозначущості й подальшого рефлексивного осмислення самісної й суспільної резонансності наслідків прийнятого рішення, і на кожному з цих рівнів керуються адекватними, усвідомленими й особистісно прийнятими смислами-цінностями. Для таких студентів самовизначальне вчинення є не одноразовим чи фрагментарним свідомісним актом, а інтерпретується як безперервний циклічний метапроцес, кожен щабель-виток якого природно й органічно переходить на наступний рівень, формуючи когнітивно обґрунтоване, внутрішньо прийняте й самісно узгоджене волевиявлення.

3.3. Рекомендації майбутнім психологам щодо актуалізації власного вчинку самовизначення та його аксіопсихологічного узмістовлення

Зростання суспільних вимог до рівня фаховості й особистісної зрілості майбутніх фахівців у галузі психології значною мірою пов'язане з необхідністю здійснення ними усвідомленого, осмисленого та внутрішньо узгодженого самовизначення. Оскільки здійснений здобувачами вибір власного життєвого шляху й перспективної професійної траєкторії не обмежується одномоментним рішенням, передбачає глибокий аналіз власних індивідуально значущих цілей, потребує переосмислення смисложиттєвих орієнтирів, а також вимагає задіяння ресурсів власної ціннісно-смиислової сфери, то у перспективі зреалізоване на

засадах учинковості самовизначення постає маркером конгруентності Я й базовим механізмом формування відповідального ставлення до обраного фаху.

Важливим для ефективної актуалізації майбутніми психологами власного вчинку самовизначення та складових його аксіопсихологічного у змістовленні є розробка науково обґрунтованих рекомендацій, метою яких є сприяння усвідомленню ними сутності своєї життєвої й професійної самоідентифікації, визначенню її ціннісно-смиислового підґрунтя, а також забезпечення підтримки цілісності фахової ідентичності як передумови саморозвитку, самореалізації і самоздійснення здобувачів. При цьому формування таких настанов на засадах циклічно-вчинкового підходу й вітакультурної методології А.В. Фурмана уможливорює не тільки побудову цілісної освітньої траєкторії, спрямованої на розвиток у студента-психолога відповідального ставлення до персонального зростання та досконалої реалізації власної професійної ролі, а й забезпечення його стійкого особистісно-професійного розвиткового функціонування у динамічному соціумі, що в підсумку призведе до інтеграції соціокультурних смислів та професійних сенсів у структуру професійного Я.

Обґрунтування дієвих порад-інструкцій для майбутніх психологів під час задіяння спроможностей та ресурсів вітакультурної методології закономірно передбачає врахування необхідності цілісного розкриття й повної реалізації свого потенціалу, самостановлення як вільної, автономної, рефлексивної особистості й відтак усвідомлене проходження ними усіх етапів-рівнів самовизначального вчинкового циклу – від ситуаційної проблематизації та когнітивного осмислення до його цілісного екзистенційно-смиислового завершення й рефлексивного самоаналізу вчиненого. Важливу умову такої актуалізації вчинку самовизначення становить задіяння студента до процесу подолання ціннісно-мотиваційного напруження під час розв'язання внутрішніх екзистенційних суперечностей, що дає змогу належно усвідомити актуальні сенсосмислові конфліктогени, об'єктивувати й раціоналізувати аксіологічні пріоритети й урешті-решт розвинути налаштованість на прийняття значущих рішень щодо організації власного життя на підґрунті персональних гуманістичних вартостей. Формування у здобувача вищої

освіти завершеної самовизначальної суб'єктності неможливе й без досконалого опанування відповідними рефлексивними стратегіями, що забезпечують йому вихід за межі пасивного привласнення знань, сприяють становленню власної суб'єктності та продуктивному самотворенню (Т. Л. Антоненко [3], А.М. Виногородський [27], І.М. Галян [36], Л.В. Долинська [63], О.О. Зарецька [77], Г.О. Балл [82; 199], Е.Л. Десі [276], Є.В. Карпенко [86], В.В. Клименко [93], В.О. Климчук [94], М.М. Кононова [160], В.В. Мясенко [139], Р.М. Райан [292], Т.М. Титаренко [163; 206; 268], М.В. Савчин [184; 186], М.В. Семиліт [191], Л.З. Сердюк [193], В.М. Федорчук [213], А.А. Фурман [220], О.А. Чиханцова [255], Г.В. Чуйко [256], А.В. Шамне [257] та ін.) (рис. 3.11).

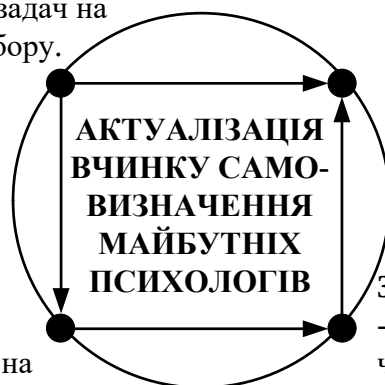
Майбутніх психологів, які перебувають на різних етапах учинкового циклу трансформації ситуації самовизначення, слід спрямовувати на підтримку своєї внутрішньої стійкості, актуалізацію особистісного потенціалу та формування розвиненої здатності долати несприятливі обставини, що супроводжують акт самовизначального вчинення. Першочергово варто звернути увагу на важливість усвідомлення конфліктності життєвої ситуації, яка постає перед студентом у процесі визначення напрямку їхнього професійного шляху. Часто джерелом такої суперечливості є значна невідповідність між особистими цінностями, інтересами й переконаннями та зовнішніми соціальними очікуваннями, вимогами освітньої системи чи сімейного оточення. У таких випадках важливо надати здобувачам вищої освіти підтримку в осмисленні й прийнятті факту існування внутрішніх протиріч як природної умови персонального розвитку. Сприятливо впливає на розвиток здатності майбутніх фахівців долати несприятливі обставини поглиблене самопізнання рефлексія власних фахових намірів і значущих цілей та переоцінка значущості зовнішніх впливів для самісного становлення. Підґрунтя для подолання залежності від ситуації формує розуміння акту професійного вибору не як вияву лояльності до довкілля, а як внутрішньо вмотивованого та ціннісно спричиненого рішення.

1 – ситуативний етап:

- усвідомлення власного потенціалу в конкретній ситуації повсякдення;
- долучення до вправ на осмислення ціннісних дилем у професійній діяльності;
- робота з персональними історіями прийняття важливих рішень;
- психодіагностика власних ціннісно-смыслових пріоритетів та сенсу життя;
- ідентифікація внутрішнього стану в ситуації невизначеності
- розв'язання проблемних задач на здійснення морального вибору.

2 – мотиваційний етап:

- формування внутрішніх спонук до самовизначення на основі ціннісних орієнтирів;
- проведення ціннісно орієнтованих тренінгів із визначення професійних смислів;
- самопізнання персональних мотиваційних конфліктів;
- осмислення можливості поєднання особистого покликання із професійними вимогами;
- самоаналіз власних ціннісно-мотиваційних установок;
- забезпечення інтегрованості зовнішньої і внутрішньої мотивації

4 – післядійовий етап:

- рефлексивне осмислення здійсненого вибору, його відповідності власним цінностям, покликанню та професійній ідентичності;
- метарефлексія професійного досвіду через аналіз можливих внутрішніх суперечностей і моральних компромісів;
- обговорення ціннісних аспектів освітньо-професійної взаємодії;
- осмислення власної професійної ідентичності та відповідних сенсосмыслових переконань;
- самоаналіз актуальних та можливих змін щодо власного ставлення до професії

3 – дійовий етап:

- здійснення фахового вибору через сукупність дій, учинків і діянь;
- внутрішнє проживання навчання як ціннісно вмотивованої дії;
- участь у соціальних проєктах, що відповідають особистим переконанням;
- практика рефлексивного осмислення персонально значущих учинків професійного спрямування;
- формування сценаріїв «ціннісного вибору» в етично складних ситуаціях;
- осмислення цінностей як чинника натхненної професійної діяльності

Рис. 3.11. Система рекомендацій майбутнім психологам щодо актуалізації власного вчинку самовизначення та його аксіопсихологічного змістовлення ресурсами циклічно-вчинкового підходу

У контексті учинкового циклу трансформації ситуації самовизначення важливим постає розвиток спроможності студентів – майбутніх психологів – до

самоспостереження й самоусвідомлення, які дають змогу суб'єкту виявити супроводжуючі процес прийняття важливих рішень емоційні реакції, переживання й думки, що зумовлює можливості для розуміння особистісного сенсу здійсненого вибору. Зокрема, усвідомлення домінуючого типу особистості уможливорює визначення майбутніми фахівцями-психологами своєї професійної ролі у різних видах професійного довілля (табл. 3.8, Додаток Ж).

У випадку прояву студентами надмірної розгубленості, невпевненості або демонстрації надмірно адаптивної поведінки в умовах несприятливих зовнішніх впливів доцільно працювати з техніками відновлення персональної автономії, що передбачає розвиток у них навичок асертивності, усвідомленого прийняття рішень, протидії сенсосмисловим маніпуляціям та спрямованість на формування власної життєвої позиції. Актуалізація спроможності долати несприятливі обставини часто пов'язується і з підвищенням рівня самооцінки здобувачів освіти через позитивну ідентифікацію з обраною професією, підвищення мотивації до здобуття спеціалізованих знань, а також вивчення досвіду роботи успішних у галузі психологічної науки і практики фахівців. За наявності домінуючого для здійснення власного професійного самовизначення значення зовнішніх факторів (поради родичів чи авторитетних дорослих, мода чи тренд на професію, її соціальна престижність, популярність, затребуваність або можливість досягнення високих фінансових результатів) слід стимулювати їх до критичного аналізу автентичності й аргументованості власного вибору.

Необхідність вирішення майбутніми фахівцями проблеми залежності від ситуаційних обмежень зумовлює розвиток у них спроможності розуміти не лише актуальні труднощі здобуття професії психолога, а й істотні можливості, що відкриваються внаслідок їх подолання. У цьому контексті доцільною є робота студентів з метафорами й символами на кшталт «аналізу кризи як точки особистісного зростання», ведення щоденника рефлексивного прийняття відповідальних життєвих рішень, а також формування у них саморегулятивних навичок як передумови неможливості емоційно спричинених виборів.

Таблиця 3.8

Усвідомлення студентами домінуючого типу власної особистості та визначення своєї професійної ролі у різних видах професійного довкілля

Тип особистості (Дж. Голланд)	Основні характеристики типу особистості	Сфери фахової самореалізації
Реалістичний	Практичність, емоційна стабільність, схильність до роботи з об'єктами, технікою, точність, психомоторні навички	Психолог-діагност, військовий психолог, психолог у транспортній або виробничій сфері; фахівець-психолог у сфері безпеки, надзвичайних ситуацій; інструктор з розвитку психомоторних або когнітивних навичок; корекційна робота з дітьми із ООП (методики АВА, TEACCH)
Інтелектуальний	Аналітичність, незалежність, абстрактне мислення, інтелектуальні здібності, орієнтація на пізнання та дослідження	Психолог-дослідник, викладач, аналітик, психометр, фахівець із когнітивної психології, нейропсихології, психології штучного інтелекту, психологічного моделювання поведінки і діяльності, обробки та інтерпретації даних
Соціальний	Емпатійність, комунікабельність, доброзичливість, потреба в емоційній взаємодії та допомозі іншим людям	Практичний психолог у сфері освіти, культури, медицини, соціальної допомоги, роботи, забезпечення, реабілітації; психолог-консультант, спортивний психолог, психолог-тренер, кризовий або сімейний психолог
Конвенційний	Організованість, системність, точність, консерватизм, орієнтація на правила та чітку й логічну структуру, ригідність	Психолог-кадровик (HR), фахівець із пошуку й підбору персоналу, психодіагност, адміністратор центру практичної психології, психолог-аналітик, координатор у міждисциплінарних проєктах, відповідальний за документацію та стандартизацію дослідницьких процедур
Підприємницький	Амбіційність, лідерство, енергійність, прагнення до впливу на соціальне оточення, бажання суспільного визнання, комунікабельність	Психолог-тренер, психолог-коуч, психолог у ЗМІ, фахівець у сфері психологічного супроводу, психолог-медіатор і фасилітатор, психолог із кризового втручання, фахівець з антикризової психологічної підтримки, психолог-консультант з організаційного розвитку, фахівець із психологічного супроводу трансформаційних процесів в організаціях, фахівець із корпоративного навчання, фахівець з психології публічних комунікацій та іміджу
Артистичний	Емоційність, креативність, інтуїція, нестандартність, глибоке внутрішнє переживання, потреба у самовираженні	Арттерапевт, фахівець із музико-, казко-, драмотерапії, фахівець з індивідуальної чи групової терапії, психолог-блогер, психолог-письменник, розробник та виконавець тренінгових програм психоемоційного та особистісно-професійного зростання

Усвідомлення здобувачами значущості обрання свого фаху як насамперед моральної події, що вимагає прийняття подвійної (персональної та суспільної) відповідальності, зумовлює задіяння їх до ситуацій вибору через участь у рольових іграх, інтерактивних симуляціях, аналізі кейсів, проблемних тренінгах як формах практикування відповідального безризикового волевиявлення, забезпечуючи поступовий перехід від пасивного реагування на зовнішні обставини до активного формування власної професійної траєкторії.

Демонстрування студентами високого рівня внутрішньої свободи і розвиненої здатності до подолання зовнішніх бар'єрів передбачає поглиблення означуваних самісних рис-якостей через надання їм підтримки у формі долучення до волонтерських ініціатив, самостійної дослідницької роботи, участі в соціальних й освітніх проєктах, що уможливить посилення зв'язку між обраною професією та її персональним ціннісно-смысловим наповненням. Водночас зі здобувачами освіти із низьким рівнем саморефлексії та недостатньо сформованим розумінням своїх внутрішньоособистісних потреб доцільно проводити індивідуальні консультації, спрямовані на виявлення їхніх актуальних інтересів, розкриття особистого потенціалу, розвиток навичок позитивного самоприйняття та поглибленого самоусвідомлення. Важливе й розуміння майбутніми психологами наслідків демонстрування своєї позиції як складової автономного й самостійного повсякдення, що унеобхіднює розвиток рефлексії та самоаналізу результатів власних дій.

Таким чином, диференційована й персоналізована психологічна підтримка здобувачів на різних етапах учинкового циклу трансформації ситуації самовизначення має спрямовуватися на гармонізацію внутрішніх і зовнішніх факторів здійсненого вибору, актуалізацію смисложиттєвих орієнтирів, розвиток активної суб'єктної позиції й формування перспективної здатності до прояву професійної автономії. При цьому подолання ситуаційних залежностей означає не ігнорування студентами об'єктивних зовнішніх обставин, а передбачає їх осмислення, інтерпретацію та творче перетворення в контексті побудови проєкту власного ось-буття. Завдяки цьому майбутній психолог здобуває можливість не

лише свідомо та впевнено рухатись обраним професійним шляхом, а й як носій персонально значущих вартостей допомагати навколишнім у подоланні їх екзистенційних криз та відновленні внутрішньої рівноваги.

Рекомендації для студентів, які перебувають на різних етапах учинкового циклу розвитку мотивації самовизначення, охоплюють подолання ними конфліктності професійно важливих спонук, розвиток пізнавальних інтересів, формування позитивного ставлення до освітньо-професійної підготовки загалом. Зокрема, визнання неузгодженості підстав для здійснення фахового вибору як моменту особистісного зростання передбачає аналіз суперечностей між різними потребами (до прикладу, між бажанням професійної самореалізації та униканням складних навчальних завдань) дає змогу виокремити домінуючі цінності, які можуть стати стрижнем особистісної орієнтації на здобуття фахової освіти.

Усвідомлення майбутніми психологами боротьби мотивів у контексті власного самовизначення як наслідок нерозвиненої ціннісно-сміслової ієрархії або відсутності чіткого бачення свого професійного майбутнього уможливорює опрацювання глибинних питань на кшталт «Чому я обрав психологію?», «Яким бачу себе у професії через 5-10 років?», «Які мої сильні сторони можуть бути реалізовані у фаховій діяльності?» та відповідне зміщення фокусу із зовнішніх стимулів на внутрішньо усвідомлені пізнавальні спонукування. Підвищенню навчальної мотивації сприяє також утворення у свідомості здобувачів зв'язку між змістом квазіпрофесійної діяльності та складовими власної ціннісно-сміслової сфери, що актуалізує доцільність фіксування рефлексій щодо змісту навчальних курсів, їх зв'язку з потенційним практикуванням та власними сенсожиттєвими орієнтирами у щоденнику фахового зростання.

У контексті розвитку мотивації самовизначення надзвичайно важливим є осмислення студентами обраних стратегій навчання як зовнішньо спричинених чи внутрішньо детермінованих, що разом з усвідомленням моральної відповідальності за своє життя та власну освітню траєкторію дасть змогу істотно трансформувати зовнішні пізнавальні впливи у потенціал для особистісно-професійного зростання. Для подолання проявів вигорання у здобувачів внаслідок суперечливості їх

потребо-мотиваційних спонук важливо практикувати елементи відпочинку, чергування видів діяльності й різні форми заохочення, а також забезпечувати розвиток інтелектуальної гнучкості через опанування нових методів і способів самонавчання (до прикладу, інтерактивні платформи, аудіоподкасти тощо). Зміцненню позитивного ставлення до освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів сприятиме й практичне застосування знань через задіяння до факультетських масових заходів, участь у волонтерських ініціативах, робота у складі наукових гуртків, що підсилює відчуття власної компетентності та активізує внутрішню мотивацію до змін. Ефективною для подолання неузгодженості спонукальної сфери може бути допомога наставників, кураторів, тьюторів, психологів соціально-психологічних служб університету, які здатні допомогти переосмислити внутрішні конфлікти, розставити життєві пріоритети й відновити персональну життєстійкість.

Подолання конфліктності й неузгодженості самовизначальних спонук потребує задіяння майбутнім психологом ресурсів власної самосвідомості, зокрема спрямування зусиль на усвідомлення сенсу освітньо-професійної діяльності й розуміння особистісної та суспільної значущості обраного фаху, що вимагає насамперед самоосмислення базових цінностей і смисложиттєвих переконань як підстав для обрання професії. Доцільним є акцентування уваги студентів на кожному з етапів учинкового циклу розвитку мотивації самовизначення на кореляцію навчальних завдань з їхніми життєвими цілями та особистісним зростанням. Можливість саморозвитку під час квазіпрофесійної діяльності свого самісного потенціалу, формування глибокої емпатії, навичок комунікації і спроможності до критичного осмислення дійсності дає змогу визнати навчання у виші не як формальний процес «очікування диплома», а як важливу складову й умову самотворення професійної ідентичності.

Підвищення мотиваційної спрямованості студентів на професію психолога передбачає систематичну роботу над формуванням їх професійних цінностей, зокрема соціального гуманізму, особистої відповідальності й готовності ефективно допомагати навколишнім. Усвідомлення значення освіти як умови отримання

фахових знань і формування власних морально-етичних засад підвищує рівень усвідомленості здійсненого вибору, а розуміння необхідності безперервного цілеспрямованого навчання й особистісного розвитку сприяє формуванню у студентів цілісного підходу до освітньо-професійної діяльності. Відкритість до нових знань і самісних змін сприяє становленню конструктивної мотивації й підтримує активність і наполегливість у навчанні, а розвинена здатність до планування власної освітньої траєкторії з урахуванням особистих інтересів і потреб ринку праці дає змогу осмислювати освіту як вагомий ресурс для досягнення професійних цілей, самореалізації і самоздійснення. Активне входження у практичні види діяльності, стажування, участь у науково-дослідній роботі, підвищуючи усвідомлення значущості освітньо-професійної діяльності, визначає позитивне ставлення до освітнього процесу як підґрунтя ефективності майбутньої професійної компетентності, а усвідомлення практичної значущості здобутих знань і вироблених навичок безпосередньо впливає на якість психологічної допомоги клієнтам, сприяє зміцненню відповідальності за власний вибір й уможливорює прикладання вагомих зусиль для його реалізації.

Таким чином, подолання студентами конфліктності життєвизначальних спонук на мотиваційному етапі самовизначального вчинку ґрунтується на самопізнанні, самоусвідомленні й саморефлексії значущості навчальних цілей, прийнятті відповідальності за свій вибір та забезпеченні підтримки з боку освітнього докiлля закладу освіти, що дає змогу їм не лише адаптуватися до вимог фахової підготовки, а й сформувати внутрішню готовність до майбутньої професійної діяльності. Врешті-решт така внутрішня мотивація стає і рушієм навчальної активності здобувачів, і фундаментом для становлення зрілої, самостійної та відповідальної особистості майбутнього психолога.

Обґрунтування психологічних рекомендацій студентам, котрі перебувають на різних етапах діювого компонента учинкового циклу самовизначення, передбачає розвиток усвідомленого, обґрунтованого й рефлексивного ставлення до оволодіння професією, що уможливорює поступове формування їх професійної ідентичності та прийняття відповідальності за власний життєвий шлях.

Щонайперше на етапі елементарного самовизначального вчинення майбутнім психологам недоцільно обмежуватися простим відтворенням відомих дій або копіюванням зразків без глибокого осмислення їх персональної й фахової значущості. Свідомому й відповідальному ставленню до освітньо-професійної діяльності, розуміння її прикладного сенсу і соціального призначення сприяє самоаналіз власної навчальної продуктивності поряд із розумінням її відповідності особистим цінностям і професійно вагомим цілям.

Перехід здобувача вищої освіти з інтерпретаційно-перетворювального на наступний етап вчинкової дії передбачає переосмислення й пристосування набутого досвіду самовизначення відповідно до сучасних суспільних вимог та уявлень про власну професійну перспективу, досягається через рефлексивне обговорення кейсів, самостійне опрацювання проблемних ситуацій та активний пошук нових персонально значущих рішень, а перетворення розвинених компетенцій у ресурс самісного зростання уможливорює інтегрування набутих теоретичних знань і навичок практикування в обраній сфері самореалізації.

Результативне проходження пошуково-креативного рівня діяльного самовизначального вчинення вимагає від майбутніх фахівців переходу від стандартних репродуктивних підходів результативного фахового зростання до генерування нових ідей, способів і прийомів розв'язання професійно значущих проблем, чому сприяє задіяння їх до науково-дослідної роботи, зокрема шляхом участі у творчих проєктах і тренінгах фахового спрямування, або задіяння до розробки інноваційних діагностичних методів і методик психокорекційного впливу на клієнтів, що стимулює професійне зростання і формує практичну готовність до вирішення нестандартних ситуацій під час психологічної роботи.

Процес переходу до екзистенційного рівня діяльного прожиття передбачає глибоке занурення юні в акт особистісного переживання доленості власного вибору, що охоплює її іманентне усвідомлення, відчуття сенсосмислової вагомості, розуміння персональної значущості такого способу життєзреалізування та відбувається через проведення медитацій, використання арттерапевтичних технік, рефлексивне ведення щоденника, створення умов для переживання духовних

інсайтів, або шляхом задіяння інших форм самоаналізу власної удіяльненої самовизначальної активності.

Інтерпретація удіяльненого ставлення студентів до складових власного самовизначення вимагає акцентування уваги на необхідності їх активного ставлення до здобуття професії психолога, що передбачає систематичну постановку конкретних персонально значущих цілей та розроблення чітких планів їх компетентного досягнення, а також проведення саморефлексії власної освітньої діяльності через регулярний аналіз досягнень і помилок, визначення її сильних та слабких сторін. Розвиток у здобувачів здатності до самодисципліни як передумови досягнення стану перманентної навчальної мотивації зумовлює вироблення у них навичок ефективної організації свого часу через ранжування значущості навчальних та повсякденних завдань, а також віднаходження ресурсів для дозвілля й відпочинку. Активне задіяння студентів до практичних форм роботи, тренінгів, семінарів та інших прикладних квазіпрофесійних завдань уможлиблює набуття реального досвіду й сприяє підвищенню рівня впевненості у власних фахових можливостях. Розвиток умінь працювати в команді, ефективно комунікувати з одногрупниками й викладачами стимулює розвиток у суб'єктів освітньої діяльності важливих у психологічній діяльності соціальних компетенцій та підвищує їхню здатність приймати конструктивну критику як стимул для особистісного і професійного зростання.

Отже, фахове становлення студентів, котрі перебувають на різних етапах дійового компонента учинкового циклу самовизначення, передбачає формування в них активного ставлення до здобуття обраної професії шляхом поетапного переходу від репродуктивного відтворення практичних дій до самісного переживання їх творчої й екзистенційної значущості, охоплює свідоме самокерування власною мотивацією, розвиток вольових рис-якостей, формування навичок самоорганізації освітньої діяльності, забезпечення спроможності приймати персональні виклики і брати відповідальність за свій розвиток, що закономірно підвищить ефективність освітніх упливів в контексті становлення особистості компетентного, відповідального та успішного фахівця-психолога.

Перебування майбутніх психологів на різних етапах післядійового компонента вчинку самовизначення зумовлює обов'язковість цілеспрямованої роботи над підвищенням рівня розвитку власної рефлексивності як підґрунтя для глибокого самоусвідомлення цінності обраного фаху, ресурсу для внутрішнього оцінювання результативності своєї діяльності та інструменту для усвідомлення ступеня впливу на здійснений моральний вибір власних мотивів, цінностей та сенсожиттєвих орієнтацій. Подолання несприятливої для рефлексивного осмислення обґрунтованості й конгруентності прийнятого фахового рішення передбачає спонукання студентів до систематичного аналізування власних дій, вчинків, освітньої діяльності загалом, виявлення їхньої ефективності та відповідності поставленим професійно значущим цілям. Ефективним засобом формування навичок критичного мислення і розвитку відповідального ставлення до власних учинків є особистий журнал або щоденник, ведення якого допомагає краще зрозуміти логіку і раціональність прийнятих рішень.

Перехід майбутніх психологів до особистісно-самозвітувального етапу рефлексивного самовизначального вчинення передбачає усвідомлення змісту переживань професійно зумовлених викликів та співвіднесення їх із соціальними очікуваннями і власними ціннісно-смысловими орієнтирами, що відбувається через виконання ними вправ на розвиток емоційної компетентності, а також через задіяння, головню задля збереження внутрішнього балансу й підвищення здатності до саморегуляції, технік емпатії і медитації.

На етапі метарефлексивного осмислення власного вчинку самовизначення здобувачів спонукають до глибшого розуміння значення власних дій, життєвих цінностей і професійних орієнтацій як майбутнього фахівця-психолога, що закономірно передбачає інтеграцію їх теоретичних знань і прикладних навичок із власними сенсожиттєвими установками та світоглядними переконаннями і реалізується через застосування методів глибинної саморефлексії – написання есе й участь у групових дискусіях, супервізіях і тренінгових заняттях.

Досягнення студентами трансцендентно-рефлексивного етапу післядійового самовизначального вчинення передбачає вихід за межі індивідуального досвіду та

усвідомлення змісту власного професійного вибору як конгруентного універсальним смисложиттєвим установкам і загальнолюдським духовним цінностям, чому сприяє опрацювання гуманістично-філософських літературних джерел, екзистенційно-духовне практикування, а також осмисленість і цілісність власної ціннісно-сислової сфери як передумови досягнення високого рівня життєстійкості та внутрішньоособистісної гармонії.

Підвищення рівня розвитку у майбутніх психологів рефлексивності як важливого підґрунтя зрілого й відповідального самовизначення потребує усвідомленої роботи над собою, адже саме завдяки цій особистісній рисі вони набувають спроможності критично осмислювати власні вчинки, обґрунтовувати здійснений вибір та коригувати стратегії власного професійного розвитку. У такому контексті дієвою є раціональна оцінка прийнятих рішень, аналізування їх ефективності та прогнозування наслідків вчиненого, що передбачає регулярне осмислення значущості своїх навчальних і професійних дій через запитання «Чому я це обрав?», «Який результат отримав?», «Що міг зробити інакше?».

Водночас розвиток у студентів ретроспективної та перспективної рефлексії як здатності аналізувати минулий досвід і проєктувати перспективне майбутнє дає змогу зрозуміти закономірності відповідального планування етапів власного особистісно-професійного становлення. Вказане передбачає ведення щоденника самопізнання і самоаналізу як опису щоденних персональних рефлексій, детальної характеристики усвідомлених значущих змін, системного відображення особистих досягнень і впливу на повсякдення допущених помилок, що уможливлює розвиток системності мислення та забезпечення інтегрованості різних інтроспективних рівнів у цілісній концептуальній схемі рефлексивного осмислення перспектив власного особистісно-професійного зростання.

Важливим у контексті рефлексивності є формування у здобувачів освіти здатності оцінювати власні вчинки з позиції внутрішньої узгодженості із персональними цінностями та соціальними очікуваннями, що уможливлює поглиблене усвідомлення мотивів власної освітньо-професійної діяльності та вимагає використання методу «лист до себе». Ефективне в такому вимірі й

обговорення важливих рішень із супервізором чи в групі однодумців, що забезпечить інтерсуб'єктну перевірку раціональності й обґрунтованості смисложиттєвих переконань, а також співвіднесення своїх рішень з глибинними персональними вартостями шляхом виконання вправ «Коло гармонії життя» чи «Карта цінностей», виявлення за їх допомогою смислів професійної діяльності й аналіз ступеня відповідності обраного фаху самісним уявленням про добро, справедливість, допомогу та милосердя.

Розвиток трансцендентної рефлексії потребує звернення студентів до загальнолюдських духовних орієнтирів, гуманістичних й альтруїстичних ідеалів та інтеграції свого професійного вибору у глобальний контекст. Розуміння перспектив власної професії і як інструменту самореалізації, і як способу бути корисним всьому людству поглиблюється під час використання технік глибинного самопізнання, розроблених, до прикладу, на засадах логотерапії В. Франкла, або самоактуалізаційних діалогів на кшталт «У чому сенс моєї професії?» й «Чим можу бути корисним світові?». Розвитку рефлексії сприяє і постійне відстеження внутрішніх змін, відкритість до нових знань, бажання навчатися на власних помилках та здатність вийти за межі усталеного розуміння професії психолога в постнекласичному світі.

Таким чином, у процесі розвитку власної рефлексивності студент формує у собі здатність до раціонального, усвідомленого, морально обґрунтованого й ціннісно вмотивованого професійного самовизначення, що постає запорукою його ефективності як майбутнього компетентного фахівця, здатного не лише усвідомлено здійснювати значущі дії та вчинки, а й відповідально впливати на психологічне благополуччя інших, підтримуючи гуманістичні цінності, етичні норми й сприяючи формуванню здорового соціального довілля.

Цілісне осмислення складових аксіопсихологічного змістовлення вчинку самовизначення майбутніх фахівців визначає необхідність виявлення повноти опанування ними сутності екзистенціалів свободи, любові, істини, краси, гармонії, доброти як ціннісного підґрунтя гуманістичного професійного покликання психолога. Набуття студентами ознак професійної суб'єктності в цьому контексті

постає як відповідальний життєвий вибір, що трансформує й змінює особистість, поглиблюючи розуміння нею себе і світу (Додаток II).

Робота фахівців соціально-психологічної служби університету з усіма зазначеними цінностями на засадах принципу недирективного супроводу дасть змогу студенту самостійно усвідомити вплив внутрішніх вартостей як на здійснений професійний вибір, так і на цілісний акт самовизначення, що уможливить перетворення ситуативних реакцій на глибинне розуміння сенсу обраного фаху, а незавершений учинок – на усвідомлене й екзистенційно обґрунтоване рішення про обрання власної професійної траєкторії.

Важливою складовою запропонованих майбутнім фахівцям у сфері психології порад-вказівок є розвиток у них умінь розпізнавати дисгармонійний вчинок самовизначення, аналізувати за структурними етапами-компонентами (ситуаційним, мотиваційним, дійовим, рефлексивним), визначати необхідні особистісні ресурси для власної самоактуалізації й адекватно прогнозувати можливість результативного завершення цього вчинкового акту, наслідком чого стане підвищення рівня особистісної рефлексивності, узгодженості складових соціального та індивідуального Я і перспективне прийняття відповідальності за своє життя на підґрунті внутрішньо вмотивованої й ціннісно зумовленої самодетермінації. Крім того, актуалізація вчинку самовизначення вимагає внутрішньої роботи студента з власними ціннісно-мотиваційними конфліктами, що постають як діагностичні маркери внутрішньо суперечливого розвитку особистості, а їх конструктивне вирішення уможливлює зріле рефлексивне осмислення сенсу життя і власної професійної траєкторії.

Розвиток у майбутніх психологів умінь розпізнавати дисгармонійний вчинок самовизначення ґрунтується на структурно-логічній схемі самоаналізу його етапів-складових, які дають змогу виявити рівень завершеності цього акту та ступінь узгодженості елементів ціннісно-сислової сфери із професійною ідентичністю особистості. Кожен із пропонованих етапів передбачає осмислення студентом власної ситуації набуття фахової суб'єктності, мотивів, потреб та спонук здійснення компетентного вибору, дієвого ставлення до здобуття обраної

спеціальності, а також важливих аксіопсихологічних детермінант здійснення особистісно значущого вибору своєї професійної траєкторії (Додаток К).

Здійснення особою самовизначального вчинку як свідомого, самостійного та ціннісно зумовленого внутрішнього акту, у змісті якого зінтегровано значущі мотиваційно-сміслові, екзистенційно-вольові та духовно-моральні ресурси й оприявлено розвинену рефлексивну здатність до самопізнання, саморегуляції та проєктування власного майбутнього, є значущим для особистісно-професійного зростання майбутнього психолога як особистості і фахівця. Закономірно, що актуалізація такого вчинку у свідомісному контексті потребує наявності у закладі освіти сприятливих психолого-педагогічних передумов, насамперед гуманістично зорієнтованого освітнього простору, який сприяє самопізнанню, саморозвитку, саморефлексії, усвідомленню власних цінностей і в підсумку – осмисленого прийняття відповідальності за власний вибір і життєвий шлях. Зокрема, у процесі роботи фахівці соціально-психологічної служби закладу важливим є створення максимально безпечного, орієнтованого на персональну підтримку освітнього довкілля, змістом якого стане відкрите обговорення студентами переживань, сумнівів та труднощів свого фахового самовизначення, а задіяння у роботу елементів коучингу та менторства допоможе здобувачам сформувати цілісну картину свого освітньо-професійного становлення.

Ефективним в контексті актуалізації майбутніми психологами власного вчинку самовизначення та параметрів його аксіопсихологічного узмістовлення є соціально-психологічний тренінг, спрямований на поглиблене усвідомлення ними ціннісно-мотиваційних підстав для власного професійного вибору, виявлення домінуючих сенсосмислових орієнтацій та інтеграції цих складових особистісно-фахового самоздійснення у структуру професійного Я (Додаток Ж).

В основу запропонованої форми групової роботи покладено сукупність інтерактивних занять, у складі яких – спеціальні вправи та рольові ігри на розвиток внутрішньої відповідальності, формування здатності до рефлексії, забезпечення етичної оцінки професійних рішень, довершене самопізнання та повне осмислення власного Я у контексті обраної спеціальності. Використання ігрових форм групової

роботи уможлиблює створення безпечного простору для відкритого самовираження студентів, їх ефективного експериментування з різними нормативно-ціннісними ролями, а також стимулює глибинне занурення в акти самопізнання, самовизначення й самоствердження у професійній діяльності. Таке поєднання різноманітних тренінгових технологій уможлиблює як активізацію процесів особистісного зростання майбутніх психологів, так і сприяє розвитку їх професійної відповідальності й відчуття обраного фаху як внутрішнього покликання, забезпечивши формування образу Я студента як професіонала й гуманістично зорієнтованої особистості.

Упровадження запропонованих порад-рекомендацій у процес освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів дасть їм змогу перейти від здійснення зовнішньо детермінованого й соціально схваленого фахового вибору до його рефлексивного осмислення як внутрішньо зумовленого, глибоко осмисленого та відповідного власним сенсожиттєвим орієнтирам рішення. Вказане відкриває значні можливості для формування у здобувачів вищої освіти зрілої професійної ідентичності, підтримки поглибленої здатності до вільного вчинення, прийняття моральної відповідальності за своє життя та розвитку особистісної автентичності як підґрунтя для довершеної самореалізації, самісного зростання та стійкого професійного самоздійснення.

Висновки до третього розділу

1. Систематизація результатів емпіричного дослідження зумовила типологізування майбутніх психологів за ступенями структурно-змістової завершеності цілісного учинкового самовизначального циклу. Зокрема, повний цикл пройшли 27,63% студентів, професійна ідентичність яких заснована на осмисленні і прийнятті свого фахового вибору як культурно, самісно й екзистенційно значущого. Досягненнями трьох стадій успішно опанували 30,98% майбутніх фахівців, котрі виявляють здатність розпізнавати зовнішньо-внутрішні суперечності ситуації вибору, приймати екзистенційно значущі рішення й виявляти особистісну

відповідальність за свої дії й діяння. Проходження перших двох фаз вчинення й часткову здатність до осмислення й інтеграції фахово значущих рішень у структуру власної особистості продемонструвало 26,19% респондентів. Фіксація 16,2% осіб на найнижчому рівні завершеності вчинку свідчить про зумовленість здійснених виборів зовнішніми факторами чи ідеалізованими уявленнями про роль психолога.

2. Проведений розподіл майбутніх психологів за модально-онтологічними формами цілісності вчинку самовизначення показує істотну невідповідність указаних варіантів описаним вище ступеням його структурно-змістової довершеності. Зокрема, серед студентів, котрі перебувають на найнижчій фазі завершеності учинкового циклу, лише 62,58% керуються прагматичними установками; з представників середнього рівня завершеності вчинку лише 66,3% зосереджені на реальному відстоюванні соціальних вартостей; зі здобувачів з достатнім ступенем завершеності аналізованого учинкового циклу, тільки 44,7% відзначаються спрямованістю на саморозвиток і самотворення в межах обраної спеціальності; з майбутніх фахівців із найвищим рівнем завершеності цілісного учинкового самовизначального циклу всього 48,6% керуються під час здобуття професії духовними сенсожиттєвими орієнтирами. Інтерпретація здійсненого розподілу показує, що 10% студентів керуються під час здійснення професійного вибору та опанування спеціальністю переважно раціонально-прагматичними установками; 17,25% зосереджені головно на соціальному статусі обраного роду занять та оволодінні його принципами, закономірностями й нормативами; 13,75% відзначаються яскравою спрямованістю на особистісно-професійний розвиток і досконале самотворення в межах самісно обраної спеціальності; 13% під час прийняття самовизначальних рішень та втілення свого справжнього покликання керуються в основному духовними сенсожиттєвими орієнтирами.

3. Запропоновані майбутнім психологам обґрунтовані рекомендації спрямовані на сприяння усвідомленню ними сутності своєї життєвої й професійної самоідентифікації, визначенню її ціннісно-сміслового підґрунтя, а також забезпечення підтримки цілісності фахової ідентичності як передумови саморозвитку, самореалізації і самоздійснення. Формування таких дієвих порад-

настанов на засадах циклічно-вчинкового підходу й вітакультурної методології А.В. Фурмана уможлиблює не тільки побудову цілісної освітньої траєкторії розвитку у студента-психолога відповідального ставлення до персонального зростання та досконалої реалізації власної фахової ролі, а й забезпечення його стійкого особистісно-професійного розвитку функціонування у динамічному соціокультурному довкіллі, що у підсумку призведе до інтеграції самісних смислів та професійних сенсів у структуру професійного Я.

ВИСНОВКИ

У дисертації обґрунтовано аксіопсихологічні детермінанти самовизначення майбутнього психолога у вчинковому вимірі його освітньо-професійного становлення, що уможливило формулювання таких висновків.

1. Визначено й розкрито теоретико-методологічне підґрунтя дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів. Самовизначення визначено як складний, динамічний і багатофакторний процес усвідомленого, ціннісно й смислово зумовленого вибору особою власного життєвого шляху, що виявляється у здатності самотійно осмислювати, оцінювати та регулювати своє життя, визначати його мету, пріоритети, соціальні ролі та особистісні смисли в межах актуального соціокультурного простору. Таке визначення себе у світі проявляється у різних сферах (психосоціальній, професійній, моральній та ін.) й узасаднює становлення, розвиток, самореалізацію й самоактуалізацію людини як суб'єкта, особистості, індивідуальності, універсума. Зважаючи на різноманітність підходів до трактування феномену самовизначення (культурно-історичного, аксіопсихологічного, гуманістично-екзистенційного та циклічно-вчинкового), виокремлено основоположні його ознаки в контексті життєздійснення людини: власна активність на шляху до самоздійснення; компетентність у просторі культурних цінностей і сенсів; здатність до творчості і самоперетворення; прагнення до самоактуалізації; свідоме цілепокладання; орієнтація на майбутнє з огляду на теперішнє; усвідомлення сенсу життя; розуміння відповідальної причетності до світу. Філософсько-психологічне пізнання цього вчинку дало підстави визначити його багатоаспектно, а саме як: спосіб існування особистості у світі, унікально-специфічний вид її когнітивної та вольової дії, «механізм» моральної творчості, а відтак і як загальнофілософський принцип, що спричинює трактування її життя як «позитивної соціальної події», уможливорює розуміння й інтерпретацію вчинення як досконалого способу особистісного існування людини у світі, вказує на універсальний засіб самовиявлення, саморозвитку, самовдосконалення, самотворення людини та сприяє визначенню

подальших перспектив своєї самореалізації в соціумі. В авторському теоретичному обґрунтуванні здійснений учинок самовизначення не лише конструює відповіді на ключові сенсожиттєві питання сучасної людини, а й спричинює активне творення своєї – особистісно-самісної – сутності через прагнення до істини, краси, добра і любові та конкретні вчинкові дії, котрі визначають її як творця своєї психодуховної дійсності. У форматі циклічно-вчинкового підходу вчинок самовизначення постає невід’ємною частиною людського існування, де кожен цикл екзистенційного вчинення виводить її на новий щабель розумового і морального розвитку, а відповідальність за своє самоздійснення набуває і теоретичного, й практичного сенсу: кожен вчинок, кожен вибір та кожна дія становлять важливий крок у формуванні власної людської сутності та реалізації життєвого потенціалу.

2. Доведено взаємозв’язок концептуальних параметрів-складників вчинку самовизначення майбутніх психологів та розроблено теоретичну модель дослідження його структурно-змістових характеристик й аксіопсихологічних детермінант. Узагальнення аксіопсихологічних передумов становлення вчинку самовизначення у постмодерному соціумі сприяло визначенню цінностей як сенсосмислових соціокультурних конструктів, що набувають персональної значущості через їх змістовне когнітивно-емоційне тлумачення, сутнісно інтерпретуються самим суб’єктом, піддаються смисловій трансформації в контексті конкретних світоглядних переконань та постають підґрунтям для його самовизначального вчинення. В основу ситуаційної фази самоідентифікації майбутніх психологів покладено вартості безпеки, стабільності, свободи, соціальної підтримки, матеріального забезпечення, на мотиваційному рівні домінують уявлення про важливість самостійності, досягнення, пізнання, доброзичливості, активності, чесності і терпимості. Дійовий етап цього вчинку пов’язаний із розумінням цими фахівцями значення активності, наполегливості, творчості, відповідальності, професіоналізму і самоконтролю, а післядійовий ступінь компетентного самоусвідомлення характеризується пріоритетністю самоаналізу, доброзичливості, духовного розвитку, життєвої мудрості, щастя інших і впевненості в собі. Перелічені смисложиттєві орієнтири здобувачів фаху

психолога як складові їх автентичного, цілісного, конгруентного Я та як елементи сенсосмислового особистісного ядра особи, формують ціннісне та рефлексивне підґрунтя для усвідомленого та відповідального професійного самовизначення. Осмислення вчинку самовизначення методологічними ресурсами циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана вимагає розгляду його як безперервного замкненого циклу постійного переосмислення й переозначення себе у змінному довкіллі, що відбувається з опорою на внутрішні цінності і сенс життя. Оскільки самовизначення становить собою фактуальний процес екзистенціювання, людина може і зобов'язана конструювати життєвий шлях як суб'єкт, організатор, трансформатор, творець і врешті-решт стати індивідуальністю, котра самісно визначає напрямок свого психосоціального розвитку, приймає відповідальність за власні вчинки й постійно адаптується до нових обставин, не втрачаючи усвідомленого сенсу та життєвої мети. Кожен акт самовизначення – це складний компонент циклічної динаміки персонального вчинення здобувачів освіти, що опрацьовує відповіді на ключові сенсожиттєві питання, спричиняє активне творення свого сутнісного образу через прагнення до істини, краси, добра і любові та вимагає конкретних учинкових дій на шляху до самоздійснення. Моделювання аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення студентів-психологів дозволило сформулювати цілісне теоретичне уявлення, яке структурно, динамічно та концептуально відображає сутність досліджуваного феномену, наочно презентує його компоненти, складові та істотні взаємозв'язки, а також чітко окреслює механізми актуалізації їх ціннісно-смислових ресурсів. Процедура реконструкції вчинку самовизначення разом із складовими ціннісно-мотиваційного узмістовлення сприяла визначенню його структурно-функціонального наповнення, динаміки й логіки пізнавального конструювання, що посилило розуміння етапності формування особистісно-професійної самоідентифікації. Особливу увагу приділено динамічності досліджуваного явища, його залежності від впливу внутрішніх психологічних факторів, ціннісно-мотиваційних орієнтирів здобувачів, а також зовнішніх соціальних умов і викликів освітньо-професійного середовища. Запропонована модель базується на інтеграції прагматичних, соціальних,

індивідуальних та духовних вартостей як підґрунтя для здійснення студентами самовизначального вчинку, що забезпечує її модульність, адаптивність та практичну релевантність у контексті професійного становлення майбутніх психологів. Вказане уможливило констатацію готовності студента до реалізації обраного професійного шляху, визначення наявних ресурсів подальшого самісного й професійного зростання, виявлення векторів найближчого розвитку та надання підтримки у формуванні цілісної особистості фахівця соціогуманітарної сфери.

3. Здійснено емпіричну верифікацію і проаналізовано структурно-змістові характеристики вчинку самовизначення майбутніх психологів. Систематизація результатів дослідження зумовила типологізування студентів за ступенями структурно-змістової завершеності цілісного учинкового самовизначального циклу. 27,63% здобувачів, професійна ідентичність яких заснована на осмисленні і прийнятті свого фахового вибору як культурно, самісно й екзистенційно значущого, пройшли повний цикл вчинення. Досягненнями трьох стадій успішно опанували 30,98% майбутніх фахівців, котрі виявляють здатність розпізнавати зовнішньо-внутрішні суперечності ситуації вибору, приймати екзистенційно значущі рішення й виявляти особистісну відповідальність за свої дії й діяння. Проходження перших двох фаз вчинення продемонстрували 26,19% студентів, а фіксація 16,2% осіб на найнижчому рівні завершеності вчинку засвідчила про зумовленість здійснених виборів зовнішніми факторами чи ідеалізованими уявленнями про роль психолога. Проведений розподіл майбутніх психологів за модально-онтологічними формами цілісності вчинку самовизначення показує істотну невідповідність указаних варіантів представленим вище ступеням його структурно-змістової завершеності. Зокрема, серед студентів, котрі перебувають на найнижчій фазі завершеності учинкового циклу, всього 62,58% керуються прагматичними установками; з представників середнього рівня завершеності вчинку лише 66,3% зосереджені на реальному відстоюванні соціальних вартостей; зі здобувачів з достатнім ступенем завершеності аналізованого учинкового циклу, тільки 44,7% відзначаються спрямованістю на саморозвиток і самотворення в межах обраної спеціальності; з майбутніх фахівців із найвищим рівнем

завершеності цілісного учинкового самовизначального циклу 48,6% наснажені під час здобуття професії духовними сенсожиттєвими орієнтирами. Інтерпретація здійсненого розподілу показує, що 10% студентів керуються під час здійснення професійного вибору та опанування спеціальністю переважно прагматично-раціональними установками; 17,25% зосереджені головню на соціальному статусі обраного роду занять та оволодінні його нормативами; 13,75% відзначаються яскравою спрямованістю на особистісно-професійний розвиток і досконале самотворення в межах самісно обраної спеціальності; 13% під час прийняття самовизначальних рішень та втілення свого справжнього покликання керуються переважно духовними сенсожиттєвими орієнтирами. Важливо, що тільки чверть обстежуваних, самовизначаючись щодо об'єктивно і суб'єктивно ціннісних аспектів об'єктивної дійсності, повно здійснює свою життєву перспективу, утілює свободу вибору і реалізує творчий потенціал одночасно у прагматично-ситуаційному, соціально-мотиваційному, екзистенційно-діяльному й духовно-рефлексивному змістових контекстах, що послідовно розгортаються як ситуаційна поведінка, соціальна дія, вчинкова реалізація власних цінностей і сенсів та рефлексія власної миследіяльності, і постійно «творить себе» у взаємодії з мінливим, фрагментованим, проте відкритим для освоєння, довкіллям.

4. Розроблено рекомендації майбутнім психологам щодо актуалізації власного вчинку самовизначення та його аксіопсихологічного узмістовлення, метою яких є сприяння усвідомленню ними сутності своєї життєвої й професійної самоідентифікації, визначенню її ціннісно-сміслового підґрунтя, а також забезпечення підтримки цілісності фахової ідентичності як передумови саморозвитку, самореалізації і самоздійснення здобувачів. Зреалізування таких порад-інструкцій для майбутніх психологів під час задіяння спроможностей та ресурсів вітакультурної методології закономірно передбачає врахування необхідності цілісного розкриття й повної реалізації ними свого потенціалу, самостановлення як вільної, автономної, рефлексивної особистості й відтак усвідомлене проходження усіх етапів-рівнів самовизначального вчинкового циклу – від ситуаційної проблематизації та когнітивного осмислення до його цілісного

екзистенційно-смиислового завершення й рефлексивного самоаналізу вчиненого. Важлива умова актуалізації вчинку самовизначення – задіяння студента до процесу подолання ціннісно-мотиваційного напруження під час розв’язання внутрішніх екзистенційних суперечностей, що дає змогу належно усвідомити актуальні сенсосмислові конфліктогени, об’єктивувати й раціоналізувати аксіологічні пріоритети й урешті-решт розвинути налаштованість на прийняття значущих рішень щодо організації власного життя на підґрунті персональних гуманістичних вартостей. Формування у здобувача завершеної самовизначальної суб’єктності неможливе й без досконалого опанування відповідними рефлексивними стратегіями, що забезпечують йому вихід за межі пасивного привласнення знань, сприяють становленню власної суб’єктності та продуктивному самотворенню. Формування таких настанов на засадах циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана уможлиблює не тільки побудову цілісної освітньої траєкторії, спрямованої на розвиток у студента-психолога відповідального ставлення до персонального зростання та досконалої реалізації власної фахової ролі, а й забезпечення його стійкого особистісно-ділового розвитку функціонування у динамічному соціальному довкіллі, що в підсумку призведе до інтеграції психокультурних смислів та кваліфікаційних сенсів у структуру професійного Я.

Перспективами подальшого дослідження може бути перевірка дієвості запропонованих майбутнім психологам рекомендацій щодо актуалізації власного вчинку самовизначення та його аксіопсихологічного змістовлення, а також визначення впливу такого учинення на їхнє життєве самоздійснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболіна Т.Г., Єрмоленко А.М., Кисельова О.О. Етос і мораль в сучасному світі. Київ : ПАРАПАН, 2004. 200 с.
2. Академік В.А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. Л.О. Шатирко. Київ : Либідь, 2016. 272 с.
3. Антоненко Т.Л. Становлення ціннісно-сміслової сфери особистості майбутнього фахівця : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2018. 412 с.
4. Антоненко Т.Л., Безугла М.В. Духовно-культурні цінності освіти студентської молоді : монографія. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. 254 с.
5. Артемов В.Ю., Сингаївська І.В. Особливості процесів прийняття рішень в умовах невизначеності. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. №1(65). С. 149-163.
6. Арцишевська О.Р. Самовизначення людини в умовах взаємодії культур : дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.04. Луцьк, 2016. 214 с.
7. Балецька Л.М. Психологічні особливості атрибуції успіху у професійному самовизначенні студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 09.00.07. Київ, 2014. 254 с.
8. Балл Г.О. Інтегративно-особистісний підхід у психології : впорядкування головних понять. *Психологія і суспільство*. 2009. № 4. С. 25-53.
9. Балл Г.О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки. *Соціальна психологія*. 2005. № 1. С. 3-13.
10. Балл Г.О., Нікуленко О.О. Тракткування вчинку в теоретичному доробку С.Л. Рубінштейна і В.А. Роменця. *Психологія і суспільство*. 2011. № 2. С. 124-129.
11. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). Житомир : Рута ; Волинь, 2008. 232 с.
12. Балл Г.О., Медінцев В.О. Конкретизація психологічного трактування особистості за допомогою модельної концепції культури. *Наукові записки*

- Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2012. Вип. 40. С. 36-51.*
13. Баранова С.В. Особистісна зрілість та відповідальність : соціально-психологічний аспект : монографія. Київ: Інтерконтиненталь-Україна, 2020. 364 с.
  14. Бердяєв М.О. Особистість як творчий акт. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 49-80. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.049>.
  15. Бех І.Д. Від волі до особистості. Київ : Україна-Віта, 1995. 202 с.
  16. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
  17. Боднар А.Я., Рибалочка К.А. Особливості професійного самовизначення сучасних студентів. *Психологія та психосоціальні інтервенції*. 2020. Т. 3. С. 3-10.
  18. Болтівець С.І. Психологія вчинку людського самоздійснення В. Роменця. *Психологія і особистість*. 2014. № 1. С. 161-172.
  19. Боришевський М.Й. Дорога до себе : від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
  20. Бугерко Я.М. Життєві ритми духовної буттєвості у засновках канонічної психології. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 84-105.
  21. Бугерко Я.М. Духовні виміри ціннісно-сислової сфери особистості студентів вузу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2014. Вип. 43. С. 345-353.
  22. Бугерко Я.М. Самоосмислення як індивідуальний чинник самовизначення людини. *Психологія і суспільство*. 2011. Спецвипуск. С. 42-43.
  23. Бугерко Я.М., Гірняк Г.С. Соціально-психологічні чинники професійного самовизначення студентів закладів вищої освіти. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. №1 (3). С. 18-24.
  24. Бугерко Я.М. Психологічна динаміка розгортання рефлексивних процесів у модульно-розвивальному освітньому циклі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2009. 255 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
26. Виготський Л.С. Історичне значення психологічної кризи : методологічне дослідження. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1. С. 102-190.
27. Виногородський А.М. Розвиток особистісної рефлексії підлітків (на матеріалі сприйняття музики) : автореф. дис... канд. психол. наук. Київ, 1999. 20 с.
28. Виховання цінностей особистості: європейський вектор та національний контекст : колективна монографія / Н.В. Безлюдна, В.В. Бойченко, О.В. Бялик та ін. ; за ред. О.М. Коберника. Умань : Візаві, 2023. 392 с.
29. Вікова психологія : навч. посіб. / О.П. Сергєєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасека. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
30. Вілюжаніна Т.А. Динаміка ціннісно-сислової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2006. 22 с.
31. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сислова регуляція у професіоналізації психолога : монографія. Луцьк : Вежа, 2003. 220 с.
32. Волженцева І.В. Теоретичний аналіз використання методу моделювання в психології. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2022. Вип. 20. С. 64-77.
33. Волошина В.В. Психологічні технології підготовки майбутніх психологів: монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. 391 с.
34. Волошина В.В. Аксіопсихологія професійної підготовки майбутнього психолога у вищих педагогічних закладах освіти : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. 274 с.
35. Вчинкова психологія : історія і сучасність : матеріали міждисциплінарного круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження проф. В.А. Роменця (20 травня 2016 року) / за ред. І.В. Данилюка. Київ : Логос, 2016. 105 с.
36. Галян І.М. Психологія ціннісно-сислової саморегуляції майбутніх педагогів : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Київ, 2017. 532 с.

- 37.Гірняк А.Н. Психологія модульно-розвивальної взаємодії : монографія. Тернопіль : Університетська думка, 2020. 376 с.
- 38.Гладкевич М.І. Психологічні умови формування життєвих планів у юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2019. 24 с.
- 39.Головаха Є.І., Паніна Н.В. Показники стилю життя особистості. *Життєтворчість: концепція, досвід, проблеми*. Запоріжжя : Центріон, 2004. С. 52-61.
- 40.Грабіщук С.В., Безверхий О.С. Моделі самоактуалізації в сучасній психології. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2017. №1. С. 56-61.
- 41.Григор'єва Я.Г. Свобода і відповідальність як чинники конструювання сенсу життя. *Проблеми сучасної психології*. 2019. Вип. 25. С. 98-112.
- 42.Гриньова М.В., Кононова М.М. Саморегуляція навчальної діяльності та професійний розвиток студентської молоді : монографія. Полтава : Астроя, 2021. 384 с.
- 43.Гриньова О.М. Психологія проектування особистістю життєвого шляху : юнацький вік : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. 464 с.
- 44.Гуляс І.А. Концепція аксіопсихологічного проектування життєвих досягнень особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. № 4. С. 70-96.
- 45.Гуляс І.А. Аксіопсихологічне проектування життєвих досягнень особистості: монографія. Київ : Людмила, 2020. 448 с.
- 46.Гуманістична психологія : антологія : у 3-х т. Т. 1 : Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. / за ред. Г.О. Балла. Київ : Пульсари, 2001. 252 с.
- 47.Гуманістична психологія : антологія : у 3-х т. Т. 2. Т. 2 : Психологія і духовність (світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології) / за ред. Г.О. Балла, Р.С. Трача. Київ : Пульсари, 2005. 279 с.
- 48.Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 186 с.

- 49.Гуменюк О.Є. Психологія впливу : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2003. 304 с.
- 50.Гуменюк О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу : монографія. Ялта – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 340 с.
- 51.Гура Т.Є. Активізація професійної мислєдіяльності майбутніх психологів засобами ігрового моделювання. *Наука і освіта*. 2010. № 10. С. 168-172.
- 52.Гусаківська С.С. Психологічні особливості формування ціннісно-сислової сфери майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Луцьк, 2014. 302 с.
- 53.Гусельцева М.С. Культурно-історичний підхід В.А. Роменця : ідея культури та ідеї в культурі. *Психологія і суспільство*. 2011. № 2. С. 92-104.
- 54.Гусельцева М.С. Творчість В. А. Роменця в еволюції психологічних знань. *Психологія і суспільство*. 2016. № 2. С. 25-47.
- 55.Гущина Т.Ю. Внутрішньоособистісний конфлікт як фактор соціалізації студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2008. 20 с.
- 56.Даценко О.А. Учинок як акт життєтворчості особистості. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2021. Т. 32 (71). № 5. С. 1-6.
- 57.Держко І.З. Метафізика аксіологічних смислів буття людини. Львів : Світ, 2009. 264 с.
- 58.Джура О.Д. Освіта в системі факторів професійного самовизначення особистості : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2005. 195 с.
- 59.Дискурсивні технології самопроектування особистості : монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. 170 с.
- 60.Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі : монографія / за ред. С.Д. Максименка. Київ : Слово, 2017. 262 с.

- 61.Дмитерко-Карабин Х.М. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на мотиваційну готовність до професійної діяльності майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2004. 286 с.
- 62.Добронравова І.С. Постнекласичний синтез знання. *Філософія освіти*. 2019. № 2. С. 142-150.
- 63.Долинська Л.В., Темрук О.В. Тренінг особистісно-професійної зрілості. Київ : Марич, 2010. 128 с.
- 64.Долінська Ю.Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2000. 20 с.
- 65.Дорошко І.І. Рефлексія як інтегральна характеристика особистості. *Психолінгвістика*. 2010. № 5. С. 22-26.
- 66.Доцевич Т.І. Рефлексивність як компонент метапізнання особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: психологія*. 2013. № 51. С. 64-68.
- 67.Дуб В.Г. Психологічні особливості становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх педагогів у процесі підготовки до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 20 с.
- 68.Дяк Т.П. Теоретичні засади формування педагогічного мислення в координатах самовизначення особистості: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2011. 434 с.
- 69.Етичний кодекс психолога / Національна психологічна асоціація, 2021. URL : <https://npa-ua.org/pub/files/66d3a42494d2acd8.pdf>.
- 70.Етичний кодекс психолога : прийнятий на І Установчому з'їзді Товариства психологів України 20 грудня 1990 року. URL : <https://druzhba.osv.org.ua/etichnij-kodeks-psihologa-11-28-42-27-03-2019>.
- 71.Євченко І.М. Психологічні засади формування у студентів здатності до самоствердження: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2013. 18 с.

- 72.Єрмаков І.Г., Нечипоренко В.В., Пузіков Д.О. Теорія і практика життєвого проектування саморозвитку особистості : практико-зорієнтований посібник. Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр, 2011. 436 с.
- 73.Жигайло Н.І. Психологія духовного становлення майбутнього фахівця : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 336 с.
- 74.Завацька Н.Є., Харченко В.Є., Хитрош Л.В. Суб'єктне самовизначення та адаптація особистості в системі економічних відносин: соціально-психологічний аспект : монографія. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2012. 190 с.
- 75.Заїка Є.В., Зімовін О.І. Рефлексивність особистості як предмет психологічного пізнання. *Психологія і суспільство*. 2014. № 2. С. 90-97.
- 76.Закатнов Д.О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 160 с.
- 77.Зарецька О.О. Особистість у ситуаціях зовнішньої і внутрішньої невизначеності: психологічний аналіз. *Вчені записки ТНУ ім. Володимира Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. Том 34 (73) № 1 2023 С. 10. DOI : <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/02>.
- 78.Іванова О.В. Психологічні особливості розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 304 с.
- 79.Іващенко А.І. Професійна рефлексія як механізм саморозвитку майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2020. 248 с.
- 80.Іващенко О.А. Духовні та моральні цінності у професійній діяльності психолога-консультанта. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія : Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 34. С. 154-159. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_34_26.
- 81.Іллющенко С.Ю. Психологічний зміст феномена рефлексії як властивості, процесу, стану. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. №6. С. 32-43.

- 82.Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці : монографія / за ред. Г.О. Балла. Київ ; Кіровоград : Імекс, 2012. 205 с.
- 83.Каліщук С.М. Генеза смислової архітектоніки свідомості майбутніх психологів-консультантів : монографія. Львів: Сполом, 2020. 247 с.
- 84.Караульна Н.В. Духовність як чинник самовизначення людини : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2000. 154 с.
- 85.Карівець І.В. Деякі екзистенціальні рефлексії про самовизначення в умовах війни. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія «Філософські науки»*. 2022. Т. 8, ч. 2. С. 28-33. DOI: <https://doi.org/10.23939/shv2022.02.028>.
- 86.Карпенко Є.В. Самоактуалізація і адаптація: від конфронтації до кооперації: монографія. Івано-Франківськ, 2013. 272 с.
- 87.Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості : монографія. Івано-Франківськ : ПНУ ім. Василя Стефаника, 2018. 720 с.
- 88.Карпенко З.С. Аксіометрика вчинку : модус самотворення. *Психологія і суспільство*. 2016. №2. С. 90-97.
- 89.Карпенко З.С. Аксіопсихологічні джерела методу моделювання у психології особистості. *Психологія і суспільство*. 2009. № 4. С. 138-144.
- 90.Карпенко З.С. Аксіопсихологічні ресурси професійно-особистісної самореалізації. *Особистісно-акмеологічні фактори впливу на самореалізацію індивідуальності у полікультурному світі : монографія / за наук. ред. І. М. Зварича*. Чернівці, 2016. С. 83-91.
- 91.Кауфман С. За межами піраміди потреб: новий погляд на самореалізацію. Київ : Лабораторія, 2021. 400 с.
- 92.Кириленко Т.С., Льошенко О.А. Психологія самопізнання. Київ : КНУ, 2015. 191 с.
- 93.Клименко В.В. Механізм творчості: руйнування і відродження функцій. *Психологія і суспільство*. 2001. № 2. С. 134-154.
- 94.Климчук В.О. Мотиваційний дискурс особистості: на шляху до соціальної психології мотивації : монографія. Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2015. 294 с.

- 95.Кобильнік Л.М., Каткова Т.А. Ціннісне самовизначення особистості в сучасному освітньому просторі. *Проблеми сучасної психології*. 2019. №24. С. 89-104.
- 96.Когутяк Н.М. Аксіопсихологічні механізми становлення автентичності особистості в період життєвої кризи. *Психологія особистості*. 2012. № 1 (3). С. 79-87.
- 97.Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : Інформ.-аналіт. агенство, 2012. 200 с.
- 98.Колінько К.В. Психологічні особливості формування розумових дій у студентів. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2018. № 9. С. 93-102.
- 99.Комар Т.В. Особистісна рефлексія як чинник соціального становлення підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2003. 18 с.
- 100.Кондратенко Ю.П. Оптимізація процесів прийняття рішень в умовах невизначеності : навч. посіб. Миколаїв : МДГУ ім. П. Могили, 2006. 96 с.
- 101.Коперльос Р.Ю. Розуміння нелінійності особистості в постнекласичній раціональності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 34. С. 9-12.
- 102.Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Теорія і практика професійного відбору. Київ : Ельга ; Ніка-Центр, 2013. 536 с.
- 103.Костенко І.М. Рефлексивність як чинник саморегуляції поведінки особистості. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2020. № 36. С. 32-35.
- 104.Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.
- 105.Кочубейник О.М. Автентичність особистості у її життєвому світі : модуси, процеси, статуси. Київ : НПУ ім. П. М. Драгоманова, 2010. 272 с.
- 106.Кревська О.О. Мотиваційні чинники професійної самоефективності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Луцьк, 2018. 213 с.
- 107.Кресан О.Д. Психологічні особливості переживання та усвідомлення особистістю життєвих подій : дис.... канд. психол. наук. Київ, 2017. 288 с.

- 108.Крупельницька Л.Ф. Психотерапія у постнекласичній парадигмі : навч. посіб. Київ : МНГ, 2023. 176 с.
- 109.Кузнєцов М.А., Козуб Я.В. Емоційне ставлення студентів до навчання : монографія. Харків : Діса плюс, 2017. 284 с.
- 110.Купреєва О.І. Психологічні основи самореалізації студентів в інтегрованому освітньому середовищі : монографія. Київ : Талком, 2021. 407 с.
- 111.Куренна Т.В. Психологічні особливості ціннісно-сислової сфери майбутніх учителів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2013. 21 с.
- 112.Кучеренко Є.В. Розвиток професійного самовизначення майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2011. 254 с.
- 113.Лазарук А. Ф. Програма емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів. *Психологія і суспільство*. 2025. №2. С. 143-164.
- 114.Лазарук А. Ф. Феноменологія самовизначення особи: базові теоретичні підходи у психології. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 131-149.
- 115.Лазарук А. Ф., Шафранський В. В. Ціннісно-мотиваційне спричинення процесу самовизначення майбутніх психологів. *Наукові перспективи. Серія «Психологія»*. 2025. №6 (60). С. 1423-1445.
- 116.Лаппо В.В. Педагогічний супровід духовного зростання студентів закладів вищої освіти : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 516 с.
- 117.Липка А.О. Психологічна динаміка розвитку професійної відповідальності майбутніх психологів: дис. ... докт. філософії у галузі психології. Тернопіль, 2024. 232 с.
- 118.Лозовецька В.Т. Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці : монографія. Київ : ПІТО НАПН України, 2012. 157 с.
- 119.Лозовой В.О., Сідак Л.М. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці : монографія. Харків : Право, 2006. 256 с.
- 120.Лукашевич М.П., Бондарчук Л.В. Інноваційні соціальні технології професійного самовизначення особистості. Київ : ІПК ДСЗУ, 2005. 141 с.

- 121.М'ясоїд П.А. Культурно-історична психологія і творчість В. А. Роменця (до 90-ліття з дня народження). *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 16-77.
- 122.М'ясоїд П.А. Сергій Рубінштейн : життя висхідною : [про визначного вченого України, психолога С. Л. Рубінштейна]. *Психологія і суспільство*. 2009. №2. С. 7-36.
- 123.М'ясоїд П.А. Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія. Київ : Либідь, 2016. 560 с.
- 124.М'ясоїд П.А. Творчість В. А. Роменця і проблема людини. *Психологія і суспільство*. 2016. № 2. С. 48-72.
- 125.Мандрищук Л.А. Поняття гуманізму в екзистенційній філософській традиції ХХ ст. : Карл Ясперс, Мартін Гайдеггер, Жан-Поль Сартр : дис. ... канд. філос. наук. Львів, 2012. 192 с.
- 126.Массанов А.В. Психологічні бар'єри в професійному самовизначенні особистості: дис... докт. психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2010. 434 с.
- 127.Матійків І.М., Ковальчук З.Я. Професійна майстерність психолога : навч.-метод. посіб. Львів: ЛДУВС, 2016. 340 с.
- 128.Меднікова Г.І. Становлення особистісної зрілості студентів. Харків: ХНПУ, 2015. 287 с.
- 129.Мелков Ю.О. Людина в постнекласичній науковій картині світу. *Філософія освіти*. 2015. № 2. С. 222-234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2015_2_13.
- 130.Михальська С.А., Славіна Н.С. Особливості становлення професійної самосвідомості в юнацькому віці. *Collection of Research Papers «Problems of Modern Psychology»*. 2019. № 22. DOI : <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2013-22.%p>.
- 131.Мицько В.М. Психологічні особливості аксіогенезу майбутніх психологів: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Івано-Франківськ, 2007. 21 с.
- 132.Мілютіна К.Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2012. 298 с.

133. Міщиха Л.П. Самоусвідомлення як психологічний феномен. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія*. 2025. Вип. 1. С. 18-22. DOI : <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.1.3>.
134. Мороховська У.Л. Розвиток мотиваційних складових професійного самовизначення майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2011. 20 с.
135. Морщакова О.С. Самовизначення особистості у системі взаємовідносин «людина – світ» у рамках філософії вітакультури. *Психологія і суспільство*. 2008. № 1. С. 25-34.
136. Москаленко О.В. Розвиток ціннісно-сислової сфери у майбутніх фахівців технічного профілю : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2015. 198 с.
137. Музика О.Л., Корольов Д.К., Музика О.О., Никончук Н.О. Аксіогенез обдарованої особистості в освітньому просторі: монографія. Київ : Слово, 2020. 160 с.
138. Мул С.А. Психологічні особливості процесу прийняття рішень. *Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія*. 2019. Том. IX. Вип. 12. С. 225-232.
139. М'яленко В.В. Психологія професійної самореалізації молоді : монографія. Київ : Міленіум, 2016. 104 с.
140. Негрей М.В., Тужик К.Л. Теорія прийняття рішень. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 272 с.
141. Нікітіна І.В. Суб'єктне самовизначення молодшої людини в період повноліття : монографія. Київ : КНТ, 2007. 227 с.
142. Носко Л.А. Емпіричне дослідження рефлексивності студентів-психологів. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Т. 7, № 42. С. 156-164.
143. Основи практичної психології : підручник / В.Г. Панок, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева та ін. Київ : Либідь, 1999. 224 с.

- 144.Основи психології : підручник / за ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця.
Київ : Либідь, 1999. 632 с.
- 145.Особистісний вибір : психологія відчаю та надії / за ред. Т.М. Титаренко.
Київ : Міленіум, 2005. 336 с.
- 146.Павелків Р.В. Рефлексія як механізм формування індивідуальної свідомості та діяльності особистості. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки*. 2019. № 8 (37). С. 84-98.
- 147.Панок В.Г. Прикладна психологія: теоретичні проблеми : монографія.
Київ : Ніка-Центр, 2017. 188 с.
- 148.Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2006. 280 с.
- 149.Панок І.В. Ціннісно-сміслова саморегуляція як чинник життєвого самовизначення особистості студента : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2022. 211 с.
- 150.Педоренко В.М. Психологічні особливості формування суверенних моральних цінностей майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Острого, 2019. 278 с.
- 151.Пелех Ю.В. Ціннісно-смісловий концепт професійної підготовки майбутнього педагога : монографія. Рівне : Тетіс, 2009. 400 с.
- 152.Підлісний М.М., Шубін В.І. Філософія цінностей : історія і сучасність : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2017. 177 с.
- 153.Пов'якель Н.І. Професіогенез мислення психолога-практика в системі вищої школи : монографія. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. 298 с.
- 154.Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2007. 280 с.
- 155.Помиткіна Л.В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень : монографія. Київ : Кафедра, 2013. 381 с.
- 156.Попович М.В. Бути людиною. Київ : Києво-Могилянська академія, 2011. 223 с.
- 157.Причепій Є.М. Феноменологічна теорія свідомості Е. Гуссерля (критичний

- нарис). Київ : Наукова думка, 1971. 104 с.
- 158.Продан О.О. Психологічні особливості самоусвідомлення особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ, 2016. 247 с.
  - 159.Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу : монографія / за ред. О.Л. Моріна. Харків: Друкарня Мадрид, 2016. 220 с.
  - 160.Психологічні детермінанти професійного розвитку та самоактуалізації особистості : монографія / за ред. М.М. Кононової. Полтава : Астроя, 2022. 222 с.
  - 161.Психологічні технології самодетермінації розвитку особистості : монографія / Л.З. Сердюк, І.В. Данилюк, В.В. Турбан та ін. ; за ред. Л.З. Сердюк. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 192 с.
  - 162.Психологія вчинку : шляхами творчості В.А. Роменця : зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд ; відп. ред. А.В. Фурман. Київ : Либідь, 2012. 296 с.
  - 163.Психологія життєтворення особистості в сучасному світі : монографія / Ю.Д. Гундертайло, В.О. Климчук, О.Я. Кляпець та ін. ; за ред. Т.М. Титаренко. Київ : Міленіум, 2016. 320 с.
  - 164.Психологія людини : Л.С. Виготський та сучасна наука : збірник статей / за ред. М.В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. Вип. 2-3. 419 с.
  - 165.Психологія професійного самовизначення особистості : монографія / М.С. Корольчук, Ю.В. Дроздова, В.М. Корольчук, В.І. Осьодло, А.М. Сипливий ; за ред. М.С. Корольчука. Київ : КНТЕУ, 2018. 280 с.
  - 166.Психологія професійної діагностики та професійного консультування: практ. посіб. / О.М. Ігнатович, Г.П. Татаурова-Осика, А.М. Шевенко ; за ред. О.М. Ігнатович. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 225 с.
  - 167.Психолого-педагогічні засади становлення професійної суб'єктності майбутніх психологів : монографія / за ред. Р.А. Мороз. Миколаїв : Іліон, 2018. 217 с.
  - 168.Психолого-педагогічні основи процесу самотворення особистості: монографія / Л.З. Сердюк, Т.М. Яблонська, І.В. Данилюк та ін. ; за ред. Л.З. Сердюк. Київ : Педагогічна думка, 2015. 197 с.

- 169.Радчук Г.К. Аксіопсихологія вищої школи : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 380 с.
- 170.Радчук Г.К. Психологія аксіогенезу особистості у контексті вищої професійної освіти : автореф. дис. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2011. 44 с.
- 171.Рибалка В.В. Лев Виготський : культурно-історична теорія розвитку вищих психічних функцій і вчення про особистість. *Психологія і суспільство*. 2002. № 2. С. 9-25.
- 172.Рибалка В.В. Психологія професійного самовизначення. Київ : Деміург, 2004. 224 с.
- 173.Ріел Д., Мартін Р. Техніка ухвалення рішень : як лідери роблять вибір. Київ : Наш Формат, 2019. 248 с
- 174.Романюк Л.В. Ціннісні орієнтації студентів: сутність, структура і психологічні механізми розвитку : монографія. Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2004. 188 с.
- 175.Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії* / за ред. В.О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 11-36.
- 176.Роменець В.А. Вчинок і світ людини. *Основи психології : підручник* / за ред. О.В. Киричука, А.В. Роменця. Київ : Либідь, 1999. С. 383-402.
- 177.Роменець В.А. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*. 2013. № 2. С. 6-27.
- 178.Роменець В.А. Принцип прийняття рішення в історії психології. Емоційний, інтуїтивний несвідомий фактор психічної активності. *Історія психології : XVII століття. Епоха Просвітництва : навчальний посібник*. Київ : Либідь, 2006. С. 85-155.
- 179.Роменець В.А. Психологія творчості : навч. посіб. Київ : Либідь, 2001. 288 с.
- 180.Роменець В.А., Маноха П.І. Історія психології XX століття: навч. посіб. Київ: Либідь, 2017. 1056 с.

- 181.Рубінштейн С.Л. Принцип творчої самодіяльності. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 97-101.
- 182.Сабадуха В.О. Філософія критичного мислення та прийняття рішень: підручник. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2023. 680 с.
- 183.Савченко О.В. Психологія рефлексивної компетентності особистості : дис. ... докт. психол. наук. Київ, 2016. 657 с
- 184.Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки : монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 280 с.
- 185.Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академія, 2021. 376 с.
- 186.Савчин М.В. Духовний потенціал людини : монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 508 с.
- 187.Самодетермінація психологічного благополуччя особистості: монографія / Л.З. Сердюк, І.В. Данилюк, В.В. Турбан та ін. ; за ред. Л.З. Сердюк. Київ – Львів : В. Кундельська, 2021. 236 с.
- 188.Самопроекування особистості у дискурсивному просторі : монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. Київ : Педагогічна думка, 2016. 232 с.
- 189.Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм. *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. С. 49-65.
- 190.Сафонік Л.М. Буттєвість сенсу людського життя : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 350 с.
- 191.Семиліт М.В. Проектування життєвого шляху особистості: соціально-психологічний аналіз. Київ : ІСПП, 2013. 278 с.
- 192.Сербін-Жердецька І.А. Психологічні особливості життєвих виборів особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2016. 20 с.
- 193.Сердюк Л.З. Психологія мотивації учіння майбутніх фахівців: системно-синергетичний підхід. Київ : Ун-т «Україна», 2012. 323 с.

- 194.Середа О.Ю. Соціально-психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2021. 201 с.
- 195.Серий А.В., Яницький М.С., Пелех Ю.В. Діагностика рівня розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості. Рівне : МЕНУ, 2011. 190 с.
- 196.Сметаняк В.І. Психологічні особливості ціннісного самовизначення особистості у ранній юності. *Психологія особистості*. 2012. № 1 (3). С. 177-183.
- 197.Стандарт вищої освіти України із галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 «Психологія» (перший (бакалаврський) рівень): затвердж. Наказом Міністерства освіти і науки України 24.04.2019 р. № 565. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/053-Psykholohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>.
- 198.Стандарт вищої освіти України із галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 «Психологія» (другий (магістерський) рівень): затвердж. Наказом Міністерства освіти і науки України 24.04.2019 р. № 564. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf>.
- 199.Становлення ідентичності фахівця : монографія / Г.О. Балл та ін. ; за ред. В. Л. Зливкова. Київ – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 260 с.
- 200.Старинська Н.В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Київ: Інтерсервіс, 2015. 178 с.
- 201.Степура Є.В. Деякі проблеми дослідження прийняття рішень. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2015. Т. 11, вип. 15. С. 500-511.
- 202.Татенко В.О. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу : соціально-психологічний вимір : монографія. Київ : Міленіум, 2017. 184 с.
- 203.Татенко В.О., Титаренко Т.М. Канонічна психологія Володимира Роменця: вчинок, історія, особистість. *Психологія і суспільство*. 2011. №2. С. 22-38.

- 204.Теліпко Н.О. Психологічні особливості інтуїції у процесі прийняття рішень: дис. ... докт. філософії у галузі психології. Одеса, 2025. 243 с.
- 205.Теорія прийняття рішень / Бутко М.П., Бутко І.М., Мащенко В.П. та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 360 с.
- 206.Титаренко Т.М., Кочубейник О.М., Черемних К.О. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності : монографія. Київ : Міленіум, 2014. 206 с.
- 207.Тітов І.Г. Методологічні принципи постнекласичної психології. *Психологія і особистість*. 2019. Вип. 1 (15). С. 9-40.
- 208.Тітова Т.Є. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі професійної підготовки : дис ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2012. 200 с.
- 209.Ткачук Л.В. Професійне самовизначення та його емпатійні детермінанти у сучасного юнацтва : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Одеса, 2003. 18 с.
- 210.Томчук М.І. Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності особистості до діяльності. *Психологія і суспільство*. 2011. №4. С. 41-46.
- 211.Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / С.І. Дембіцький, О.Г. Злобіна, Н.В. Костенко та ін. ; за ред. Є.І. Головахи, С.О. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
- 212.Федоренко Л.П. Психологічні особливості професійного самовизначення випускників сільських шкіл: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2020. 311 с.
- 213.Федорчук В.М. Тренінг особистісного зростання : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 250 с.
- 214.Фетісов В.С. Пакет статистичного аналізу даних STATISTICA : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 114 с.
- 215.Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : КСД, 2017. 160 с.

- 216.Фрейд З. Вступ до психоаналізу : лекції зі вступу до психоаналізу з новими висновками. Київ : Основи, 1998. 709с.
- 217.Фромм Е. Втеча від свободи. Харків : КСД, 2019. 288 с.
- 218.Фурман А.А. Методологія психологічного пізнання смисложиттєвої сфери особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. № 1. С. 5-34.
- 219.Фурман А.А. Психологія особистості : ціннісно-орієнтаційний вимір : монографія. Одеса : ОНПУ ; Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 312 с.
- 220.Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.
- 221.Фурман А.А., Фурман А.В. Вчинкова буттєвість особистості : від концепту до метатеорії. *Психологія і суспільство*. 2018. №1-2. С. 5-26.
- 222.Фурман А.А., Шандрук С.К. Вчинкова організація пошукової пізнавальної активності особистості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrpn_2017_2_8 2017.
- 223.Фурман А.В. Володимир Роменець як методолог психософійного духу. *Психологія і суспільство*. 2011. № 2. С. 7-14.
- 224.Фурман А.В. Генеза науки як глобальна дослідницька програма: циклічно-вчинкова перспектива. *Психологія і суспільство*. 2013. № 4. С. 18-36.
- 225.Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 378 с.
- 226.Фурман А.В. Категорійна матриця вітакультурної методології : від мислевчинення до канону. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 6-50.
- 227.Фурман А.В. Методологічна оптика як інструмент мислевчинення. *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. С. 6-48.
- 228.Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості. Тернопіль : Економічна думка, 2000. 197 с.
- 229.Фурман А.В. Система сучасних методологій : хрестоматія у 4-х томах. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. Т. 5 (додатковий). 605 с.

- 230.Фурман А.В. Сучасні тенденції розвитку сфери психології в оптиці вітакультурної методології. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 6-15.
- 231.Фурман А.В. Теорія навчальних проблемних ситуацій : психолого-дидактичний аспект : монографія. Тернопіль : Астон, 2007. 164 с.
- 232.Фурман А.В. Типологічний підхід у системі професійного методологування. *Психологія і суспільство*. 2006. № 2. С. 78-92.
- 233.Фурман А.В., Гірняк А.Н., Шандрук С.К. Особливості політичного самовизначення мешканців сіл і міст України. *Психологія і суспільство*. 2013. № 4. С. 52-69.
- 234.Фурман А.В., Ковальова Т.Є. Категорійна матриця взаємозв'язку образів суб'єктивної реальності і психологічних чинників самоактуалізації дорослого. *Психологія і суспільство*. 2011. №4. С. 72-81.
- 235.Фурман А. В., Лазарук А. Ф. Самовизначення людини в сучасному світі: постнекласична інтерпретація. *Журнал сучасної психології*. 2025. № 2 (37). С. 118-130.
- 236.Фурман А.В., Фурман О.Є., Шандрук С.К. та ін. Вітакультурна методологія: антологія : колективна монографія : до 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 980 с.
- 237.Фурман А.В., Фурман О.Є., Шандрук С.К. та ін. Методологія і психологія гуманітарного пізнання : колективна монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 997 с.
- 238.Фурман А.В., Шандрук С.К. Організаційно-діяльнісні ігри у вищій школі : монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 272 с.
- 239.Фурман А.В., Шандрук С.К. Циклічно-вчинкова модель гри як онто-феноменальної данності. *Психологія і суспільство*. 2014. № 4. С. 24-74.
- 240.Фурман В.В. Проблематика особистісної рефлексії студента в аналітичному висвітленні. *Психологія і суспільство*. 2008. №4. С. 116-121.
- 241.Фурман В.В. Психодинаміка особистісної рефлексії: від першопричин до механізмів здійснення. *Психологія і суспільство*. 2010. № 1. С. 112-119.

- 242.Фурман О.Є. Джерела та засади досягнення позитивно-гармонійної Я-концепції як структурно-функціональної цілісності. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 142-168.
- 243.Фурман О.Є. Я-концепція як предмет багатоаспектного теоретизування. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1-2. С. 38-67.
- 244.Фурман О.Є., Фурман А.А., Дикий Я.О. Вчинок і подія як соціємна організованість життєвого шляху особистості. *Психологія і суспільство*. 2021. №2. С. 143-168.
- 245.Хайрулін О.М. Психологія ігрового моделювання соціального життя суб'єкта : монографія. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. 404 с.
- 246.Хамітов Н.В., Гармаш Л.У., Крилова С.А. Історія філософії : проблема людини та її меж : вступ до філософської антропології як метаантропології: навч. посіб. зі словником. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
- 247.Цимбал Т.В. Людина у пошуках ґрунту : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2010. 284 с.
- 248.Ціннісно-смісловий універсум людини : монографія / за ред. О.О. Сердюк. Донецьк : Юго-Восток, 2007. 290 с.
- 249.Цінність життя підлітка: світоглядні орієнтири : монографія / за ред. В.М. Шахрай. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 136 с.
- 250.Чайнська М.О. Психологічні чинники оптимізації професійного аксіогенезу майбутніх педагогів : автореф. дис. ... канд.. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2010. 16 с.
- 251.Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика : навч. посіб. Харків : НТУ «ХП», 2018. 246 с.
- 252.Чепелева Н.В. Особистість як оповідач історій. *Особистість та її історія: колективна монографія* / за ред. Н.В. Чепелевої, М.В. Папучі. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2018. С. 7-22.
- 253.Чернобровкін В.М. Психологія прийняття педагогічних рішень. Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. 448 с.

- 254.Чернобровкіна В.А. Психологія особистісної свободи : монографія. Луганськ : ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. 458 с.
- 255.Чиханцова О.А. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 42. С. 211-231.
- 256.Чуйко Г. В., Гуляс І.А., Колтунович Т.А. Екзистенційна психологія : навч. посіб. Чернівці: Прут, 2019. 308 с.
- 257.Шамне А.В. Теорія та практика психосоціального розвитку у підлітково-юнацькому віці : монографія. Київ, 2015. 488 с.
- 258.Шандрук С.К. Рефлексивне обґрунтування методологічних підходів до пізнання особистості. *Innovative solutions in modern science*. 2017. №5 (14). С. 1-16.
- 259.Шандрук С.К. Психологія професійних творчих здібностей : монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2015. 357 с.
- 260.Шафранський В.В., Лазарук А.Ф. Професійне самовизначення майбутніх психологів: вчинково-циклічний підхід. *Габітус*. 2024. Вип. 68. С. 227-233.
- 261.Шевченко Н.Ф. Рефлексивність як чинник розвитку особистості психолога-консультанта. *Журнал сучасної психології*. 2022. № 4. С. 85–92.
- 262.Шевченко Н.Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки : монографія. Київ: Міленіум, 2005. 298 с.
- 263.Шестопал І.А. Психологічні особливості самовизначення сучасної молоді. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2021. № 13. С. 76-79.
- 264.Широких А.О. Психологічні чинники життєвого проектування в юнацькому віці : дис. ... докт. філос. у галузі психології. Рівне, 2020. 223 с.
- 265.Щедровицький Г.П. Методологічна організація сфери психології. *Психологія і суспільство*. 2000. № 2. С. 6-24.
- 266.Щербакова І.М. Психодіагностика професійного самовизначення особистості : навч.-метод. посіб. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. 324 с.

- 267.Яворська-Вєтрова І.В. Самоставлення та самоактуалізація студентської молоді у контексті самодетермінації: аналіз емпіричного дослідження. *Проблеми сучасної психології*. 2019. Вип. 45. С. 451-474
- 268.Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : монографія / Т.М. Титаренко, О.Г. Злобіна, Л.А. Лєпіхова та ін. ; за ред. Т.М. Титаренко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 512 с.
- 269.Ямницький В.М. Психологія життєтворчої активності особистості : монографія. Одеса : Черкасов М.П. ; Рівне : РДГУ, 2004. 360 с.
- 270.Ямницький О.В. Особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2016. 242 с.
- 271.Ясперс К. Психологія світоглядів. Київ : Юніверс, 2009. 464 с.
- 272.Allport G.W. The person in psychology: Selected essays. Boston: Beacon Press, 1968. P. 27-40.
- 273.Ardelt M., Grunwald S. The importance of self-reflection and awareness for human development in hard times. *Research in human development*. 2018. Vol. 15, № 3-4. P. 187-199. URL: <https://doi.org/10.1080/15427609.2018.1489098>.
- 274.Atkinson J. W. Personality, Motivation and Action : selected papers. New York, 1983. 432 p.
- 275.Bugental J.F.T. The Search for Authenticity: An existential-analytic approach to psychotherapy. New York : Irvingston publs., 1981. XXIV. 477 p.
- 276.Deci E.L., Raun R.M. A Self-Determination Theory Approach to Psychotherapy: The Motivational Basis for Effective Change. *Canadian Psychology*. 2008. Vol. 49 (3). P. 186-193.
- 277.Erikson E. Identity: Youth and Crisis. New York : Norton, 1994. 336 p.
- 278.Frankl V. Man's Search For Meaning. Ebury Press. 2008. 160 p.
- 279.Frankl V.E. The will to meaning. New York, 1969. 376 p.
- 280.Frankl V. The doctor and the soul: from psychotherapy to logotherapy. New York: Vintage books, 1973. XXII. 295 p.

- 281.Furman A.V., Furman A.A., Furman O.E. Object and subject of axiopsychology of personality: sources and prerequisites for the emergence. *Hayka i osvima*. 2024. № 3. С. 114-128. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-3-16>.
- 282.Heckhausen H., Heckhausen J. Motivation and Action. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 526 p.
- 283.Marx W. Wartofsky. Models: Representation and the Scientific Understanding. Dordrecht ; Boston; London : D. Reidel, 1979. 390 p.
- 284.Maslow A. A theory of metamotivation: the biological rooting of the value-life. *Journal humanistic Psychol*. 1967. №7. P. 93-127.
- 285.Maslow A. Motivation and Personality. New York : Harper and Row, 1970. 370 p.
- 286.Maslow A. Toward a psychology of Being. New York : Van Nostrand, 1968. 240 p.
- 287.May R., Angel E., Ellenberger H. Existence. New York : Basic Books, 1958. 455 p.
- 288.Rogers C.R. On Becoming a Person. A Therapist's View of Psychotherapy. Boston ; New York : Robinson, 2016. 429 p.
- 289.Rogers C.R., Stevens B. Person to person : the problem of being human/ New York : Simon and Schuster, 2007. 157 p.
- 290.Rokeach M. Beliefs, Attitudes, and Values. San Francisco: Josey-Bass Co, 1972. 214 p.
- 291.Rokeach M. The nature of human values. New York : Free Press, 1973. 211 p.
- 292.Ryan R.M., Deci E.L. Self-Determination Theory: Basic psychological needs in motivation, development and wellness. New York : Guilford Press Publishing. 2017. 265 p.
- 293.Schwartz S.H., Bilsky W. Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987. Vol. 53. P. 550-562.
- 294.Shostrom E. An inventory for the measurement of self-actualization. *Educational and psychological measurement*. 1964. Vol. 24. № 2. P. 207-218.
- 295.Strenger C. The fear of insignificance: searching for meaning in the twenty-first century. New York : Palgrave MacMillan, 2011. 230 p.
- 296.Wong P.T.P. Meaning therapy: An integrative and positive existential psychotherapy. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 2010. №40 (2). P. 85-93.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностичний інструментарій для вивчення аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів

Опитувальник професійної спрямованості (ОПС)

Д. Голланда (модифікація стимульного матеріалу

В. В. Синявського, О. О. Яшишина)

Інструкція. Подивіться на запропонований Вам тест. На ньому попарно подано різні професії та види діяльності, в кожній парі професій намагайтеся віддати перевагу одній з них. Наприклад, якщо в першій парі (І. Інженер-будівельник – 1. Конструктор) Вам більше подобається робота конструктора, напишіть у бланку відповідей порядковий номер пари (у цьому випадку 1) та індекс обраної професії (у цьому разі буква І). Такий вибір необхідно провести з усіма парами професій. Якщо під час роботи з тестом Ви не будете знати, у чому полягає зміст роботи представника конкретної професії, можете звернутися за роз'ясненнями до психолога. Якщо у деяких випадках Ви не можете віддати перевагу жодній із двох запропонованих у парі професій, то можете пропустити цю пару, але в такому разі в будь-якій іншій парі Ви повинні обрати обидві запропоновані професії. Усього слід обрати 42 професії.

Тестовий матеріал

1	Інженер-будівельник	Р	1	Конструктор	1
2	Перукар	Р	2	Бібліотекар	С
3	Токар	Р	3	Оператор комп'ютерного набору	К
4	Режисер	А	4	Директор магазину	Пр
5	Архівіст	К	5	Дизайнер	А
6	Філософ	1	6	Програміст	К
7	Вчений-хімік	1	7	Бухгалтер	К
8	Редактор наукового журналу	1	8	Адвокат	С
9	Інженер-технолог	Р	9	Перекладач художньої літератури	А
10	Страховий агент	С	10	Художник з розпису тканин	А

11	Офіціант	С	11	Менеджер з реклами	Пр
12	Спортивний лікар	С	12	Художник-графік	А
13	Нотаріус	К	13	Підприємець	Пр
14	Оператор ЕОМ	К	14	Різьбяр по дереву	А
15	Політичний діяч	Пр	15	Письменник	А
16	Садівник	Р	16	Метеоролог	К
17	Водій	Р	17	Медична сестра	С
18	Інженер-електронник	Р	18	Вчений	1
19	Маляр-будівельник	Р	19	Артист естради	А
20	Біолог	1	20	Екскурсовод	С
21	Телерепортер	Пр	21	Фотограф	А
22	Брокер	Пр	22	Фармацевт	К
23	Кінознавець	1	23	Менеджер з маркетингу	Пр
24	Математик	1	24	Архітектор	А
25	Працівник дитячої кімнати міліції	С	25	Аудитор	К
26	Вчитель	С	26	Головний зоотехнік	Пр
27	Вихователь дитячого садка	С	27	Художник-керамік	А
28	Керівник спортивної команди	Пр	28	Економіст	К
29	Літературознавець	1	29	Експерт	К
30	Астроном	1	30	Диригент	А
31	Автослюсар	р	31	Секретар-друкарка	К
32	Електрозварник	р	32	Музикознавець	1
33	Кухар	Р	33	Фермер	Пр
34	Закрійник	Р	34	Декоратор	А
35	Археолог	1	35	Директор театру	Пр
36	Працівник музею	1	36	Продавець-консультант	С
37	Гідролог	1	37	Артист	А
38	Працівник соціальної служби	С	38	Коректор	А
39	Лікар	С	39	Дипломат	Пр
40	Банківський працівник	К	40	Продюсер	Пр
41	Інженер-металург	Р	41	Психолог	С
42	Телемеханік	Р	42	Директор видавництва	Пр

Обробка результатів обстеження

Методика Д. Голланда визначає ступінь зв'язку типу особистості зі сферою професійної діяльності, до якої у неї є природні нахили. Люди здебільшого прагнуть знайти середовище і професію, які дозволили б їм найкраще розкрити свої

здібності, виразити свої інтереси, цінності, орієнтації. Виходячи з цього, Д. Голланд виділяє шість типів особистості: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенційний, підприємницький, артистичний. Відповідно до зазначених типів виділено типи професійного середовища з аналогічними назвами.

З погляду вибору професії сутність методики Д. Голланда полягає в тому, що успішність професійної діяльності та задоволеність нею залежать передусім від відповідності типу особистості типові професійного середовища. При цьому представники конкретної професії за певними психологічними якостями-характеристиками більш-менш однорідні. Кожна професія приваблює до себе людей, яким притаманні спільні інтереси, погляди, нахили, психофізіологічні властивості та ін. Оскільки представники кожної професійної групи характеризуються певною подібністю, то в багатьох ситуаціях вони реагують приблизно однаково, створюючи тим самим своє інтерперсональне середовище.

Характеристика типів особистості

Не вдаючись до розгляду причин і спонукальних сил формування кожного окремого типу особистості, Д. Голланд описує ці типи за такою схемою: освітні й професійні цілі, кращі професійні ролі, здібності, спеціальні обдарування, оригінальні досягнення, особистісний розвиток, життєвий шлях.

Реалістичний тип – чоловічий несоціальний, емоційно стабільний, орієнтований на сьогодення. Його представники займаються конкретними об'єктами та їх практичним використанням: інструментами, різними речами, тваринами, машинами. Віддають перевагу професіям, які вимагають моторних навичок, спритності, конкретності. Представники цього типу віддають перевагу таким професіям, як механік, електрик, інженер, агроном, садівник, токар, водій, будівельник тощо. Для цього професійного типу характерними є переважно невербальні інтелектуальні здібності. Психомоторні навички переважають над математичними здібностями і здібностями до мов.

Інтелектуальний тип орієнтований на розумову працю. Він не соціальний, аналітичний, раціональний, незалежний, оригінальний. У нього переважають теоретичні та деякою мірою практичні цінності. Роздумами про проблему віддає

більшу перевагу порівняно із заняттями щодо реалізації пов'язаних з нею рішень. Йому подобається вирішувати завдання, що вимагають абстрактного мислення. Інтелектуал віддає перевагу науковим професіям, таким, як: ботанік, астроном, фізик, математик тощо. Володіє високорозвиненими як вербальними, так і невербальними здібностями.

Соціальний тип ставить перед собою такі цілі й завдання, які дозволяють йому встановити тісний контакт з навколишнім середовищем. Володіє соціальними вміннями соціальних контактів. Рисами характеру є соціальність, бажання навчати і виховувати, гуманність, жіночність. Заняття, яким цей тип віддає найбільшу перевагу, – навчання, лікування, обслуговування. В основному це лікар, учитель, психолог. Представники цього типу намагаються триматися осторонь інтелектуальних проблем. Вони активні, уміють пристосовуватися. Розв'язують проблеми, спираючись переважно на емоції, уміння спілкуватися. їм притаманні хороші вербальні і відносно слабкі невербальні здібності.

Конвенційний тип віддає перевагу чітко структурованій діяльності. З навколишнього середовища він обирає цілі, завдання і цінності, які формуються із звичаїв і зумовлені станом суспільства. Відповідно до цього його підхід до проблем має стереотипний практичний і конкретний характер. Спонтанність й оригінальність для нього не характерні. Для нього характерні значною мірою ригідність, консерватизм, залежність. Віддає перевагу професіям, пов'язаним з розрахунками, канцелярією, а саме: бухгалтер, касир, економіст, статист, комірник, працівник банку, ревізор тощо. Він володіє хорошими навичками спілкування, а також моторними навичками. Математичні здібності розвинуті у нього краще, ніж вербальні. Він поганий керівник й організатор, його рішення переважно залежать від оточуючих його людей.

Підприємницький тип вибирає цілі, цінності і завдання, які дозволяють йому проявити енергію, імпульсивність, домінантність, реалізувати любов до пригодництва. Віддає перевагу суто чоловічим, керівним ролям, у яких він може задовольнити свої потреби в домінантності й визнанні. Це такі професії, як директор, телерепортер, завідувач, менеджер, журналіст, дипломат тощо. Для

цього типу характерна дуже широка сфера діяльності. Йому не подобаються заняття, пов'язані з ручною працею, а також ті, що вимагають посидючості, значної концентрації уваги й інтелектуальних зусиль. Віддає перевагу невизначеним вербальним завданням, які пов'язані з керівництвом, високим статусом і владою. Найбільших успіхів досягає в управлінні, бізнесі і спорті.

Артистичний тип відхиляється від чітко структурованих проблем і видів діяльності, що передбачають велику фізичну силу. У спілкуванні з оточуючими спирається на свої безпосередні почуття, емоції, інтуїцію, уяву. Йому притаманні складні погляди на життя, гнучкість, незалежність рішень. Це несоціальний тип.

Кожна людина володіє особистісними властивостями, характерними для всіх шести описаних типів. Саме тому модель особистості можна виразити у вигляді психологічного профілю з буквеними індексами (за назвою типів), поданих у порядку зменшення ступеня домінування конкретного типу.

Значення індексів: Р – реалістичний; І – інтелектуальний; С – соціальний; К – конвенційний; П – підприємницький; А – артистичний.

Отримана модель дозволяє охарактеризувати людину з погляду її більшої чи меншої схильності бути зарахованою до певного типу особистості.

Характеристика типів професійного середовища

Поведінка людини залежить від її особистісних властивостей, а також від оточення того середовища, в якому вона діє. Професійним типам особистості відповідають моделі професійного середовища. До останнього належать люди зі своїми домінуючими рисами. У загальних рисах моделі виглядають так.

Реалістичне професійне середовище характеризується тим, що предметом праці є реальні речі. Це може бути сфера виробництва, використання різних матеріальних цінностей і засобів. Для виконання робіт необхідна наявність вправності, рухливості, наполегливості, фізичної сили. Соціальні навички потрібні незначною мірою і пов'язані з прийняттям і передачею мінімальної інформації. Бесіди короткі і стереотипні. Характер завдань, що отримує працівник, конкретний і чіткий. Результат передбачуваний і матеріальний. Професії: механік, зоотехнік, водій, інженер, агроном, машиніст, електрик та ін.

Інтелектуальне професійне середовище характеризується вирішенням завдань, що передбачають передусім наявність абстрактного мислення і творчих здібностей. Використовувана апаратура передбачає швидше інтелектуальні, а не фізичні навички. Міжособистісні відносини відіграють незначну роль, хоча тут необхідно вміти передавати і приймати складні словесні конструкції. Результат праці може бути непередбачуваним, часто нематеріальним. Характер завдань різноманітний, вимагає досить високого рівня інтелекту. Професії: геолог, хімік, учений, редактор, фізик та ін.

Соціальне професійне середовище відповідає соціальному типу. Це в основному робота з людьми, що передбачає наявність умінь розбиратися в поведінці людей і навчати інших. Робота вимагає постійного особистого спілкування з людьми. Необхідні здібності переконувати, промовистість. Характер знань різноманітний. Результат праці не завжди можна передбачити. Професії: соціолог, педагог, психолог, лікар, адвокат, соціальний працівник.

Конвенційне професійне середовище характеризується вирішенням завдань, що вимагають здібностей до обробки конкретної рутинної і знакової інформації. Це в основному робота з документами, цифрами, фактами тощо. Робота вимагає точності, ретельності. Професії: бухгалтер, ревізор, податковий інспектор, фінансист, оператор ЕОМ та ін.

Підприємницьке професійне середовище характеризується виконанням завдань різного характеру, що вимагають особистої ініціативи, уміння керувати, соціальних навичок. Важливо вміти розбиратися в мотивах поведінки різних людей. Під час спілкування з представниками різних типів і в різних ситуаціях важливі комунікабельність і промовистість. Результат роботи не завжди передбачуваний, але реалістичний. Професії: бізнесмен, брокер, спеціаліст з реклами, організатор подорожей, постачальник, страховий агент та ін.

Артистичне професійне середовище характеризується розв'язанням проблем і завдань, що передбачають наявність художнього смаку, уяви. Більш складні завдання вирішуються з допомогою фантазії, інтуїції. Усі свої знання, емоційну сторону життя представники цього середовища прагнуть присвятити досягненню

конкретної мети реалізувати себе. Характер завдань різноманітний, результат непередбачуваний. Необхідна наявність спеціальних здібностей: до співів, малювання, хореографії. Професії: диригент, музикант, художник, актор, журналіст, скульптор, дизайнер та ін.

У результаті досліджень Д. Голланд установив, що люди різних професійних типів неоднаково адаптуються до умов різного професійного середовища. Слід зазначити, що відповідність типу особистості типові професійного середовища є передумовою високих досягнень у діяльності і задоволеності людини своєю працею. Виходячи з того, що людина в одне середовище «вписується» краще, ніж у інше, автор запропонував шкалу адаптованості різних типів особистості до різних професійних середовищ, у якій використовуються такі умови і позначення:

«++» – відмінна адаптація до середовища;

«+» – хороша адаптація;

«-» – недостатня адаптація;

«- -» – дуже погана адаптація.

Таблиця 1

Відповідність типів особистості типам професійного середовища

Типи особистості	Типи професійного середовища					
	Р	І	С	К	П	А
Реалістичний	++	+	-	+	-	- -
Інтелектуальний	+	++	-	-	- -	+
Соціальний	- -	-	++	-	+	+
Конвенційний	+	-	+	++	+	- -
Підприємницький	-	- -	+	-	++	+
Артистичний	-	-	+	- -	-	++

З таблиці 1 видно, що, наприклад, артистичний тип особистості найбільш успішно працює в артистичному середовищі (++), досить добре адаптується до інтелектуального (+), соціального (+), підприємницького середовищ (+) і дуже погано – до реалістичного (- -) та конвенційного (- -). Реалістичний тип особистості найбільш успішно працює в реалістичному середовищі (++), добре адаптується до інтелектуального (+) і дуже погано – до артистичного (-), недостатньо – до соціального (-) і конвенційного (-) середовищ. Таким чином, відповідність типів

особистості типам професійного середовища є передумовою високих виробничих показників і задоволеності людини працею.

Інтерпретація результатів обстеження

Під час обробки результатів підраховується кількість обраних професій, яким опитуваний віддав найбільшу перевагу, згідно з шістьма типами особистості. Отримані кількісні показники записуються в матрицю. Наприклад:

Р	І	С	К	П	А
2	7	6	5	2	12

Цифри – це кількість виборів за кожним типом професій. Далі слід подивитися стандартні значення «сирих» балів за таблицею 2.

Таблиця 2

Переведення «сирих» балів у стандартні значення

Ст. бали	Початкові бали			Ст. бали	Початкові бали			Ст. бали
	Р	І	С		К	П	А	
0	0-1			0		0-1		0
1	2	0	0-1	1	0	2	0	1
2	3	1	2	2	1-2	3	1-2	2
3	4-5	2-3	3-4	3	3	4-5	3	3
4	6	4	5	4	4	6	4-5	4
5	7	5	6	5	5-6	7	6	5
6	8-9	6-7	7-8	6	7	8-9	7-8	6
7	10	8	9	7	8	10	9	7
8	11	9	10-11	8	9-10	11	10-11	8
9	12-13	10	12	9	11	12	12	9
10	14	11-12	13-14	10	12	13	13-14	10
11		13		11	13-14	14		11

Далі залежно від величини цифри визначається пріоритет певної сфери діяльності для обстежуваної людини. У цьому разі модель особистості буде АІ (СК). Це означає, що обстежувана людина належить до артистичного типу особистості з яскраво вираженими якостями інтелектуала.

Необхідно зазначити, що під час інтерпретації даних основну увагу слід звертати на перші два-три типи. Останні компоненти формули теж потрібно враховувати, оскільки вони свідчать про відсутність відповідних якостей особистості. Отже, маючи інформацію про професійну спрямованість на певну

сферу діяльності та про міру відповідності типу особистості типові професійного середовища, профконсультант має змогу більш аргументовано надати допомогу обстежуваному в пошуку професії.

До прикладу, обстежуваний має максимальний бал у сфері «людина – людина». За методикою Д. Голланда – чітка належність до соціального типу (бажання повчати, надавати послуги, виховувати, спілкуватися з людьми). Можна порадити йому працювати вчителем, бібліотекаром, екскурсоводом, психологом, працівником у службах зайнятості та побуту. Одержані результати слід обговорити з обстежуваною особою. Це поліпшує взаєморозуміння, значно прискорює вибір професії або формування професійного плану.

Бланк опитувальника «Я і Світ» В. Чернобровкіної

Інструкція. Вам пропонують пари протилежних тверджень. Ваше завдання – обрати в кожній парі одне з тверджень, яке, на Вашу думку, більше відповідає дійсності й відмітити одну з цифр (1, 2, 3) із одного боку, залежно від того, наскільки Ви впевнені у виборі (або 0, якщо обидва твердження, на Вашу думку, однаково правильні). Якщо сенс тверджень Вам незрозумілий, або Ви не розділяєте жодного з них, поставте знак «-» у графі для відповіді. Якщо у Вас виникли думки, якими Ви хотіли б поділитися, запишіть їх у кінці бланку.

Тестовий матеріал

1	У світі багато хороших людей	3 2 1 0 1 2 3	Хороших людей дуже мало, поганих – значно більше
2	Я цінний і важливий, гідний любові та прийняття	3 2 1 0 1 2 3	Я часто відчуваю себе непотрібним, не гідним любові й прийняття
3	Я постійно не отримую того, чого хочу й до чого прагну	3 2 1 0 1 2 3	Я не боюся, що можу не досягти чогось
4	Треба допомагати людині навіть тоді, коли вона не усвідомлює своїх проблем	3 2 1 0 1 2 3	Якщо людина не усвідомлює своїх проблем й не просить про допомогу, то допомогти їй практично
5	Світ справедливий до мене	3 2 1 0 1 2 3	Світ несправедливий до мене
6	Мені є на кого опертися. Певен, що коли буде потрібно, мене підтримають	3 2 1 0 1 2 3	Мені немає на кого опертися

7	Я можу представити своє майбутнє. Я упевнений у своєму майбутньому	3 2 1 0 1 2 3	Я не знаю, чого чекати від майбутнього. Я не бачу свого майбутнього
8	У світі багато загроз і небезпек. Поганого в ньому значно більше, ніж гарного	3 2 1 0 1 2 3	Гарного у світі значно більше, ніж поганого. Небезпеки існують, але вони незначні
9	Люди, які навколо, виявляють чуйність до мене, здатні відгукнутися. Мене приймають	3 2 1 0 1 2 3	Оточення часто відштовхує або засуджує мене
10	У світі є влада над людиною. Світ може підпорядкувати, побороти її	3 2 1 0 1 2 3	У людини є певна влада над навколишнім світом, вона впливає на події
11	Я можу обійти або запобігти тим небезпекам, із якими стикаюся. Мені комфортно жити в цьому світі	3 2 1 0 1 2 3	Я часто наражаюся на небезпеки, яким не можу запобігти. Мені некомфортно жити в цьому світі
12	Мої бажання та цілі варті того, щоб їх реалізовувати	3 2 1 0 1 2 3	Я не впевнений, що мої бажання й цілі дійсно важливі
13	Багато чого у своєму житті я роблю тому, що цього чекають від мене інші	3 2 1 0 1 2 3	У своєму житті я частіше спираюся на власний вибір
14	Майже все, за що я беруся, у мене виходить. Я багато чого можу. Я впевнений у своїх силах.	3 2 1 0 1 2 3	Багато з того, за що я берусь, у мене не виходить. Я не впевнений у своїх силах.
15	Я вмію заперечувати й говорити людям «ні», якщо те, що вони пропонують, не відповідає моїм бажанням і цілям	3 2 1 0 1 2 3	Я не вмію заперечувати й відмовляти іншим людям
16	Світ незрозумілий, у ньому багато заплутаного. Осягнути його й зрозуміти те, що відбувається у світі, неможливо	3 2 1 0 1 2 3	Гадаю, людина здатна розуміти й усвідомлювати те, що відбувається у світі
17	Я часто стикаюся з великими складнощами. Перешкод у моєму житті більше, ніж можливостей	3 2 1 0 1 2 3	У моєму житті було та є більше можливостей, не так багато перешкод
18	Я задоволений своїм життям і часто відчуваю себе щасливим	3 2 1 0 1 2 3	Я не задоволений своїм життям і не відчуваю себе щасливим
19	У моєму житті є багато такого, що я не обираю	3 2 1 0 1 2 3	Багато з того, що відбувається в моєму житті, я обрав сам
20	Я часто не розумію, що відбувається в моєму житті. Мої спроби осмислити це мало що дають	3 2 1 0 1 2 3	Багато чого, що відбувається в моєму житті, я добре розумію. Я можу використовувати мислення,
21	Бути вільним – значить жити повноцінно	3 2 1 0 1 2 3	Для мене свобода й повноцінне життя – не взаємопов'язані поняття
22	Я часто виконую нецікаві, неприємні для мене справи	3 2 1 0 1 2 3	Мені цікаво те, чим я займаюся
23	Бувають обставини, сильніші за людину, у яких від неї нічого не залежить	3 2 1 0 1 2 3	Людина може протистояти навіть найскладнішим обставинам
24	Я готовий прийняти на себе відповідальність за все, що роблю	3 2 1 0 1 2 3	Я не люблю відповідальності
25	Я можу змінюватися й розвиватися	3 2 1 0 1 2 3	Думаю, що я не змінюся

26	Існує багато ситуацій, у яких одна людина повинна втрутитися в життя іншої	3 2 1 0 1 2 3	Кожна доросла людина сама несе відповідальність за своє життя
27	Я впливаю на своє життя й своє майбутнє	3 2 1 0 1 2 3	Я не можу впливати на своє життя й своє майбутнє
28	Людина не може змінити своє життя. Доля сильніша за людину	3 2 1 0 1 2 3	Життя й доля людини залежить від неї самої
29	Я можу жити й діяти, якщо мені допомагають і підтримують	3 2 1 0 1 2 3	Я здатний самостійно долати труднощі й можу спиратися на себе
30	Я вважаю себе вільною людиною	3 2 1 0 1 2 3	Я не почуваю себе вільним
31	Світ – це матеріальний всесвіт, а людина – організм, найдосконаліший з усіх живих організмів	3 2 1 0 1 2 3	Людина – істота духовна
32	Дуже важливо знайти сенс свого життя	3 2 1 0 1 2 3	«Сенс життя» – даремне поняття, яке нічого не дає для самого життя
33	У мене завжди є вибір. Моє життя залежить від мене	3 2 1 0 1 2 3	У мене практично немає вибору. Моє життя часто залежить не від
34	Якість життя прямо пов'язана із соціальним статусом і матеріальним добробутом людини	3 2 1 0 1 2 3	Людина щаслива, якщо самореалізується та живе в згоді з собою й іншими
35	Думка інших людей про мою особистість не завжди важлива для мене	3 2 1 0 1 2 3	Думка про мене інших людей завжди впливає на мій настрій і мою самооцінку
36	Я іноді думаю про своє життя як про маленький фрагмент в існуванні нескінченного всесвіту, про те, навіщо я живу, що буде у світі після мене	3 2 1 0 1 2 3	У мене не буває таких думок

Обробка результатів

Шкала 1. Позитивна життєва позиція:

№№ 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 17, 18.

Усього: 13 пунктів.

Шкала 2. Психологічна межа «Я»:

№№ 4, 13, 15, 22, 24, 26, 29, 35.

Усього: 8 пунктів.

Шкала 3. Самодетермінація та життєстійкість:

№№ 10, 16, 19, 20, 23, 25, 27, 28, 30, 33.

Усього: 10 пунктів.

Шкала 4. Екзистенціальний погляд на життя:

№№ 21, 31, 32, 34, 36.

Усього: 5 пунктів.

Підраховується також сумарний показник за всіма пунктами тесту – «Внутрішня свобода».

«Прямі» пункти:

3, 4, 8, 10, 13, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 26, 28, 29, 31, 34. Розрахунок оцінок за «прямими» пунктами:

3	2	1	0	1	2	3
1	2	3	4	5	6	7

«Зворотні» пункти: 1, 2, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 14, 15, 18, 21, 24, 25, 27, 30, 32, 33, 35, 36.

Розрахунок оцінок за «зворотними» пунктами:

3	2	1	0	1	2	3
7	6	5	4	3	2	1

Тестові норми

Сумарний показник		
Рівні	Чоловіки	Жінки
Низький	162 і нижче	163 і нижче
Знижена норма	163-188	164-189
«Хороша» норма	189-213	190-214
Високий	214 і вище	215 і вище
Шкала «Позитивна життєва позиція»		
Рівні	Чоловіки	Жінки
Низький	60 і нижче	60 і нижче
Знижена норма	61-71	61-72
«Хороша» норма	72-83	73-83
Високий	84 і вище	84 і вище
Шкала «Психологічна межа «Я»		
Рівні	Чоловіки	Жінки
Низький	32 і нижче	30 і нижче
Знижена норма	33-39	31-38
«Хороша» норма	40-46	39-46
Високий	47 і вище	47 і вище
Шкала «Самодетермінація й життєстійкість»		
Рівні	Чоловіки	Жінки
Низький	42 і нижче	42 і нижче
Знижена норма	43-52	43-52
«Хороша» норма	53-63	53-62
Високий	64 і вище	63 і вище
Шкала «Екзистенційний погляд на життя»		
Рівні	Чоловіки	Жінки
Низький	20 і нижче	21 і нижче
Знижена норма	19-24	22-26
«Хороша» норма	25-29	27-31
Високий	30 і вище	32 і вище

Інтерпретація результатів

Шкала 1. «Позитивна життєва позиція»

Низький рівень. Недовіра до світу, інших людей і/або до себе. Почуття небезпеки й загрози, що йде від світу, людей або власних внутрішніх станів чи якостей. Неспокійний базовий емоційний фон життя. Невпевненість у майбутньому, нездатність спиратися на себе і/або інших. Життєва позиція містить знак «-»: «Я» + Світ-, «Я» - Світ+» або «Я» - Світ-».

Знижена норма. Базовий емоційний фон життя – приховано негативний, помірна непевненість у собі та недовіра до світу й людей.

«Хороша» норма. Базовий емоційний фон життя – позитивний, переважає оптимістичний погляд у майбутнє, довіра до інших, прийняття себе та світу.

Високий рівень. Довіра до світу, інших людей і себе. Спокійний і позитивний базовий емоційний фон життя. Оптимістичний погляд у майбутнє. Здатність спиратися на себе й людей, які поряд, надавати й отримувати підтримку. Життєва позиція «Я»+ Світ +».

Шкала 2. «Межа «Я» - не-«Я»»

Низький рівень. Слабка й проникна психологічна межа «Я». Залежність від зовнішньої оцінки та думки тих, хто навколо. Несамостійність у прийнятті рішень, покладання на вибір інших. Неспроможність відстоювати власну позицію, відмовляти іншим, бути незалежним у своїх почуттях, настрої та діях. Почуття, потреби та очікування інших людей сприймаються як важливіші за свої. Схильність брати надмірну відповідальність за інших і не диференціювати свою і не свою відповідальність.

Знижена норма. Схильність до вияву залежності від інших, їхніх оцінок, настрою. Складність відмовляти іншим людям у справах, які не відповідають власним потребам. Слабка диференціація своєї / не своєї відповідальності.

«Хороша» норма. Здатність виявляти власне «Я» на основі імпульсів, прагнень. Певна незалежність від впливу, очікувань або потреб інших людей на власну поведінку, якщо ці впливи суперечать власним цілям. Розрізнення своєї / не своєї відповідальності.

Високий рівень. Стійка і свідомо регульована психологічна межа «Я». Усвідомлення своєї відокремленості й відмінності від інших та здатність виявляти свою індивідуальність у поведінці. Уміння висловлювати свою позицію, розуміти її відмінність від поглядів інших людей; здатність не підлягати впливу тих, хто навколо, якщо їхні очікування суперечать власним потребам або цілям. Здатність до свідомого вибору на основі власних орієнтирів. Усвідомлення своєї відповідальності й здатність розрізняти сфери власної та чужої відповідальності, конструктивне невтручання у справи інших.

Шкала 3. «Детермінація та самодетермінація»

Низький рівень. Переважають переконання щодо власної неспроможності протистояти життєвим випробуванням, бути стійким у стресових ситуаціях, долати труднощі. Складні ситуації життя викликають надмірну тривогу, прагнення уникати їх, не стикатися з проблемами. Почуття слабкості перед силою долі, обставинами життя, зовнішнім світом.

Знижена норма. Тривога перед життєвими труднощами, відчуття слабкості перед долею. Орієнтація на минуле замість прагнення в майбутнє. Невисока стійкість у стресі.

«Хороша» норма. Відчуття власної сили в протистоянні складним обставинам життя, переконання про спроможність долати труднощі, бути стійким у стресовій ситуації, спрямовувати процес свого життя в напрямку бажаних цілей.

Високий рівень. Упевненість у власній спроможності розв'язувати складні життєві ситуації, сила «Я». Почуття контролю, певної влади над долею, установка на формування подій власного життя, на протигагу реагуванню на обставини. Спрямованість у майбутнє з прийняттям минулого й теперішнього. Здатність виявляти стійкість у стресі, зберігаючи силу й конструктивний погляд на події. Установка на можливість саморозвитку й самозміни.

Шкала 4. «Екзистенційний погляд на життя»

Низький рівень. Збіднена життєва філософія. Знецінення вищих життєвих сенсів (про цінність життя та вищих духовних сенсів, свободи людини обирати власний шлях і сенс свого життя).

Знижена норма. Обмежений смисловий «обрій» життєвої філософії.

«Хороша» норма. Представленість екзистенційних сенсів у життєвій філософії людини. Усвідомлення цінності людського життя, цінності сенсу життя, свободи й відповідальності людини у виборі власного шляху.

Високий рівень. Стійкі переконання про екзистенційний аспект людського існування. Усвідомлення й прийняття цінностей і непереборних даностей існування, нескінченості життя, свободи людини у виборі його сенсу, вищих духовних цінностей. Здатність до прийняття життя в його складних виявах.

Високі оцінки за загальним показником тесту (показник «Внутрішня свобода») вказують на людину, яка має внутрішню (психологічну) свободу, характеризується позитивно-оптимістичним ставленням до життя, довірою до себе та інших, що водночас узгоджується зі здатністю конструктивно протистояти спробам зовнішнього тиску або маніпулювання; вона здатна спиратися на себе й свою внутрішню силу під час розв'язання складних ситуацій життя, зберігаючи самоповагу й довіру до себе й набуваючи досвід у будь-яких, навіть складних і драматичних ситуаціях; така людина приймає на себе відповідальність за власні дії та вибори, відмежовуючи сферу відповідальності інших, завдяки чому не втручається в особистий простір інших і захищає своє життя від небажаних втручань; вона має власну життєву філософію, осмислює та приймає своє життя, сповідує вищі цінності й вірить у свободу людини обирати свій власний шлях.

Низькі оцінки за сумарним показником свідчать про домінування полюсу залежності у відношеннях людини зі світом: вона має негативні установки на себе й тих, хто навколо, що стає основою базової напруги й очікування небезпеки; у контактах із іншими людьми вона не розрізняє свої / чужі бажання, внаслідок чого підпадає під вплив (зокрема маніпуляції) інших або сама його ініціює; у складних ситуаціях життя втрачає впевненість у собі або в оптимістичній перспективі майбутнього, унаслідок чого уникає дій, спрямованих на розв'язання проблемних ситуацій, і тому більше реагує на події, ніж формує їх; відсутність досвіду конструктивної взаємодії зі світом є причиною збідненої життєвої філософії, у якій відсутнє усвідомлення цінності особистої свободи людини.

Методика діагностики навчальної мотивації студентів

А.А. Реан та В.А. Якуніна, модифікація Н.Ц. Бадмаєвої

Інструкція. Оцініть за 5-бальною системою наведені мотиви навчальної діяльності з значущості для Вас: 1 бал відповідає мінімальній значущості мотиву, 5 балів – максимальною. Оцініть ступінь згоди з відповідями на запитання «Для чого я навчаюсь?»

Тестовий матеріал

1. Навчаюся, тому що мені подобається обрана професія.
2. Щоб забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
3. Хочу стати спеціалістом.
4. Щоб дати відповіді на актуальні питання, які стосуються сфери майбутньої професійної діяльності
5. Хочу повною мірою використовувати наявні в мене задатки, здібності та схильність до обраної професії.
6. Щоб не відставати від друзів.
7. Щоб працювати з людьми, треба мати глибокі та всебічні знання.
8. Тому що хочу бути серед кращих студентів.
9. Тому що хочу, щоб наша навчальна група стала найкращою у коледжі.
10. Щоб заводити знайомства та спілкуватися з цікавими людьми.
11. Тому що отримані знання дозволять мені досягти всього необхідного.
12. Необхідно закінчити коледж, щоб у знайомих не змінилася думка про мене, як здібному, перспективному людині.
13. Щоб уникнути засудження та покарання за погане навчання.
14. Хочу бути шановною людиною навчального колективу.
15. Не хочу відставати від однокурсників, не хочу опинитися серед відстаючих.
16. Тому що від успіхів у навчанні залежить рівень мого матеріального забезпеченості у майбутньому.
17. Успішно вчитися, скласти іспити на «4» та «5».

18. Просто подобається вчитися.
19. Потрапивши до коледжу, змушений навчатися, щоби закінчити його.
20. Бути завжди готовим до чергових занять.
21. Успішно продовжити навчання на наступних курсах, щоб дати відповіді на конкретні учбові питання.
22. Щоб набути глибоких і міцних знань.
23. Тому що в майбутньому я думаю зайнятися науковою діяльністю за спеціальністю.
24. Будь-які знання стануть у нагоді у майбутній професії.
25. Бо хочу принести більше користі суспільству.
26. Стати висококваліфікованим спеціалістом.
27. Щоб дізнаватися про нове, займатися творчою діяльністю.
28. Щоб відповісти на проблеми розвитку суспільства, життєдіяльності людей.
29. Бути хорошому рахунку у викладачів.
30. Домогтися схвалення батьків та оточуючих.
31. Навчаюся задля виконання обов'язку перед батьками, школою.
32. Тому що знання надають мені впевненості у собі.
33. Тому що від успіхів у навчанні залежить моє майбутнє службове становище.
34. Хочу отримати диплом з хорошими оцінками, щоб мати перевагу перед іншими.

Обробка та інтерпретація результатів дослідження

Під час обробки результатів тестування необхідно підрахувати середній показник за кожною шкалою опитувальника.

Ключ до тесту та обробка результатів тесту

- Шкала 1. Комунікативні мотиви: 7, 10, 14, 32.
- Шкала 2. Мотиви уникнення: 6, 12, 13, 15, 19.
- Шкала 3. Мотиви престижу: 8, 9, 29, 30, 34.
- Шкала 4. Професійні мотиви: 1, 2, 3, 4, 5, 26.

Шкала 5. Мотиви творчої самореалізації: 27, 28.

Шкала 6. Навчально-пізнавальні мотиви: 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24.

Шкала 7. Соціальні мотиви: 11, 16, 25, 31, 33.

Методика визначення емоційної спрямованості особистості Б. Додонова

Інструкція. Прочитайте наведені нижче твердження та оберіть один з варіантів відповіді «безумовно, так»; «мабуть, так»; «мабуть, ні»; «безумовно, ні». Обравши відповідь заповніть матрицю банку.

Тестовий матеріал

1. Я часто турбуюсь за близьких друзів.
2. Відчуваю потребу ділитися з іншими людьми своїми думками і переживаннями.
3. Мені дуже приємно, коли всі звертають на мене увагу.
4. Для мене завжди важливо досягти успіху в роботі.
5. Я люблю гострі відчуття.
6. Я охоче відвідав би яке-небудь нове, невідоме місце.
7. Я відчуваю велику радість, самотійно вирішивши важку проблему.
8. Люблю солодке і красиве відчуття, яке виникає під впливом віршів і музики.
9. Надаю перевагу простим утіхам (смачно поїсти, солодко поспати).
10. Люблю займатися колекціонуванням.
11. Хочу приносити людям радість і щастя.
12. Для мене важливим є схвалення оточуючих.
13. Приємно відчувати перевагу над суперником.
14. Я захоплююсь будь-якою роботою, яку виконую.
15. Охоче йду на ризик.
16. Інколи мені здається, що повинно щось статися незвичайне.
17. Люблю розбиратися в причинах подій, явищ.
18. Я можу прийти в захоплення від краси природи.

19. Люблю стан спокою і свободи від обов'язків.
20. Радію, коли поповнюю свою колекцію.
21. Я завжди шкодую невдах.
22. Я не зміг би обійтись без друзів.
23. Я можу піти на будь-що, лиш би завоювати визнання оточуючих.
24. Приємно почувати, що день пройшов не дарма.
25. Я людина рішуча.
26. Я люблю все таємниче і незвичне.
27. Прагну приводити свої знання в систему.
28. Твори мистецтва можуть зворушити мене до сліз.
29. Люблю приємно, бездумно проводити час.
30. Люблю щось купляти.
31. Радію, коли хто-небудь досягає успіху.
32. Серед моїх рідних і знайомих є люди, від яких я у захваті.
33. Я самолюбивий.
34. Я відчуваю радісне збудження і душевне підняття, коли робота йде добре.
35. Я люблю долати небезпеки.
36. Іноді мене кличе далечінь.
37. Я люблю читати про наукові відкриття, пошуки і знахідки.
38. Я відчуваю насолоду, слухаючи улюблену музику.
39. Я схильний до лінощів.
40. Я люблю розглядати свою колекцію.
41. Я прагну допомагати людям.
42. Я відчуваю велику вдячність до людей, які роблять мені приємне.
43. Мені хочеться якомога швидше взяти реванш при невдачах.
44. Мій настрій піднімається від усвідомлення того, що робота виконана сумлінно.
45. Азарт, спортивна злість покращують результати моєї діяльності.
46. Я люблю мріяти.

47. Найбільш приємне відчуття – радість відкриття істини, почуття близькості рішення.

48. Я відчуваю почуття піднесення при зустрічі з прекрасним.

49. Мені хотілось би жити безтурботно і спокійно.

50. Я неохоче розлучаюсь із своїми речами.

Матриця бланку відповідей

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X

Відповіді оцінюються за шкалою: «безумовно, так» – 2 бали; «мабуть, так» – 1 бал; «мабуть, ні» – 0 балів; «безумовно, ні» – мінус 2 бали.

Обробка результатів дослідження

Підрахуйте бали за видами спрямованості.

I. Альтруїстична спрямованість.	1, 11, 21, 31, 41
II. Комунікативна спрямованість.	2, 12, 22, 32, 42
III. Спрямованість на самоутвердження.	3, 13, 23, 33, 43
IV. Практична спрямованість.	4, 14, 24, 34, 44
V. Задоволення від подолання небезпеки.	5, 15, 25, 35, 45
VI. Романтична спрямованість.	6, 16, 26, 36, 46
VII. Гностична спрямованість.	7, 17, 27, 37, 47
VIII. Естетична спрямованість.	8, 18, 28, 38, 48
IX. Гедоністична (на отримання задоволення) спрямованість.	9, 19, 29, 39, 49
X. Спрямованість на колекціонування, накопичення.	10, 20, 30, 40, 50

Аналіз результатів дослідження

1. Альтруїстична спрямованість – в її основі лежить потреба в сприянні і допомозі іншим людям.

2. Комунікативна спрямованість – базується на потребі в спілкуванні, дружніх відносинах, співчуттям співрозмовника.

3. Глористична спрямованість – пов'язана з потребою в самоствердженні, славі, пошані.

4. Практична спрямованість – ціннісні переживання, безкорисливість, пов'язане з реалізацією діяльності, яка потрібна суб'єкту сама по собі, незалежно від отримання позитивного результату.

5. Пугнічна спрямованість – спирається на потребу в подоланні небезпеки, на базі якої пізніше виникає інтерес до боротьби.

6. Романтична спрямованість – прагнення до всього незвичайного, таємничого.

7. Гностична спрямованість – прагнення зрозуміти, вирішити конфліктну проблему.

8. Естетична спрямованість – прагнення людини до естетичної гармонії зі світом, до переживання почуття прекрасного.

9. Гедоністична спрямованість – виражена потреба в тілесному і душевному комфорті.

10. Акізитивна спрямованість – тяга до накопичення, колекціонування речей, що виходить за межі практичної потреби в них.

Опитувальник покомпонентної психологічної структури професійної відповідальності А.В. Фурмана

Інструкція. У кожного з нас є характерологічні властивості та особистісні риси, які по-різному виражені – яскраво, помірно чи зовсім тьмяно. В цьому, власне, і виявляється наша індивідуальність, свій особливий стиль поведінки, діяльності, спілкування і спосіб життя в цілому як відповідальної особистості. Вам пропонується описати за поданими показниками, як Ви себе повсякденно поводитье і вчиняєте, навчаючись в університеті на спеціальності «Психологія». Для цього

уважно прочитайте кожен властивість (рису-якість) та відмітьте саме ту оцінку, яка найбільше притаманна Вам за такою шкалою:

- 1 – повна відсутність даної властивості,
- 2 – наявність властивості дуже мінімальна,
- 3 – вияв властивості мінімальний,
- 4 – посередній вияв властивості,
- 5 – прояв даної властивості вище середнього,
- 6 – наявність властивості вельми значна,
- 7 – дуже яскрава присутність даної властивості.

Відтак здійсніть оцінку кожної своєї властивості-риси, зважаючи на те, як Ви себе виявляєте у цей момент життя, а не те, яким чи якою Ви повинні бути.

Тестовий матеріал

№п	Властивості-риси, характеристики	Варіанти						
1	Виявляю готовність прийти на допомогу викладачам випускової кафедри (психології та соціальної роботи)	1	2	3	4	5	6	7
2	Існують освітньо-психологічні завдання і вправи, у яких самостійно не можу розібратися	1	2	3	4	5	6	7
3	Безсумнівно дотримуюся встановлених на факультеті норм і правил поведінки, загального порядку здійснення освітньої діяльності	1	2	3	4	5	6	7
4	Особисто приймаю всі невдачі і навіть власні життєві катастрофи як долю	1	2	3	4	5	6	7
5	Із розумінням ставлюся до своєчасного і якісного виконання освітніх завдань навіть тоді, коли це вимагає від мене значних зусиль	1	2	3	4	5	6	7
6	Однозначно зорієнтований на успіх в отриманні диплому із спеціальності «Психологія»	1	2	3	4	5	6	7
7	Можу відкрито звернутися до будь-якого викладача за допомогою в разі труднощів чи проблем у навчанні	1	2	3	4	5	6	7
8	Крім логіки та досвіду, також довіряю своїй інтуїції (внутрішньому голосу), коли обираю напрями і способи свого психологічного практикування	1	2	3	4	5	6	7
9	Зміст освітньо-психологічної роботи в аудиторіях університету мені добре зрозумілий і прийнятний	1	2	3	4	5	6	7
10	Прагну оперативно розібратися із потоком освітніх завдань та рангувати їх за значущістю	1	2	3	4	5	6	7
11	Виконую всі нормативні завдання (змістові модулі, КПЗи, курсові роботи тощо) до зазначеного терміну	1	2	3	4	5	6	7
12	Побувавши на лекціях і заняттях викладача, безпомилково прогножую мої світлі чи затуманені перспективи успішного складання іспиту з нової дисципліни	1	2	3	4	5	6	7

13	Готовий особисто відповідати за результати як виконаної освітньо-психологічної роботи, так і невиконаної	1	2	3	4	5	6	7
14	Здебільшого налаштований на виконання повноцінних освітніх учинків, здаючи змістові модулі чи екзаменаційні сесії	1	2	3	4	5	6	7
15	Здатний цілеспрямовано розмежовувати окремі етапи освітньо-психологічної діяльності за місцем і часом	1	2	3	4	5	6	7
16	Завжди шукаю і знаходжу способи оптимального – найекономішного і найрезультативнішого – виконання домашніх освітніх завдань	1	2	3	4	5	6	7
17	Упевнений у важливості добросовісного ставлення до своїх студентських ролей та обов'язків	1	2	3	4	5	6	7
18	Завжди використовую всі можливі канали пошуку потрібної інформації під час виконання освітньо-психологічної роботи	1	2	3	4	5	6	7
19	Спроможний до паритетних особистісних стосунків з іншими студентами під час організованого і неформального навчання	1	2	3	4	5	6	7
20	Здатний самостійно виконати всі освітні завдання без додаткового контролю і нагадувань з боку викладача	1	2	3	4	5	6	7
21	Усвідомлено переживаю почуття обов'язку перед студентами групи, викладачами	1	2	3	4	5	6	7
22	Часто вдаюся до пошуку нової психологічної інформації про духовний світ людини та його таємниці	1	2	3	4	5	6	7
23	Люблю працювати в групах і командах на практичних заняттях та круглих столах з актуальних питань розвитку психології	1	2	3	4	5	6	7
24	Мені вдається свідомо налаштувати себе на максимальний доробок під час опанування освітнім змістом кожної психологічної дисципліни	1	2	3	4	5	6	7
25	Дуже зацікавлений у якісному виконанні освітньої діяльності психологічного спрямування	1	2	3	4	5	6	7
26	Маю сформоване внутрішнє налаштування самостійно здобувати нове психологічне знання	1	2	3	4	5	6	7
27	Умію дистанціюватися від сторонніх незручностей під час групової та самостійної освітньо-психологічної діяльності	1	2	3	4	5	6	7
28	Усвідомлено прагну збагатити сферу своїх компетенцій навичками грамотної психологічної роботи з людьми – клієнтами, друзями, рідними	1	2	3	4	5	6	7
29	Позитивно ставлюся до професійних обов'язків психолога, чітко визначених у відповідному етичному кодексі	1	2	3	4	5	6	7
30	Опановуючи психологією, мене однаковою мірою цікавлять і психологічні теорії, і психологічні практики	1	2	3	4	5	6	7
31	Планую свій освітній тиждень і дотримуюся визначеного плану, намагаючись виконати всі вимоги викладачів	1	2	3	4	5	6	7
32	Можу відповідально стверджувати, що завжди зосереджений та уважний при виконанні освітніх і суто психологічних завдань, тестів, контрольних робіт	1	2	3	4	5	6	7
33	Глибоко осмислюю як процес, так і результати освітньої діяльності	1	2	3	4	5	6	7
34	Особисто вмотивований стати в майбутньому ефективним професійним психологом	1	2	3	4	5	6	7

35	Допомагаю одногрупникам у вирішенні актуальних для них освітніх завдань чи проблем	1	2	3	4	5	6	7
36	Не хвилююся з приводу локальних невдач у навчанні, тому що спроможний здолати будь-які тимчасові труднощі	1	2	3	4	5	6	7
37	Цілком усвідомлюю значущість і залежність результатів освітньої діяльності від власних зусиль і дій	1	2	3	4	5	6	7
38	Готовий виявляти цілеспрямовану пошукову пізнавальну активність при найменших і найскладніших труднощах навчання	1	2	3	4	5	6	7
39	Рационально використовую свій час, тому й виконую всі освітні завдання вчасно і належно	1	2	3	4	5	6	7
40	Даю усвідомлений самозвіт про свої сильні і слабкі сторони у здійсненні власної освітньо-психологічної діяльності	1	2	3	4	5	6	7
41	Отримую насолоду від добре виконаної освітньої роботи психологічного змісту	1	2	3	4	5	6	7
42	Глибоко переживаю за процес і результат навчання в університеті, здобуваючи фах психолога	1	2	3	4	5	6	7
43	Виконую весь набір обов'язків і функцій студента повною мірою і з задоволенням	1	2	3	4	5	6	7
44	Прагну досягнути вершин в оволодінні професією психолога сьогодні, тому з великим оптимізмом дивлюся у своє	1	2	3	4	5	6	7

Ключ: результати перших чотирьох тверджень не враховуються, є допоміжними або пропедевтичними;

шкала «Ментально-когнітивний компонент відповідальності»: сума балів за позиціями 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37, 41; суму балів розділити на 10;

шкала «Емоційно-мотиваційний компонент відповідальності»: сума балів за позиціями 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38, 42; суму балів розділити на 10;

шкала «Поведінково-вольовий компонент відповідальності»: сума балів за позиціями 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39, 43; суму балів розділити на 10;

шкала «Морально-духовний компонент відповідальності»: сума балів за позиціями 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40, 44; суму балів розділити на 10.

Інтерпретація результатів дослідження

Шкала «Усвідомлення і прийняття відповідальності (значущості освітньої діяльності)» (10 основних запитань та одне допоміжне питання) відображає ментально-когнітивне ставлення особи до прийнятих нею професійних (у нашому випадку освітньо-психологічних функцій і діяльності вказаного спрямування) завдань. Майбутній психолог як суб'єкт освітньої діяльності усвідомлює її процес,

засоби та результати, глибоко осмислює і свідомісно осягає свої інтелектуальні ресурси і реальні вчинкові дії, а також обов'язки, здобутки і прорахунки у професійному навчанні та соціальному контактуванні, врешті-решт за нереалізовані можливості домогтися як більшої академічної успішності, так і більш інтенсивного психокультурного розвитку себе як особистості та індивідуальності.

Шкала «Активність та ініціативність в освітньо-психологічній роботі» (10 основних запитань та одне допоміжне твердження) характеризує суб'єкта професійного учіння із позиції прагнення розширити поле своєї пошукової пізнавальної активності у широкій когнітивній сфері освітньої взаємодії, спрямованій на віднаходження найбільш оптимальних і конструктивних розв'язків регулярно уявлених проблем і завдань, більш-менш глибоко переживаючи свої невдачі чи важкоздоланні труднощі. Відтак тут мовиться про актуалізацію емоційно-мотиваційного компонента профвідповідальності, коли особа не просто внутрішньо налаштована на те, щоб колективно чи групово здобути нове психологічне знання, а глибинно внутрішньо вмотивована і пристрасно інтенційована на напружену освітню працю психологічного змісту, взаємопоєднуючи власні теоретичні здобутки-уявлення і відповідні практичні уміння, навички, компетентності.

Шкала «Просоціальна поведінка і самоорганізація у процесі здійснення освітньої діяльності» (10 основних запитань та одне допоміжне твердження) окреслює психологічні ознаки і властивості конативно-вольового складника профвідповідальності студентів-психологів на різних етапах навчання у ЗВО, а саме те, як і наскільки вони виконують весь набір своїх обов'язків і функцій та чи раціонально використовують свій час і власні життєві ресурси, якою мірою планують завантаженість кожного освітнього тижня і чи прислухаються до всіх вимог викладачів і чи вміють внутрішньо дистанціюватися від тимчасових незручностей, наскільки спроможні працювати паритетно з іншими студентами, діалогічно контактувати із науково-педагогічним персоналом університету, а також співпрацювати у групах і командах під час практичних занять і в позааудиторний час. Водночас на розвиненість вольового аспекту відповідальності

вказують такі особистісні риси, як повнота виконання нормативних освітніх завдань до вказаного терміну, а також реалізована здатність цілеспрямовано розмежовувати окремі етапи освітньо-психологічної діяльності за місцем і часом виконання завдань, безсумнівне дотримання встановлених на факультеті норм і правил поведінки, відкриті звернення за потреби до будь-якого викладача в разі виникнення труднощів чи проблем у навчанні та ін.

Шкала «Самоактуалізація і рефлексивна компетентність в освітній діяльності» (10 основних запитань та одне допоміжне твердження) дає змогу виявити морально-духовний потенціал професійної відповідальності майбутніх психологів, фіксуючи показники їхньої суб'єктної енергетики та особистісного намагання до саморозвитку, самозвітування, самовдосконалення і самореалізації у мислєдїяльності, спілкуванні, вчинках. Природно, що в аналітичному розрізі хороших емпіричних даних студент прагне досягнути вершин в оволодінні професією психолога, завжди бути уважним та зосередженим при виконанні освітніх і суто психологічних завдань, тестів, контрольних робіт, збагатити сферу своїх компетенцій навичками грамотної психологічної роботи з людьми, свідомо домагатися максимального доробку під час опанування освітнім змістом кожної психологічної дисципліни, самостійно виконати всі освітні завдання без додаткового контролю і нагадувань з боку викладача, знаходити способи оптимального чи найкращого виконання домашніх освітніх завдань та ін.

Рівні професійної відповідальності

Дуже і/або винятково високий рівень – 1 (6,75 ÷ 6,35): майбутній психолог повною мірою усвідомлює та особистісно приймає значущість своєї прийдешньої професійної діяльності, розуміє її завдання, структуру, зміст, основні форми, методи, засоби і технології зреалізування; він глибоко цікавиться як відповідними теоретичними знаннями, так і дієвими психологічними практиками, поділяє і вчинково підтримує освітньо-психологічні норми ділової взаємодії і суспільного співжиття, сам планує, організовує та рефлексивно здійснює свою освітню діяльність психосоціального спрямування, постійно прагне якомога краще і більш

якісно виконати свої функції, досягнути високої компетентності у розумінні і здійсненні психологічного практикування, виявляє полівмотивованість, ініціативність і наполегливість у вирішенні завдань і проблем, що постають на шляху його професіоналізації та особистісного самовдосконалення. Фактично цей найвищий рівень професійної відповідальності суголосокий і часто співпадає з особистісною надвідповідальністю, котра, як відомо, ускладнює та проблематизує повсякдення такого студента, здебільшого спричинюючи переважно, стрес, інформаційне та емоційне вигорання.

Високий рівень – 2-3 ($6,3 \div 5,775$): студент цілком усвідомлює особисту значущість його освітньої діяльності в університеті для майбутньої освітньої діяльності, повно схвалює та дотримується норм навчання (праці) і відпочинку, прагне якісно виконувати майже всі доручення і завдання, які делегуються йому викладачами, за винятком тих, що важкі або трудомісткі для виконання; він домагається якісного здійснення всієї освітньої роботи, виявляє наполегливість і самостійність у добуванні нової психологічної інформації, здатний до емпатії і паритетних стосунків з іншими студентами в освітньому процесі, часто переживає невдачі у навчанні, вимушений напружено працювати над собою, що час від часу призводить до інформаційного та емоційного стресу, особистісних хвилювань і внутрішнього дискомфорту.

Середній рівень – 4-6 ($5,75 \div 4,675$): студент-психолог у цілому дотримується прийнятих у ЗВО принципів і правил спільної та індивідуальної освітньої діяльності, хоча й може пропускати заняття з незначного приводу, в нього існує певна зацікавленість психологічними знаннями, але перевагу він однозначно надає психологічним практикам (тренінгам, тестуванню, іграм, турнірам тощо); він, здавалося б, добре розуміє важливість для його подальшого життя професійного навчання, проте не завжди докладає максимум інтелектуальних і волевих зусиль, щоб справді досягнути оптимальних академічних результатів із дисциплін психологічного циклу, здебільшого планує та організовує свою освітню діяльність, однак реалізує свої плани і моделі вчинення далеко не завжди через брак вмотивованості, екзистенційної зібраності, розумової витривалості, інколи може

виявляти ініціативність та креативність в освітньому процесі, майже постійно потребує зовнішніх стимулів від викладача та інших студентів. Отож мовиться про юнака чи дівчину, які стали на шлях професійної та особистісної відповідальності, але ще не пройшли його, перебувають на початкових етапах його здолання.

Низький рівень – 7-8 ($4,65 \div 3,8$): для особи студента цієї діагностичної градації властиві слабке усвідомлення соціальної значущості майбутньої професійної діяльності, її якісного і добросовісного виконання, має місце низька вмотивованість до навчання й опанування новими знаннями, хоча інтелектуальний потенціал його може бути хорошим, наявні певна емоційна чи й особиста відстороненість від освітнього процесу, постійне недовиконання або й невиконання освітніх завдань, нехтування термінами своєчасної здачі виконаних освітніх завдань та нормативних випробувань. Одночасно таким студентам характерні недостатній самоконтроль, низька саморегуляція та організація власної освітньо-психологічної діяльності, вони фактично, виявляючи переважно слухняність, не прагнуть до розвитку своїх компетенцій у сфері психологічної теорії і практики, не виявляють належної пошукової пізнавальної активності та ініціативи як у вирішенні завдань свого студентського життя, так і цілей змістовно-психологічних. Тому їх слушно визначити як осіб невідповідальних.

Дуже низький рівень – 9 ($3,775 \div 3,0$): майбутній психолог, навчаючись в університеті, виявляє вкрай мізерне усвідомлення соціальної значущості своєї прийдешньої професійної діяльності, недобросовісно ставиться до виконання своїх повсякденних студентських обов'язків: без поважних причин пропускає заняття, здебільшого систематично не виконує домашніх завдань, або запізнюється з їх виконанням у визначені терміни, дуже низька саморегуляція й організація власної освітньої активності, має місце більша-менша інфантильність у психосоціальному розвитку, про що свідчить, зокрема, й такий факт: у нього зовнішній (батьківський, викладацький) контроль не перейшов у самоконтроль, нерозвиненими є психологічна готовність і внутрішня вмотивованість до самостійної роботи над опануванням змістом навчальних дисциплін та їх професійного блоку зокрема.

Методика дослідження вольових якостей особистості

Н.Є. Стамбулової

Інструкція. Уважно прочитайте кожне судження. Подумайте, наскільки воно характерне для вас. Виходячи з цього, виберіть відповідь із п'яти запропонованих варіантів і його номер поставте в протоколі навпроти номера відповідного судження. Варіанти для відповідей: «Так не буває», «Мабуть, неправильно», «Може бути», «Напевно, так», «Впевнений, що так». Відповівши на питання першого опитувальника («Цілеспрямованість»), переходьте до наступного і так до кінця, доки не заповните весь зведений протокол.

Текст опитувальника

Цілеспрямованість

1. Розпочинаючи будь-яку справу, завжди чітко усвідомлюю, чого хочу досягти.
2. Невдача у змаганні спонукає мене тренуватися з подвоєною енергією.
3. Мої інтереси нестійкі, поки не можу визначити, до чого мені прагнути в житті.
4. Я чітко уявляю собі, чому хочу навчитися в інституті.
5. Під час тренування мені швидко набридає працювати строго за планом.
6. Якщо вже ставлю перед собою певну мету, то неухильно прагну її досягти, як би не було важко.
7. У кожному тренувальному занятті ставлю перед собою конкретні завдання.
8. У разі невдач мене завжди долають сумніви, чи варто продовжувати розпочату справу.
9. Чітке планування роботи для мене не характерне.
10. Рідко замислююся над тим, як можна застосувати знання, отримані в інституті, у майбутній практичній роботі.
11. Ніколи сам не виявляю ініціативи в постановці нових цілей, волію слідувати вказівкам інших людей.

12. Зазвичай під впливом різного роду перешкод моє прагнення до мети значно слабшає.

13. У мене є головна мета життя.

14. Після невдачі у змаганні довго не можу змусити себе тренуватися на повну силу.

15. До громадської роботи ставлюся з меншою відповідальністю, ніж до навчання і занять спортом.

16. Як правило, заздалегідь намічаю конкретні завдання, планую свою роботу.

17. Постійно відчуваю потребу ставити перед собою нові цілі та досягати їх.

18. Починаючи нову справу, не завжди чітко уявляю собі, до чого варто прагнути; зазвичай сподіваюся, що це проясниться в ході роботи.

19. Завжди намагаюся до кінця виконати будь-яке громадське доручення.

20. Навіть у разі невдач мене не залишає впевненість, що досягну поставленої мети.

Сміливість і рішучість

1. Приймаючи будь-яке рішення, завжди реально оцінюю свої можливості.

2. Не боюся втрутитися в ситуацію на вулиці, якщо потрібно запобігти нещасному випадку.

3. Мені важко виконувати свої обіцянки.

4. Висловлюю свою думку, незважаючи на можливість конфлікту.

5. Усвідомлення, що суперник сильніший, є для мене серйозною перешкодою.

6. Легко позбуваюся тривоги, побоювань, страху.

7. Визначивши для себе розпорядок дня, чітко його дотримуюсь.

8. Часто мене мучать сумніви.

9. Мені більше до душі, якщо відповідальність за спільну справу несуть інші, а не я.

10. Навряд чи зможу ризикнути, щоб запобігти нещасному випадку.

11. Аналізуючи свої вчинки, часто доходжу висновку, що недостатньо добре обміркував і спланував свої дії.
12. Як правило, уникаю ризикованих ситуацій.
13. Не відчуваю страху перед сильним суперником.
14. Багато разів вирішував із завтрашнього дня почати "нове життя", але зранку все йшло по-старому.
15. Можливість конфлікту змушує мене тримати свою думку при собі.
16. Зазвичай мені легко вдається впоратися зі своїми сумнівами.
17. Постійно відчуваю відповідальність за свої справи та вчинки.
18. З труднощами долаю страх.
19. Для мене винятковий випадок, коли я не зміг стримати слово.
20. Можливість ризикнути приносить мені радість.

Наполегливість і завзятість

1. Починаючи будь-яку справу, впевнений, що зроблю все можливе для її виконання.
2. Завжди до кінця відстоюю свою думку, якщо впевнений, що маю рацію.
3. Я не в змозі змусити себе тренуватися у стані втоми.
4. У змаганні борюся з усіх сил до останньої миті.
5. Мені важко доводити до кінця громадські справи.
6. Для мене характерні планомірність і систематичність у роботі.
7. На тренувальному занятті змушую себе повністю виконати завдання, навіть якщо дуже втомився.
8. Часто кидаю на півдорозі розпочаті справи, втративши інтерес до них.
9. Мені більше до вподоби легкі, хоча й менш результативні, шляхи до мети.
10. Не можу змусити себе планомірно займатися протягом усього семестру, особливо з тих навчальних предметів, які даються важко.
11. Зазвичай не знаю, чи вистачить у мене бажання і сил завершити розпочату справу.

12. У мене ніколи не з'являється бажання поставити перед собою важкодоступну мету.
13. Систематично готуюся до навчальних занять в інституті.
14. Невдача у ході змагань різко знижує мою активність і бажання продовжувати боротьбу.
15. У суперечці найчастіше поступаюся іншим.
16. До кінця виконую навіть нудну й одноманітну роботу, якщо це необхідно.
17. Відчуваю особливе задоволення, якщо успіх дістався з великими труднощами.
18. Не можу змусити себе працювати систематично.
19. Виконуючи громадські доручення, завжди домагаюся необхідного результату.
20. Досить часто відчуваю потребу перевірити себе у складних справах.

Ініціативність і самостійність

1. Як правило, усі важливі рішення приймаю без сторонньої допомоги.
2. Мені легко вдається побороти збентеження і першим зав'язати розмову з незнайомою людиною.
3. Ніколи з власної ініціативи не беруся за виконання громадських доручень.
4. Готуючись до навчальних занять, досить часто читаю додаткову літературу, не обмежуючись лекцією чи підручником.
5. Відсутність тренера на змаганні (його порад, підтримки тощо) значно знижує мої результати.
6. Найбільше мені подобається випробовувати свої сили у творчій діяльності.
7. На тренувальних заняттях намагаюся придумувати нові вправи.
8. Відчуваю себе спокійно й упевнено, якщо хтось керує мною.
9. Перш ніж щось зробити, завжди раджуся з кимось із знайомих.
10. У розмові або під час знайомства прагну надати ініціативу іншому.
11. Мені зручніше виконувати роботу за точно відомим зразком.

12. Зазвичай відмовляюся від своїх планів і намірів, якщо інші вважають їх невдалими.

13. До громадської роботи ставлюся не формально, намагаюся зробити її не лише корисною, а й цікавою.

14. Вивчаючи будь-яку навчальну дисципліну, не прагну знати більше, ніж потрібно для складання заліку чи іспиту.

15. Зазвичай не замислююся над змістом тренування, точно виконую те, що пропонує тренер.

16. Прагну бути організатором нових справ у колективі.

17. Якщо впевнений, що правий, завжди дію по-своєму.

18. Процес творчості мене не приваблює.

19. Результати моїх виступів у змаганнях практично не залежать від того, присутній там мій тренер чи ні.

20. У будь-яку роботу прагну внести щось нове, інакше мені нецікаво.

Самовладання і витримка

1. Легко можу змусити себе довго чекати, якщо це необхідно.

2. У суперечці мені зазвичай вдається зберігати спокій і об'єктивність.

3. Не можу нормально тренуватися, якщо мене щось тривожить.

4. Протягом усього змагання чітко контролюю свої думки, почуття, дії та поведінку.

5. Зовсім не переношу болю.

6. Мені вдається зберігати ясність думки навіть у найскладніших життєвих ситуаціях.

7. Неприємності в інституті й удома не знижують якості мого тренування.

8. Тривале очікування є для мене дуже болісним.

9. Буває, що коли я стурбований і хвилююся, зовсім втрачаю контроль над собою.

10. На іспиті іноді не можу відповісти навіть те, що знаю.

11. Вважаю, що вміння володіти собою не так уже й важливе для людини.

В =		В =	В =	В =	В =
В = В + 20 =		В = В + 20 =	В = В + 20 =	В = В + 20 =	В = В + 20 =
Г =		Г =	Г =	Г =	Г =
Г = Г + 20 =		Г = Г + 20 =	Г = Г + 20 =	Г = Г + 20 =	Г = Г + 20 =

Обробка та інтерпретація результатів

Обробіть відповіді за допомогою ключа, який однаковий для всіх п'яти опитувальників:

Вираженість вольової якості						Генералізованість вольової якості					
№	Номер відповіді					№	Номер відповіді				
	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
1	-2	-1	0	+1	+2	2	-2	-1	0	+1	+2
6	-2	-1	0	+1	+2	3	+2	+1	0	-1	-2
8	+2	+1	0	-1	-2	4	-2	-1	0	+1	+2
9	+2	+1	0	-1	-2	5	+2	+1	0	-1	-2
11	+2	+1	0	-1	-2	7	-2	-1	0	+1	+2
12	+2	+1	0	-1	-2	10	+2	+1	0	-1	-2
16	-2	-1	0	+1	+2	13	-2	-1	0	+1	+2
17	-2	-1	0	+1	+2	14	+2	+1	0	-1	-2
18	+2	+1	0	-1	-2	15	+2	+1	0	-1	-2
20	-2	-1	0	+1	+2	19	-2	-1	0	+1	+2

Положення 1, 6, 8, 9, 11, 12, 16, 17, 18, 20 служать для діагностики вираженості вольових якостей, положення 2, 3, 4, 5, 7, 10, 13, 14, 15, 19 – для діагностики генералізованості вольових якостей.

Навпроти номера судження зазначено кількість балів (-2, -1, 0, +1, +2), яке нараховується за кожен варіант відповіді. Ці оцінки заносяться в зведений протокол дослідження поруч із номером відповіді. Потім підраховується алгебраїчна сума балів окремо за судженнями параметра вираженості й параметра генералізованості для кожної вольової якості. Для переведення в позитивну шкалу оцінок до сумарної оцінки додається 20 балів, і остаточні результати вносяться до протоколу.

Висновок про рівень розвитку кожної вольової якості робиться за параметрами вираженості й генералізованості з урахуванням таких нормативних показників:

- 0–19 балів – низький рівень;
- 20–30 балів – середній рівень;
- 31–40 балів – високий рівень.

Отримані оцінки всіх вольових якостей необхідно представити графічно у двох варіантах.

Варіант 1. Будується коло (діаметр = 8 см). З його центру (нульова точка) проводяться 5 радіусів і на них наносяться поділки. Кожний радіус – шкала оцінки для однієї з вольових якостей. Потім дані з протоколу переносяться на відповідні шкали: на кожную шкалу наносяться по дві точки (кількість балів за параметром вираженості та за параметром генералізованості). Точки, що позначають оцінки вираженості всіх вольових якостей, з'єднуються суцільними лініями, а точки, що позначають оцінки генералізованості всіх якостей, – пунктирними. Виходять два п'ятикутники всередині кола. На основі рисунка робиться висновок про рівень розвитку кожної вольової якості з урахуванням нормативних показників.

Варіант 2. Будуються дві координатні осі: вираженість властивості (низька–висока, 0–40 балів) зображається вертикальною віссю, генералізованість (вузька–широка, також 0–40 балів) – горизонтальною. Область перетину осей характеризує

середній рівень розвитку властивості за обома параметрами. Кожна властивість у цій системі позначається точкою. При з'єднанні точок (у разі використання всіх опитувальників у комплексі) виходить багатокутник (рис. 3.3). Аналізується:

а) розташування багатокутника, що вказує на переважаючий напрям розвитку вольових якостей;

б) відстані між крайніми точками багатокутника по вертикалі та горизонталі, що свідчать про синхронність або гетерохронність розвитку.

Доцільно порівняти самооцінки кожного студента зі середньогруповими (бажано окремо у чоловіків і жінок). Завершити роботу необхідно письмовим висновком про рівень розвитку вольових якостей з урахуванням параметрів вираженості та генералізованості.

Методика вимірювання рівня рефлексивності особистості

А.В. Карпова, В.В. Пономарьової

Інструкція. Вам потрібно дати відповіді на кілька тверджень опитувальника. У бланку відповідей номера питання поставте, будь ласка, цифру, відповідну варіанту Вашої відповіді: 1 – категорично не погоджуюсь; 2 – не погоджуюсь; 3 – мабуть не погоджуюсь; 4 – складно відповісти; 5 – мабуть погоджуюсь; 6 – погоджуюсь; 7 – цілком погоджуюсь. Не замислюйтеся довго над відповідями. Пам'ятайте, що правильних або неправильних відповідей в даному випадку бути не може. Перша відповідь, яка прийшла в голову і є вірною.

Тестовий матеріал

1. Прочитавши хорошу книгу, я завжди потім довго думаю про неї, хочу її з кимось обговорити.

2. Коли мене раптом несподівано про щось запитують я можу відповісти перше, що прийшло в голову.

3. Перш ніж зняти трубку телефону, щоб подзвонити у справі, я зазвичай в думках планую майбутню розмову.

4. Зробивши якийсь промах, я довго потім не можу відвернутися від думок про нього.

5. Коли я роздумую над чимось або розмовляю з іншою людиною, мені буває цікаво раптом пригадати, що послужило початком ланцюжка думок.

6. Приступаючи до важкого завдання, я прагну не думати про майбутні труднощі.

7. Головне для мене – уявити кінцеву мету своєї діяльності, а деталі мають другорядне значення.

8. Буває, що я не можу зрозуміти, чому хтось незадоволений мною.

9. Я часто ставлю себе на місце іншої людини.

10. Для мене важливо в деталях уявляти собі хід майбутньої роботи.

11. Мені було б важко написати серйозний лист, якби я заздалегідь не склав план.

12. Я вважаю за краще діяти, а не роздумувати над причинами своїх невдач.

13. Я досить легко ухвалюю рішення стосовно дорогої покупки.

14. Як правило, щось задумавши, я прокручую в голові свої задуми, уточнюю деталі, розглядаю всі варіанти.

15. Я хвилююся про своє майбутнє.

16. Думаю, що в більшості ситуацій треба діяти швидко, керуючись першою думкою, що прийшла в голову.

17. Деколи я ухвалюю необдумані рішення.

18. Закінчивши розмову, я, буває, продовжую вести її подумки, приводячи все нові і нові аргументи в захист своєї точки зору.

19. Якщо відбувається конфлікт, то, роздумуючи над тим, хто в нім винен, я в першу чергу починаю з себе.

20. Перш ніж ухвалити рішення, я завжди стараюся все ретельно обдумати і зважити.

21. У мене бувають конфлікти тому, що я деколи не можу передбачити, якої поведінки чекають від мене оточуючі.

22. Буває, що, обдумуючи розмову з іншою людиною, я ніби в думках веду з нею діалог.

23. Я прагну не замислюватися над тим, які думки і відчуття викликають в інших людях мої слова і вчинки.

24. Перш ніж зробити зауваження іншій людині, я обов'язково подумаю, в яких словах це краще зробити, щоб її не образити.

25. Вирішуючи важке завдання, я думаю над ним навіть тоді, коли займаюся іншими справами.

26. Якщо я з кимось сварюся, то в більшості випадків не вважаю себе винним.

27. Рідко буває так, що я шкодую про сказане.

Ключ: методика містить 27 тверджень, з яких 15 є прямими (номери питань: 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25). Решта 12 – зворотних тверджень, що необхідно враховувати при обробці результатів, коли для отримання підсумкового балу підсумовуються в прямих питаннях цифри, відповідні відповідям випробовуваних, а в зворотних – значення, замінені на ті, що виходять при інверсії шкали відповідей.

Обробка результатів тестування

Для отримання підсумкового балу підсумовуються вибрані відповіді на всі запитання, з яких 15 є прямими, а 12 – зворотними. У зворотних твердженнях шкала відповідей перевертається, тобто обрані значення, замінюються наступним чином: 1 на 7, 2 на 6, 3 на 5, 5 на 3. 6 на 2, 7 на 1.

Номери прямих запитань: 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25 (бали нараховуються відповідно до обраної відповіді).

Номери зворотних тверджень: 2, 6, 7, 8, 12, 13, 16, 17, 21, 23, 26, 27 (бали нараховуються після перевертання шкали).

Усі пункти опитувальника можна згрупувати у чотири групи (шкали):

1) ретроспективна рефлексія діяльності (номери тверджень: 1, 4, 5, 12, 17, 18, 25, 27);

2) ситуативна рефлексія (стосується поточної діяльності) (твердження: 2, 5, 13, 14, 16, 17, 18, 26);

3) перспективна рефлексія (розгляд майбутньої діяльності) (3, 6, 7, 10, 11, 14, 15, 20);

4) соціальна рефлексія (аналіз спілкування та взаємодії з іншими людьми) (номери запитань: 8, 9, 19, 21, 22, 23, 24, 26).

Інтерпретація результатів тесту

Високий рівень рефлексивності говорить про те, що людина великою мірою схильна звертатися до аналізу своєї діяльності та вчинків інших людей, виявляти причини та наслідки своїх дій як у минулому, так у теперішньому та майбутньому. Суб'єкту властиво обмірковувати свою діяльність у найдрібніших деталях, ретельно її планувати та прогнозувати всі можливі наслідки. Імовірно також, що таким людям легше зрозуміти іншого, поставити себе на його місце, передбачити його поведінку, зрозуміти, що думають про них самих.

Низький рівень рефлексивності свідчить про те, що людині незначною мірою властиво замислюватися над тим, що відбувається, над причинами власних дій та вчинків інших людей, над їх наслідками. Такі люди не завжди планують свою діяльність, бувають імпульсивними та обмежуються розглядом меншої кількості деталей при прийнятті рішення. У них можливе виникнення труднощів у спілкуванні з іншими через неможливість завжди точно зрозуміти іншого, передбачити його реакцію.

Середній рівень рефлексивності проявляється як періодичний прояв схильності до аналізу своєї поведінки, більш менш докладна деталізація планів, потенційно присутня, але не завжди виявляється в поведінці здатність провести аналіз своїх помилок і досконалих дій. Схильність до попереднього аналізу майбутньої діяльності проявляється незмінно.

Переведення тестових балів в стени

Стени	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Тестові бали	80 і нижче	80-100	100-107	108-113	114-122	123-130	131-139	140-147	148-156	157-171	171 і вище

Високі результати за тестом (більше 7 стенів) свідчать про те, що людина великою мірою схильна звертатися до аналізу своєї діяльності та вчинків інших людей, виявляти причини та наслідки своїх дій як у минулому, так у теперішньому та майбутньому. Їй властиво обмірковувати свою діяльність у найдрібніших деталях, ретельно її планувати та прогнозувати всі можливі наслідки. Імовірно також, що таким людям легше зрозуміти інших, поставити себе на їх місце, передбачити їх поведінку, зрозуміти, що думають про них самих.

Низькі результати по тесту (менше 4 стенів), ймовірно, говорять про те, що обстежуваним меншою мірою властиво замислюватися над тим, що відбувається, над причинами своїх дій та вчинків інших людей, над їх наслідками. Такі люди не завжди планують свою діяльність, бувають імпульсивними та обмежуються розглядом меншої кількості деталей при прийнятті рішення. У них можливе виникнення труднощів у спілкуванні з іншими через неможливість завжди точно зрозуміти іншого, передбачити його реакцію.

Опитувальник «Диференціальний тип рефлексії»

Д.О. Леонтьєва, Є.М. Осіна

Інструкція: Вам належить дати відповіді на кілька тверджень опитувальника. У бланку відповідей навпроти номера твердження поставте, будь ласка, цифру, відповідну варіанту Вашої відповіді: 1 – ні; 2 – скоріше невірно; 3 – скоріше вірно; 4 – вірно. Не задумуйтесь довго над відповідями. Пам'ятайте, що правильних або неправильних відповідей у цьому випадку бути не може.

Тестовий матеріал

1. Я зазвичай задумуюсь про причини того, що зі мною відбувається.
2. Іноді увага до власних переживань відволікає мене від справ.
3. Я люблю мріяти про те, чого у моєму житті немає.
4. Аналізуючи власні дії, я дізнаюсь про себе щось нове.
5. Я довго переживаю з приводу того, що відбувається.

6. Я можу замріятись і забути про все.
7. Вивчення інших людей допомагає мені краще зрозуміти самого себе.
8. Коли у мене щось іде не так, мені важко від цього відволіктись.
9. Я люблю пофантазувати.
10. Часто корисно зупинитись, аби краще зрозуміти ситуацію в цілому.
11. Мені буває важко перейти від роздумів до дій.
12. Мені цікаво уявляти себе у різних ситуаціях.
13. У випадку конфлікту корисно спробувати побачити ситуацію очима опонента.
14. Приступаючи до якоїсь справи, я довго турбуюсь про те, що отримаю в результаті.
15. Я люблю уявляти випадкові зустрічі.
16. Самопізнання допомагає розуміти інших людей.
17. Коли я помічаю, що тривожусь про щось, я починаю переживати ще сильніше.
18. Займаючись чимось, я нерідко думками зовсім в іншому місці.
19. Щоб зрозуміти ситуацію, треба вміти співвідносити свої почуття з тим, що їх викликає.
20. Нерідко я не можу позбавитись від думок про мої поточні проблеми.
21. Мені подобається подумки подорожувати по місцям, де я ще не був.
22. Більш за все я дізнаюсь про себе, коли аналізую те, що зробив чи роблю.
23. Іноді я настільки сильно переживаю свої помилки, що не в змозі нічого зробити, аби їх виправити.
24. Я часто фантазую про те, як моє життя могло б скластися інакше.
25. Розходження поглядів інших людей з моїми слугує для мене джерелом цінної інформації.
26. Я постійно думаю про свої невдачі.
27. Мені легко захопитись сторонніми думками.
28. Я звертаю увагу на те, як я реагую на людей і події.

29. Коли у моєму житті відбувається щось незвичайне, я бачу в цьому привід замислитись.

30. У багатьох ситуаціях буває корисним спочатку розібратись у власних бажаннях і почуттях.

Інтерпретація результатів

Варіант відповіді	Бали
Ні	1 бал
Швидше ні, ніж так	2 бали
Швидше так, ніж ні	3 бали
Так	4 бали

Значення шкали дорівнює сумі балів пунктів, які входять до неї:

Шкала	Пункти	М	σ
Системна рефлексія	1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 29, 30	39,58	5,15
Інтроексія	2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26	25,11	5,68
Квазірефлексія	3, 6, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 27	27,39	5,69

Рівні рефлексії

Для виокремлення рівнів скористалися середнім значенням та стандартним відхиленням (σ). Це стандартні процедури, які нерідко застосовуються для виокремлення рівнів. Наприклад, рівні прояву коефіцієнта IQ (високий, середній та низький) виведено з використанням показника стандартного відхилення.

Розрахункові показники рівнів рефлексії

Шкала	Мах значення	Норми за методикою		Рівні рефлексії		
		Сер. знач.	Станд. відх.	Низький	Середній	Високий
Системна рефлексія	48	39.58	5.15	<33	34-44	>45
Інтроексія	36	25.11	5.68	<18	19-31	>32
Квазірефлексія	36	27.39	5.69	<20	21-33	>34

До середнього арифметичного значення за кожним видом рефлексії додавали значення, рівне стандартному відхиленню, або віднімали від середнього арифметичного число рівне стандартному відхиленню. Отримані значення менші за різницю між середнім арифметичним і стандартним відхиленням ми віднесли до

низького рівня, а значення, більші за суму середнього арифметичного і стандартного відхилення, – до високого рівня.

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча (класичний варіант)

Інструкція. Пронумеруйте запропоновані твердження в порядку значущості ваших життєвих принципів. Уважно прочитайте кожне твердження й оберіть найбільш значуще для вас. Напишіть проти нього цифру 1. Потім оберіть другу за значущістю цінність і напишіть проти неї цифру 2. Те саме зробіть з рештою тверджень. Найменш важливе залишиться останнім і отримає 18 місце. Працюйте вдумливо, не поспішаючи. Якщо під час роботи у вас зміниться точка зору, то номер твердження можна буде виправити. Кінцевий результат має відображати вашу реальну позицію.

Тестовий матеріал

Список А (термінальні цінності)

- 1а. Активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя).
- 2а. Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом).
- 3а. Здоров'я (фізичне й психічне).
- 4а. Цікава робота.
- 5а. Краса природи й мистецтва (переживання прекрасного в природі й у мистецтві).
- 6а. Любов (духовна й фізична близькість із коханою людиною).
- 7а. Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних ускладнень).
- 8а. Наявність гарних і вірних друзів.
- 9а. Суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі).
- 10а. Пізнання (можливість розширення своєї освіти, світогляду, загальної культури, інтелектуальний розвиток).

11а. Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей).

12а. Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення).

13а. Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків).

14а. Воля (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках).

15а. Щасливе сімейне життя.

16а. Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалювання інших людей, усього народу, людства в цілому).

17а. Творчість (можливість творчої діяльності).

18а. Упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності)

1б. Акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах.

2б. Вихованість (гарні манери).

3б. Високі запити (високі вимоги до життя й високі домагання).

4б. Життєрадісність (почуття гумору).

5б. Ретельність (дисциплінованість).

6б. Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче).

7б. Непримиренність до недоліків у собі й інших.

8б. Освіченість (широта знань, висока загальна культура).

9б. Відповідальність (почуття обов'язку, уміння дотримуватися слова).

10б. Раціоналізм (уміння добре та логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення).

11б. Самоконтроль (стриманість, самодисципліна).

12б. Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів.

13б. Тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами).

14б. Терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки й омани).

Методика PVQ «Портрет цінностей» Ш. Шварца)

Інструкція. Нижче наведено описи деяких людей. Прочитайте уважно і подумайте, наскільки текст відповідає Вам. Якщо опис стосується Вас, то позначте у клітинці відповідь.

Тестовий матеріал

	Наскільки подібною до тебе є ця людина					
	Дуже подібна	Така ж як я	Майже така, як я	Трішки така як я	Не така як я	Зовсім не така як я
1. Для нього важливо вигадувати щось нове і бути творчим. Він любить все робити оригінально						
2. Для нього важливо бути багатим. Він хоче мати багато грошей і дорогих речей						
3. Для нього важливо, щоб усіх людей у світі вважали рівними. Вважає, що кожен повинен мати рівні шанси у житті						
4. Для нього важливо показати свої здібності. Він хоче, щоб люди захоплювались тим, що він робить						
5. Для нього важливо жити у безпечному середовищі. Він уникає всього, що може загрожувати втраті безпеки						
6. Він вважає, що важливо робити багато цікавих речей у житті. Він завжди намагається спробувати щось нове						
7. Він вважає, що люди повинні робити те, що їм говорять. Перекоаний, що люди повинні дотримуватися правил завжди, навіть тоді, коли ніхто не бачить						
8. Для нього важливо вислухати думки людей, які відрізняються від нього. Навіть якщо він з ними не погоджується, він все ж хоче їх зрозуміти						
9. Він вважає, що не варто просити більше, ніж вже маєш. Він перекоаний, що люди мають бути задоволені тим, що мають						
10. Він шукає будь-яку нагоду, щоб розважитись. Для нього важливо робити те, що приносить йому задоволення						
11. Йому подобається самостійно вирішувати, що робити. Для нього важливо бути вільним у плануванні та виборі діяльності						
12. Для нього важливо дбати про близьких людей. Він намагається дбати про їхнє добро						
13. Для нього важливо бути успішним. Він любить вражати інших						
14. Для нього важлива безпека його країни. Він вважає, що держава повинна бути на сторожі внутрішньої та зовнішньої загрози						
15. Він любить ризикувати, завжди шукає пригод						
16. Для нього важливо поводити себе правильно. Він намагається уникати вчинків, які для інших здаються помилковими						

17. Йому подобається бути керівником і вказувати іншим, що вони повинні робити. Він хоче, щоб люди робили те, що він каже						
18. Для нього важливо бути вірним своїм друзям. Він хоче присвятити себе близьким людям						
19. Він щиро вірить у те, що люди повинні піклуватись про природу. Для нього важливо доглядати природне довкілля						
20. Для нього важливо бути релігійним. Він старається дотримуватися своїх релігійних переконань						
21. Для нього важливою є чистота та порядок. Він зовсім не любить, коли серед речей безлад						
22. Він вважає, що важливо цікавитися багатьма речами. Він цікавий і старається все зрозуміти						
23. Він переконаний, що всі народи у світі повинні жити в гармонії. Поширення ідеї миру між людьми є важливим						
24. Він вважає, що бути амбітним – це важливо. Він намагається показати, наскільки він здібний						
25. Він вважає, що все треба робити традиційними способами. Для нього важливо дотримуватися звичаїв, яких його навчили						
26. Для нього важливо насолоджуватись життям та отримувати. Він любить себе розважати						
27. Для нього важливо відповідати потребам інших людей. Він намагається підтримати тих, кого знає						
28. Він переконаний, що завжди повинен виявляти повагу до батьків та старших людей. Для нього важливо бути слухняним						
29. Він хоче, щоб зі всіма були справедливими, навіть із тим, кого він не знає. Для нього важливо захищати слабких у суспільстві						
30. Він любить сюрпризи. Для нього важливо, щоб його життя було цікавим						
31. Він боїться захворіти. Бути здоровим – дуже важливо для нього						
32. Бути попереду у житті дуже важливо для нього. Він все намагається робити краще ніж інші						
33. Для нього важливо прощати людей, які його образили. Він намагається побачити хороші сторони в людях і не ображатися						
34. Для нього важливо бути незалежним. Він любить покладатися на себе						
35. Для нього важливо, щоб його країна мала стабільний уряд. Він турбується про забезпечення соціального порядку						
36. Для нього важливо весь час бути ввічливим з іншими людьми. Він намагається ніколи не дратувати та не турбувати інших						
37. Він дуже хоче насолоджуватись життям. Гарне проведення часу є дуже важливим для нього						
38. Для нього важливо бути скромним. Він намагається не привертати до себе увагу						

39. Він завжди хоче бути тим, хто приймає рішення. Він любить бути лідером						
40. Для нього важливо пристосуватися до природи. Він вважає, що люди не повинні змінювати природу						

Підрахунок балів

Методика Ш. Шварца включає опитувальник, що дає можливість дослідити нормативні ідеали, цінності людини на рівні переконань. Такі цінності найбільше впливають на людину, але не завжди проявляються в соціальній поведінці, оскільки можуть не збігатися з нормативними цінностями суспільства. Кожну із цінностей із коротким поясненням їх значення респондент повинен оцінити за 6-бальною шкалою «як керівний принцип свого життя». Кожна із 40 цінностей входить у певний мотиваційний блок і підпорядковується відповідній мотиваційній меті:

- влада (Power) – соціальний статус, домінування над людьми і ресурсами;
- досягнення (Achievement) – особистий успіх відповідно до соціальних стандартів;
- гедонізм (Hedonism) – насолода або чуттєве задоволення;
- стимуляція (Stimulation) – хвилювання і новизна;
- самостійність (Self-Direction) – самостійність думки і дії;
- універсалізм (Universalism) – розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей і природи;
- доброта (Benevolence) – збереження і підвищення благополуччя близьких людей;
- традиція (Tradition) – повага до культурних і релігійних звичаїв та ідей і відповідальність за їх збереження;
- конформність (Conformity) – стримування дій і спонукань, які можуть нашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням;
- безпека (Security) – безпека і стабільність суспільства, відносин і самого себе.

Розроблена Ш. Шварцем теорія динамічних відносин між ціннісними типами описує концептуальну організацію системи цінностей, згідно з якою дії, що

здійснюються людиною відповідно до кожного типу цінностей, мають психологічні, практичні і соціальні наслідки. Вони можуть бути сумісними з іншими типами цінностей або вступати з ними у конфлікт. Десять ціннісних типів, запропонованих Ш. Шварцем, організовані у дві біполярні вісі виміру:

- відкритість до змін (цінності самостійності та стимуляції) протистоять консерватизму (цінності безпеки, конформності і традицій);
- самопіднесення (цінності влади і досягнень) на противагу само-трансцендентності (цінності універсалізму і доброти).

Підрахунок балів здійснюється за схемою:

Дуже подібна	Така як я	Майже така як я	Трішки така як я	Не така як я	Зовсім не така як я
6	5	4	3	2	1

Шкала підрахунку за формулами:

Цінності	Питання
Конформізм	$= (п7+п16+п28+п36) / 4$
Традиція	$= (п9+п20+п25+п38) / 4$
Доброзичливість	$= (п12+п18+п27+п33) / 4$
Універсалізм	$= (п3+п8+п19+п23+п29+п40) / 6$
Самостійність	$= (п1+п11+п22+п34) / 4$
Стимуляція	$= (п6+п15+п30) / 3$
Гедонізм	$= (п10+п26+п37) / 3$
Досягнення	$= (п4+п13+п24+п32) / 4$
Влада	$= (п2+п17+п39) / 3$
Безпека	$= (п5+п14+п21+п31+п35) / 5$

Інтерпретація результатів

На основі результатів методики можна побудувати ієрархічну структуру цінностей людини або групи людей. Та цінність, яка набирає найбільшу кількість балів, є для людини провідною та спрямовує її діяльність і творчість. Щоб мотивувати людину до певної діяльності, потрібно звертати увагу на мотиваційні цілі, які у неї знаходяться на 1 місці. На основі цього можна укласти ієрархічну структуру цінностей людини.

1. Самостійність. Незалежність думок і дій, наявність вибору, можливість творчості. Цінності цієї групи змушують людину діяти відповідно до власних суджень що є хибним, а що правильним. Риси людини, яка надає перевагу цінностям самостійності: її незалежність від впливу соціального середовища, бажання самостійно нести відповідальність за власний вибір, усвідомлювати можливість керування власним життям та власними рішеннями. Така людина цінує творчість, нестандартність та індивідуальність як у себе, так і в інших. Для людини, яка надає переваги самостійності, нестерпним є відчуття залежності від інших.

2. Стимуляція. Біологічне підґрунтя – потреба у постійній стимуляції, бути у постійному стані збудження. Важливим для такої людини є новий досвід, постійні зміни та новизна. Невід’ємною особливістю людини, яка надає перевагу цінностям стимуляції, є схильність до ризику, пошук гострих вражень та нестандартних подій, змін ужитті. Такі люди багато подорожують, мають друзів, беруть участь у різних соціальних групах. Нестерпною для них є стабільність, монотонність, відсутність нових знайомств.

3. Гедонізм. Насолода, чуттєве задоволення. Схильні до гедонізму люди надають великого значення комфорту, відпочинку, доброму та здоровому сну і харчуванню. Для них важливим є гарне проведення вільного часу. Розваги та відпочинок є найважливішим у житті такої людини.

4. Досягнення. Особистий успіх понад усе. Найважливішим у житті таких людей є досягнення нових цілей та власний розвиток. Такі люди готові багато працювати, щоб бути попереду інших, часто ціною власного благополуччя. Для них важливим є соціальне визнання. Люди, які надають перевагу цінностям досягнення, часто залежні від позитивної оцінки інших. Все, що вони роблять, спрямоване, по-перше, на власний розвиток, і, по-друге, на соціальне визнання.

5. Влада. Найбільшого значення набуває у недемократичних країнах, проте у всіх культурах функціонування соціальних інститутів потребує диференціації. У недемократичних країнах доступ до соціальних, матеріальних чи психологічних ресурсів мають лише ті, хто володіє більшою владою. Саме тому для людей у таких

суспільствах влада постає як ціль та цінність. Цінності влади відображаються у прагненні накопичувати матеріальні ресурси, гроші, займати керівні посади.

6. Безпека. Мотиваційна ціль – гармонія і стабільність, відчуття безпеки. Ш. Шварц вважає, що цінності безпеки зростають у тих, у кого є така потреба. Люди, які надають перевагу безпеці, роблять усе, щоб уникати загрозливих, ризикованих та нестабільних ситуацій. Для них важливим є не лише власна безпека, але й безпека близьких людей, національна безпека та спокій. Гармонія, порядок та чистота є не менш цінними для таких людей, вони більше, ніж інші схильні до педантизму.

7. Конформізм. Мета – обмеження дій, прагнень, що можуть зашкодити іншим, порушити соціальні очікування, норми. Для людей, які цінують конформізм, важливо поводитись згідно з соціальними очікуваннями та стандартами. Надзвичайної ваги для них набувають такі риси як ввічливість, моральність, нормативність. Для них важливо виконувати усі правила та вимоги, навіть у тому випадку, якщо є можливість їх порушити. Повага до старших для таких людей набуває особливого значення.

8. Традиція. Традиційний спосіб поведінки є символом групової солідарності, виявом єдиних цінностей та гарантією виживання. Традиції часто мають форму релігійних обрядів, норм поведінки. Для людей, які надають перевагу традиції, важливими є єдність між поколіннями у родині, виконання обрядів, святкування релігійних свят. Такі люди не люблять виділятися з натовпу, не намагаються вимагати від життя більшого, ніж уже мають. Найбільшого стресу їм завдають зміни у звичному для них способі життя та надмірна увага до їхньої особистості.

9. Універсалізм. Мотиваційна ціль – толерантність, захист благополуччя всіх людей та природи, розуміння. Для людей, що цінують цінності універсалізму, надзвичайно важливими є справедливість та рівність людей на землі. Найчастіше ці люди є активними борцями за справедливість, часто захищають інтереси національних та сексуальних меншин, незахищених верств населення. Ці люди стають борцями за здоровий спосіб життя та покращення екології на нашій планеті.

Найчастіше вони беруть участь у різноманітних протестних акціях, громадських рухах та об'єднаннях.

10. Доброзичливість. В основі лежить доброчинність, спрямована на забезпечення благополуччя найближчих людей. Люди, які надають перевагу цінностям доброзичливості, найчастіше дбають про благополуччя, щастя та добробут рідних, друзів, співробітників, колег. Такі люди цінують вірність, чесність, дружелюбність та відповідальність, намагаються бути опорою та підтримкою для людей, яких люблять та поважають.

**Основні вартості фахівця-психолога
відповідно до нормативних документів**

**Основні вартості фахівця-психолога відповідно
до Стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського)
рівня за спеціальністю 053 «Психологія»**

Цінність	Змістова характеристика цінності
Гуманістична спрямованість	Визнання цінності людського життя, гідності, унікальності кожної особистості
Професійна етика	Орієнтація на дотримання морально-етичних норм у професійній діяльності
Професійна ідентичність	Усвідомлення себе як представника професійної спільноти психологів
Рефлексивна культура	Здатність до самоаналізу, самоспостереження, корекції власної діяльності
Особистісна зрілість	Інтеграція когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів особистості
Соціальна відповідальність	Готовність діяти на користь суспільства, підтримувати інших, попереджати деструктивні впливи
Потреба в саморозвитку	Прагнення до самопізнання, розширення власного потенціалу, набуття нових знань
Цінність психологічного здоров'я	Усвідомлення значущості ментального благополуччя як умови ефективної діяльності
Професійна самореалізація	Реалізація особистісного і професійного потенціалу в конкретній діяльності

**Основні вартості фахівця-психолога відповідно
до Етичного кодексу психолога (1990)**

Цінність	Змістова характеристика цінності
Відповідальність	Відчуття морального зобов'язання перед клієнтом
Гуманізм	Безумовне прийняття і щире прагнення допомогти іншій людині
Чесність	Відкрите визнання меж своєї компетентності, кваліфікованості та професійних знань
Фаховість	Установка на постійне навчання, самовдосконалення та саморефлексію
Емпатійність	Здатність відчувати чужі емоції та занурюватися в досвід іншого без втрати власного автентичного Я
Етична обережність	Усвідомлення наслідків психотерапевтичних втручань
Конфіденційність	Абсолютна лояльність до клієнта в питаннях його особистої інформації
Повага до автономії	Безоцінне прийняття думок, переконань, сенсів, релігійності та стилю життя клієнта
Справедливість	Однакове ставлення до всіх клієнтів незалежно від статусу, походження, національності, орієнтації чи особливостей світогляду
Альтруїзм	Намір допомогти без очікування персональної вигоди
Саморефлексія	Усвідомлення власних мотивів, упереджень і обмежень у професійній діяльності

**Основні вартості фахівця-психолога відповідно
до Етичного кодексу психолога (2021)**

Цінність	Змістова характеристика цінності
Повага до прав людини та її гідності	Визнання унікальності внутрішнього світу особистості, її автентичності; пріоритет права клієнта на приватність, автономію та самовизначення
Компетентність	Постійний професійний розвиток, підвищення кваліфікації, володіння актуальними знаннями та навичками
Відповідальність	Добросовісне виконання професійних обов'язків, дотримання етичних норм і чинного законодавства
Доброчесність	Чесність у взаєминах з клієнтами, відкритість у комунікації, дотримання професійних меж, відповідність дій етичним і соціальним нормам
Системність і взаємозалежність цінностей	Визначають персональну зрілість психолога та забезпечують гуманістичну якість психологічної допомоги

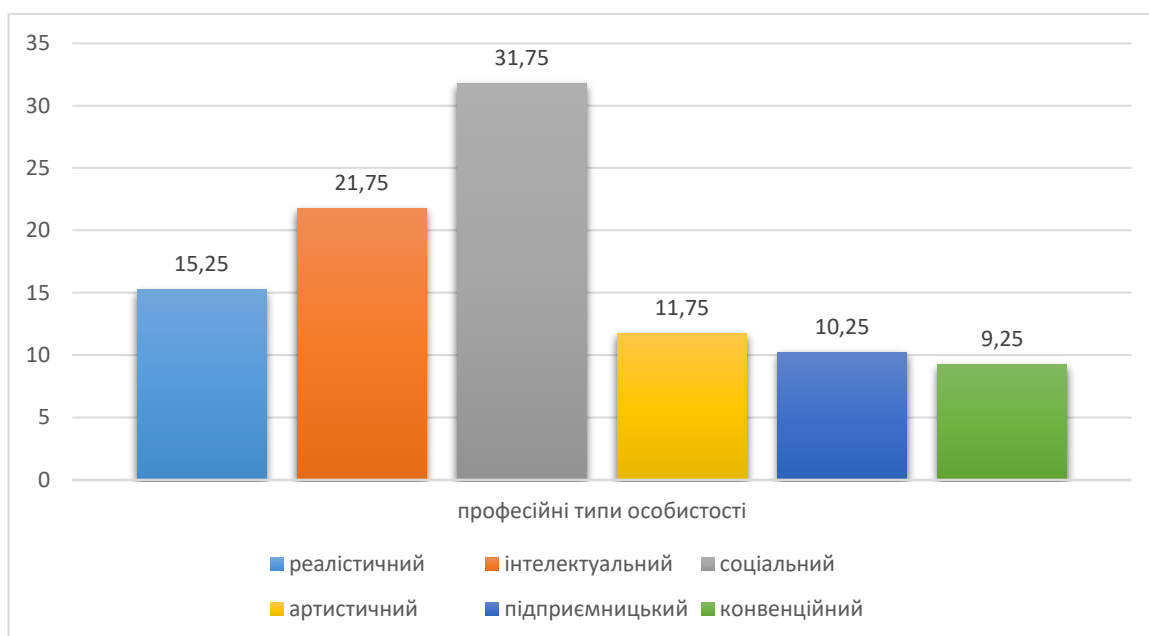

Основні вартості фахівця-психолога відповідно до професіограми

Цінність	Змістова характеристика цінності
Гуманізм	Визнання самоцінності особистості, віра у її здатність до змін, самовдосконалення, потреба у повазі, прийнятті та підтримці
Професійна етика	Дотримання конфіденційності, неупередженості, толерантності, доброзичливості, що створює довіру та безпеку клієнта
Професіоналізм	Високий рівень підготовки, якісне й надійне надання психологічної допомоги
Відповідальність	Виконання фахових завдань з урахуванням етичних, правових та соціальних норм
Чесність	Відкритість і правдивість у професійних відносинах
Служіння суспільству	Мотивація до роботи на благо суспільства: профілактика, підтримка психічного здоров'я, просвітництво
Співробітництво	Прагнення до партнерської взаємодії та колегіального обміну досвідом
Емпатія	Здатність розуміти емоції інших, підтримувати клієнтів у складних ситуаціях
Уміння слухати	Розвинене вміння слухати як інструмент ефективної комунікації з клієнтами
Внутрішня мотивація	Орієнтація на цінності та сенси професії як основа етичної, відповідальної поведінки

Результати психологічної діагностики стану сформованості ситуаційного компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів

Діагностичне вивчення умов активізації самоусвідомлення й самопізнання на ситуаційному етапі фахової самоідентифікації насамперед передбачало виявлення домінуючого типу особистості студентів та відповідність його певному різновиду професійного довкілля, максимально сприятливого для їх персонального розвитку. Результати використання з цією метою опитувальника професійної спрямованості (ОПС) Дж. Голланда подано на рис. В.1.

Рис. В.1. Показники професійних типів особистості майбутніх психологів (за методикою Дж. Голланда, %)

Аналіз здобутих за допомогою вказаної методики результатів показує, що найбільшу частину серед опитаних студентів (31,75%) становлять представники соціального типу, котрі схильні до персональної самореалізації у сферах психологічного консультування, психосоціальної підтримки, а також соціально-психологічного навчання чи психокорекційної роботи. Спрямованість таких респондентів на співчуття і співпереживання, розвинені вербальні здібності і

висока здатність до встановлення контакту з клієнтами уможливорюють їх ефективну діяльність у галузях шкільної, сімейної, соціальної або медичної психології з акцентом на чутливості, гуманізмі й орієнтації на допомогу.

Майбутні фахівці – представники інтелектуального типу (21,75%), котрі мають високий рівень аналітичного мислення, логічності, незалежності суджень й орієнтації на теоретичні пошукування, часто орієнтуються на науково-дослідницьку ділянку роботи, зокрема на викладання психологічних дисциплін, діяльність у сфері психометрії, когнітивної психології, нейропсихології, розробку психодіагностичних методик, різноманітних аналітичних інструментів створення програм штучного інтелекту. Особистісна спроможність таких здобувачів до теоретичного аналізу й мислєдіяльнїсної концептуалізації сприяє їх продуктивному впливу на розвиток академічної психології.

Студенти з домінуючим реалістичним типом (15,25%), із характерним прагненням до конкретної практичної діяльності із задіянням моторних навичок, спостережливості та структурованого підходу, можуть ефективно реалізувати себе у секторах психодіагностики, профвідбору, стандартизованого тестування, організаційного моніторингу, а також в транспортній, військовій або спортивній психології чи в ролі помічника-консультанта, який працює з усталеними протоколами або технічними засобами психологічного супроводу.

Респонденти із переважаючим артистичним типом (11,75%), орієнтовані на творчість, інтуїцію, креативну уяву та емоційне самовираження, мають потенціал до самореалізації через арттерапевтичні й клієнт-центровані види діяльності, що потребують творчого мислення й гнучкого реагування на індивідуальні особливості, емоційний стан та запити клієнтів. Зорієнтованість на зовнішні форми самопрезентації забезпечує продуктивність у роботі з дітьми, в мистецькій терапії чи у створенні просвітницького психологічного контенту.

Підприємницький тип, виявлений у 10,25% студентів, уможливорює їх ефективну професійну самореалізацію насамперед у бізнес-консультуванні, коучингу, тренінговій діяльності, розвитку лідерського потенціалу, управлінні конфліктами або організаційній оптимізації. Високий рівень персональної

активності, соціальної мобільності, динамічної енергійності та розвинених лідерських якостей зумовлює їх продуктивну організаційну й керівну діяльність у соціальних проєктах, психологічних службах і центрах ментального здоров'я.

Досліджувані здобувачі освіти із конвенційним типом особистості (9,25%), зорієнтовані на упорядковану, чітко структуровану, базовану на інструкціях, правилах і точному виконанні завдань діяльність, можуть бути ефективними у веденні нормативної документації, складанні аналітичних звітів, супроводі стандартизованого тестування, а також під час типової повсякденної та формалізованої роботи в адміністративно-психологічній сфері або у галузі HR. Висока точність, відповідальність, сталі алгоритми дій та увага до деталей дають їм змогу ефективно виконувати функції систематизації, обліку і контролю.

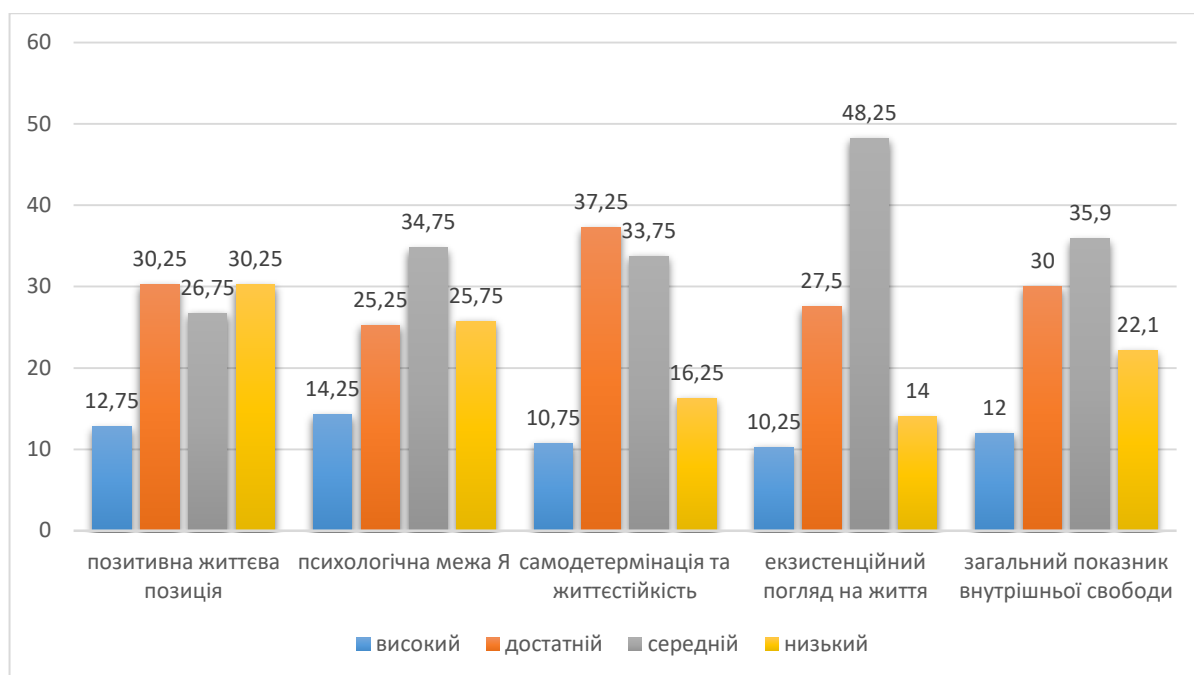
Зазначимо, що вивчення професійних типів особистості у майбутніх психологів дало змогу визначити вплив індивідуальних рис-якостей на вибір певної фахової ролі та потенційні сфери професійної самореалізації у межах актуальної й персонально відповідної психологічної практики. Наявність у представників кожної із визначених категорій низки сильних сторін забезпечує їх ефективну інтеграцію у різні галузі психосоціальної допомоги.

Використання опитувальника професійної спрямованості Дж. Голланда дає змогу визначити відповідність типу особистості майбутніх психологів фаховому середовищу, що підвищує ймовірність подолання несприятливих обставин у процесі самовизначення. Зокрема, переборенню таких труднощів у побудові власного життєвого шляху стимулює залучення представників соціального типу до практичної роботи з клієнтами у соціально-психологічних службах і центрах психосоціальної підтримки, інтелектуального – до науково-дослідницької діяльності в лабораторіях та аналітичних центрах, реалістичного – до роботи з тестовими матеріалами, психодіагностичними протоколами та участі у фахово орієнтованих тренінгах, артистичного – до неструктурованої праці у творчих майстернях, на арттерапевтичних заняттях та у мистецьких проєктах, підприємницького – до організованого трудового процесу у тренінгових осередках і бізнес-консультаціях, конвенційного – до ведення документації, аналізу даних та

ефективної підтримки стандартизованих процесів тестування. Віднаходження кожним студентом відповідного професійне довкілля забезпечує високий рівень задоволеності обраним вектором самоактуалізації.

Характеристика академічного довкілля університету демонструє високий рівень відповідності його освітніх ресурсів і можливостей інтелектуальному, підприємницькому та соціальному професійним типам (разом 63,75% студентів), що забезпечує максимальну підтримку їх стійкої фахової самоідентифікації через практичні заняття, науково-дослідні проєкти та організаційну діяльність. Артистичний тип (11,75%) характеризується достатнім рівнем конгруентності із належними для творчої самореалізації умовами та формами креативної квазіпрофесійної діяльності, проте й певними обмеженнями формальної структури навчання; реалістичний (15,25%) – демонструє середній рівень пристосованості студентів до фахово значущих інструменталів, зумовлений можливостями практичного застосування набутих навичок й умінь, але й нестачею можливостей для практичної психологічної роботи; конвенційний (9,25%) – відображає низький ступінь сприятливості для вибору професійного шляху через формалізованість та структурованість пропонованих завдань.

Наступним етапом вивчення умов активізації у студентів самопізнання й самоусвідомлення на ситуаційному етапі фахової самоідентифікації було виявлення рівня внутрішньої свободи, що постає неодмінною умовою вибору життєвого шляху. Результати використання з цією метою опитувальника «Я і Світ» В.А. Чернобровкіної подано на рис. 3.2.

**Рис. 3.2. Показники внутрішньої свободи майбутніх психологів
(за методикою В.А. Чернобровкіної, %)**

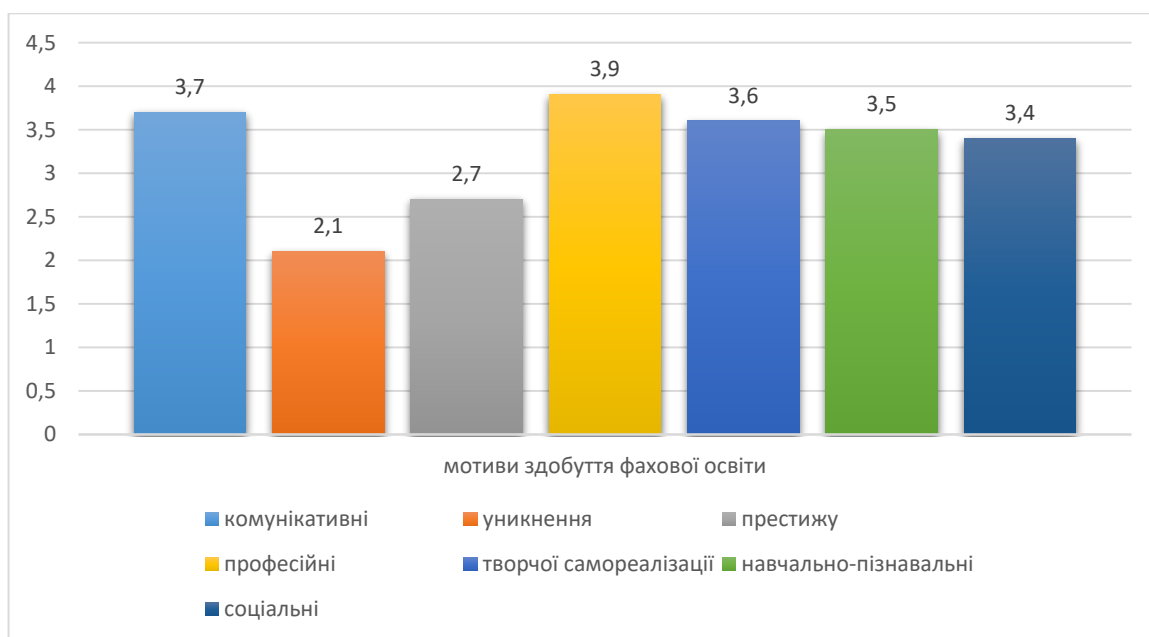
Вивчення рівнів внутрішньої свободи майбутніх психологів, здійснене за допомогою опитувальника В.А. Чернобровкіної «Я і Світ», дало змогу визначити вплив досліджуваного явища на здійснення їх професійного самовизначення в умовах освітньо-професійної підготовки. Зокрема, оцінювання екзистенційної зрілості студентів-психологів у розрізі окремих шкал виявило помірний рівень сформованості її смислових елементів, значущих для ефективного фахового становлення. Так, за шкалою «Позитивна життєва позиція» 57% респондентів (30,25% з низьким рівнем, 26,75% – із середнім) демонструють схильність до тривожності, що може знижувати віру у власні ресурси й заважати конструктивному самовизначенню. Аналіз шкали «Психологічна межа Я» показує недостатню сформованість у 60,5% студентів особистісних меж, залежність від зовнішньої думки та ускладнення у відстоюванні особистісної автономії. Показники низького і середнього рівнів (16,25% та 33,75% відповідно) шкали «Самодетермінація та життєстійкість» засвідчують недостатнє прагнення активно керувати своїм життям, долати складнощі фахового вибору й досягати визначених цілей. Результати, здобуті за останньою шкалою, вказують на переважаючу низьку

й середню (у 14% і 48,25% відповідно) наявність у здобувачів вищої освіти екзистенційного погляду на життя, що сигналізує про поверхнєве осмислення значущих цінностей, недостатній рівень глибинної рефлексії та труднощі з прийняттям відповідальності за свій персональний вибір. Проте присутність у решти студентів високих показників за цією шкалою вказує на сформовану філософську настанову на свідоме проживання життя, що є важливим чинником ефективної психологічної допомоги.

Узагальнення результатів дослідження за методикою В.А. Чернобровкіної «Я і Світ» показує переважно на низький (22,1%) або середній (35,9%) рівні внутрішньої свободи, що сигналізує про дезадаптивний досвід майбутніх фахівців у взаємодії із соціальним довкіллям, напружене очікування небезпеки, емоційний дискомфорт, а також труднощі з розмежуванням чужих і власних потреб-інтересів, що ускладнює формування професійної ідентичності та знижує здатність до автономного прийняття рішень у процесі навчання. Водночас наявність у 42% обстежуваних достатнього (30%) і високого (12%) рівнів свободи самовираження демонструє високу довіру до себе й навколишніх, розвинену стійкість у складних ситуаціях, що вказує на значний потенціал до розвитку внутрішньої самостійності як важливої передумови для професійного самовизначення та уможливорює відповідальне прийняття ними персонально значущих рішень щодо досконалого оволодіння обраним фахом й самостійного планування особистого кар'єрного розвитку.

Результати психологічної діагностики стану сформованості мотиваційного компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів

Дослідження навчальних стимулів та домінуючих спонук студентів-психологів, які супроводжують процес їх освітньо-професійної підготовки на мотиваційному етапі учинкового самовизначального вчинку та свідчать про наявність внутрішньої готовності до самоздійснення в обраній сфері, насамперед передбачало виявлення внутрішніх підстав здобуття фахової освіти. Результати використання для цього методики діагностики навчальної мотивації студентів А.А. Реана і В.А. Якуніна в модифікації Н.Ц. Бадмаєвої подано на рис. Г.1.

**Рис. Г.1. Показники навчальної мотивації майбутніх психологів
(за методикою А.А. Реана і В.А. Якуніна, %)**

Результати діагностики навчальної мотивації майбутніх психологів, здобуті за допомогою методики А.А. Реана та В.А. Якуніна у модифікації Н.Ц. Бадмаєвої, свідчать про наявність вираженої орієнтації на внутрішньо зумовлені спонуки, що суттєво підвищує якість задіяння їх в освітній процес і створює сприятливі умови для формування фахової ідентичності. Зокрема, найвищі

показники зафіксовано за шкалами комунікативних (3,7), навчально-пізнавальних потреб (3,5) та стимулів творчої самореалізації (3,6), що вказує на потребу здобувачів у живому діалозі, особистісному спілкуванні, емоційному обміні і соціальній взаємодії й істотно підвищує успішність оволодіння фахом. Висока значущість творчої самореалізації оприявнює факт розвиненого прагнення до особистісного зростання, використання креативного потенціалу та інтуїтивно-емпатійного осмислення вимог до професійної діяльності. Водночас, навчально-пізнавальні стимули як орієнтація на змістовну сторону знань ілюструють зацікавленість студентів у глибокому опануванні базисом психологічної науки, виражену потребу в інтелектуальному збагаченні, сформовану здатність до постановки запитань та пошуку інноваційних відповідей у професійній сфері самореалізації. Соціальні рушії навчально-пізнавальної діяльності (3,4) відображають значення для особи соціального схвалення, персональної затребуваності та приналежності до професійної спільноти. Таке поєднання внутрішніх спонук (самореалізація, пізнання, комунікація) із зовнішньо детермінованими устремліннями створює багатовимірне поле розвитку психолога, яке ґрунтується на прийнятті соціальної відповідальності, емпатії та морального обов'язку перед суспільством. Невелика значущість чинників престижу обраної професії (2,7) свідчить про відносно невисоку орієнтацію студентів на зовнішні стимули, такі як статус, мода, матеріальні переваги чи соціальна успішність, демонструє домінування у структурі професійного становлення переважно змістових, а не інструментальних спонукальних установок, та є позитивною ознакою персонально вмотивованого та суб'єктно спричиненого фахового вибору. Незначний прояв уникнення як підстав для прийняття відповідального рішення (2,1) підтверджує несуттєву зорієнтованість студентів на уникнення освітньої діяльності через страх покарання, негативної оцінки або труднощі засвоєння знань й указує на сформовану внутрішню установку на подолання перешкод, розвинену готовність приймати виклики й брати персональну відповідальність за результативність власної освітньо-професійної діяльності як невід'ємної складової самостійного й продуктивного фахового зростання. Інтерпретація результатів

дослідження вказує на їх сприятливість у контексті самореалізації і самоздійснення значної кількості студентів, демонструючи зорієнтованість на розвиток особистої фахової компетентності на підґрунті їх пізнавальної активності, індивідуальної творчості й психоемоційної взаємодії з людьми й створюючи підґрунтя для прийняття професійної ролі психолога як особистісно значущої.

Осмислення навчальної мотивації майбутніх психологів в контексті значущості її для професійного самовизначення уможливило виділення чотирьох рівнів сформованості таких спонук. При цьому середні показники за шістьма шкалами методики віднесено до умовної шкали ($\geq 3,6$ – до високого, $3,2-3,59$ – достатнього, $2,6-3,19$ – середнього, $< 2,6$ – низького щаблів). Відтак підставами для виділення високого ступеня розвитку спонук є домінування у мотиваційній сфері здобувачів комунікативних і професійних важелів та персональних підстав для творчої самореалізації; достатнього – навчально-пізнавальних і соціальних рушіїв, середнього – престижу і низького – уникнення. Відповідно до проаналізованої градації, по 33% респондентів віднесено до високого та достатнього, а по 17% – до середнього та низького щаблів розвитку внутрішньої фахової зорієнтованості, що свідчить про наявність яскраво вираженої внутрішньої мотиваційної спрямованості на здобуття фаху у 66% осіб.

Характеристика здобувачів з високим рівнем позитивної внутрішньо детермінованої налаштованості на особистісно-професійну самореалізацію, ефективну пізнавальну діяльність та доцільну комунікативну взаємодію (33%) водночас підтверджує їх здатність до прийняття усвідомленого професійного вибору, оприявлення відповідального ставлення до освітнього процесу та розвинену готовність до особистісно-професійного зростання. Такі студенти, як правило, прагнуть до творчої самореалізації, глибокого пізнання психологічних явищ та побудови конструктивних комунікативних зв'язків, демонструють стійкий інтерес до обраної професії, виявляють здатність усвідомлено й цілеспрямовано вибудовувати траєкторію власного особистісно-професійного розвитку, виявляють відповідальне ставлення до персональної фахової підготовки, а їх мотивація має

особистісний характер, зорієнтована на розвиток гуманістичних цінностей та особистісну самореалізацію в межах психологічної науки і практики.

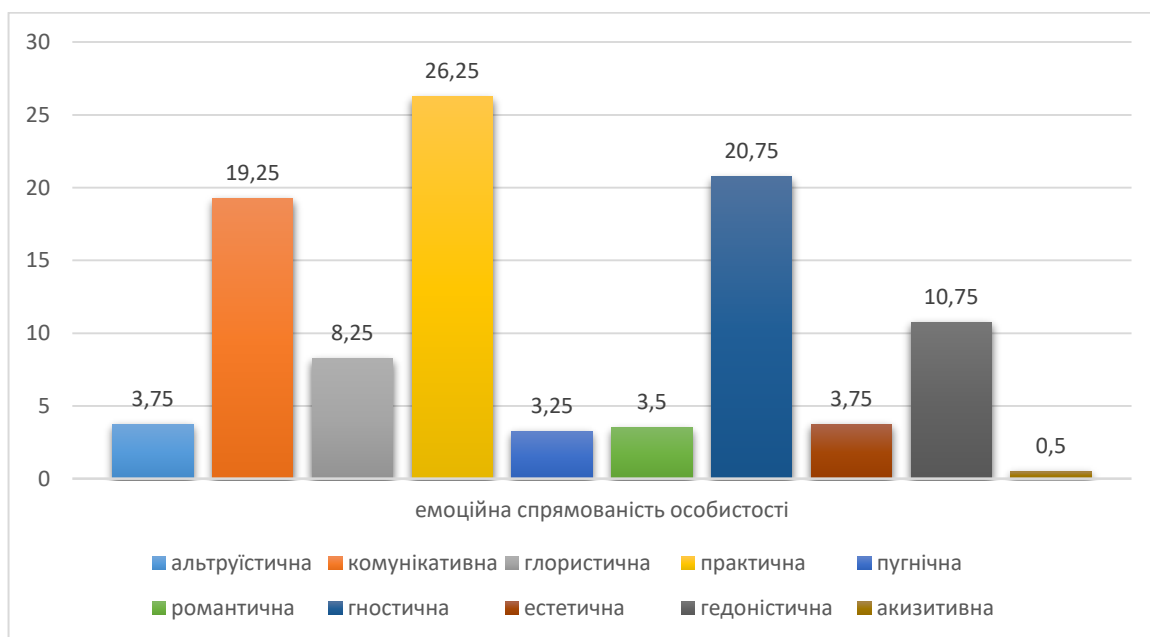
Оцінка студентів з достатнім рівнем внутрішнього налаштування освітньо-професійну діяльність (33%) відображає наявність персонально значущих, проте не домінантних, самісних спонукань у поєднанні з соціально зумовленими факторами самореалізації в обраній сфері. Вони достатньо ідентифікують себе з професійною роллю психолога, однак потребують додаткової підтримки з боку освітнього простору закладу, визначення чітких цілей самоздійснення та надання можливостей для персонального самовираження. Важливо, що гнучкість та змінюваність складових спонукальної сфери залежно від досвіду навчально-професійної підготовки, ефективності практикування чи ситуаціях соціального визнання визначає позитивну налаштованість таких здобувачів на конструктивне професійне становлення та особисту творчу самоактуалізацію.

Опис 17 % майбутніх психологів із середнім рівнем умотивованості їх навчально-професійної роботи підтверджує нестійку зацікавленість в досконалому оволодінні обраним фахом, високу залежність від зовнішніх оцінок й недостатню визначеність у конституюванні свого професійного розвитку. Виявлені у таких здобувачів нестійкість професійно зумовлених спонук, а також переважання орієнтованої на уникнення невдач або формальне досягнення результату реактивної мотивації, істотні коливання щодо впевненості у правильності професійного вибору, низький рівень прояву асертивності та незадоволеність потреб у чіткій та структурованій провідній діяльності зумовлюють усвідомлене трактування своєї спеціальності як передумови позитивного соціального схвалення, а не персонально значущої місії чи фактору самореалізації.

Аналіз особистісних рис-якостей студентів із низьким проявом самісної вмотивованості (17%) засвідчує переважаючу зорієнтованість на уникнення труднощів та відсутність значного інтересу до обраного фаху. Такий рівень сформованості базових життєвизначальних спонук ілюструє їх зовнішню детермінованість, зокрема через прагнення уникнути покарання за академічні невдачі, значний тиск з боку батьків, родичів чи суспільних авторитетів, а також

виражену залежність від соціального схвалення як заміни внутрішньої потреби в особистісному розвитку й фаховій самореалізації. Ситуативний і фрагментарний характер рушійних сил освітньо-професійної діяльності вказує на відсутність змістовного персонального підґрунтя для формування фахового Я, свідчить про слабку особисту ідентифікацію з професійною роллю й сигналізує про поверхневу зацікавленість особи у майбутній психологічній практиці.

Дослідження внутрішніх афективно насичених рушійних сил персональної самореалізації на мотиваційному щаблі передбачало виявлення відповідного емоційно-почуттєвого фону, що супроводжує, характеризує й активізує навчально-пізнавальну активність майбутніх психологів. Результативність використання з цієї метою методики вивчення емоційної спрямованості особистості Б.І. Додонова у модифікації Є.Р. Горєлової відображено на рис. Г.2.

Рис. Г.2. Показники емоційної спрямованості майбутніх психологів (за методикою Б.І. Додонова, %)

Результати дослідження емоційної спрямованості особистості майбутніх психологів, здобуті за допомогою методики Б.І. Додонова, свідчать про позитивний вплив на їх навчально-пізнавальну активність та формування професійного самовизначення переважно з боку практично, комунікативно та гностично

зумовлених афективних переживань. Зокрема, найвищі показники, зафіксовані за шкалою практичної налаштованості (26,25 %), унаслідок внутрішнього зацікавлення у здійсненні квазіпрофесійної діяльності незалежно від зовнішньої винагороди, схильність студентів до ініціативності, відповідальності та готовності працювати задля персонального фахового зростання. Значущі показники гностичної (20,75 %) та комунікативної (19,25 %) зосередженості на освітньому процесі засвідчують високий інтерес до пізнання, осмислення професійної реальності та встановлення міжособистісних зв'язків із суб'єктами освітньо-професійної роботи, що виявляється у прагненні зрозуміти психологічну сутність досліджуваних явищ і водночас налагоджувати контакти з людьми та уможливорює їх ефективне персональне задіяння до процесу навчання. Суттєвими, проте менш вираженими у структурі ефективної навчальної діяльності, є гедоністична (10,75 %) та глористична (8,25 %) установки, які охоплюють прагнення до душевного комфорту, особистого самоствердження й суспільного визнання та за умов їх результативного балансування сприяють розвитку позитивної самооцінки та конструктивній реалізації фахово значущих цілей. Альтруїстичний (3,75 %) та естетичний (3,75 %) вектори емоційної спрямованості майбутніх фахівців, виявляючи нижчі показники, все-таки відображають їх гуманістичну зорієнтованість на спеціальність та чітке прагнення до гармонії у взаємодії з іншими людьми. Натомість романтична (3,5 %) та пугнічна (3,25 %) психоемоційні орієнтації, пов'язані відповідно як із розвиненим прагненням до незвичайного, нового й інтригуючого, так і з яскравим інтересом до подолання повсякденних викликів, надають навчально-пізнавальній діяльності здобувачів динамічності та новизни та сприяють їх задіянню до нестандартних професійно зорієнтованих ситуацій. Мінімальні ж індикатори акизитивної спрямованості (0,5 %) оприявнюють відсутність надмірної зацікавленості у матеріальному накопиченні, постаючи вагомим підґрунтям нематеріальних цінностей у структурі професійного становлення студентів. Узагальнення показників методики вказує на наявність особистого потенціалу для формування автентичної професійної ідентичності, яка базується на внутрішньосамісній зумовленості, моральній відповідальності й

гуманістичних цінностях і створює передумови для ефективного входження юні в освітній процес.

Осмислення результатів дослідження емоційної спрямованості майбутніх психологів уможлиблює виокремлення значущих для здійснення вчинку самовизначення рівнів сформованості їх позитивно-афективної зорієнтованості на квазіпрофесійну діяльність, що відображає ступінь задіяння в оволодінні обраним фахом. При цьому найбільш сприятливою для здійснення професійного самовизначення психолога визначено налаштованість на діяльність, пізнання та комунікацію, які формують стійке підґрунтя для достатнього прояву моральної відповідальності, демонстрації розвинених гуманістичних настанов і внутрішньо вмотивованого особистісно-фахового зростання.

Характеристика особистості студентів із високим ступенем (30%) вияву афективного ставлення до освітньо-професійної діяльності вказує на домінування їх практичної (26,25%) та альтруїстичної (3,75%) налаштованості на власну фахову освіту, демонстрування глибокої внутрішньої зацікавленості самим освітнім процесом незалежно від зовнішніх стимулів, персональну репрезентацію особистої ініціативи, самісної відповідальності та розвиненої схильності до самореалізації в обраній сфері, що створює підґрунтя для усвідомленого професійного вибору й розвитку автентичної позиції психолога.

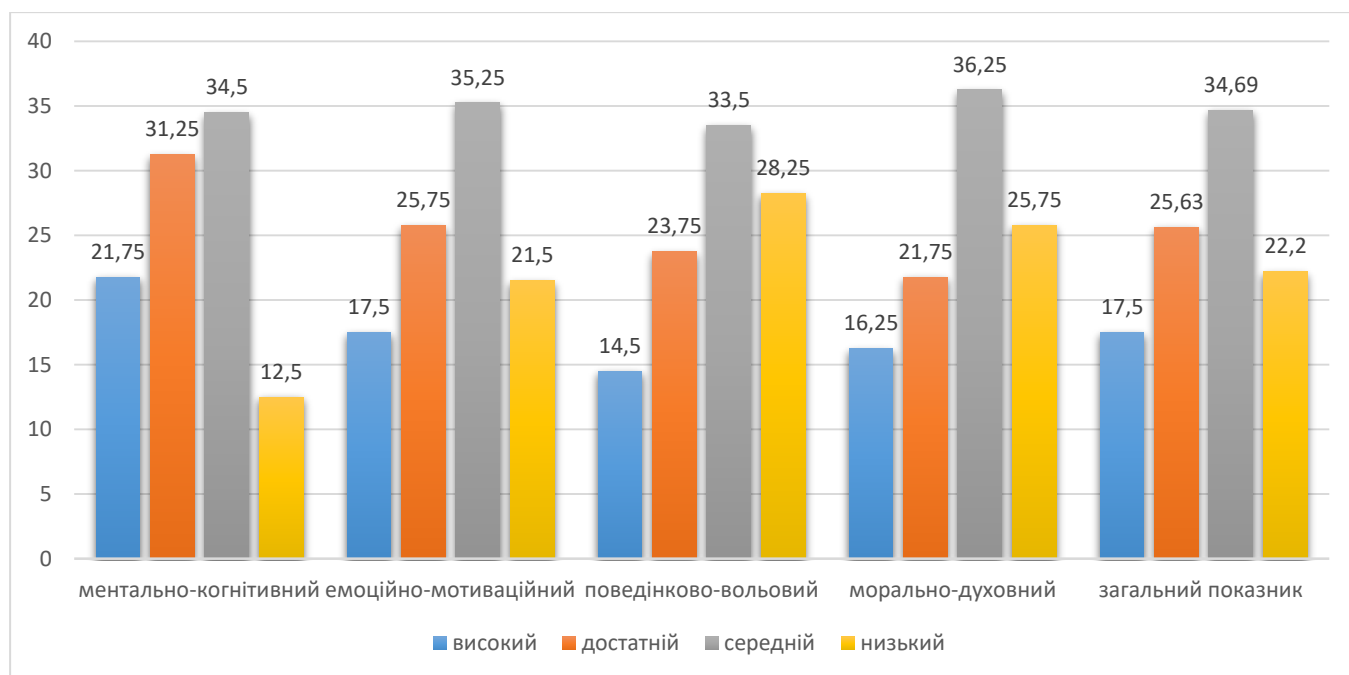
Достатній рівень позитивно-емоційної налаштованості на здобуття обраної професії, виявлений у 40% студентів, діагностується через домінування в її структурі гностичної (20,75%) та комунікативної (19,25%) спрямованості, засвідчує інтерес до пізнання психічної реальності, розуміння сутності досліджуваних процесів, а також прагнення до встановлення міжособистісних зв'язків в обраній сфері самоактуалізації. Емоційна орієнтація таких здобувачів на пізнання та спілкування відображає інтеграцію когнітивних і соціально-емоційних складових їх професійної ідентичності, що формує підґрунтя для прояву емпатійності, рефлексивності ц діалогічності, забезпечує відкритість до освітньо-професійної взаємодії та сприяє задіянню у фахову діяльність.

Зафіксований у 22,5% студентів середній рівень емоційно-почуттєвої детермінованості освітньо-пізнавальної діяльності, представлений переважно гедоністичною (10,75%), глористичною (8,25%) та романтичною (3,5%) афективними установками, характеризується переважанням не пов'язаних безпосередньо із фаховою діяльністю психолога змішаних особистісних настановлень на особистий комфорт, суспільне визнання, істотну новизну й високу оригінальність виконуваних дій і фрагментарно вказує на наявність у них професійної мотивації, непослідовності у діях і вчинках й на переважання орієнтації на зовнішні фактори-стимули.

Нарешті, визначений серед 8,75% майбутніх психологів із домінуючими естетичними (3,75%), пугнічними (3,25%) та акизитивними (0,5%) орієнтирами низький рівень емоційної спрямованості свідчать про слабкий емоційний зв'язок із майбутньою професійною діяльністю, переважання ненавчальних інтересів й налаштованість на матеріальні або сенсорно-емоційні стимули, підсумком чого є відсутність чіткої фахової ідентифікації, фрагментарне самовизначення та низька інтегрованість власної емоційно-почуттєвої сфери в персональний пізнавально-професійний розвиток у закладі вищої освіти.

Результати психологічної діагностики стану сформованості дійового компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів

Емпіричне дослідження усвідомленої оцінки студентами реальних дій, спрямованих на реалізацію прийнятого рішення щодо особистісного й фахового вибору на дійовому етапі самореалізації, насамперед передбачало виявлення відповідальності як показника їх персонального задіяння у процес власного професійного становлення, ступінь усвідомлення значущості обраної спеціальності, готовність брати на себе значущі зобов'язання та реалізовувати їх у конкретних учинкових діях. Результати використання з цією метою відомого опитувальника покомпонентної психологічної структури професійної відповідальності А.В. Фурмана подано на рис. Д.1.

Рис. Д.1. Показники професійної відповідальності майбутніх психологів (за методикою А.В. Фурмана, %)

Діагностика професійної відповідальності майбутніх психологів, проведена за опитувальником покомпонентної психологічної структури професійної

відповідальності А.В. Фурмана із редукованою рівневою шкалою, свідчить про загальну тенденцію до середнього рівня сформованості досліджуваного явища.

Характеристика стану сформованості ментально-когнітивного компонента у студентів із середнім рівнем його прояву (34,5%) показує недостатньо стійке і глибоке розуміння студентами значення освітньої діяльності та завдань фахової підготовки у виші. Хоча знаходження 31,25% здобувачів на достатньому і 21,75% на високому щаблях демонструє наполегливе оволодіння ними спеціальними знаннями та налаштованість на усвідомлене планування й утілення власного професійного шляху, проте виявлений у 12,5% респондентів низький рівень когнітивно-рефлексивного осмислення своєї сумлінності вказує на недостатньо діяльне формування у них персональної фахової ідентичності.

Дослідження емоційно-мотиваційної складової особистісної схильності до самоорганізації, що відображає усвідомлене прийняття студентами своєї професійної ролі, позитивне емоційне ставлення до освітнього процесу та внутрішню налаштованість на саморозвиток, також ілюструє переважно середній ступінь її вираження (34,25%). Зафіксовані у майбутніх психологів достатній (26,75%) та високий (17,5%) щаблі репрезентують значне афективно-почуттєве їх залучення до процесу здобуття професії й умотивоване прагнення до самореалізації у цій сфері, проте зареєстрований у 21,5% респондентів показник низького рівня внутрішньої дисципліни може вказувати на ризик формування формального або пасивного ставлення до обраного фаху.

Інтерпретація емпіричних результатів вивчення поведінково-вольової підсистеми професійної відповідальності, яка у своєму розвиненому стані демонструє спроможність особи до ефективної саморегуляції, відповідального виконання завдань та ефективного організування навчально-пізнавальної діяльності, показує недостатню представленість у студентів як середнього (34,5%), так і достатнього (22,75%) чи високого (14,5%) ступенів. При цьому наявність значного відсотка майбутніх фахівців (28,25%) на низькому щаблі проявом досліджуваного явища вказує на недостатню системність їх пізнавально-освітньої

роботи, часте порушення термінів виконання завдань та незначну самостійність на шляху до здобуття обраної професії.

Осмислення морально-духовного складника фахової відповідальності, що загалом відображає гуманістичну спрямованість суб'єкта, його ціннісне ставлення до професії, оприявнює переважно середній ступінь її розвитку у 36,25% студентів. Лише 16,25% студентів досягли високого рівня моральної зрілості, що виявляє сформоване ціннісне бачення своєї спеціальності як персонально й суспільно важливої місії. Водночас фіксація 21,75% респондентів на достатньому та 25,75% – на низькому етапах свідчить про недостатню осмисленість і прийняття ними альтруїстичних й етичних орієнтирів професійної діяльності сучасного психолога, що може призвести до технічного виконання своєї ролі без глибокого розуміння моральної відповідальності за вчинене.

Узагальнення результатів діагностики професійної відповідальності студентів-психологів, здійсненої за допомогою опитувальника покомпонентної психологічної структури професійної відповідальності А.В. Фурмана із редукованою рівневою шкалою, уможливило виокремлення значущих для здійснення сумлінного й добросовісного самовизначального вчинення ступенів прояву аналізованого явища, що послідовно демонструють специфіку зміни ставлення студентів до діяльного здобуття майбутнього фаху, здійснення відповідальних учинків у межах освітньо-професійного становлення та особистісної готовності до усвідомленої професійної самоідентифікації.

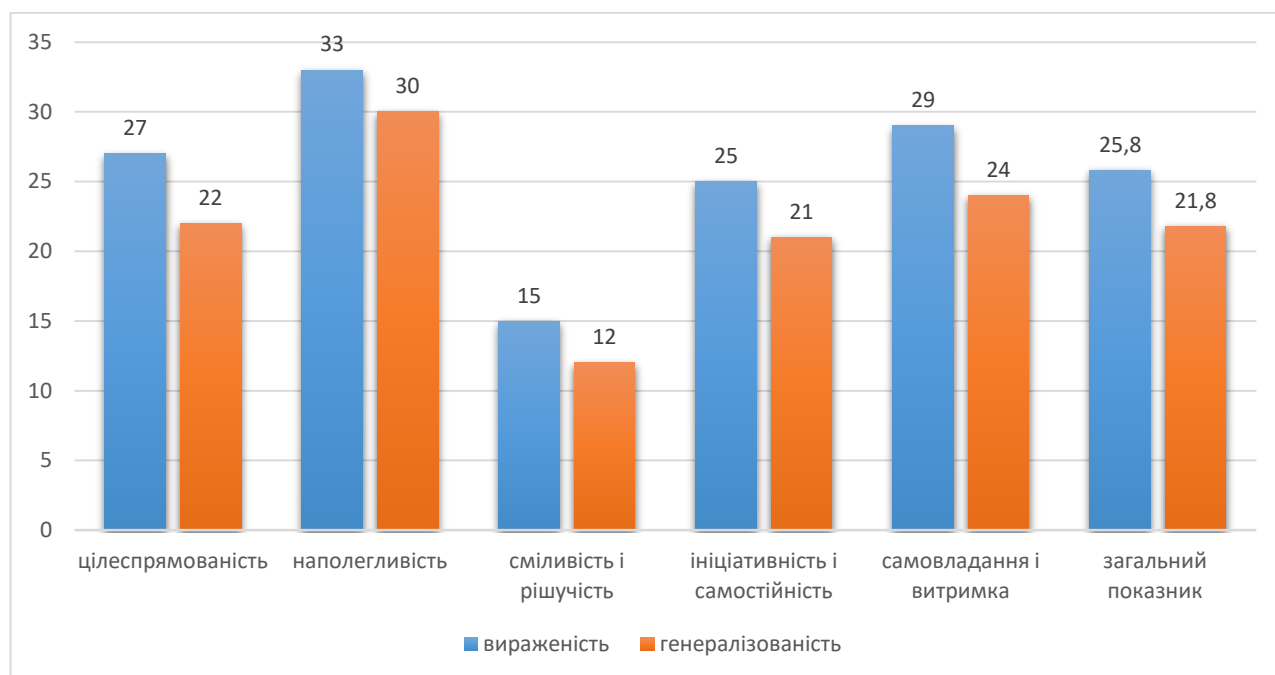
Характеристика особистості здобувачів із високим ступенем (17%) прояву сумлінності засвідчує їх повноцінне задіяння у процесах власного фахового становлення, що передбачає глибоке усвідомлення ролі та функцій майбутнього психолога, розвинене прагнення до саморозвитку й самовдосконалення, активне демонстрування персональної ініціативності, витривалості, полівмотивованості, вияв практичної готовності до самоздійснення в обраній галузі, що врешті-решт призводить до дієвого спрямування особистих когнітивних, мотиваційних, моральних та вольових рис-якостей у практику освітньо-професійної діяльності.

Достатній ступінь вираженості внутрішнього обов'язку до досконалого оволодіння професією, виявлений у 25,63% студентів, діагностується через показники усвідомленої особистої значущості свого фахового становлення, розвиненої сумлінності у теоретичному і практичному навчанні, добросовісності у виконанні освітніх завдань і здатності до рефлексивної оцінки результатів власної пізнавальної активності. Проте навіть за умов сформованості первинної професійної ідентичності та стійкого прагнення до особистісного зростання у таких здобувачів можуть спостерігатися прояви емоційно-мотиваційної нестабільності та констатуватися схильності до перенавантажень і стресів.

Зафіксований у 34,38% майбутніх фахівців середній рівень сформованості досліджуваної відповідальності вказує на прояви добросовісного ставлення до свого фаху, однак супроводжується епізодичною ініціативністю, потребою в зовнішніх стимулах, низькою системністю поведінки й недостатнім волевим напруженням щодо реалізації перспективних намірів свого професійного розвитку. Попри усвідомлення ними значущості якісної професійної підготовки й необхідності прикладання значних зусиль для досягнення високої фахової компетентності, надання такими здобувачами переваги здебільшого практично зорієнтованим видам діяльності вказує на певну фрагментарність або формально-інструментальне ставлення до обраної спеціальності.

Нарешті, визначений серед 22% майбутніх психологів тривожний низький ступінь фахової добросовісності засвідчує відсутність стійкої мотивації до оволодіння обраною спеціальністю, слабе усвідомлення соціальної вагомості психологічної професії, нерозвиненість навичок саморегуляції, недостатній рівень організованості, брак внутрішньої дисципліни та відсутність іноді навіть базового емоційно-мотиваційного задіяння в освітній процес. Формальне виконання такими студентами освітніх вимог, прояви байдужості або пасивності щодо здобуття спеціальності, обмежена готовність до прийняття своєї професійної ролі ускладнюють не лише перебіг їх особистісного зростання, але й формування відповідального самовизначення.

Експериментальне пізнання ступенів прояву у студентів наполегливості, цілеспрямованості, впевненості, ресурсності та стійкості в обстоюванні свого професійного шляху передбачало вивчення рівня розвитку вольових рис-якостей особистості за методикою Н.Б. Стамбулової, результати якого подано в Додатку Д (рис. Д.2).

Рис. Д.2. Показники вольових рис-якостей майбутніх психологів (за методикою Н.Б. Стамбулової, %)

Інтерпретація результатів дослідження вольових якостей майбутніх психологів за методикою Н.Б. Стамбулової, здійснена з урахуванням двох параметрів – вираженості та генералізованості, виявляє середні рівні прояву цілеспрямованості (відповідно 27 і 22 бали); високий і середній ступені – наполегливості (33 і 30 балів); низьку позицію сміливості та рішучості (15 і 12 балів); середні показники як ініціативності й самостійності (25 і 21 бал), так і самовладання й витримки (29 і 24 бали).

Змістовна характеристика сформованості у студентів цілеспрямованості як значущої вольової рис-якості вказує на наявність базової орієнтації на досягнення професійно значущих цілей, однак середній ступінь її генералізованості та

вираженості свідчить про її недостатню стійкість й універсальність. Актуалізація вказаної вольової риси переважно в умовах освітньої діяльності обмежує здатність здобувачів вищої освіти послідовно реалізовувати професійні наміри у різних життєвих та навчально-пізнавальних ситуаціях, що може ускладнювати процес їх усвідомленого та стабільного фахового самовизначення.

Розгорнутий опис стану розвитку наполегливості як важливої складової вольової саморегуляції особистості та значущого ресурсу фахової самореалізації й послідовного саморозвитку вказує на розвинений у майбутніх психологів потенціал до стійкого подолання навчальних труднощів, послідовного виконання компетентних завдань і відповідального завершення розпочатої діяльності. Водночас межа середнього рівня генералізованості студентів, хоча й вказує на спроможність до реалізації своїх здібностей у різних сферах повсякдення, проте потребує подальшого розширення проявів цієї властивості на менш звичні чи нестандартні ситуації пізнавальної роботи у вищій школі.

Осмислення сміливості й рішучості як важливих компонентів вольового самовладання свідчить про недостатню здатність студентів до прийняття оперативних й достатньо впевнених рішень в умовах невизначеності, а також в різноманітних ситуаціях освітньо-професійного становлення, що обмежує їх здатність до ефективного подолання стресогенних умов й належної адаптації до значущих викликів у процесі навчання та під час майбутньої фахової діяльності. Низька генералізованість впевненості у власних діях, обмежуючи діяльні прояви оволодіння обраною спеціальністю у вищій школі й істотно нівелюючи здатність майбутніх психологів до послідовної саморегуляції, також істотно ускладнює їх стійку й послідовну професійну самоідентифікацію.

Детальний аналіз ініціативності й самостійності як складників особистого самоконтролю вказує на наявність у студентів внутрішнього потенціалу до самостійного прийняття рішень, прояву ініціативи у ситуаціях пізнання, а також сформованої здатності брати відповідальність за своє професійне Я. Висока генералізованість проактивності підтверджує спроможність майбутніх фахівців до автономності як у навчальній, так і в практичній або особистісній площинах,

підкреслюючи наявність самісної суб'єктності й схильність до усвідомленої й осмисленої організації власної навчально-пізнавальної діяльності у вищій школі.

Комплексна оцінка самовладання і витримки вагомих проявів розвиненої внутрішньої саморегуляції та вольової стійкості здобувачів підтверджує наявність потенціалу до відносно стійкого контролю власних емоцій, збереження рівноваги у стресогенних умовах і дотримання обраного вектора організації власного життєвого шляху. Проте обмежена генералізованість цих рис-якостей сигналізує про можливість втрати такого самоконтролю у непередбачуваних чи складних ситуаціях повсякдення, зокрема під час емоційно напруженої навчально-пізнавальної діяльності, що негативно впливає на здійснення акту самовизначення і продуктивність фахової підготовки.

Оцінювання у майбутніх психологів актуального стану цілеспрямованості, наполегливості, сміливості та рішучості, ініціативності й самостійності, самовладання і витримки, здійснюване за методикою Н.Б. Стамбулової за параметрами вираженості та генералізованості, уможливило визначення значущих для самовизначального вчинення щаблів-рівнів прояву вольових рис особи. Так, високий ступінь характеризує сформованість усіх перелічених ознак на високому або середньому щаблях як екзистенції й сили прояву певної якості, так і широти її застосування у різних видах діяльності; достатній – ґрунтується на усереднених комбінаціях цих факторів; середній – передбачає поєднання середнього та низького вияву аналізованих ознак; низький – діагностується за наявності слабких і фрагментарних проявів більшості характеризованих властивостей.

Діагностований у 15,25% студентів високий щабель розвитку вольових рис-якостей передбачає постійне демонстрування ними стабільних, універсальних та яскраво виражених рис-проявів наполегливості, ініціативності й самостійності, цілеспрямованості, сміливості та рішучості, а також самовладання і витримки у персонально значущих ситуаціях повсякденної життєдіяльності. При цьому цілеспрямованість і наполегливість забезпечують високу стійкість здобувачів у досягненні професійно значущих цілей; сміливість і рішучість виявляються при прийнятті майбутніми психологами нестандартних чи самісно важливих рішень;

ініціативність та самостійність відображаються в їх навчально-пізнавальній та чітко структурованій діяльності; самовладання і витримка виявляються респондентами у стресогенних чи кризових умовах персонального ось-буття.

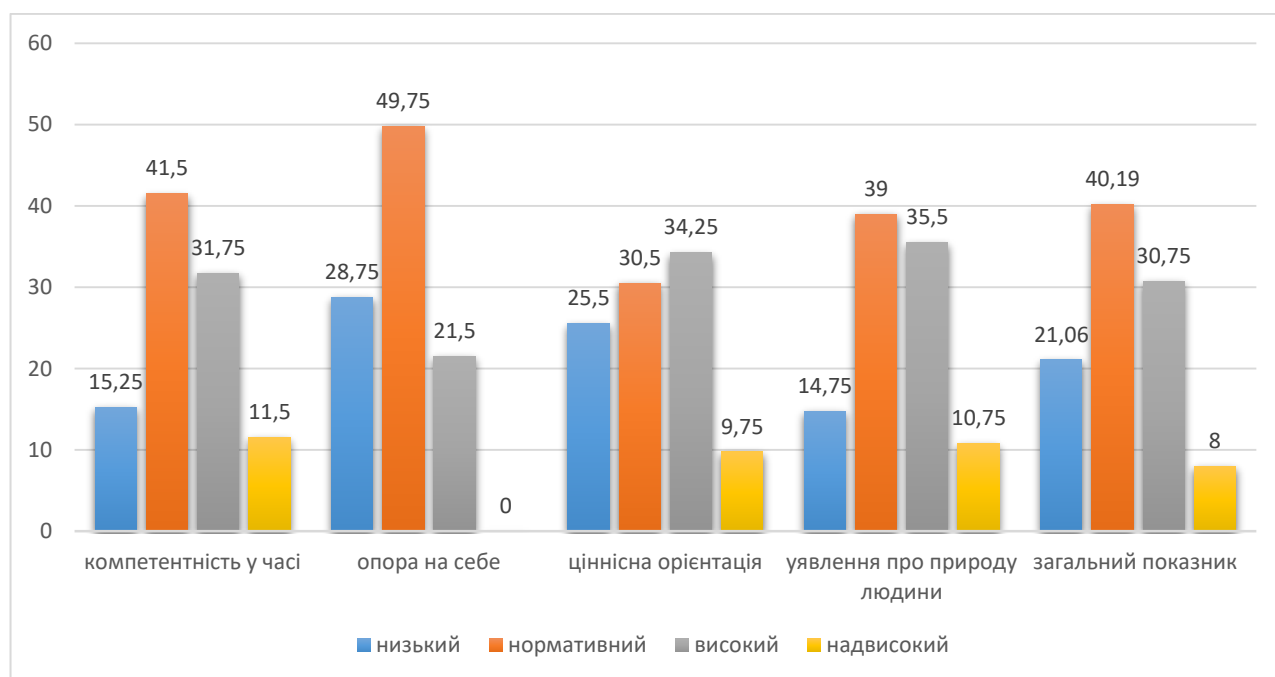
Виявлений у 31,75% здобувачів професії психолога достатній ступінь життєстійкості оприявнює стабільне, проте не максимальне, вираження охарактеризованих вольових рис. Зокрема, наполегливість і цілеспрямованість цього рівня прояву уможливорює ефективне виконання у студентами навчально-професійних завдань лише в стабільні періоди самореалізації; сміливість і рішучість, ініціативність та самостійність яскраво проявляються переважно в стандартних і передбачуваних ситуаціях повсякдення; самоконтроль і витримка нестабільні за кризових і стресогенних умов життєзреалізування. Вказане свідчить про наявність у респондентів внутрішнього потенціалу для власного професійного зростання, однак повна реалізація особистісних ресурсів фахового становлення потребує активного стимулювання та зовнішньої підтримки.

Виявлений у 36,5% респондентів середній показник сформованості регуляторних особистісних рис засвідчує їх помірне, фрагментарне та ситуативне вираження під час оволодіння обраною спеціальністю. До того ж цілеспрямованість, сміливість та рішучість, ініціативність і самостійність, наполегливість, самовладання і витримка часто проявляються у пізнавальній роботі майбутніх психологів непослідовно чи переважно під впливом зовнішніх стимулів, що може призводити до труднощів у прийнятті відповідальності за власне життя, ускладнювати саморегуляцію освітньої діяльності і перешкоджати послідовній реалізації поставлених професійних завдань.

Встановлений у 16,5% здобувачів низький рівень розвитку сили волі як прояв низького ступеню вираження й генералізованості аналізованих рис-якостей вказує на майже повну відсутність цілеспрямованості та наполегливості, слабку здатність до самоконтролю і витримки, низьку сміливість й ініціативність у квазіпрофесійній діяльності, що ускладнює ефективне фахове навчання та персональне зростання, знижує здатність до самостійного прийняття життєво значущих рішень, не сприяє

розвитку відповідального ставлення до освітнього процесу і потребує системного корекційного втручання та зовнішньої підтримки.

Емпіричний аналіз складових внутрішньосамісного потенціалу та персональної здатності майбутніх психологів до особистісного і фахового зростання передбачав визначення рівнів самоактуалізації здобувачів освіти за шкалами методики САТ Е. Шострома «компетентність у часі», «опора на себе», «ціннісна орієнтація» та «уявлення про природу людини» на підґрунті структурування здобутих показників за рівнями «низький» (до 40 балів), «нормативний» (45-55 балів), «високий» (56-70 балів) і «надвисокий» (понад 71 бал)) (рис. Д.3).

Рис. Д.3. Показники самоактуалізації майбутніх психологів (за методикою САТ Е. Шострома, %)

Оцінювання рівнів самоактуалізації за шкалою «компетентність у часі» як відображення здатності ефективно функціонувати «тут-і-тепер» та усвідомлювати триваючу безперервність власного життєвого шляху уможливило виявлення низького рівня її прояву у 15,25% майбутніх психологів, що засвідчує певну фрагментарність у сприйнятті ось-буття й перешкоджає довготривалому

професійному плануванню життєвого шляху. Зареєстровані у 41,5% здобувачів освіти нормативні показники вказують на сформованість базової темпоральної компетентності й одночасно розвинену неспроможність до інтеграції теперішнього, минулого і майбутнього. Встановлений у 31,75% студентів високий ступінь усвідомлення хронології подій фіксує здатність до цілісного сприйняття особистісної історії, постаючи важливою передумовою результативного професійного самовизначення здатність усвідомлено інтегрувати минуле, теперішнє і майбутнє, а засвідчені у 11,5% респондентів надвисокі показники можуть означати намагання відповідати соціально бажаним уявленням чи виявляти актуальну тенденцію до псевдосамоактуалізації – переважання зовнішньої декларативності над глибинним відчуттям перспектив власного самоздійснення.

Сутнісний аналіз щаблів самореалізації за шкалою «опора на себе» як комплексного відображення ступеню автономності й здатності діяти на ґрунті внутрішніх переконань і цінностей ілюструє низький прояв цієї можливості у 28,75% студентів, що свідчить про значну залежність від зовнішніх впливів, відсутність внутрішнього локусу контролю й може ускладнювати формування персональної професійної ідентичності. Виявлений у 49,75% майбутніх фахівців нормативний рівень вказує на достатню, але не повністю реалізовану, самісну автономію. Встановлений у 21,5% респондентів високий щабель опори на себе є показником справжньої зрілості й готовності до самостійного прийняття професійно значущих рішень, а відсутність надвисоких результатів за цим індикатором самоактуалізації підтверджує їх недеklarативну автономність.

Практичне дослідження здатності до особистісного самовираження за шкалою «ціннісна орієнтація» як показника прийняття особою гуманістичних та моральних цінностей самоактуалізованої особистості демонструє низький її рівень у 25,5% респондентів, що унааявлює недостатню сформованість ціннісно-сміслового ядра й може потенційно ускладнити усвідомлення своєї професійної місії. Засвідчені у 30,5% майбутніх психологів нормативні показники часткової інтеграції й присвоєння загальнолюдських вартісних орієнтацій перешкоджають проходженню повного учинкового циклу самовизначення. Натомість виявлений у

34,25% студентів високий ступінь прийняття психокультурних смислів відображає наявність цілісної життєвої позиції та самісну спрямованість на фахову самореалізацію. Встановлені ж у 9,75% здобувачів надвисокі індикатори самоактуалізації імовірно вказують на певну демонстративність або надмірне ідеалізування ними всезначущих моральних орієнтирів.

Емпіричне вивчення спроможності людини до особистісно-професійного зростання за шкалою «уявлення про природу людини» в контексті професійної діяльності фахівця-психолога підтверджує наявність низького розуміння значущості гуманістичних настанов у 14,75% респондентів, демонструючи розвинену схильність до усталених стереотипів та песимістичне трактування *Homo sapiens* як носія деструктивних якостей і рис. Нормативні (39%) і високі (35,5%) показники бачення випробуваними позитивних характеристик суб'єкта саморозвитку і фахового зростання підтверджують їх відкритість до позитивного прийняття навколишніх, комунікативну толерантність та розуміння складної природи людського Я. Зафіксовані у 10,75% майбутніх психологів надвисокі значення досліджуваної ознаки свідчать про гіперідентифікацію із традиційними соціокультурними ідеалами людини, що потенційно ускладнює реалістичне розуміння ситуацій соціальної взаємодії у майбутній діяльності психолога.

Узагальнення емпіричних показників за вказаними шкалами (нормативний прояв – 40,19%, високий – 30,75%, надвисокий – 8%, низький – 21,06%) ілюструє посередній рівень сформованості самоактуалізаційного потенціалу у більшості студентів, вказуючи, з одного боку, на наявність базових передумов для освітньо-професійного розвитку та достатність ресурсу для активної самореалізації й подальшого вдосконалення особистих та фахових компетенцій, а з іншого – на надмірне прагнення відповідати соціальним очікуванням і створювати ілюзію високого рівня особистісного розвитку, що може призводити до внутрішньої невідповідності між реальними потребами та зовнішніми вимогами, викликати психологічне напруження й знижувати мотивацію до справжнього самопізнання та розвитку свого професійного Я. Водночас існує помітна частина осіб із низьким рівнем прояву, що потребує системної психолого-педагогічної підтримки розвитку

їх автономності, гнучкості, саморефлексії й внутрішньої цілісності як ключових передумов персонального самісно-професійного становлення.

Оцінювання у майбутніх психологів виявленого за допомогою методики САТ Е. Шострома актуального стану сформованості компетентності у часі, опори на себе, ціннісної орієнтації та уявлень про природу людини в контексті проходження етапів учинкового циклу самовизначення уможливило визначення чотирьох значущих для самовизначення рівнів самоактуалізації:

а) високий (30,75% студентів) виявляється у високих значеннях показників самореалізації за більшістю аналізованих шкал, передбачає цілісне усвідомлення особистого життєвого шляху («компетентність у часі»), розвинену автономність і внутрішній локус контролю («опора на себе»), інтеріоризовану гуманістичну систему цінностей («ціннісна орієнтація»), а також реалістично-позитивне ставлення до природи індивідуального Я («уявлення про природу людини») і є найсприятливішим для реалізації усвідомленого, особистісно обґрунтованого та морально вмотивованого професійного самовизначення;

б) достатній (40,19% респондентів) співвідноситься з нормативними значеннями індикаторів самоактуалізації за майже всіма шкалами, фіксує наявність базових особистісних передумов для здійснення усвідомленого професійного вибору, вказує на сформованість загального відчуття цілісності обраного життєвого шляху (без виразної інтеграції минулого, теперішнього і майбутнього), відображає достатній, проте нестійкий за нестабільних умов, рівень персональної автономності, репрезентує самісне прийняття моральних вартостей, характеризує позитивне, хоча й не завжди диференційоване, сприйняття природи людини, що сукупно сприяє формуванню гуманістичного змісту професійного світогляду і, за цілеспрямованої підтримки персонального розвитку, забезпечує достатній потенціал для автентичного самовизначення;

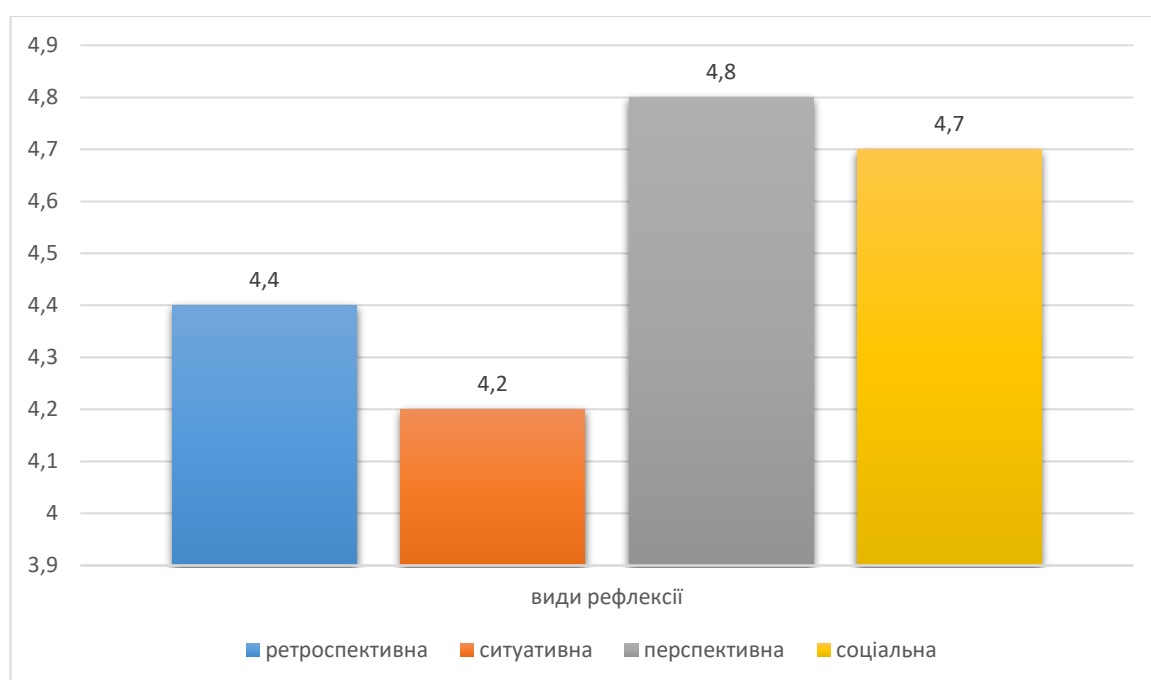
в) середній (8% майбутніх психологів) асоціюється передусім із проявами псевдосамоактуалізації, зафіксованих на рівні надвисоких емпіричних результатів у межах більшості шкал методики, відображає декларативність, демонстративність і недостатнє підкріплення глибинною внутрішньою роботою особистісної зрілості,

вказує на тенденцію до зовнішньо детермінованого квазістратегічного мислення, демонструє виражену гіперідентифікацію із загальнолюдськими гуманістичними цінностями, засвідчує уявну особистісну зрілість, часто поєднується з ідеалізованим або нереалістичним розумінням сутності власного Я й внутрішнього світу навколишніх, що спільно із зорієнтованістю на зовнішні шаблони і невідповідністю реальних потреб та соціальних вимог не гарантує автентичного вчинку самовизначення;

г) низький (21,06% респондентів) характеризується переважанням низьких показників за всіма чотирма шкалами, що проявляється через низьку темпоральну компетентність, фрагментованість особистого часопростору, зовнішній локус контролю, недостатньо розвинену систему цінностей та песимістичне чи стереотипне сприйняття природи людського Я, що суттєво ускладнює формування гуманістично орієнтованої самісно-професійної позиції, унеможлиблює тривале планування власного майбутнього, перешкоджає цілісній інтеграції набутих знань та умінь у структуру фахової самосвідомості й через брак цілісності, автономності й внутрішньої суб'єктності Я-концепції не забезпечує достатнього ресурсу для справжнього вчинку самовизначення.

Результати психологічної діагностики стану сформованості післядійового компонента вчинку самовизначення майбутніх психологів

Всебічна характеристика здатності до самоосмислення й самопізнання власної учинкових діянь передбачала визначення у майбутніх психологів видів та рівнів рефлексії за допомогою діагностичної методики А.В. Карпова та В.В. Пономарьової (Пантелєєвої) (рис. Е.1).

Рис. 3.11. Показники рефлексивності майбутніх психологів (за методикою А.В. Карпова та В.В. Пономарьової (Пантелєєвої), середні значення)

Характеристика результатів емпіричного дослідження рефлексивності (ситуативна – 4,2; перспективна – 4,8; ретроспективна – 4,4; соціальна – 4,7), здійснена з урахуванням процедури переведення первинних балів у стени та подальшого трансформування останніх у середні показники, засвідчила загалом середньо-високий рівень її сформованості у респондентів.

Так, середній рівень спроможності цих студентів до ретроспективного самоаналізу (4,4), пов'язаного з осмисленням минулого, зокрема мотивів та

чинників непродуктивних дій та відповідальних учинків, уможливорює достатнє, хоча й недосконале, усвідомлення ними значущості прийняття професійних цінностей психолога, індивідуального сенсу здійсненого фахового вибору, а також необхідності послідовного саморозвитку в обраній сфері й коригування персональної професійної траєкторії.

Відносно виражений прояв ситуативного самоосмислення (4,2), сутність якого полягає у здатності усвідомлювати аналізувати власну діяльність в реальному часі, також не дає здобувачам змоги швидко реагувати на зміни, контролювати свої поведінкові прояви й адаптуватися до освітньо-професійного довкілля, що свідчить про актуальну потребу подальшого вдосконалення умінь і навичок когнітивно-самісного самоусвідомлення у неструктурованих, мінливих та непередбачуваних умовах повсякдення.

Високий показник здатності до перспективного саморефлексування (4,8), характеризуючись спрямуванням респондентів на майбутнє, відображає їх свідому орієнтацію на самоаналіз професійно значущих цілей, планування майбутньої фахової діяльності, прогнозування наслідків досконалого опанування обраною спеціальністю, системний розвиток важливих професійних компетентностей, тому він є запорукою успішного самовизначення в галузі психології.

Розвинена соціальна рефлексія (4,7), зміст якої репрезентується через усвідомлення думок, почуттів, потреб і бажань навколишніх, проявляється у здатності поставити себе на місце співрозмовника, є індикатором глибокої емпатії й ефективних комунікативних навичок й одночасно передумовою належного розуміння соціального контексту професійної діяльності, урешті-решт, підсилює відповідальність майбутнього психолога за здійснений вибір та мотивує до самовдосконалення у профільній області знань.

Узагальнення профілю рефлексивності обстежуваних студентів вказує на переважання середніх та високих показників усвідомлення ними змісту власної діяльності у минулому «там-і-тоді», теперішньому «тут-і-тепер» та майбутньому «там-і-пізніше», що свідчить про наявність потенціалу до планування своїх життєвих перспектив і врахування необхідності успішного функціонування у

соціокультурному довкіллі як важливих передумов здійснення відповідального й усвідомленого професійного самовизначення і досконалого оволодіння фахом.

Тлумачення результатів методики за нормативами авторів А.В. Карпова та В.В. Пономарьової (Пантелєєвої) уможливило визначення у майбутніх психологів трьох рівнів розвитку аналізованої ознаки. При цьому високий прояв рефлексивності (23,5%) фіксує здатність глибоко аналізувати власну діяльність, усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати майбутні події, моделі поведінки та шляхи самореалізації, а також передбачати реакції й поведінку навколишніх, що в підсумку зумовлює їх успішне самовизначення у сфері психології. Середній ступінь (54,25%) розвитку досліджуваного явища проявляється у періодичному, несистемному аналізі власних дій, а також перманентному самопостереженні, частковому осмисленні персональних професійних ситуацій, життєвих планів та програм самореалізації, що ускладнює перспективне фахове самовдосконалення. Перебування 22,25% здобувачів освіти на низькому щаблі самоусвідомлення вказує на їх обмежену спроможність до самоаналізу, істотні труднощі з когнітивним осмисленням мотивів учинення, на ігнорування значущості рефлексивного аналізу соціальної взаємодії як вагомої риси-якості фахівця, що зумовлює ризик поверхневого ставлення до обраної спеціальності й спричинює незавершеність самовизначального вчинку.

Інтерпретація результатів емпіричного дослідження за можливістю здійснення майбутніми психологами повного учинкового циклу самовизначення дала змогу визначити чотири рівні розвитку рефлексії: а) високий – віднесено респондентів із домінуючим перспективним самоосмисленням та загальним високим чи середнім проявом досліджуваного явища, для яких характерне планування майбутньої професійної діяльності, здатність прогнозувати наслідки рішень та оцінювати можливі шляхи розвитку у фаховій сфері; б) достатній – враховано здобувачів із поєднанням ретроспективного та ситуативного самоаналізу та загальним високим чи середнім ступенем розвитку вказаної ознаки, що проявляється в регулярному, проте несистематичному, аналізі власних учинків та частішому фокусуванні на поточних ситуаціях, аніж на довгостроковому

плануванні; в) середній – призначено студентів із значним переважанням навичок ситуативного самоосмислення окремих ситуацій та середньою чи низькою сформованістю аналізованого процесу, що призводить до недостатнього розуміння довгострокових наслідків рішень й обмеженої спроможності до прогнозування свого майбутнього; г) низький – ідентифіковано майбутніх фахівців із розвиненою соціальною рефлексивністю, проте загальним середнім чи низьким ступенем прояву оцінюваного феномену, що поряд із відсутністю навичок самоаналізу власної поведінки та здійснених учинків утруднює прийняття відповідальних самовизначальних рішень.

До прикладу, високий прояв досліджуваного явища (21,5%) характеризує спрямування таких студентів на поглиблений аналіз власної життєдіяльності, усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків між вольовими діями й навчально-професійними досягненнями, прогнозування значущих майбутніх подій та обґрунтоване планування свого майбутнього з урахуванням перспектив розвитку спеціальності та індивідуальних потреб. Здатність цих здобувачів освіти чітко осмислювати персональні життєвизначальні цілі, передбачати наслідки прийняття особистісно важливих рішень та усвідомлювати необхідність прикладання значних зусиль для адаптування до фахового довкілля постає важливим фактором їх успішного самовизначення у сфері психології.

Перебування 35,25% студентів-психологів на достатньому ступені сформованості рефлексії вказує на періодичне й несистемне самоосмислення та самоаналіз своїх рішень та вчинків. Вказаних здобувачів характеризує відносна стабільність у плануванні актуальної та перспективної діяльності й оцінюванні наслідків прийнятих рішень, спроможність робити висновки з минулого досвіду, проте відсутність чіткої стратегії для довгострокового професійного розвитку може спричиняти деяку розмитість цілей у їх персональному самовизначенні та потребує чіткого психологічного супроводу самовизначального вчинення.

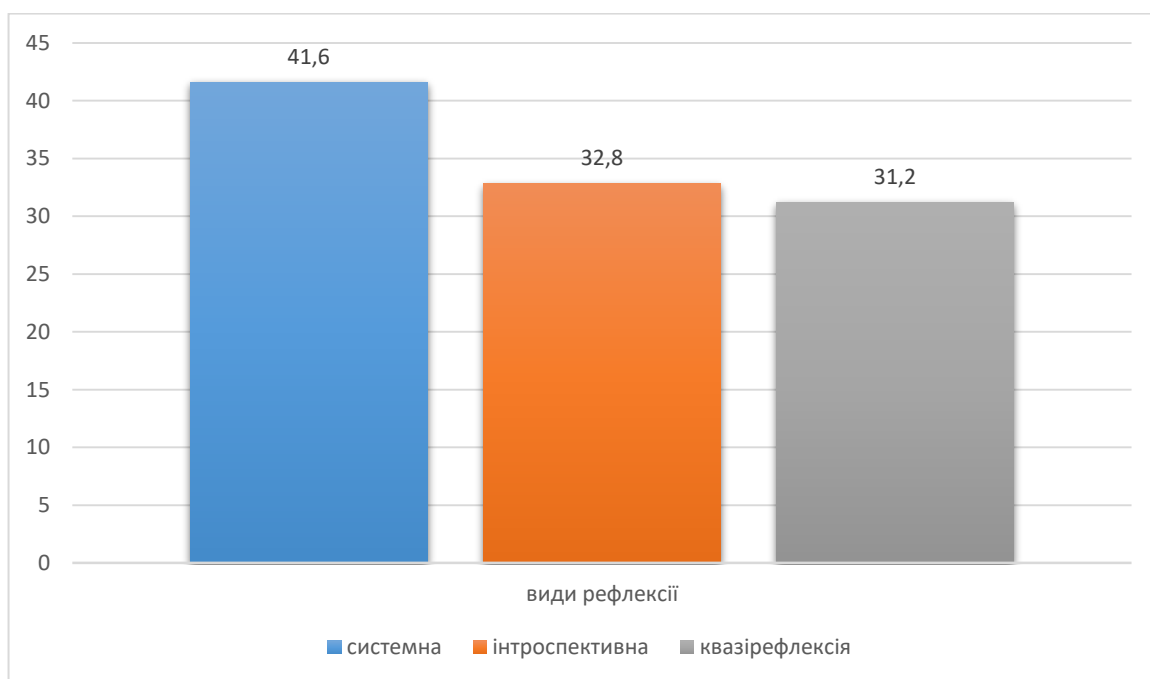
Характерні для 28,75% майбутніх фахівців середні показники потенціалу до самоосмислення свідчать про здійснення періодичного самоаналізу власних учинків, проте обмежена можливість проводити детальне планування життєвих

перспектив, слабка налаштованість на осмислення причин скоєних помилок та чинників неуспішних дій, нерозуміння важливості персональних досягнень часто призводить до труднощів у їх фаховому самовизначенні та недостатньої адаптації до змін у майбутньому професійному житті.

Виявлений у 14,5% майбутніх фахівців у галузі психології низький рівень прояву рефлексивної здатності вказує на труднощі в усвідомленні причинно-наслідкових зв'язків успішності фахової діяльності із прикладеними начальними зусиллями й сигналізує про обмежену здатність планувати своє майбутнє, що суттєво ускладнює здатність до професійного самовизначення і саморозвитку в умовах динамічного професійного довкілля.

Сутнісний аналіз можливості майбутніх психологів здійснювати акти самопізнання й самоаналізу в актуальній життєвій та професійній позиції здобувача вищої освіти зумовив використання діагностичного опитувальника «Диференціальний тип рефлексії» (рис. Е.2).

Рис. Е.2. Показники рефлексії майбутніх психологів
(за методикою Д.О. Леонтьєва й Є.М. Осіна, середні значення)

Інтерпретація результатів психологічної діагностики рефлексивних здібностей студентів виявляє істотний їх вплив на здатність до усвідомленого вибору фаху, планування власного професійного шляху та самовдосконалення у межах обраної спеціальності. Діагностований у студентів середній ступінь системної рефлексії (41,6 балів) дає змогу здійснювати не тільки продуктивний аналіз діянь та учинків, а й об'єктивну оцінку їх можливих наслідків в контексті актуального повсякдення та життєвих перспектив, що сприяє проєктуванню персонального майбутнього та прогнозуванню наслідків власних рішень. Однак наявний показник, не сприяючи глибокому самоаналізу й поглибленій інтеграції свого минулого і теперішнього, унеможлиблює як ефективне передбачення й адекватне коригування ними наслідків волевиявлення, так і формування системи чітких стратегічних кроків для реалізації професійних та життєвих цілей.

Зафіксований у майбутніх психологів високий прояв інтроспективної рефлексії (32,8 балів) свідчить про позитивні спроби її використання в контексті самоаналізу своїх психоемоційних станів. Проте висока інтенсивність цього явища вказує на схильність до істотної концентрації на внутрішньосамісних переживаннях, що призводить до затримки прийняття важливих рішень, сумнівів щодо актуальних можливостей і скептичної оцінки потенційної результативності професійної діяльності та може гальмувати процес самовизначення. До того ж надмірна орієнтація на внутрішньому стані без об'єктивного аналізу зовнішніх обставин, особистісні сумніви у можливості компетентного психологічного практикування та прийняття обґрунтованих рішень щодо змісту подальшого саморозвитку ускладнюють цілеспрямоване навчання і фахову самореалізацію.

Емпірично обґрунтований у майбутніх фахівців у царині психологічної науки і практики середній рівень квазірефлексії (31,2 балів) вказує на її недостатню продуктивність для особистісно-професійного самоздійснення через сприяння відриву від реальної ситуації та фокусуванню на ідеалізованих чи фантастичних уявленнях про майбутнє. Формулювання такими студентами нечітких чи неусвідомлених цілей самореалізації, створення фантастичних сценаріїв фахового саморозвитку поряд з ідеалізацією змісту професійної діяльності здебільшого

призводить до відсутності реалістичних перспективних планів і до відкладання необхідних для досягнення значущої мети практичних кроків.

Осмислення результатів дослідження здатності до самоаналізу й самоосмислення за можливістю проходження здобувачами фаху психолога повного учинкового циклу самовизначення спричинило їх розподіл за чотирма рівнями: а) високий – віднесено студентів із високим проявом насамперед системної, а далі й інтроспективної рефлексії; б) достатній – враховано респондентів із поєднанням переважно середніх проявів вищевказаних видів; в) середній – призначено студентів із переважанням інтроспекції; г) низький – ідентифіковано майбутніх фахівців із високим ступенем квазіфлексії.

До прикладу, найвищий прояв досліджуваного явища характеризується продуктивністю здійснення 18,75% майбутніх психологів самоаналізу своїх учинків та відповідальних діянь, об'єктивної оцінки їх персональних наслідків, поглибленого самоусвідомлення самісної значущості обраного фаху, синтезу минулого і теперішнього досвіду самоздійснення. При цьому комбінація високої інтроспективності, яка сприяє глибокому розумінню своїх психоемоційних станів, та системної рефлексії як здатності до прийняття зважених рішень стосовно власного напрямку самоздійснення уможливорює не тільки ефективне прогнозування наслідків самовизначальних дій, а й стратегічне планування майбутнього в обраній сфері та поступову реалізацію досяжних цілей фахового саморозвитку і особистого кар'єрного зростання.

Зафіксований у 32,75% студентів-психологів достатній рівень розвитку рефлексії вказує на розвинену спроможність до періодичного аналізу своїх самовизначальних діянь та планомірного планування найближчого майбутнього, що достатньо організації власного професійного саморозвитку та опанування обраною спеціальністю. Однак тут необхідність прогнозування перспективних значущих подій та здійснення детального стратегічного планування ускладнюється за несприятливих обставин й вимагає зовнішнього спонукання.

Виявлений у 37,5% середній рівень рефлексивних здібностей, що актуалізуються на підґрунті інтроспекції, свідчить про схильність до надмірного

самоаналізу та невинуватеного самокопання, що унеможлиблює об'єктивне оцінювання зовнішніх обставин та здійснення прагматично обґрунтованих професійних виборів. Перебільшена зосередженість на самісних переживаннях на тлі нерозвиненої здатності до самодистанціювання й об'єктивного погляду на себе збоку, часто призводить до заниженої самооцінки, труднощів в усвідомленому плануванні персонального майбутнього, сумнівів у правильності прийнятих рішень і врешті-решт до уповільнення процесу самовизначення.

Діагностований в 11% респондентів високий прояв квазірефлексії, що обмежує здатність до реалістичного планування, вказує на зосередження на фантастичних, ідеалізованих уявленнях про своє далеке майбутнє й одночасно демонструє відсутність реалістичних перспективних планів. Схильність таких здобувачів до створення утопічних сценаріїв, неврахування ними можливої проблемності обставин та негативності ось-буттєвих викликів призводить до нездатності приймати зрілі обґрунтовані рішення та зумовлює нерозуміння важливості реалістичного підходу до організації своєї кар'єри, наслідком чого є відкладання самовизначальних учинків на невизначену перспективу.

**Рекомендації щодо усвідомлення студентами домінуючого
типу власної особистості та визначення своєї професійної
ролі у різних видах професійного довкілля**

Тип особистості (Дж. Голланд)	Характеристика типу особистості	Рекомендації щодо самовизначення
Реалістичний	Згідно з типологією Дж. Голланда, зазвичай віддає перевагу практичній діяльності, пов'язаній із конкретними об'єктами, технікою, механізмами, інструментами або живими організмами. Для представників цього типу характерна емоційна стабільність, низький рівень соціальності, а також схильність до практичного, а не абстрактного мислення. Вони орієнтовані на сьогодення, добре володіють психомоторними навичками, а невербальні інтелектуальні здібності в них зазвичай переважають над вербально-логічними чи математичними. У професіях, де потрібна точність, вправність і конкретність, реалістичний тип почувається впевнено й ефективно. Хоча психологія не є класичною сферою для реалістичного типу особистості, у ній існує низка практично орієнтованих ролей, у яких такі особи можуть успішно реалізуватися. Головне – обирати напрям, який максимально відповідає практичному характеру фахової діяльності, зосередженості на діях, інструментах, реальних об'єктах і конкретному результаті.	Якщо представник такого типу навчається на психолога, йому доцільно обирати професійні ролі в психології, які максимально відповідають його схильностям. Найбільш підходящими будуть напрями прикладної психології, що передбачають роботу з конкретними інструментами, методиками, об'єктивними результатами. Наприклад, психолог-діагност, який працює зі структурованими психодіагностичними методами та тестами, може реалізувати свої вміння в точності, уважності до деталей і практичному мисленні. Також підійде діяльність у сфері транспортної, військової або виробничої психології, де необхідно оцінювати стан працівників, рівень стресу, їхні психофізіологічні реакції, профпридатність, використовуючи технічні засоби і стандартизовані процедури. Крім того, перспективною може бути роль психолога у сфері безпеки або надзвичайних ситуацій, де важливі швидкість реакції, точність, готовність діяти за інструкцією. Також можлива робота як психолога-інструктора або тренера з розвитку психомоторних або когнітивних навичок, особливо в спорті, армії або професійній підготовці. Ще один варіант – участь у корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, де використовуються структуровані підходи, візуальна підтримка, чітка послідовність дій (методики АВА чи TEACCH).
Інтелектуальний	Відповідно до типології-класифікації Дж. Голланда, орієнтований на розумову,	Якщо представник інтелектуального типу навчається на психолога, найбільш відповідними для нього

	аналітичну діяльність. Представники неосоціальні, незалежні у судженнях, раціональні, зосереджені на аналізі, дослідженні та глибокому розумінні явищ. Вони віддають перевагу абстрактному мисленню та інтелектуальним завданням, а не практичній реалізації чи взаємодії з людьми. Їм властиві оригінальність, прагнення до знань, схильність до наукових пошуків, ідеалізація пізнавального процесу. Для інтелектуалів характерні високий рівень як вербальних, так і невербальних інтелектуальних здібностей. Їх приваблюють наукові професії, такі як фізик, математик, хімік, біолог, дослідник або програміст, де є можливість занурення в інтелектуально складні задачі. Хоча інтелектуальний тип не завжди прагне до міжособистісної взаємодії, він може реалізуватися в психології, якщо обере напрям, орієнтований на дослідження, аналітику, моделювання, наукові розробки. Такі ролі дозволяють повною мірою розкрити його інтелектуальний потенціал, схильність до абстракцій і глибокої теоретичної роботи.	будуть професійні ролі, що передбачають науково-дослідницьку діяльність, аналітику, розробку теорій і методик, а не активну соціальну взаємодію чи емоційне супроводження клієнтів. Найбільш природною сферою реалізації для такого студента є академічна або наукова психологія. Це може бути робота викладача, дослідника у наукових інститутах або аналітика в освітніх і дослідницьких центрах, де потрібна здатність глибоко аналізувати дані, працювати з абстрактними поняттями, формувати гіпотези, розробляти нові методики та проводити експерименти. Крім того, інтелектуальний тип може ефективно реалізуватися в галузі когнітивної психології, психолінгвістики, нейропсихології, математичного моделювання психічних процесів або психології штучного інтелекту. Також може бути близькою роль розробника психодіагностичних інструментів або програмного забезпечення для тестування. Його здібності дозволяють занурюватися в статистичний аналіз, психометрію, програмування і роботу з великими обсягами даних. Психолог буде відчувати задоволення не стільки від безпосередньої роботи з людьми, скільки від пошуку закономірностей, інтерпретації результатів і побудови нових теоретичних моделей.
Соціальний	За типологією Дж. Голланда, зорієнтований на взаємодію з іншими людьми, встановлення емоційного контакту та допомогу навколишнім. Представники його володіють розвиненими соціальними навичками, мають потребу в комунікації, співпереживанні та спільній діяльності. Для них характерні такі риси, як доброзичливість, емоційна відкритість, гуманність, прагнення навчати, виховувати, підтримувати інших. Соціальний тип надає перевагу таким видам діяльності, які передбачають активну участь у	Якщо представник соціального типу навчається на психолога, то це, безумовно, є відповідним вибором, оскільки сама професія психолога в своїй суті передбачає глибоку емпатію, здатність до емоційного контакту, бажання допомогти іншому. Найбільш органічно соціальний тип реалізує себе в ролі практичного психолога, який займається індивідуальним або груповим консультуванням, психокорекцією, емоційною підтримкою клієнтів. Йому буде комфортно працювати в освіті (шкільний психолог), медицині (клінічний психолог), соціальній сфері (у соціальних службах, центрах

	житті інших людей – це навчання, лікування, обслуговування, соціальний супровід. Найбільш природними для нього є професії вчителя, лікаря, соціального працівника чи психолога. У розв’язанні проблем такі особистості більше покладаються на інтуїцію, емоції та здатність до співпереживання, ніж на аналітичне мислення. Вони мають добре розвинені вербальні здібності, здатні до переконання, пояснення, налагодження міжособистісних зв’язків, проте мають відносно слабкі невербальні або технічні навички. Соціальний тип має високий потенціал для професійної реалізації у сфері психології, особливо в напрямках, які передбачають постійну комунікацію, емоційне включення, підтримку та розвиток інших людей.	допомоги) або в реабілітаційних закладах. Цей тип схильний до роботи з людьми, які переживають труднощі, потребують розуміння, підтримки або супроводу, тому йому також можуть підійти напрямки дитячої, сімейної чи кризової психології. Оскільки цей тип особистості має високий рівень вербальних здібностей, йому вдається встановлення контакту з клієнтом, проведення консультацій, тренінгів, навчальних занять. Також йому притаманна гнучкість, адаптивність, здатність знаходити спільну мову з різними людьми, що є важливою перевагою у роботі психолога. Однак варто враховувати, що соціальний тип зазвичай не схильний до глибокої аналітики чи теоретичних досліджень, тому менш ефективно може проявляти себе в науковій чи статистичній роботі. Для таких фахівців головне – бути поруч, слухати, відгукуватися на потреби клієнтів і створювати середовище довіри та прийняття.
Конвенційний	За класифікацією Дж. Голланда, характеризується прагненням до чітко структурованої, організованої діяльності, яка відповідає суспільно прийнятим нормам, правилам, культурним традиціям. Представники цього типу обирають для себе цілі й цінності, що базуються на соціальних стандартах, а їхній підхід до вирішення проблем має стереотипний, конкретний і практичний характер. Вони уникають спонтанності, не схильні до оригінальності чи творчих пошуків. Їм властиві ригідність, консерватизм, підвищена залежність від зовнішніх авторитетів і готовність діяти за інструкцією. Конвенційний тип віддає перевагу професіям, пов’язаним з цифрами, документами, систематизацією й упорядкуванням інформації – таким як бухгалтер, касир,	Якщо представник конвенційного типу навчається на психолога, йому буде комфортно у таких професійних ролях, які вимагають системності, структурованості, чітких інструкцій та стабільних умов праці. Такий студент краще реалізує себе не в творчо-консультативних або емоційно-інтенсивних напрямках психології, а у сферах, де психологічна діяльність підпорядковується встановленим нормам, протоколам і процедурам. Найбільш відповідними можуть бути ролі психолога-кадровика або спеціаліста з управління персоналом (HR), який займається стандартизованими процедурами добору, тестування, адаптації та оформлення працівників. Також йому підійде робота у сфері психодіагностики, де необхідно чітко дотримуватися інструкцій, обробляти тести, систематизувати результати, складати звіти, вести документацію. Конвенційний тип може бути ефективним помічником або

	статистик, економіст, працівник банку, архіваріус чи ревізор. Ці особистості мають добре розвинуті моторні навички, навички ділового спілкування та високий рівень математичних здібностей, проте не відзначаються вербальною активністю або лідерськими якостями. Зазвичай уникають керівних посад, оскільки їхні рішення часто формуються під впливом думки оточення. У межах професії цей тип проявляє себе у тих ролях, де переважає структурована діяльність, адміністративна точність, відповідальність за порядок і систематизацію, а також дотримання інструкцій і нормативів. Він не генеруватиме нові ідеї, не буде занурюватися в емоційний світ клієнта, проте може стати опорою в організаційно-технічному забезпеченні роботи	виконавцем у великих психологічних проєктах, де важливою є точність, акуратність, відповідальність і здатність слідувати алгоритму. Також йому може бути близькою робота в освітніх або адміністративних структурах, де психолог працює в межах чітко визначених посадових обов'язків – наприклад, оформлює документацію, веде облік, готує звітність, супроводжує атестацію персоналу тощо. Хоча такий фахівець рідко виявляє ініціативу або глибоке емоційне задіяння в різних сферах діяльності, він здатний забезпечити стабільну, організовану й надійну підтримку у функціонуванні психологічної служби.
Підприємницький	Згідно з типологією Дж. Голланда, орієнтований на активну, динамічну діяльність, яка дає можливість проявити енергію, ініціативність, лідерські якості, прагнення до домінування та визнання. Представники цього типу зазвичай імпульсивні, впевнені в собі, амбітні, рішучі й готові ризикувати. Вони надають перевагу ролям, що передбачають публічність, керівництво, організацію процесів, досягнення соціального статусу. У межах професії психолога підприємницький тип особистості найкраще реалізує себе в лідерських, організаційних і комунікаційно активних ролях, де потрібні енергія, рішучість, прагнення до впливу й визнання. Це фахівець, який не лише працює з людьми, а й веде їх за собою, мотивує до дій, створює нові можливості та трансформує середовище навколо себе.	Якщо представник підприємницького типу навчається на психолога, йому найбільше підійдуть професійні ролі, де психолог виступає як активний учасник соціальних процесів, організатор, лідер або комунікатор. Студент з великою ймовірністю не буде комфортно почувати себе в кабінеті за індивідуальною терапією або при проведенні глибоких наукових досліджень, проте зможе яскраво реалізувати себе в ролі психолога-тренера, коуча, медіатора, кризового менеджера, організаційного консультанта або фахівця з розвитку персоналу. Підприємницький тип працює у сфері бізнес-психології, корпоративного навчання, мотиваційного консультування, а також у проєктах, пов'язаних із розвитком лідерства, командної взаємодії, управління конфліктами. Крім того, такі особи можуть досягти успіху у сфері масових комунікацій, якщо поєднують психологічну освіту з журналістикою, PR, медіа або

	У професійній сфері цей тип тяжіє до посад директора, менеджера, завідувача, журналіста, телерепортера, політика або дипломата. Його приваблює широкий спектр діяльності, пов'язаної з прийняттям рішень, впливом на інших, досягненням успіху. Представники цього типу особистості уникають монотонної, ручної або надмірно інтелектуальної праці, яка вимагає від них зосередженості, посидючості та глибокого аналізу. Їх цікавлять насамперед невизначені, відкриті вербальні задачі, які можна вирішувати через переконання, управління, комунікацію та ініціативу.	публічними виступами. Вони можуть створювати психологічний контент, вести тренінги, виступати експертами у ЗМІ, організовувати великі проєкти з популяризації психології. Їхня сильна сторона – вміння впливати, переконувати, вести за собою, ініціювати зміни та швидко реагувати на нестандартні ситуації. Саме тому психологічна діяльність, що передбачає керівництво, планування, активну взаємодію з аудиторією, буде для них найбільш природною і результативною.
Артистичний	Відповідно до типології Дж. Голланда, уникає чітко структурованих, жорстко регламентованих видів діяльності, а також роботи, що вимагає великої фізичної сили чи технічних навичок. Його спосіб взаємодії з навколишнім світом базується на емоціях, інтуїції, уяві та внутрішньому переживанні. Представники мають розвинене образне мислення, нестандартне бачення, глибоку емоційність і схильність до самовираження. Артистичному типу особистості властиві гнучкість, творча незалежність, внутрішня свобода, нестандартні судження та прагнення до оригінальності. Це особистості, які не завжди є соціально активними, проте мають багатий внутрішній світ, унікальне сприйняття реальності та потребу у творчій реалізації. Їм притаманна глибока рефлексія, складні погляди на життя, неприйняття шаблонів і формалізму. У межах професії психолога артистичний тип особистості найкраще проявляє себе у творчо-інтуїтивних,	Якщо представник артистичного типу особистості навчається на фахівця-психолога, він найкраще реалізується у тих професійних ролях, які дають простір для творчості, гнучкого підходу та емоційної глибини. Йому підійде робота, що передбачає психологічне консультування у форматі арт-терапії, музикотерапії, казкотерапії або інших напрямків, які поєднують психологію з мистецтвом. Також артистичний тип може ефективно працювати в індивідуальній або груповій терапії, особливо у клієнт-центрованих або екзистенційних підходах, де важливими є насамперед глибокий внутрішній контакт, прийняття, емоційна автентичність і творча адаптація до потреб клієнта. Крім того, такий тип особистості може знайти себе в психології творчості, культурології, дослідженнях у галузі символізму, міфології, глибинної психології, а також у написанні художньо-психологічного контенту – книг, блогів, сценаріїв, тренінгових програм. Артистичний тип має великий потенціал у роботі з клієнтами, які переживають емоційні кризи, ідентифікаційні труднощі або внутрішні конфлікти, оскільки сам

	емоційно насичених напрямках, що вимагають індивідуального підходу, емпатії, уяви й внутрішньої гнучкості. Це не фахівець жорстких рамок чи стандартних рішень, а тонкий, чутливий і самобутній психолог, який допомагає іншим через мистецтво, глибину переживань і справжнє співпереживання.	добре розуміє складні внутрішні переживання й здатен тонко їх відчувати. Йому близька психологія особистості, мистецтва, креативності, глибокої емоційної трансформації.

**Рекомендації майбутнім психологам щодо аксіопсихологічного
узмістовлення власного вчинку самовизначення**

Робота фахівців соціально-психологічної служби закладу вищої освіти зі студентами із невідповідними обраній сфері самореалізації цінностями на *ситуаційному етапі* учинкового циклу має враховувати їх орієнтування як на зовнішні умови повсякдення, так і соціальні норми та особистісно значущі прагматичні вартості стабільності, безпеки й приналежності, що потребує їх належної переоцінки, переосмислення та інтеграції в структуру професійного Я:

1) абсолютизація потреби в безпеці й стабільності і відчуття труднощів з прийняттям ризикованих, але необхідних у сфері самореалізації, рішень вимагає спрямування здобувачів на розвиток толерантності до невизначеності; формування довіри до себе й довкілля, можливе через тренінги адаптивності, життестійкості та подолання екзистенційного страху, дає змогу зрозуміти сутність професії психолога як орієнтованої на гнучкість і відкритість до змін;

2) надання надмірної значущості здоров'ю і використання його цінності задля виправдання пасивності передбачає вивчення граничних меж між справжніми й уявними психофізіологічними обмеженнями, що зумовлює проведення психологічної роботи зі зняття психосоматичного напруження з використанням тілесно зорієнтованих методик та елементів когнітивної терапії, спрямованих на формування відповідального ставлення до свого тіла не як перепони, а як важливого ресурсу для персонального професійного розвитку;

3) надання пріоритету матеріальному забезпеченню як основному критерію професійного вибору передбачає ціннісно зорієнтовану роботу зі студентом, спрямовану на переосмислення уявлень про успіх, достаток і престиж, що охоплює аналіз конфлікту між зовнішньою й внутрішньою мотивацією та зумовлює використання вправ на зіставлення образів «успішного фахівця» й «усвідомленого професіонала» у межах дискусій про гроші, спрямованих на переорієнтацію на більш змістовні життєві орієнтири;

4) надмірне тлумачення меж особистої свободи як способу уникання зобов'язань або постійної зміни цільових орієнтирів вимагає глибинного переосмислення здобувачем меж автономії та персональної відповідальності, що передбачає виявлення його деструктивних переконань та їх свідомісну зміну через задіяння в орієнтовані на співпрацю колективні проєкти;

5) зорієнтованість на розваги як на домінуючу стратегію організації свого повсякдення та можливий спосіб утечі від життєвих труднощів зумовлює перегляд персональної значущості задоволення через використання вправ на самоспостереження й перерозподіл вільного часу, що сприяє переходу здобувача професії психолога від егоїстичних гедоністичних вартостей до цінностей саморозвитку, самореалізації й особистісного зростання;

6) високий рівень конформності та орієнтації студента на зовнішні впливи потребує організації індивідуальної психологічної роботи, спрямованої на самопізнання й осмислення екзистенційних орієнтирів, а відтак і на підвищення самооцінки, формування навичок критичного мислення, розвиток самостійності у прийнятті рішень, й у підсумку призводить до усвідомлення цінності свого індивідуального Я й визнання значущості власної автентичності;

7) надання суб'єктом надмірного значення освіченості без зв'язку її із прикладним застосуванням зумовлює необхідність демонстрації майбутньому фахівцю практичного значення здобутих теоретичних знань, що реалізується через кейс-методи, супервізійні формати взаємодії, розбір реальних ситуацій та уможливорює збагачення його професійного психологічного інструментарію;

8) ототожнення здобувачем свого щасливого життя з повною відсутністю професійних труднощів і проблемних взаємодій свідчить про поверхове й необґрунтоване розуміння відчуття суб'єктивного благополуччя, що потребує допомоги у розкритті глибинних аксіопсихологічних джерел обраного фаху (цінностей особистого покликання, персонального сенсу чи служіння навколишнім) і забезпечується через визнання викликів як підстав для власного особистісно-професійного зростання;

9) надмірне сподівання на соціальну підтримку й уникнення самостійних рішень передбачає формування автономності шляхом задіяння студента в групі

форми роботи, де стимулюється ініціативність, відповідальність і самостійне формування цілей, а допомога поєднується з елементами ризику;

10) фіксація майбутнього психолога на психокультурній традиції як незмінному орієнтирі обрання професії часто обмежує його особистісну гнучкість і здатність до саморозвитку, що зумовлює доцільність застосування проблемного діалогу про інтеграцію значущого минулого з актуальними потребами сучасності для перспективної зміни власного стилю життя;

11) абсолютизація студентом цінності раціональності як противаги внутрішньої відкритості потребує спрямування відповідної психологічної роботи на інтеграцію його когнітивної й афективної сфер, розвиток емоційного інтелекту, що відбувається через використання емоціогенних вправ на визнання значущості переживань та опрацювання інтуїтивних складників вибору;

12) непримиренність до власних недоліків і настановлення на перфекціонізм зумовлюють високий ризик у майбутніх фахівців фрустрації й емоційного вигорання, що потребує переосмислення життєвих невдач як ресурсу для персонального зростання, розвитку толерантності до власних помилок та удосконалення практик самопідтримки, зокрема через ведення щоденника рефлексивних досягнень й використання методів когнітивної реструктуризації.

На *спонукальному етапі* вчинкового циклу самовизначення фахівці соціально-психологічної служби закладу вищої освіти зосереджуються на роботі із внутрішніми імпульсами студентів та особистісно значущими мотиваційними орієнтирами, що узасаднюють здійснення ними професійного вибору:

1) надмірне прагнення здобувача до самостійності, що супроводжується нехтуванням досвідом фахівців та відмовою від обґрунтованих рекомендацій і порад, вимагає розмежування його автентичності й індивідуалізму та розвитку конструктивної автономії через коучинг та менторську підтримку;

2) орієнтація переважно на професійні досягнення через ігнорування самого процесу відповідального вчинення формує у майбутнього психолога ризик появи надмірного прагматизму й зумовлює потенційне психоемоційне виснаження, що

вимагає переосмислення критеріїв самісної реалізації шляхом переорієнтування ціннісно-сислової сфери на інші значущі вартості;

3) визнання цінності влади як самоцілі та засобу домінування над навколишніми провокує маніпулятивність дій та можливе зловживання впливом, що передбачає використання психодрами, етичних кейсів та рефлексивних дискусій для формування гуманістичних уявлень студентів про власне лідерство;

4) поєднання високих запитів із страхом невдачі потребує психологічної підтримки майбутніх фахівців, спрямованої на формування толерантності до помилок, переосмислення власних деструктивних переконань і відшукування внутрішніх ресурсів позитивного самоприйняття;

5) домінування доброзичливості у здобувачів освіти як стратегії уникнення конфліктів передбачає розвиток асертивної поведінки, інтеграцію емпатійності з внутрішньою життєстійкістю, збереження особистих меж під час конструктивної взаємодії та здатності до самопрезентації у професійних комунікаціях;

6) провідна серед мотивів фахового вибору роль гедоністичних настанов блокує розвиток відповідальності, що вимагає корекції ціннісних орієнтацій студентів у напрямку балансування потреби у задоволенні і прийнятті сенсу, а також залучення ресурсів логотерапії для осмислення їх екзистенційних запитів;

7) переважання стимуляції й новизни над сталістю та стабільністю провокує неспроможність майбутніх фахівців до глибокого оволодіння нормами професійної діяльності, що вимагає навчання цінності рутинної роботи та формування стійкості до монотонності через залучення до тривалих практик;

8) переоцінка значущості пізнання як самоцілі без застосування його здобутків на практиці обмежує професійне становлення особистості, що вимагає трансформації знань у компетентності через участь у різноманітних проєктах;

9) незалежність як емоційна закритість і відсторонення від командної роботи потребує розвитку у студентів-психологів емоційного інтелекту, почуття базової довіри та побудови здорових міжособистісних взаємин;

10) надмірний раціоналізм разом із соціально-емоційним відчуженням передбачає формування у здобувачів освіти емпатійної усвідомленості та

емоційної чутливості через когнітивно-афективні моделі взаємодії й інтегративні техніки усвідомлення власних афективних станів;

11) сміливість без усвідомлення потенційних ризиків може перетворитися на імпульсивність, що потребує вдосконалення у майбутніх психологів навичок зваженого прийняття рішень, аналізу їх наслідків і рефлексивного аналізу власних учинків через тренінгові методи й рольові ігри;

12) надмірна акуратність і ретельність, що блокують прояви творчого мислення студента, вимагають розвитку когнітивної гнучкості, мислительної креативності та дивергентного підходу до фахової діяльності через розв'язання нестандартних задач та виконання вправ на варіативність рішень;

13) ідеалізація чесності, яка унеможливорює адаптацію до реальних умов повсякдення, вимагає набуття здатності до прийнятних компромісів без втрати особистої гідності, а також реалістичного ставлення до моральних викликів;

14) надмірна ввічливість, терпимість і чуйність, що призводять до стирання особистих меж, потребують формування у майбутніх фахівців персональної спроможності до конструктивної конфронтації з соціальним довіллям та активізації можливостей неагресивного захисту власних цінностей.

Робота з майбутніми психологами, які перебувають на *дійовому етапі* учинкового циклу самовизначення, спрямовується на активізацію вольових зусиль, стимулювання цілеспрямованої діяльності, розвиток професійної відповідальності, зокрема в аспекті їх організованості та продуктивності:

1) надмірна орієнтація на активне діяльне життя у формі постійної зайнятості й відсутності вільного часу без актуалізованої сенсожиттєвої спрямованості передбачає формування у студента значущості вчинкової дії через усвідомлене розмежування зовнішньої активності та усвідомленої діяльності під час роботи зі щоденниками самоспостережень і рефлексивних бесід;

2) схильність до ототожнення суспільного визнання з особистою значущістю призводить до залежності від зовнішнього схвалення і передбачає розвиток у здобувачів освіти персональної мотивації, навичок самопідтримки та позитивної

самооцінки через індивідуальне консультування, тренінги з розвитку впевненості у собі й вправи на ідентифікацію власних досягнень;

3) ідеалізація цінності цікавої роботи як захоплюючої діяльності спричиняє розчарування майбутніх фахівців від зустрічі з професійними труднощами, що потребує осмислення й усвідомлення реалій обраного фаху, активної участі у волонтерських проєктах, частих зустрічей з психологами-практиками;

4) розуміння твердої волі як особистої впертості й ігнорування зворотного зв'язку з цього питання вимагає розвитку у студентів особистісної гнучкості, поведінкової саморегуляції та соціальної адаптивності через використання супервізій, аналізу діяльності у критичних ситуаціях і технік самоконтролю;

5) настановлення майбутніх психологів на організацію свого продуктивного життя як безперервного процесу досягнення успіху, причому без систематичного відпочинку й емоційного відновлення, передбачають переосмислення уявлень про персональну ефективність як баланс особистісних ресурсів і професійних цілей, чому сприяє використання методик планування відновлювальної активності;

6) подолання наполегливості, трансформованої в надмірну нав'язливість, передбачає розвиток у здобувачів здатності до ситуаційного аналізу та навичок адаптивного подолання професійних труднощів;

7) надмірне почуття відповідальності у формі тривожності та самоосуду вимагає формування у майбутніх фахівців-психологів конструктивного ставлення до своїх помилок та корекції меж відповідальності;

8) ідеалізація творчості як абсолютної свободи може блокувати системну творчу діяльність, що потребує балансу між креативністю й дисциплінованістю і передбачає одночасне задіяння особи до інноваційних та послідовних проєктів;

9) формальне сприйняття організованості свого життя як відсутності гнучкості знижує ефективність освітньо-професійної діяльності у ситуаціях невизначеності та потребує навчання студентів основам тайм-менеджменту, розвитку навичок гнучкого планування і здатності до рефлексивної корекції дій;

10) прояви надмірного самоконтролю як емоційної ригідності або пригнічення афективної сфери потребують від майбутнього психолога відновлення емоційної чутливості за допомогою арттерапії й тілесно зорієнтованих вправ;

11) викривлене розуміння студентами ефективності як швидкого результату через нехтування змістовності вимагає розвитку у здобувачів освіти уявлень про необхідність гармонії між шляхом і досягненням, збалансування процесу та результату через роботу з проєктами, самовдосконалення та метарефлексію;

12) гіперідентифікація з професіоналізмом як максимально інтегрованим індивідуальним і професійним Я потребує розвитку формування у майбутніх здобувачів фаху психолога готовності до прийняття критики;

13) життєрадісність як захисний механізм уникнення персональних проблем має урівноважуватися здатністю до фрустраційної витривалості, прийняттям складних емоцій і реалістичним осмисленням своєї вразливості через емоційно-експресивні методи, рефлексивні бесіди та наративні практики;

14) досягнення як особиста залежність від зовнішніх оцінок потребує переорієнтації майбутнього психолога на внутрішню систему самооцінювання й розвитку інтересу до самого процесу освітньо-професійного становлення через самоспостереження, індивідуальні консультації й роботу над цінністю свого Я.

Майбутні психологи, які перебувають на *післядійовому (рефлексивному) етапі* учинкового циклу самовизначення й орієнтуються на невідповідні вимогам своєї майбутньої професії цінності, потребують активізації й практикування процесів самоаналізу, самоусвідомлення, самоактуалізації й моральної переоцінки зробленого вибору:

1) ототожнення цінності розвитку з нарощуванням фахових навичок та досягненням формальних результатів зумовлює ризик появи у студентів ознак автоматизованої діяльності, що вимагає розширення їх уявлень про розвиток як процес внутрішнього самотворення й подальшої інтеграції проявів самісного й професійного зростання в єдиний образ Я;

2) поверхове або декларативне ставлення до універсалізму як загального блага, зумовлюючи суперечливу діяльність та етичну непослідовність здобувачів освіти, потребує прийняття цінності різноманіття та критичного осмислення професійних стандартів як механізму внутрішньої етичної відповідальності;

3) реалізація майбутніми психологами цінності доброзичливості без автентичного цінування унікальності підвищує ризик професійного вигорання, що вимагає розвитку здатності до співпереживання й емпатії з використанням технік усвідомленої присутності, арттерапії та емоційної саморегуляції;

4) надмірне орієнтування на щастя інших шляхом ігнорування власних потреб формує у студентів установку «догоджати усім», яка в результаті призводить до втрати ідентичності, зумовлює нагальність формування чітких внутрішніх меж, розвитку асертивності та навичок конструктивного альтруїзму;

5) викривлення цінності впевненості у собі як бравади або самозакоханості маскує глибинну персональну вразливість майбутніх фахівців, що потребує формування реалістичного образу Я та аналізу життєвих ресурсів і досягнень;

6) ототожнення життєвої мудрості з накопиченим досвідом без його належного осмислення нівелює її ціннісно-регуляторну функцію, що вимагає рефлексивної роботи студента над інтеграцією набутих знань і вмінь у структуру професійного Я та детальне осмислення власного життєвого сценарію;

7) зведення цінності краси до зовнішності або суто естетичних проявів без зв'язку з внутрішньоособистісною гармонією може зумовити вибір професії психолога за критеріями престижу чи моди, а не покликання чи сенсу життя, що унагальнює рефлексивне осмислення категорій внутрішньої краси, естетики буття та гармонії власної сенсосмислової сфери;

8) романтизація любові або сприйняття її як недосяжного ідеалу сприяє нівелюванню майбутнім психологом особистісних спонукань, що потребує усвідомлення значущості різних її видів (романтична, платонічна, братерська, батьківська, гуманістична, дружня, еротична, до себе, до Бога, до ближнього, до природи, до істини, до професії, до Батьківщини) та форм (особистісна, духовна, фізична, інтелектуальна, емоційна, безумовна, умовна, свідома, несвідома, егоїстична, альтруїстична, ідеалізована, конструктивна, руйнуюча).

**Рекомендації майбутнім психологам щодо розвитку уміння
розпізнавати дисгармонійний вчинок самовизначення**

1. Аналізування студентами обставин прийняття рішення на *ситуаційному етапі* самовизначального вчинення передбачає переважно оцінку автономності, самостійності і ступеню внутрішньої свободи, що засвідчується усвідомленням ними індивідуального потенціалу самореалізації у професії психолога та здатності до співвіднесення персональних рис-якостей з нормативними вимогами до обраного фаху. При цьому важливим для мотивування подальшого саморозвитку у професійній сфері постає раціональне підґрунтя вибору, здійсненого з опорою на прагматичні цінності безпеки, стабільності, здоров'я, освіченості, особистої свободи, матеріальної забезпеченості та соціальної підтримки.

2. Осмислення здобувачами завершеності *другого етапу* вмотивованого самовизначального вчинення пов'язується із виявленням внутрішніх підстав для здійснення професійного вибору та осмисленням його персонального сенсу, що потребує виявлення гуманістичних детермінант такого рішення. Наслідком є переорієнтація студента з утилітарних установок у бік соціально значущих вартостей довіри, гідності, емпатії, справедливості, соціальної затребуваності, турботи та відповідальності, що актуалізують його прагнення служити іншим та бути причетним до суспільно значущих змін і важливих трансформацій.

3. Інтерпретація майбутніми психологами рівня власної *удіяльненої спрямованості* на оволодіння обраним фахом виражається у здатності бути суб'єктом власного професійного життя й автором персонального ковітального проекту і втілюється в активній участі у науково-дослідницькій діяльності, задіянні у волонтерських чи соціальних проєктах, проходженні виробничої практики чи свідомій орієнтації на самоосвіту. Індикаторами завершеності дійового етапу самовизначального вчинення є сформованість вольових рис, зокрема рішучості, цілеспрямованості, здатності долати труднощі, планувати кар'єрний розвиток і нести персональну відповідальність за професійний шлях. Ціннісне діяльне

підґрунтя цього процесу охоплює переважно індивідуально значущі аксіопсихологічні орієнтири життєзреалізування, такі як ініціативність, самоконтроль, автономія, покликання, цілісність, професійна відповідальність, персональна ідентичність і вартісність творчої самореалізації.

4. Глибоке *осмислення здійсненого вибору*, його моральної, духовної й екзистенційної обґрунтованості на післядійовому етапі вчинку самовизначення передбачає постановку студентами питань щодо відповідності їх професійної ідентичності як власним ціннісно-смісловим орієнтирам, так і несуперечливості обраного шляху суспільним ідеалам добра, справедливості, милосердя, істини, можливості приймати насамперед моральну відповідальність за потенційно суперечливі професійні діяння. В ідеальному варіанті особа із завершеним учинком самовизначення здатна інтерпретувати свою професію як внутрішнє покликання, інтегрувати набуті під час навчання знання у структуру фахового Я й сформувати зрілу персональну позицію професіонала й гуманіста, котрий орієнтується на вартості альтруїзму, совісті, співпричетності, смирення, духовної зрілості, моральної стійкості, метарефлексії та трансцендентності.

Структурно-логічна схема самоаналізу майбутніми психологами власного вчинку самовизначення

Інструкція. Шановні студенти! Запропонована структурно-логічна схема призначена для глибокого рефлексивного опрацювання свого професійного вибору у галузі психології. Індивідуальна робота з цією схемою дасть змогу визначити власні внутрішні ресурси, усвідомити значення ситуаційного, мотиваційного, особистісного та післядійового етапу самовизначального вчинення, а також сприятиме формуванню суб'єктної позиції щодо особистісно-професійного становлення та розвитку зрілої фахової ідентичності як основи для подальшої самореалізації й самоздійснення в обраній сфері.

Виділіть час (30–60 хв.) для зосередженої індивідуальної роботи в тиші. Працюючи над кожним етапом запропонованої структурно-логічної схеми, намагайтеся бути щирими перед собою, глибоко занурюючись у зміст запропонованих питань. Прочитайте уважно опис кожного з чотирьох етапів. Зверніть увагу на питання для самоаналізу, перелік домінуючих цінностей та критерії завершеності кожної фази. Дайте письмові відповіді на запропоновані питання щодо кожного етапу вчинку самовизначення. Формулюйте свої думки щиро, в довільній формі, по можливості із прикладами з власного життя. Порівняйте свої відповіді з критеріями завершеності етапів, це дозволить визначити, на якому рівні опрацьованості вашого самовизначального вчинку ви перебуваєте. Позначте фази, які вимагають доопрацювання. Саме їх слід включити до індивідуального плану професійного саморозвитку і самоактуалізації.

Пам'ятайте, що ваші відповіді – не підстава для оцінки, а простір для самопізнання і саморефлексії, а також переосмислення вже зробленого та формування цілісного бачення перспектив свого професійного шляху.

1. Ситуаційний етап самовизначального вчинення (первинне усвідомлення професійного вибору)

Мета: виявити власні підстави для початкового вибору професії психолога.

а) Опишіть події, що вплинули на ваше рішення, відрефлексуйте рівень свободи вибору.

б) Порівняйте себе з образом фахівця: чи бачите у собі передумови для успішної роботи в цій галузі?

Питання для самоаналізу:

– Які обставини і події вплинули на мій вибір професії?

– Які мої особисті здібності та нахили я вважаю важливими для професії психолога?

– Чи відчував(ла) я свободу у прийнятті рішення, чи на мене вплинули інші?

– Чи є мій професійний вибір усвідомленим, а не нав'язаним іззовні?

Домінуючі цінності:

Безпека, стабільність, здоров'я, освіченість, свобода, культурна традиція, широта поглядів, соціальна підтримка, матеріальне забезпечення.

Критерії завершеності етапу:

1. Адекватне оцінювання себе в контексті обраної професії.

2. Усвідомлення свого потенціалу та співвіднесення його з вимогами фаху.

3. Прийняття рішення вільно, без зовнішнього тиску.

2. Мотиваційний етап здобуття професійної суб'єктності (формування вмотивованості і сенсу професійного вибору)

Мета: дослідити глибинні мотиви та гуманістичний зміст вибору професії.

а) Визначте, що більше вас мотивує: допомога людям, самореалізація, престиж тощо.

б) Подумайте, як змінювалась ваша професійна мотивація з часом.

Питання для самоаналізу:

– Які мотиви лежать в основі мого професійного вибору?

– Чи прагну я бути корисним іншим, підтримувати їх?

– Наскільки мій інтерес до психології пов'язаний із самопізнанням чи потребою допомагати навколишнім?

– Яку роль у моєму виборі відіграли соціальні схвалення чи приклади з книг, фільмів, інтернету та ін.?

Домінуючі цінності:

Довіра, гідність, турбота, емпатія, справедливість, відповідальність, інтелектуальна зацікавленість, самореалізація, соціальна корисність.

Критерії завершеності етапу:

1. Наявність чіткої гуманістичної мотивації.
2. Переорієнтація з утилітарних, особистих чи егоїстичних мотивів на соціальні та особистісно значущі.
3. Усвідомлення професії як форми служіння іншим.

3. Дійовий етап формування професійного Я (активна діяльність, сила волі, самореалізація в галузі психології)

Мета: оцінити рівень свого задіяння у професійному середовищі та зроблені вчинки, які сприяють становленню вас як фахівця.

а) Вкажіть конкретні активності, якими ви реалізуєте себе як майбутній психолог.

б) Оцініть власні вміння управління часом, саморозвитком та здатність до професійного планування.

Питання для самоаналізу:

- Як я реалізую своє професійне самовизначення на практиці?
- Чи беру я участь у волонтерських, дослідницьких, навчальних проєктах?
- Чи формуються у мене риси відповідального професіонала?
- Чи вмію я планувати свій професійний розвиток?

Домінуючі цінності:

Професійна відповідальність, ініціативність, самоконтроль, творчість, продуктивність, автономія, ідентичність, самореалізація, воля.

Критерії завершеності етапу:

- Реалізація персональних дій у напрямку професійного становлення.
- Здатність до прийняття рішень і відповідальність за них.
- Формування навичок самоменеджменту та саморозвитку.

4. Рефлексивний етап осмислення наслідків екзистенційного вибору (його конгруентності власним цінностям та суспільним пріоритетам)

Мета: з'ясувати, наскільки обрана професія узгоджена з індивідуальними цінностями.

- а) Розміркуйте над тим, чи є психологія вашим покликанням.
- б) Який внутрішній сенс ви вкладаєте в обрану професійну діяльність?

Питання для самоаналізу:

- Наскільки професійний вибір відповідає моїм моральним орієнтирам?
- Чи вважаю я професію психолога своїм покликанням?
- Чи усвідомлюю я відповідальність за вплив на інших людей?
- Які сенси мого життя пов'язані з обраною професією?

Домінуючі цінності:

Добро, милосердя, совість, смирення, самоповага, гуманізм, альтруїзм, співпричетність, духовна зрілість, екзистенційна відповідальність.

Критерії завершеності етапу:

1. Усвідомлення фаху як життєвого шляху й духовного покликання.
2. Гармонія між професійним вибором і внутрішнім Я.
3. Наявність зрілої професійної ідентичності та ресурсів, потенціалу до самореалізації.

Після проходження всіх чотирьох етапів:

1. Зробіть висновки щодо завершеності вчинку самовизначення.
2. Позначте сильні сторони вашого самовизначення.
3. Сформулюйте 2–3 напрямки подальшого розвитку: наприклад, опрацювання внутрішніх суперечностей, підвищення рівня професійної ідентичності або формування професійної відповідальності.

Загальні критерії завершеності вчинку самовизначення:

1. Узгодженість раціональних, соціально значущих, індивідуальних і духовних цінностей.
2. Послідовність і внутрішня логіка переходу між етапами відповідального самовизначального вчинення.
3. Узгодженість між цінностями, мотивами, діями та екзистенційним сенсом здійсненого професійного вибору.
4. Здатність до саморефлексії, прийняття відповідальності та інтеграції професійного досвіду у структуру власного Я.

Результатом виконання цього завдання може бути:

- особистісне есе / щоденник рефлексій;
- план саморозвитку;
- основа для обговорення з тьютором;
- розділ у портфоліо.

Додаток М

**Програма актуалізації вчинку самовизначення у майбутніх
психологів та складових його аксіопсихологічного змістовлення**

Тема заняття	Мета	Форми, прийоми, засоби	Вправи та ігри	Змістовна характеристика заняття
1	2	3	4	5
<i>1. Усвідомлення й осмислення власного вчинку самовизначення у свідомісному контексті</i>				
Заняття 1. Самовизначення як вчинок: початок шляху	Ознайомити студентів із поняттями вчинку, самовизначення і вчинкового циклу самовизначення, внутрішньо актуалізувати значення цих процесів- актів у їх освітньо- професійному становленні	Міні-лекція, дискусія, коло думок, асоціативні ряди, метафоричні картки	Вправа «Мій вибір – моє майбутнє» – учасники обирають символічну картку, що асоціюється з їх професійним вибором, і пояснюють свій вибір. Вправа «Життєвий маршрут» – учасники будують символічну карту власного шляху самовизначення і самоздійснення. Вправа: «Мій вибір – моя історія» – передбачає індивідуальне написання короткої автобіографічної розповіді про особистий професійний вибір, її обговорення в малих групах та спільну рефлексію для усвідомлення самовизначення як вчинку.	Заняття вводить у проблематику професійного самовизначення як свідомого вчинку, знайомить із структурою учинкового циклу. Студенти мають змогу проаналізувати, наскільки усвідомленим є їхній вибір професії
Заняття 2. Бути чи не бути психологом?: ситуаційний етап самовизначення	Допомогти здобувачам ідентифікувати зовнішні фактори й внутрішні умови, що впливають на акт самовизначення, спонукати їх долати ситуаційні бар'єри та несприятливі обставини	Робота в парах, мікрогрупах, психодрама, рольові моделі	Вправа «Міст через перешкоди» – студенти визначають і візуалізують особисті бар'єри у самовизначенні та шляхи їх подолання. Вправа «Професійне обличчя» – обирають і презентують психологічну роль, яка найбільше відповідає їх індивідуальності. Вправа «Рівень свободи» – учасники отримують картки з уявними життєвими ситуаціями і демонструють ступінь своєї свободи вибору в кожній із них	На занятті студенти вчаться усвідомлювати вплив несприятливих обставин на прийняття рішення. У процесі рольового моделювання вони виявляють свою внутрішню силу та визначають ресурси для подолання труднощів самовизначення

1	2	3	4	5
Заняття 3. Боротьба спонук: мотиваційний етап самовизначення	Осмыслити умови й чинники розпізнавання внутрішніх мотиви, що лежать в основі фахового вибору; забезпечити їх гармонізацію; посилити навчальну мотивацію студентів	Мозковий штурм, кейс- метод, аналіз ситуацій, індивідуальне завдання	Вправа «Мої мотиви» – студенти зважують особисті та зовнішні мотиви як підстави для здійснення професійного вибору. Вправа «Я і професія» – кожен студент створює колаж на тему: чим професія психолога відповідає моїм потребам. Вправа «Конфлікт мотивів» – учасники розігрують типову ситуацію внутрішнього вибору між різними мотивами самовизначення й шукають способи їх інтегрування	Зміст заняття допомагає студентам осмыслити власні мотиви й спонуки самовизначення, подолати внутрішні мотиваційні суперечності й утворити зв'язок між особистими цінностями та процесом навчанням у виші
Заняття 4. Втілюю своє професійне Я: дійовий етап самовизначення	Сприяти усвідомленню студентами активної життєвої та професійної позиції, забезпечити розвиток вольових якостей	Воркшоп, колективний проект, інтерактивна лекція, саморефлексія	Вправа «Я – суб'єкт дії» – моделювання дій у складних професійних ситуаціях. Вправа «Кар'єрна драбина» – складання плану власного кар'єрного зростання. Вправа «Вибір як випробування» – гра на швидке прийняття рішень у симульованих умовах квазіпрофесійного практикування	Під час заняття студенти через практичні дії, побудову дерева цілей і саморефлексію визначають рівень готовності до самореалізації у професійній діяльності психолога, а також усвідомлюють необхідність авторства свого життєвого шляху
Заняття 5. Мистецтво саморефлексії: післядійовий етап самовизначення	Розвивати у студентів здатність до глибокого осмислення особистісно- професійного вибору, посилювати відчуття моральної відповідальності перед соціумом	Само- спостереження, щоденник рефлексій, інтерв'їзія, обговорення	Вправа «Я і мій професійний вибір» – учасники обирають три події, що вплинули на їхнє професійне самовизначення, і аналізують їх. Вправа «Дзеркало цінностей» – вправа на виявлення ключових вартісних орієнтирів та їх зіставлення з ідеалами професії психолога (різних професійних ролей). Вправа «Хроніки мого покликання» – написання історії формування свого професійного шляху у вигляді метафоричного щоденника	Заняття стимулює студентів до інтеграції набутого досвіду самовизначення у структуру власної ціннісно-смысловой сфери та актуалізує їх індивідуальні морально-етичні підстави, значущі для обрання фаху психолога

1	2	3	4	5
Заняття 6. Незавершений вчинок самовизначення: що далі?	Ознайомити студентів з ознаками і проявами незавершеного вчинкового циклу самовизначення, активізувати їх внутрішні ресурси у напрямку самоздійснення	Арт-техніки, робота з символічними образами, фасилітація, рефлексія, проективні методи	Вправа «Чотири пори вибору» – відтворення різних етапів учинкового циклу самовизначення через символічні образи (сезони, стихії). Вправа «Момент зупинки» – ідентифікація фази незавершеності вчинкового циклу через метафору і побудова маршруту виходу. Вправа «Малюнок-перешкода» – створення символічного малюнку бар'єра на шляху до самовизначення і його подолання через символічний образ власного самоздійснення	Заняття допомагає студентам ідентифікувати їх персональний актуальний вчинковий етап самовизначення, та надати спонукальний імпульс до завершення фахового вибору
<i>2. Аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення</i>				
Заняття 7. Моє самовизначення у свідомісному контексті	Ознайомити студентів з феноменами самосвідомості (самооцінка, рефлексія, самоідентичність тощо) та сприяти їх внутрішньому осмисленню через категорію вчинку самовизначення	Діалог, міні- лекція, робота з асоціаціями, індивідуальне й групове розв'язання проблемних задач	Вправа «Дзеркало Я» – учасники складають уявний або метафоричний портрет власного Я, використовуючи різні метафори і кольори. Вправа «Тінь і світло» – учасники ідентифікують сильні й слабкі сторони своєї особистості, розкриваючи при цьому риси, які заважають їх самовизначенню. Вправа «Я на сцені» – кожен студент уявляє себе в певній професійній ролі психолога та описує своє професійне Я від третьої особи	Заняття передбачає роботу з глибинними проявами самосвідомості студента у контексті його самовизначення. Здобувачі аналізують свою самооцінку, здатність до самопізнання, рівень рефлексивності, спроможність до значущої професійної самоідентифікації та виявляють зв'язок цих феноменів із власним вибором професії
Заняття 8. Аксіо- психологічні чинники самовизначення	Розвивати у студентів уявлення про персональні цінності, які заважають їх усвідомленому самовизначенню, навчити розпізнавати невідповідні професії сенсожиттєві орієнтації та доцільно трансформувати їх	Робота з кейсами, есе, міні-групові проекти, рольові й групові дискусії	Вправа «Ярлик чи справжня цінність?» – учасники оцінюють, які цінності для них є автентичними, а які нав'язаними ззовні. Вправа «Ревізор» – студенти у ролі ревізора оцінюють свої життєві принципи і їх відповідність певній професійній ролі. Вправа «Мої 5 правил» – кожен учасник формулює свої головні життєві цінності, обґрунтовуючи їхню доцільність у професії	Заняття покликане допомогти студентам виявити внутрішні протиріччя, пов'язані з суперечливими ціннісними орієнтирами. Через вправи та розв'язання проблемних задач учасники осмислюють, як певні установки впливають на їхній вибір фаху психолога

1	2	3	4	5
Заняття 9. На роздоріжжі: ціннісно-мотиваційний конфлікт	Ознайомити студентів із конфліктністю складових аксіосфери, визначити їх зв'язок із професійним вибором, навчити використовувати методи й прийоми подолання ціннісних конфліктів у сфері самовизначення	Групова робота, драматерапія, арт-техніки, метод альтернатив	Вправа «Дві дороги» – учасники моделюють ситуації вибору між суперечливими варіантами професійної реалізації. Вправа «Внутрішній конфлікт» – рольова гра, де учасник інсценізує внутрішній діалог двох суперечливих частин свого Я. Вправа «Що краще?» – учасники у парах зважують переваги і недоліки кожного варіанта професійного вибору	Заняття покликане допомогти майбутнім психологам аналізувати внутрішні суперечності у власному професійному виборі, навчити їх виявляти джерела такої розбалансованості аксіосфери та знаходити стратегії їх подолання.
Заняття 10. Налаштування «внутрішнього компасу» самовизначення	Ознайомити студентів із аксіопсихологічними детермінантами завершеного вчинкового циклу самовизначення, навчити їх налаштовувати внутрішні орієнтири самоактуалізації і самоздійснення	Метафоричне моделювання, психологічна діагностика, робота з картами цінностей, дискусійний клуб	Вправа «Мій компас» – студенти створюють схематичну модель свого внутрішнього «морального компаса» як передумови самоздійснення в обраній сфері ось-буття. Вправа «Вектор самоздійснення» – учасники обирають ключові цінності як напрямки, що формують вектор професійного Я. Вправа «Дорога цінностей» – вправа на візуалізацію майбутнього, побудованого на обраних цінностях і життєвих сенсах	Заняття покликане продемонструвати для студентів дієвість інструментів для виявлення основних ціннісно-мотиваційних детермінант, які підтримують або гальмують акт-процес професійного самовизначення, та формувати персональні ціннісні орієнтири через символічні образи і схеми
Заняття 11. Вчинковий цикл самовизначення: самоаналіз	Сприяти усвідомленню студентами значущості логіко-структурного самоаналізу завершеності власного вчинку самовизначення на основі відповідної схеми	Само-оцінювання, анкетування, рефлексія, моделювання	Вправа «Чотири сходинки» – учасники аналізують, на якому з етапів самовизначального вчинкового циклу (ситуаційний, мотиваційний, дійовий, рефлексивний) вони знаходяться. Вправа «Логіка моїх рішень» – візуалізація внутрішньої логіки самовизначення. Вправа «Момент переходу» – вправа на виявлення особистісних ресурсів для завершення самовизначального вчинку	Заняття покликане продемонструвати учасникам можливість і значущість самостійної ідентифікації етапу власного вчинкового циклу самовизначення, визначення сильних і слабких сторін кожного такого етапу і підстав для переходу на наступний щабель самоздійснення

1	2	3	4	5
Заняття 12. «Моє професійне Я: фінальна рефлексія»	Підвести підсумки програми, інтегрувати особистісний досвід самовизначення у структуру власного професійного Я	Групова рефлексія, символічне завершення, арт-колаж	Вправа «Колесо інсайтів» – кожен учасник озвучує основну ідею або переживання, яке стало особистим відкриттям. Вправа «Моє професійне Я» – створення індивідуального символу майбутнього психолога. Вправа «Лист в майбутнє» – написання листа власному Я з порадами щодо особистісно-професійних намірів самоздійснення	Заняття покликане продемонструвати учасникам важливість переосмислення переосмислюють власного життєвого і професійного шляху, закріпити позитивний образ свого Я як майбутнього фахівця і визначити напрямки подальшого особистісного й професійного зростання

Список публікацій за темою дисертації

**Наукові праці, в яких опубліковані основні
наукові результати дисертації:
Публікації у періодичних наукових виданнях,
включених до переліку наукових фахових видань
України з присвоєнням категорії «Б»:**

1. Лазарук А. Ф. Феноменологія самовизначення особи: базові теоретичні підходи у психології. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 131-149. (2,0 д. а.). DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.131>.

2. Лазарук А. Ф. Програма емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів. *Психологія і суспільство*. 2025. №2. С. 143-164. (2,5 д. а.). DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.02.143>.

3. Лазарук А. Ф., Рудакевич О.М. Мультимодальний формат освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів: практичний вимір. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2025. № 8 (54). С. 1462-1481. (1,5 д. а.). DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8\(54\)-1462-1481](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54)-1462-1481).

Особистий внесок: концептуалізовано сутність поняття та проаналізовано практичні аспекти мультимодального формату освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів (1,2 друк. арк.). Внесок Рудакевич О. М.: здійснено обґрунтування мультимодального формату освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів на заняттях з риторики (0,3 друк. арк.).

4. Лазарук А. Ф., Шафранський В. В. Ціннісно-мотиваційне спричинення процесу самовизначення майбутніх психологів. *Наукові перспективи. Серія «Психологія»*. 2025. №6 (60). С. 1423-1445. (1,6 д. а.). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6\(60\)-1423-1445](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6(60)-1423-1445).

Особистий внесок: проаналізовано та систематизовано ціннісно-мотиваційне спричинення процесу самовизначення майбутніх психологів (1,2 друк. арк.). Внесок Шафранського В.В.: здійснено концептуалізацію поняття «ціннісно-

мотиваційне спричинення» в контексті самовизначення майбутніх психологів (0,4 друк. арк.).

5. Лазарук А. Ф., Шафранський В. В. Мультимодальний формат освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів: сутнісний зміст. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія»*. 2025. №8 (48). С. 1565-1581. (1,3 д. а.). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8\(48\)-1565-1581](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1565-1581).

Особистий внесок: визначено та систематизовано сутнісний зміст інноваційного мультимодального формату освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів (0,8 друк. арк.). Внесок Шафранського В.В.: здійснено психологічні чинники організації мультимодального формату освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів (0,5 друк. арк.).

6. Шафранський В. В., Лазарук А. Ф. Професійне самовизначення майбутніх психологів: вчинково-циклічний підхід. *Габітус*. 2024. Вип. 68. С. 227-233. (0,9 д. а.). DOI : <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.68.38>.

Особистий внесок: проаналізовано та систематизовано сутнісний зміст професійного самовизначення майбутніх психологів у форматі вчинково-циклічного підходу А. В. Фурмана (0,7 друк. арк.). Внесок Шафранського В.В.: визначено основні чинники та умови професійного самовизначення майбутніх психологів (0,2 друк. арк.).

7. Фурман А. В., Лазарук А. Ф. Самовизначення людини в сучасному світі: постнекласична інтерпретація. *Журнал сучасної психології*. 2025. № 2 (37). С. 118-130. (1,5 д. а.). DOI : <https://doi.org/10.26661/2786-7471/2025-2-13>.

Особистий внесок: проаналізовано та систематизовано сутнісний зміст та завдання самовизначення людини в постнекласичному світі (1 друк. арк.). Внесок Фурмана А.В.: концептуалізовано методологічні оптики типів наукової раціональності, їх атрибути, параметри та підходи (0,5 друк. арк.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Лазарук А. Ф. Аксіопсихологічні чинники професійного самовизначення майбутніх психологів. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті:*

національна візія та виклики глобалізації : збірник тез доповідей XX Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (м. Тернопіль, 19 травня 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 1045 с. С. 971-976. (0,2 д. а.). URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49651>.

9. Лазарук А. Ф. Вчинок самовизначення як психологічний феномен. *Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 28-29 квітня 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 321 с. С. 164-170. (0,3 д. а.). URL : <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48144>.

10. Лазарук А. Ф. Аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів. *Аксіопсихологічні вектори розвитку сучасної освіти: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* / за ред. Г. К. Радчук (м. Тернопіль, 19-20 жовтня 2023 р.). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. 542 с. С. 10-16. (0,3 д. а.). URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/31042/1/Zbirnyk_materialiv_konferentsii.pdf.

11. Лазарук А. Ф. Аксіопсихологічні чинники підготовки майбутніх психологів крізь призму УХВЛ. *Ціннісні орієнтири сучасної освіти в умовах сьогодення крізь призму Української Хартії вільної людини* (м. Тернопіль, 27 жовтня 2023 р.) : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / редкол. : О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко та ін. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 276 с. С. 139-144. (0,2 д. а.). URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/31670/1/Meshko_TOKIPPO.pdf.

12. Лазарук А. Ф. Особистісні ресурси професійного самовизначення майбутніх психологів. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 3-4 листопада 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 413 с. С. 158-161. (0,2 д. а.). URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49184>.

13. Лазарук А. Ф. Вчинковий підхід до професійного самовизначення майбутніх психологів. *Litteris et Artibus: Нові горизонти : збірник матеріалів*

Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кременець, 30 жовтня 2023 р.). / за заг. ред. О. В. Тригуби. Кременець : КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2023. Вип. VIII. 331 с. С. 4-8. (0,3 д. а.). URL: http://tsatu.edu.ua/ettp/wp-content/uploads/sites/25/litteris_et_artibus_novi_horyzonty_vypusk_viii_huleskyj_postol.pdf.

14. Лазарук А. Ф. Професійна підготовка майбутніх психологів в контексті концепції постнекласичної раціональності. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 24 листопада 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 435 с. С. 325-329. (0,3 д. а.). URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48120>.

15. Лазарук А. Ф. Методологічна схема вчинку самовизначення як сутнісної форми життєреалізування людини. *Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії : збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених* (м. Тернопіль, 30 квітня 2024 року). Тернопіль : ЗУНУ, 2024. 240 с. С. 78-82. (0,3 д. а.). URL: <http://psr.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/Zbirnik-molodikh-vchenikh-30.04.2024.pdf>.

16. Лазарук А. Ф. Самовизначення людини в умовах війни: вчинково-циклічний вимір. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної освіти сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 20-21 червня 2024 р.). Тернопіль : Університетська думка, 2024. 242 с. С. 56-60. (0,3 д. а.). URL: <https://conference.wunu.edu.ua/index.php/tpsgosu/issue/view/4>.

17. Лазарук А. Ф. Вчинок самовизначення у просторі суспільного буття. *Восьмі Геретівські читання: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 27 вересня 2024 р.) / редкол.: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко та ін. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2024. 396 с. С. 204-208. (0,3 д. а.). URL: https://drive.google.com/file/d/1wRN2uSgJB-eaUBxE1Y_3AaYTFpUdUqaY/view.

18. Лазарук А. Ф. Удосконалення освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів на засадах вчинкового підходу. *Сучасна освіта в глобальному і національному вимірах: виклики, загрози, ефективні рішення : матеріали I*

Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (з міжнародною участю) (м. Тернопіль, 17 жовтня 2024 р.) / упоряд.: Г. М. Мешко, І. М. Шульга. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. 717 с. С. 327-332. (0,3 д. а.). URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/34177>.

19. Лазарук А. Ф. Ситуаційний компонент вчинку самовизначення у циклічно-вчинковому вимірі. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 1 листопада 2024 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2024. Т. 1. Т. 1. 236 с. С. 150-154. (0,3 д. а.). URL : <https://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/53715/1/%D0%A2%D0%BE%D0%BC%201.%20%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4.%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.%202024.pdf>.

20. Лазарук А. Ф. Резильєнтність людини в аксіопсихологічному вимірі: постановка проблеми. *Резильєнтність в умовах війни: теорія, практика та ресурси: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів освіти і молодих учених* (м. Тернопіль, 23 квітня 2025 р.) / за ред. Г. К. Радчук. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. 389 с. С. 99-105. (0,3 д. а.). URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/36307?mode=full>.

21. Лазарук А. Ф. Вчинковий підхід як чинник удосконалення фахової підготовки майбутніх педагогів. *Актуальні проблеми дошкільної, початкової та спеціальної освіти в умовах кризових викликів суспільства: збірник тез доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю* (14-15 травня 2025 р.) / за заг. ред. Л.Є. Петухової, О.В. Саган, Н.І. Сидоренко, А.С. Бальохи, Н.М. Борисенко. Івано-Франківськ, 2025. 287 с. С. 157-160. (0,4 д. а.). URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/11c0295a-f92f-4b8e-acaa-35cf1f7f4790/content>.

22. Лазарук А. Ф. Проблемні аспекти самовизначення людини в умовах війни. *Психологічна наука і практика: сучасні виклики та допомога особистості в кризових умовах : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Київ, 10 квітня 2025 р.) / упоряд. : І. С. Булах, Л. М. Вольнова,

Н. В. Гузій. Київ : УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. Ч. 1. 443 с. С. 272-276. (0,3 д. а.). URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/38e198f0-40ed-41e6-ab2c-4eaade783709/content>.

23. Лазарук А. Ф. Індивідуальність людини як метатеоретичний конструкт. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій: збірник наукових праць V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 17 квітня 2025 р.) / за заг. ред. Л. С. Яковицької, Л. В. Помиткіної. Київ : КАІ, 2025. 377 с. С. 70-79. (0,4 д. а.).

24. Лазарук А. Ф. Самовизначення як вчинок: вибір бути собою. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку науки та освіти : збірник матеріалів III міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Полтава, 24-26 квітня 2025 року). Полтава : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025. 145 с. С. 85-91. (0,6 д. а.).

25. Лазарук А. Ф. Самовизначення майбутніх фахівців соціогуманітарної сфери в умовах сьогодення. *Актуальні проблеми розвитку сучасної науки: виклики та перспективи : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених* (м. Запоріжжя, 29 квітня 2025 року). Запоріжжя : ЗНУ, 2025. 604 с. С. 171-176. (0,2 д. а.). URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/25952>.

26. Lazaruk A. Improving the educational and professional training of future psychologists in the light of the theory of post non-classical rationality. *Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 30 квітня 2025 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2025. 421 с. С. 110-115. (0,3 д. а.). URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/54569>.

27. Лазарук А. Ф. Цінності як основа самоздійснення людини в сучасному світі. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід : збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 15-16 травня 2025 року) / ред. кол. : Морська Н. Л., Литвин Л. М.,

Поперечна Г. А. Тернопіль : Осадца Ю. В. 2025. 264 с. С. 64-68. (0,3 д. а.). URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/36568>.

28. Лазарук А. Ф. Готовність майбутніх психологів до самовизначення: концептуальний зміст. *Формування готовності до інноваційної професійної діяльності майбутніх фахівців: теорія і практика : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (м. Запоріжжя, 16 травня 2025 року) / за ред. А. С. Лесик, К. Ю. Петрик, Н. М. Щербакової. Запоріжжя : БДПУ, 2025. 335 с. С. 103-107. (0,3 д. а.). URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/server/api/core/bitstreams/5a836a05-5b9c-455f-9d02-821e763f8bc6/content>.

29. Лазарук А. Ф. Самовизначення майбутніх психологів: провідні аксіо-психологічні детермінанти. *Інноваційні підходи до розвитку технологій та економіки : збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Свалява, 6 червня 2025 року). Свалява : Закарпатський навчально-науковий інститут ЗУНУ, 2025. С. 228-232. (0,3 д. а.).

**Довідки про впровадження результатів
дисертаційного дослідження**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
ЛАЗАРУКА Андрія Франковича «Аксіопсихологічні детермінанти
вчинку самовизначення майбутніх психологів», поданого на здобуття
наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія**

Видана ЛАЗАРУКУ Андрію Франковичу про те, що основні результати його дисертаційної роботи «Аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів» упроваджені у процес підготовки здобувачів психологічного профілю у Західноукраїнському національному університеті. Особливу цінність становить сформована теоретична модель дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів, яка ґрунтується на сучасних теоретико-методологічних підходах, концептуальних засадах та доведена емпірично. Значущим є розроблення програми емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів, яка уможливорює виявлення і діагностику складових ціннісно-мотиваційного спричинення, котрі впливають на здійснення вчинку самовизначення здобувачами вищої освіти.

ЗУНУ

№ 126-29/1804 від 22.08.2025

Розроблені практико зорієнтовані рекомендації мають прикладне значення для організації психологічного супроводу студентів: вони містять алгоритми актуалізації та узмістовлення вчинку самовизначення, а також методичні приписи, спрямовані на розвиток рефлексивності, відповідальності, автономності та особистісно-професійної зрілості. У практиці викладання навчальних дисциплін і проведення соціально-психологічних тренінгів для майбутніх психологів застосовуються рекомендації майбутнім психологам щодо актуалізації власного вчинку самовизначення та його аксіопсихологічного узмістовлення, запропоновані дисертантом.

Теоретико-прикладне значення кваліфікаційної роботи Андрія Лазарука полягає у тому, що її результати були використані у практиці викладання курсів із вікової та педагогічної психології, психодіагностики, психологічного консультування під час підготовки бакалаврів психологічних спеціальностей. Результати дослідження сприяли збагаченню освітнього процесу, посилили увагу студентів до ціннісного виміру особистісно-професійного становлення, сприяли гармонізації взаємодії в системі «студент – викладач – майбутній клієнт». Водночас вони стали підґрунтям для розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності професійної підготовки та самовизначення майбутніх психологів у контексті аксіопсихологічного підходу. Упровадження результатів дисертаційного дослідження позитивно вплинуло на інтенсифікацію освітнього процесу, сприяло підвищенню ефективності професійного самовизначення здобувачів освіти, їх особистісному зростанню, розвитку інтернального локусу контролю та формуванню готовності до морально й аксіологічно виважених професійних учинків.

Ректор

Андрій ГІРНЯК
(096) 106-35-05

Оксана ДЕСЯТНЮК

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ODESSA POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY

пр. Шевченка, 1, м. Одеса, 65044 Україна
тел.: +38 048 7223474

Shevchenko ave., 1, Odessa, 65044 Ukraine
phone: +38 048 7223474

E-mail: mail@op.edu.ua https://op.edu.ua Код ЄДРПОУ 43861328

На № 25.05.2025 № 1362/138-06

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
**Лазарука Андрія Франковича на тему: «Аксіопсихологічні детермінанти
вчинку самовизначення майбутніх психологів»,**
поданого на здобуття наукового ступеня доктора
філософії зі спеціальності 053 Психологія

Основні результати дисертаційного дослідження Лазарука Андрія Франковича на тему: «Аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів» використовувалися у Національному університеті «Одеська політехніка» та успішно впроваджені науково-педагогічними працівниками в освітній процес підготовки бакалаврів спеціальності С4 Психологія. У ході навчальної та наукової роботи викладачі випускової кафедри активно застосовували запропоновані автором концептуальні підходи та інструментарій дослідження аксіопсихологічних чинників постання фахівця соціогуманітаристики, зокрема: теоретичну модель дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів, діагностичні методики для їх вивчення та рекомендації наступникам щодо актуалізації власного потенціалу самоздійснення.

Використання розробленого автором психодіагностичного комплексу підтвердило, що вчинок самовизначення майбутніх психологів має складну динаміку, що характеризується варіативністю у співвідношенні ціннісних орієнтацій, рівня відповідальності, рефлексивності та значущих смисложиттєвих інтенцій. Отримані результати мали практичне значення для підвищення ефективності професійної підготовки, оптимізації освітнього супроводу студентів і забезпечення їхнього особистісного та професійного зростання.

Окрім того, результати дослідження А. Ф. Лазарука впроваджувалися під час проведення семінарів, тренінгів і практикумів для студентів та викладачів, спрямованих на розвиток здатності до самовизначення, навичок рефлексії, усвідомлення власних аксіопсихологічних ресурсів та формування вмінь відповідального самоздійснення у контексті майбутньої професійної діяльності. Це підтвердило доцільність практичну значущість розробленої моделі та психодіагностичного інструментарію в освітньо-професійному середовищі ЗВО.

Перший проректор

Сергій НЕСТЕРЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені ІВАНА ПУЛЮЯ

вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001. Тел. (0352)52-41-81. Факс (0352)25-49-83
<http://www.tntu.edu.ua>, E-mail: univ@tu.edu.ua. Код ЄДРПОУ 05408102

26.08.2025 № 2/28-1021 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Лазарука Андрія Франковича «Аксіопсихологічні детермінанти
вчинку самовизначення майбутніх психологів»,
 поданого на здобуття наукового ступеня доктора
 філософії зі спеціальності 053 Психологія

Видана Лазаруку Андрію Франковичу в тому, що основні результати його дисертаційної роботи «Аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів» упроваджені у процес підготовки здобувачів психологічного профілю у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя.

Результати дослідження обговорювалися на науково-методичних семінарах кафедри психології та отримали позитивну оцінку викладацького складу. Значний інтерес викликали практико зорієнтовані рекомендації автора щодо актуалізації вчинку самовизначення у майбутніх психологів, що відображають його аксіопсихологічні детермінанти. В обґрунтованих та розроблених Лазаруком А.Ф. методичних матеріалах подано алгоритми формування у майбутніх психологів внутрішньої готовності до самовизначення, психотехнічні вправи для розвитку аксіопсихологічних ресурсів особистості, а також рекомендації щодо формування здатності до саморефлексії та прийняття відповідальних рішень щодо власного життєвого шляху.

Концептуальні параметри та теоретична модель дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів (розділ 2) та результати емпіричного дослідження (розділ 3) стали базою для створення програм і тренінгових занять, спрямованих на розвиток здатності майбутніх психологів усвідомлювати власні цінності, співвідносити їх із професійними орієнтирами та здійснювати вибір життєвих і професійних стратегій самореалізації в обраній сфері. У практичному вимірі це сприяло підвищенню рівня психологічної підготовки здобувачів, розвитку автономності, зрілості та здатності до відповідального професійного самовизначення.

Особливу цінність для освітнього процесу становлять рекомендації (§ 3.3), які конкретизують шляхи змістовлення вчинку самовизначення майбутніх психологів у контексті формування їхньої професійної ідентичності. Вони вже застосовуються у викладанні дисциплін «Психодіагностика»,

«Психологічне консультування», «Тренінгові технології в психології», а також у програмах спецкурсів і практичних занять.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Лазарука Андрія Франковича дало змогу урізноманітнити навчання студентів-психологів, активізувати їх особистісний і професійний розвиток, сформувати у них навички самостійного прийняття рішень та готовність до майбутньої професійної діяльності. Це забезпечило підвищення якості освітнього процесу та сприяло досягненню програмних результатів навчання у сфері підготовки майбутніх фахівців психологічного профілю.

Микола МИТНИК

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
(ТНПУ)**

вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027,
тел. (0352) 43-58-80, факс (0352) 43-60-02
e-mail: info@tnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125544

UKRAINE
MINISTRY OF EDUCATION AND
SCIENCE OF UKRAINE
**TERNOPIL VOLODYMYR HNATYUK
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY
(TNPU)**

2 M.Kryvonosa st., Ternopil, 46027, Ukraine
tel. +38 0352 43-58-80, fax: +38 0352 43-60-02
e-mail: info@tnpu.edu.ua

Від «31» 10 2025 р. №1216/26.04-33 На № _____ від « » _____ 20   р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
**Лазарука Андрія Франковича «Аксіопсихологічні детермінанти
вчинку самовизначення майбутніх психологів»,**
поданого на здобуття наукового ступеня доктора
філософії зі спеціальності 053 Психологія

Видана Лазаруку Андрію Франковичу про те, що результати дисертаційного дослідження на тему «Аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів» були впроваджені у процес освітньо-професійної підготовки здобувачів освіти психологічного профілю у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка.

Результати апробації засвідчили наукову новизну, глибину теоретичного обґрунтування та високу прикладну ефективність викладених положень. У межах емпіричної частини дослідження створено й експериментально перевірено комплекс психодіагностичних методик, а також побудовано теоретичну модель дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх фахівців психологічного профілю. Зазначене дало змогу виокремити структурно-змістові характеристики вчинку самовизначення, визначити аксіопсихологічні детермінанти його особистісного становлення та окреслити психологічні механізми формування здатності особистості до самовизначення у професійному контексті.

Суттєве практичне значення мають розроблені рекомендації, спрямовані на стимулювання процесів самопізнання, саморефлексії й усвідомлення майбутніми психологами власних ціннісних орієнтацій як підґрунтя професійного самовизначення. Вони сприяють поглибленню аксіопсихологічного змісту освітнього процесу та інтеграції особистісних і професійних смислів у системі підготовки фахівців.

Особливої уваги заслуговує розроблений Лазаруком А. Ф. програмно-методичний комплекс, представлений у додатках до дисертації. До його складу

входить програма актуалізації вчинку самовизначення у майбутніх психологів, яка включає тематичні модулі, тренінгові вправи, психотехнічні завдання та відповідні методичні рекомендації здобувачам вищої освіти. Практична реалізація цього комплексу дасть змогу сформувати у майбутніх фахівців усвідомлене ставлення до власного професійного шляху, осмислити внутрішні детермінанти власного самовизначення й показати напрями досягнення його аксіопсихологічного узмістовлення.

Матеріали дослідження впроваджено у зміст навчальних дисциплін з психології, а також у програми спеціальних курсів і семінарів із професійної орієнтації. Це забезпечило підвищення якості освітнього процесу, поглиблення рефлексивної компетентності студентів і формування у них готовності до свідомого професійного самовизначення, що є важливою складовою їх особистісної зрілості.

Упровадження науково-методичних розробок і практичних рекомендацій зі сфери дослідження Лазарука Андрія Франковича збагатило систему підготовки майбутніх фахівців психологічного профілю як сучасними психодіагностичними, так і корекційно-розвивальними інструментами. Вказане сприяло формуванню у здобувачів вищої освіти важливих компетентностей у сфері професійного самовизначення та ціннісно-смыслові саморегуляції, що повністю відповідає актуальним вимогам вищої психологічної освіти й соціальним запитам сучасного суспільства.

**Проректор з наукової роботи
та міжнародного співробітництва**

Ірина ЗАДОРОЖНА

**Завідувач кафедри психології
розвитку та консультування**

Іванна АНДРІЙЧУК

127037

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, тел. +380 (44) 531 47 41, e-mail: knute@knute.edu.ua, код ЄДРПОУ 44470624

03.11.2025 № 2050/30-04

На № _____

ДОВІДКА

Видана Лазаруку Андрію Франковичу в тому, що основні результати дисертаційного дослідження «Аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів» використовувалися в освітньому процесі підготовки здобувачів вищої освіти психологічного профілю у Державному торговельно-економічному університеті.

Розроблені автором практичні рекомендації (§ 3.3) спрямовані на актуалізацію власного самовизначення здобувачів-психологів та його узмістовлення у професійному та життєвому вимірах. Серед них – програма актуалізації вчинку самовизначення у майбутніх фахівців спеціальності С4 «Психологія» та складових його аксіопсихологічного узмістовлення, яка охоплює тематичні модулі, вправи та завдання, орієнтовані на усвідомлення й осмислення власного вчинку самовизначення особистості, а також розуміння здобувачами освіти аксіопсихологічних детермінанти вчинку самовизначення.

Зазначені матеріали було використано під час викладання навчальної дисципліни «Психологія самовизначення особистості».

Впровадження наукових розробок і практичних рекомендацій Лазарука Андрія Франковича дало змогу збагатити освітній процес сучасними психодіагностичними і тренінговими методиками, сприяло розвитку у майбутніх психологів компетентностей у сфері власного професійного самовизначення, що відповідає запитам системи вищої психологічної освіти та суспільства загалом.

**Проректор з науково-педагогічної роботи
та міжнародних зв'язків
доктор економічних наук, професор**

Анжеліка ГЕРАСИМЕНКО